

Lars Schmidt

En kamp om själar

Den evangelisk-lutherska kyrkan
i Borgåbygden och dess röda
medlemmar under
tiden kring år 1918

Lars Schmidt

Pärm: Tove Ahlbäck

Åbo Akademis förlag

Tavastg. 30 C, FIN-20700 ÅBO, Finland

Tel. int. +358-2-215 3292

Fax int. +358-2-215 4490

E-post: forlaget@abo.fi

<http://www.abo.fi/stiftelsen/forlag/>

Distribution: Oy Tibo-Trading Ab

PB 33, FIN-21601 PARGAS, Finland

Tel. int. +358-2-454 9200

Fax int. +358-2-454 9220

E-post: tibo@tibo.net

<http://www.tibo.net>

EN KAMP OM SJÄLAR

”Vart rike, som har kommit i strid med sig självt,
bliver förött, och intet samhälle eller hus som har
kommit i strid med sig självt, kan hava bestånd.”

Matt. 12:25

En kamp om själar

Den evangelisk-lutherska kyrkan i Borgåbygden
och dess röda medlemmar under tiden kring år 1918

Lars Schmidt

Åbo 2004

CIP Cataloguing in Publication

Schmidt, Lars

En kamp om själar : den evangelisk-lutherska kyrkan i Borgåbygden och dess röda medlemmar under tiden kring år 1918 / Lars Schmidt.

– Åbo : Åbo Akademis förlag, 2004.

Diss.: Åbo Akademi. – Summary.

ISBN 951-765-206-2

Desktop: Lucas Snellman

ISBN: 951-765-206-2

Åbo Akademis tryckeri 2004

Åbo 2004

Förord

Jag är medveten om att de händelser jag i det följande undersöker har varit svåra att tala om i Borgåbygden. Samtidigt vet jag att det som hände år 1918 av många har upplevts som stort och viktigt. Mitt intresse att fördjupa min kunskap i Borgåbygdens historia har tvingat mig till detta forskningsarbete. Speciellt fascinerande har det känts att få göra det ur en kyrkohistorisk synvinkel.

Jag vill tacka min familj för det stöd som jag har fått. Jag är tacksam för de råd och uppslag som de anställda på pastorskansliet i Borgå domkyrkoförsamling har gett mig och för att de haft överseende med en förman som ibland förirrat sig hundra år bakåt i tiden. Ett ovärderligt stöd har jag haft i vännen Åke Lindstedt som inte bara hjälpt mig med avhandlingens utformning utan också fungerat som samtalspartner och sålunda uppmuntrat mig att slutföra mitt projekt. Jag känner likaså stor tacksamhet till alla dem som har deltagit i de seminarier i kyrkohistoria vid Åbo Akademi där min avhandling diskuterats. Speciellt glad har jag varit att professor Ingvar Dahlbacka inte bara själv engagerat sig i min forskning utan också vidtalat professorerna Gustav Björkstrand, Fredrik Cleve, Bill Widén och Sixten Ekstrand att medverka vid dessa seminarier. Jag vill också tacka Åbo Akademis förlag som gjort tryckningen möjlig liksom Lucas Snellman, Tove Höglund och Tove Ahlbäck som alla varit med och hjälpt att boken blivit till.

När jag skriver detta förord tänker jag med tacksamhet på det starka stöd professor Bill Widén gav mig då jag skrev min licentiatavhandling, utan vilket jag knappast skulle ha tagit itu med detta digra forskningsarbete.

Borgå 16.9.2004

Lars Schmidt

Innehållsförteckning

1. Inledning	13
1.1. Undersökningens syfte	13
1.2. Forskningsläget	19
1.3. Källmaterial	22
1.4. Metod och uppläggning	26
A. TIDEN FÖRE DEN 27 JANUARI 1918	
2. Det politiska läget i Finland före år 1918	31
3. Borgåbygden under tiden före inbördeskriget år 1918	39
3.1. Allmänt	39
3.2. Lokalpressen	42
3.3. Bygdens invånare	44
3.4. Det profana föreningslivet i Borgåbygden	51
4. Kyrkan konfronteras med de nya kulturströmningarna från Europa	60
5. Borgåbygden och dess fromhetsliv under tiden före år 1918	68
5.1. Kulturströmningarna når Borgåbygden	68
5.2. Inomkyrklig väckelse	73
5.3. Borgå domkyrkoförsamling	79
5.3.1. Allmänt	79
5.3.2. Kyrkostämma, kyrkofullmäktige och kyrkoråd	79
5.3.3. Församlingens präster	81
5.3.4. Gudstjänstlivet	87
5.3.5. Förrättningar och skriftskolor	91
5.3.6. Söndagsskolan	95
5.3.7. Läsförhören	96
5.4. Det kristna föreningslivet	100
5.5. ”Frikyrkligheten” i bygden	107

B. INBÖRDESKRIGET 1918 – FRÅN DEN
27 JANUARI TILL DEN 16 MAJ 1918

6. Inbördeskriget 1918	119
7. Inbördeskriget i Borgåbygden	125
7.1. Lokalpressen	125
7.2. Inbördeskriget	128
8. Den evangelisk-lutherska kyrkan och inbördeskriget	143
8.1. Allmänt	143
8.2. Hur reagerade kyrkan?	143
8.3. Kyrkan och våldet	146
9. Det religiösa livet i Borgåbygden under inbördeskriget	149
9.1. Lokalpressen	149
9.2. Borgå domkyrkoförsamling	153
9.2.1. Kyrkostämma, kyrkofullmäktige och kyrkoråd	153
9.2.2. Församlingens präster	154
9.2.3. Gudstjänstlivet	157
9.2.4. Åsiktsyttringar vid läsförhören	157

C. TIDEN EFTER INBÖRDESKRIGET

10. Ett delat samhälle	165
11. Borgåbygden och dess invånare efter inbördeskriget	170
11.1. Döda bland de vita och de röda	170
11.2. Hurudana var de människor som deltog i inbördeskriget?	173
11.2.1. Språkfördelningen bland de röda	174
11.2.2. Hur gamla var de som mördades, sköts eller arke- buserades under och strax efter inbördeskriget? ..	176
11.2.3. Vilka yrken hade de som aktivt togs del i inbördeskriget?	178
11.2.4. Vilken anknytning hade de röda till arbetarföreningarna?	183
12. Finlands kyrka efter inbördeskriget	188

13. Den evangelisk-lutherska församlingen	
i Borgåbygden efter inbördeskriget	194
13.1. Allmänt	194
13.2. Borgå domkyrkoförsamling	195
13.2.1. Kyrkostämma, kyrkofullmäktige och kyrkoråd	195
13.2.2. Församlingsprästernas agerande	
efter inbördeskriget	198
13.2.3. Det andliga arbetet	200
13.2.3.1. Gudstjänstlivet	200
13.2.3.2. Förrättningar och skriftskolor	200
13.2.3.3. Söndagsskolan	202
13.2.3.4. Läsförhören	203
13.3. Det kristna föreningslivet	205
13.4. Övrigt religiöst liv efter inbördeskriget	208

D. ORSAKER OCH FÖLJDER

14. Orsaker och följder	213
14.1. Allmänt	213
14.1.1. Trohet till kyrkan	213
14.1.2. Den röda ideologin	216
14.1.3. Tvångsrekrytering och löfte om sold	219
14.1.4. De sociala orsakerna till inbördeskriget	220
14.2. Arbetarföreningarnas förutsättningar	
att samla sympatisörer	222
14.2.1. Staden	224
14.2.2. Socknen	228
14.3. Religionsfrihetslagen	233
14.4. Gudstjänst- och ”kyrkomakts”-renässans	
efter inbördeskriget	236
15. Församlingen och de röda	240
16. English summary	247
17. Förteckning över kartor, tabeller och bilagor	250
18. Källor och litteratur	252
19. Bilagor	278
20. Förkortningar och namnindex	296

1. Inledning

1.1. Undersökningens syfte

För den finländska historieforskningen har de händelser som ägde rum år 1918 varit ett svårt och ömtåligt ämne. En orsak till detta var att man aldrig riktigt gav sig tid att seriöst ta reda på den egentliga orsaken till den tudelning av samhället som hade utgjort grogrund för inbördeskriget. Den forskning som gjordes kring inbördeskriget bedrevs i första hand av personer som redan under kriget hade stått på den segrande sidan. Det blev därför ofta svårt att åstadkomma en objektiv forskning. Krigshändelserna beskrevs på segrarnas villkor. När sedan tiden skulle ha varit mogen för en objektiv forskning kom nya faktorer in i bilden, vilka i sin tur kom att påverka forskarnas syn på händelseförloppet. Det var inte alltid lätt att vara objektiv med en socialistisk stormakt som granne, då denna dessutom hade varit aktiv part i det som skedde. Därtill fanns det en mycket effektiv propagandaapparat, som bl.a. ledde till kraftiga vänstervindar i vårt land på 1960- och 1970-talet. Dessa vindar färgade av sig i samtidens litteratur och massmedia, något som resulterade i att Rysslands men också Tysklands roll i händelserna kring 1918 av många marginaliserades

Händelserna år 1918 har under årens lopp omvärderats. Detta kommer till synes bl.a. i de svårigheter som historieskrivarna har haft när det gällt att hitta en gemensam benämning för händelserna år 1918. Var det krig som utkämpades i Finland våren 1918 ett frihetskrig, en revolution, en terrorhandling, ett klasskrig, ett uppror, ett medborgarkrig eller ett inbördeskrig?

De vita betraktade kriget år 1918 som ett *frihetskrig*, som slutgiltigt garanterade Finlands självständighet. Ur de vitas synvinkel var de röda landsförrädare. De vita ansåg nämligen att en seger för de röda skulle ha

inneburit att Finland förr eller senare skulle ha förenats med Rådssryssland. A. R. Cederberg, som år 1943 publicerade boken ”Suomen uusinta historia 1898-1944” (Finlands nyaste historia), karakteriserar sålunda händelserna 1918 enbart som ett frihetskrig.¹

Upptakten till kriget hade otvivelaktigt också *revolutionens* alla klassiska kännetecken. De röda grep makten av den lagliga regeringen i huvudstaden och åsidosatte det av folket valda parlamentet. I en senare kommunistisk propagandalitteratur talas det därför följaktligen antingen om revolution eller klasskrig.²

G. G. Rosenqvist gick så långt att han talade om ”den af landsförrädarna ledda rysk-finska terrorismen”.³ Kan det som hände beskrivas som *terror* mot ett land som förklarar sig självständigt? Var det alltså fråga om en terrorhandling ledd av landsförrädare som stöddes av utländska intressen?

För de röda själva var kriget ett *klasskrig*, där arbetarklassen stod mot borgerskapet eller folket mot herrarna. Det var en benämning som användes t.ex. vid det socialdemokratiska partiets partimöte i december 1918.⁴ Efter 1918 var det i synnerhet kommunisterna som använde sig av begreppet klasskrig. De vita talade ofta om det röda *upproret*. Också de röda talade om ett uppror, men ett berättigat sådant.⁵

Ordet *medborgarkrig* användes allmänt både av de vita och de röda så länge kriget pågick. R. H. Ottinen använder benämningen medborgarkrig

¹ Cederberg 1943, 167.

² Vento (1930, 3-4) talar dels om ”luokkataistelu” (klasskrig), dels om ”vallankumous” (revolution).

³ Rosenqvist 1918, 10. Georg Gustaf (G.G.) Rosenqvist (1855-1931) gick i skola i Borgå lyceum. Han verkade som universitetslärare och forskare i över 30 år. Han var professor i dogmatisk etik. Han var lanttagsman från 1900 och blev invald ännu i 1918 års riksdag. Han grundade och utgav i över tjugo års tid ”Teologinen Aikakauslehti – Teologisk Tidskrift”. Se även Vikström 1966, 13-20; Rosenqvist 1994, 3-4; Ijäs 1993, 72; Paavolainen 1966; Murtorinne 2000b, 25.

⁴ Benämningen ”luokkataistelu” (klasskrig) användes vid socialdemokratiska partiets partimöte 27-29.12.1918. I Karl H. Wiiks dagbok som publicerades av Lindman 1978 talas det också om klasskrig, se Lindman 1978; Sos.dem.prot. 1918.

⁵ På baksidan av Väinö Linnas bok ”Upp trälar” presenteras boken inledningsvis med orden: ”Upp trälar är Väinö Linnas berättelse om torpfolket i Pentinkulma och deras väg genom det röda upprorets malström.”; Ylikangas (1993a, 97) talar om ”kapina” (uppror).

i sin bok om arbetarfrågan och arbetarrörelsen i Finland. Boken utkom 1948. Termen blev vanlig på 1960-talet i en historieskrivning som enligt eget förmenande försökte eftersträva största möjliga objektivitet. Jaakko Paavolainen talar om medborgarkrig i sin bok ”Punainen terrori” (Den röda terrorn) från år 1966. Eino Murtorinne har också valt benämningen medborgarkrig i ”Finlands kyrkohistoria” som utkom år 2000.⁶

Benämningen *inbördeskrig* torde trots allt vara den mest neutrala termen för händelserna år 1918. Jag kunde ge flera exempel på författare som har använt benämningen inbördeskrig. Jag väljer att här nämna O. Jussilas, S. Hentiläs och J. Nevakivis bok ”Finlands politiska historia 1809-1999”.⁷

Det är viktigt att slå fast att alla benämningar är lika riktiga från sina egna utgångspunkter, men att ingen av dem täcker hela sanningen. Det har varit frestande för mig att använda benämningen frihetskrig i min forskning, eftersom det var så kyrkohistorikerna gjorde strax efter kriget. Händelserna 1918 innebar visserligen att självständigheten och friheten säkrades, men det var också ett krig där grupper av finländska medborgare ställde sig mot varandra, liksom tidigare vänner, släktingar och t.o.m. familjemedlemmar.

Efter noggrant övervägande har jag valt att kalla kampen mellan de röda och de vita 1918 för ett *inbördeskrig*. Att i detta sammanhang närmare gå in på de divergerande åsikter som har framkastats för att förklara händelserna år 1918 har jag inte funnit vara motiverat. En sådan utredning kunde i och för sig vara intressant, men den faller utanför ramarna för min undersökning.⁸

I min licentiatavhandling ”Från kollektiv ’gammallutherdom’ till individualistisk fromhet, Fromhetslivet i Borgåbygden 1881-1923”, har jag visserligen berört tiden kring 1918, men mycket allmänt och schematiskt.⁹ Att ämnet fortfarande är mycket aktuellt visar inte minst det projekt som statsrådets kansli initierade år 1999 och genom vilket man försöker kartlägga krigsdödade i Finland under åren 1914-1922. För projektet har

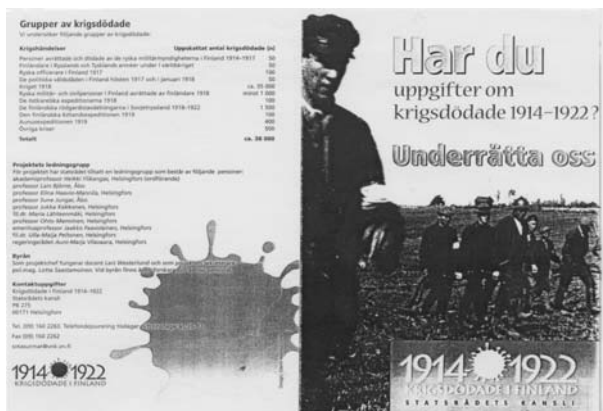
⁶ Oittinen 1948, 168; Paavolainen 1966, 92; Murtorinne 2000b, 87.

⁷ Jussila & Hentilä & Nevakivi 2000, 129-132.

⁸ Här kan t.ex. nämnas Ylikangas 1993b, 95-100 och Enckell 1956, 203, 207-211.

⁹ Schmidt 1998, 183-188.

en arbetsgrupp tillsatts under ledning av akademiprofessor Heikki Ylikangas. Man har distribuerat en broschyr ”Har du uppgifter om krigsdödade 1914-1922?” i vilken projektets målsättning klargörs.¹⁰ Det man i första hand är intresserad av är att få uppgifter om personer som dukade under i fånglägren, avrättades, stupade eller dog på annat sätt.

Broschyrems första sida. Det första resultatet av undersökningen presenterades 6.3.2002 på nätet: www.narc.fi

En omständighet som också visar på ämnets aktualitet är resandet av en försoningssten – planerad av konstnär Heikki Häiväoja – i Jämsä år 2001 över de röda och vita som dog i Jämsä under inbördeskriget.¹¹ Det finns ytterligare omständigheter som tyder på att forskning kring inbördeskriget upplevs som viktig och behövlig. Här kan nämnas tre skådespel som åren

¹⁰ Projektgruppens medlemmar utöver professor Heikki Ylikangas är professor Lars Björne, Åbo, professor Elina Haavio-Mannila, Helsingfors, professor Sune Jungar, Åbo, professor Jukka Kekkonen, Helsingfors, fil.dr Maria Lähteenmäki, Helsingfors, professor Ohto Manninen, Helsingfors, emeritus professor Jaakko Paavolainen, Helsingfors, fil.dr Ulla Maija Peltonen, Helsingfors och regeringsrådet Auni-Marja Vilavaara, Helsingfors. Projektchef är docent Lars Westerlund. Se även Vasabladet 25.11.2000, Räfsten mot ryssarna.

¹¹ Uusimaa 4.7.2001; Rislatti 1995, 232; Ylikangas 1993b, 144-145. IBorgå lämnade ledamoten i Gemensamma kyrkofullmäktige Jussi Saramo den 13 februari 2004 in en motion där han föreslår att en minnessten över de röda som dog i inbördeskriget skulle placeras utanför domkyrkan i närheten av den sten som tidigare är rest för de vita. Se Borgåbladet 14.2.2004.

2000, 2001 och 2003 uppfördes på Svenska Teatern: Jarl Hemmers ”En man och hans samvete”, som behandlade prästen Bros arbete i fånglägret på Sveaborg, Runar Schildts ”Den stora rollen” och Joakim Groths ”En ängel flög förbi”.¹²

Som ett kuriosum kan nämnas att det år 2000 utkom två seriehäften i serien, ”Korkeajännitys” (Högspänning), som båda behandlade inbördeskriget. Man har gett ut två häften om samma händelse, men sålunda att det ena berättar om det som hände ur de rödas synvinkel och det andra ur de vitas. Häftena bär namnen ”Vapauden tulikaste” (Frihetens eldprov) och ”Taistoon työkansan puolesta” (Till kamp för arbetarfolket). Seriehäftenas målgrupper är 11-16 åringar, men förmodligen finns det också äldre personer som läser dem. Knappast skulle dylika häften ges ut om inte förläggaren skulle bedöma att det finns en efterfrågan.

Min avsikt är att försöka föra ner forskningen om inbördeskriget år 1918 till lokalplanet. Undersökningen kan av den anledningen karakteriseras som lokalhistorisk. Jag har valt att begränsa mig till Borgåbygden eftersom det är en trakt jag bor i och som jag är väl förtrogen med. Det känns därtill angeläget att bedriva forskning kring inbördeskriget på ett mindre geografiskt område, som bestod av såväl stad som landsbygd.

¹² Programblad från uppsättningarna: ”En man och hans samvete”, ”Den stora rollen” och ”En ängel flög förbi” på Svenska Teatern.

Församlingarnas roll i samband med inbördeskriget har överhuvudtaget mycket lite berörts av tidigare forskning. Jag kommer i avsnittet om forskningsläget att visa att den forskning som gjorts rörande kyrkan och inbördeskriget i första hand gäller kyrkan som helhet och inte enskilda församlingar.

Avsikten med min avhandling har varit att ur ett bestämt perspektiv undersöka på vilket sätt inbördeskriget 1918 kom att sätta sin prägel på församlingen och församlingslivet i Borgåbygden. Jag har koncentrerat mig på de medlemmar som deltog i inbördeskriget på den röda sidan. Jag försöker följaktligen utröna deras intresse för församlingen och granskar hur församlingen i sin tur reagerade när den märkte att den i sina led hade röda sympatisörer. Forskningsuppgiften har aktualiserat en rad olika frågor som jag i det följande har försökt besvara. Var det en ideologisk tudelning som påverkade inställningen till församlingen och dess verksamhet? Stod de vita för en större trohet till hem, kyrka och fosterland än de röda? Var de röda så lunda i högre grad kyrkofientliga än de vita? Kom detta att på något sätt påverka församlingens verksamhet? Vilken roll spelade väckelserörelserna i bygden? Hurudan var mediernas inställning till inbördeskriget vid denna tid och vilken var deras genomslagskraft i Borgåbygden?

En fråga som också är viktig för min undersökning är om de vita och de röda i Borgåbygden på något sätt ideologiskt stod för en annan åsikt än sina nationella ledare. Härvid är det också viktigt att klargöra i vilken mån agitatorer från andra orter kom att påverka händelseförloppet på det lokala planet. Ytterligare är det skäl att försöka utreda om det eventuellt fanns andra omständigheter som påverkade de vitas respektive de rödas förhållande till församlingen.

I min avhandling kommer jag att undersöka många enskilda detaljer som berör församlingen. Det är bl.a. fråga om förändringar i församlingens verksamhet och i prästernas reaktioner samt deras agerande inför det som hände. Jag kommer också in på frågan om hur viktig och betydelsefull kyrkan och församlingen var för de personer som bodde i bygden. I viss utsträckning kommer jag också att behandla den profana samhällsutvecklingen, i synnerhet till den del som den kom att påverka församlingen och dess verksamhet. Också frågan om hur bygdens folk reagerade på allt det som hände i samhället vid denna tid kommer att tangeras. Med

hjälp av detta kommer jag sedan att försöka besvara frågan om hur inbördeskriget kom att sätta sin prägel på församlingen.

1.2. Forskningsläget

Jag kommer i det följande att ge en kortfattad översikt av den forskning som tidigare har gjorts kring händelserna i Finland år 1918, dels ur en mera allmänhistorisk och politisk synvinkel, dels ur en kyrkohistorisk synvinkel.

1. De tidigaste skildringarna av händelserna år 1918 var präglade av efterkrigstida förhållanden och de skrevs mer eller mindre på de vitas villkor. Som exempel på dessa skildringar kan nämnas Verdandis småskrift ”Finlands frihetskamp 1914-1919” av Edvard Thermaenius, vilken utgavs år 1923 i Stockholm samt den år 1924 publicerade ”Frihetskriget i Finland år 1918”, skriven av Hannes Ignatius och Kaarle Sockeli.¹³

Juhani Paasivirta har i flera arbeten ingående berört händelserna kring 1918. Här kan nämnas ”Suomi vuonna 1918” (bokens svenska titel är ”Finland 1918 och relationerna till utlandet”) som utkom 1957. En av de mest betydande undersökningarna rörande händelserna år 1918 är utan tvekan Jaakko Paavolainens arbete i tre delar om det politiska våldet åren 1917-1918. De tre delarna har namnen ”Punainen terrori”, ”Valkoinen terrori” och ”Vankileirit” (Röd terror, Vit terror och Fånglägren). Paavolainens böcker utgavs åren 1966, 1967 och 1971. De har översatts till svenska i en förkortad version år 1986. Jag vill också i detta sammanhang notera Pekka Kalevi Hämäläinens analys av språkfördelningen bland de personer som deltog på den röda respektive på den vita sidan i boken ”Luokka ja kieli vallankumouksen Suomessa” (Samhällsklass och språk i revolutionens Finland), utgiven 1978.

Det mest omfattande verket som vi har om inbördeskriget är ett arbete i tre delar, ”Finland 1917-1920”, publicerat 1993. Verket är utgivet av riksarkivet och består av sammanlagt 1.817 sidor och ett stort antal

¹³ Paasivirta 1962, 153. Ignatius var generalkvartersmästare på den vita sidan under kriget. Sockeli valdes till sekreterare för kommittén för frihetskrigets historia. Boken är såtillvida intressant att den innehåller detaljerade kartor över de viktigaste händelserna under inbördeskriget.

illustrationer. De tre banden har titlarna ”Ett land blir fritt”, ”Ett folk i kamp” och ”En stat tar form”. Huvudredaktör för de tre banden har varit Ohto Manninen.

Ytterligare vill jag i detta sammanhang nämna Heikki Ylikangas bok ”Vägen till Tammerfors, striden mellan röda och vita i finska inbördeskriget 1918”. Boken behandlar i första hand de avgörande striderna om Tammerfors. Verket utkom år 1993. Vidare bör Jukka Rislakkis ”Kauhun aika. Neljän väkivallan kuukautta keskisuomalaisessa jokilaaksossa” (En tid av skräck. Fyra månader av våld i en floddal i centrala Finland) från år 1995 nämnas. I denna undersökning belyser Rislakki kampen mellan de röda och de vita i Jämsä.

Tre undersökningar av senare datum som behöver noteras är Henrik Meinanders ”Finlands historia” del 4, från år 1999, ”Finlands politiska historia 1809-1999” av Osmo Jussila, Seppo Hentilä och Jukka Nevakivi, första gången utgiven år 1995, samt Pentti Virrankoskis bok ”Suomen historia” (Finlands historia) som utkom år 2001. I min bakgrundsresumé av de historiska händelserna har jag i första hand använt mig av ovan nämnda ”Finlands politiska historia 1809-1999”, som utkom i en reviderad upplaga år 2000.

Tre verk som knappast kan klassificeras som vetenskapliga undersökningar i egentlig mening, men som jag anser att bör nämnas i detta sammanhang, är för det första ”Suomen Vapaussota 1918, kartasto ja tutkimusopas” (Finlands frihetskrig 1918, kartor och forskningsguide), redigerad av Juhana Aunesluoma och Martti Häikiö. I boken finns en utförlig litteraturförteckning över de arbeten som har skrivits om inbördeskriget före år 1996. För det andra är det skäl att notera Hannu Soikkanens ”Dokument från finska inbördeskriget”, utgiven år 1980. Boken innehåller en samling meddelanden, dekret och dokument som trycktes och spreds under tiden för inbördeskriget. Slutligen är det orsak att uppmärksamma ”Finlands Frihetskrig I och II”, som utkom åren 1933 och 1935. Dessa två band innehåller en samling av minnen, vilka tillkommit sålunda att vederbörande antingen själva nedskrivit dem eller så har de berättat dem vid intervjuer.

2. Också på det kyrkohistoriska området finns flera olika undersökningar som behandlar inbördeskriget 1918. Av dessa bör i första hand nämnas Kirsti Kenas bok ”Kirkon aseman ja aseenteiden muotoutuminen itse-näistyneessä Suomessa 1918-1922” (Utformandet av kyrkans ställning och attityder i ett självständigt Finland 1918-1922), utgiven år 1979. Ungefär hälften av Kenas undersökning berör tiden före och under inbördeskriget, resten handlar om den kyrkliga utvecklingen efter inbördeskriget. Kena noterar i sin bok hur den patriarkaliska tiden i kyrkan fick ge vika för en ny, modern och sekulariserad tid som för kyrkan innebar nya värderingar och strukturer. Hon redogör för vad kyrkan försökte göra för att motarbeta den utveckling som pågick och som av många upplevdes som ett allvarligt hot mot kyrkans existens. Kena anser dock att frågan om arbetarbefolkningens inställning till kyrkan vid denna tid skulle kräva en specialundersökning.

Juhani Veikkolas undersökning ”Nuorkirkollinen suuntauksen muotoutuminen Suomen kirkossa suurlakosta 1905 ensimmäisiin kirkkopäiviin 1918” (Utvecklingen av den unglyrkliga rörelsen i Finlands kyrka från storstrejken till de första kyrkodagarna 1918), utkom år 1980. Den utgör i första hand en analys av den s.k. unglyrkorörelsen som framträdde vid tiden före inbördeskriget. Veikkolas avhandling är en idéhistorisk undersökning som bl.a. försöker analysera de strömningar i kyrkan som kom att ha betydelse för kyrkans utveckling efter inbördeskriget. Såväl Kena som Veikkola har tydligt angett att de i sina undersökningar inte har beaktat förhållandena i Svenskfinland.

Bengt Klemets undersökning ”Samling genom separation. Den svenska kyrkliga samlingsrörelsens i Finland uppkomst, utformning och utveckling åren 1917-1918” bör också noteras. Klemets har undersökt den svenskspråkiga kyrkliga samlingsrörelsen i Finland som uppstod inför inbördeskriget som ett försök att ena och samla kyrkans folk. Undersökningen är på sätt och vis en finlandssvensk motsvarighet till ovan nämnda arbete av Veikkola. Klemets forskningsarbete liksom också Veikkolas, har hjälpt mig när jag har försökt klargöra vad som hände på ett allmänkyrkligt plan vid tiden före inbördeskriget.

Av de övriga kyrkohistoriska undersökningar som tangerar händelserna kring inbördeskriget kan Mauri Larkios arbete ”Teollisuusväestön tavoittamispyrkimyksiä 1910-luvulla” (Industriarbetarnas målsättningar under 1910-talet) nämnas. Larkio har också ett annat arbete som kan noteras i detta sammanhang. Det är hans undersökning ”Kirkon ja työväenliikkeen kohtaaminen Helsingissä, suurlakosta ensimmäisen maailmansodan syttymiseen” (Mötet mellan kyrkan och arbetarrörelsen i Helsingfors, från storstrejken till första världskrigets början). Någon grundlig undersökning som skulle behandla frågan om hur inbördeskriget påverkade en enskild församling och dess verksamhet torde inte finnas. Förhållande mellan församlingen och dem bland dess medlemmar som deltog i inbördeskriget på den röda sidan har inte heller fått någon större uppmärksamhet. Av den anledningen kan föreliggande undersökning sägas bidra till att fylla en uppenbar lucka i forskningen.

1.3. Källmaterial

I min redogörelse för det källmaterial som jag har använt mig av har jag valt att följa samma uppläggning som avhandlingen i övrigt. Det betyder att jag delat upp detta avsnitt i tre delar, vilka i tur och ordning redogör för källäget när det gäller tiden före, tiden under och tiden efter inbördeskriget.

När det har gällt att teckna en bild av det allmänna läget i Finland under tiden före inbördeskriget har jag i första hand använt mig av tidigare publicerat material. För Borgåbygdens del finns det två stora arbeten att tillgå, i vilka tiden före inbördeskriget utförligt relateras. Åren 1925-1930 utkom Anders Allardts tre band om Borgå sockens historia och åren 1996-1997 utkom Göran Seléns sockenhistoria i två band. Utöver dessa har det skrivits ett flertal populärhistoriska böcker om olika byar i Borgåbygden. Här kan bl.a. nämnas ”Hammars – porten till havet”, ”Pellingeböckerna”, ”Vessö förr”, ”Tolkis i ord och bild” och ”Monografi över Pörtö”.

I Borgå folkhögskola insamlades – med början år 1915 – under många år, s.k. Hembygdsminnen. Dessa trycktes sedan som små häften. En del av dem ingick också som bilagor till Borgåbladet. De bestod av uppsatser och berättelser nedskrivna av elever som gick i folkhögskolan. Artiklarna

innehöll sådant som eleverna hade fått reda på genom att intervjua sina föräldrar eller sina far- och morföräldrar. Här fanns minnesbilder av seder och bruk i bygden, men även artiklar som berörde händelser från tiden före och under inbördeskriget. Dessa intervjuer och minnesbilder är givetvis mycket personliga både vad gäller innehåll och framställning, något som jag har försökt ta hänsyn till när jag har använt mig av dem i föreliggande avhandling.

För att klargöra läget i kyrkan i största allmänhet i Finland har jag i första hand använt mig av tidigare publicerat material, kompletterat med uppgifter ur protokoll och tidningar. Det religiösa livet i Borgåbygden har belysts med hjälp av olika slag av handlingar i församlingens arkiv. Det är i första hand fråga om protokoll från kyrkostämmor och kyrkorådsmöten, församlingens statistiska uppgifter, läsförhørsprotokoll etc. Därtill har jag givetvis använt mig av tillgänglig litteratur.

För att belysa tiden under inbördeskriget har i stort sätt liknande material använts. För min utredning av de röda som deltog i kriget har jag i första hand använt mig av två olika slag av källor:

1) Församlingens officiella böcker, vari antecknats uppgifter om församlingens medlemmar. Av någon anledning kritiserar Jaakko Paavolainen det som han kallar för ”prästlängderna” och deras tillförlitlighet.¹⁴ Den bedömningen kan eventuellt vara svår att förstå. Den blir dock begriplig när man klargör för sig vad Paavolainen egentligen menar med ”prästlängder”. Det är inte, som man i första hand skulle kunna tro, fråga om församlingens kyrkböcker där samtliga församlingsmedlemmar fanns antecknade.¹⁵ I stället handlar det om de listor som prästerna strax efter inbördeskriget gjorde upp över dem som hade dött i inbördeskriget. Paavolainen noterar med all rätt att prästerna inte alltid hade exakta uppgifter om hur folk i församlingen hade avlidit. Prästerna hade inte heller några möjligheter att kontrollera uppgifterna, utan de var oftast tvungna att anteckna det som muntligen delgavs dem eller det som stod

¹⁴ Paavolainen 1986, 215; Paavolainen 1966, 11.

¹⁵ Här är det skäl att notera att dissenterlagen (se Storfurstendömet Finlands Författnings Samling 1889 nr 33) gav metodisterna rätt att utträda ur den evangelisk-lutherska församlingen. I hur stor utsträckning detta skedde i Borgåbygden har jag dock inte granskat närmare. Metodisternas antal vid tiden för inbördeskriget återkommer jag till i ett senare avsnitt.

skrivet i de meddelanden som de hade fått och i vilka det inte alltid klart framgick om den som dött, verkligen hade dött en naturlig död eller på grund av sviter från kriget.

2) För det andra har jag använt mig av en bok som i församlingens arkiv går under benämningen ”Röda boken”. Denna bok bör inte sammanblandas med den s.k. Svarta boken, trots att båda böckerna var brottmålslängder. Det som hände efter inbördeskriget var att man fortsatte att göra anteckningar i Svarta boken, där t.ex. olika slag av domstolsutslag noterades. Det var fråga om stölder, försvinnningar, misshandel o.s.v. Efter inbördeskriget började man i församlingen använda en parallellbok till Svarta boken, där stoff som enbart hade med inbördeskriget att göra och som berörde de röda infördes. Det är därav som boken har fått sitt namn. Under den tid Röda boken användes, d.v.s. från 3.7.1918 till slutet av år 1925, finns anteckningar om 536 röda i den. Under åren 1918-1925 gjordes anteckningar om 203 personer i församlingens Svarta bok. Den röda boken torde vara rätt unik i sitt slag. Den har med största sannolikhet tillkommit på initiativ av domprosten Edvard Hannula. I den finns inklistrat alla de meddelanden som skickades från fånglägren över dem som hade anlänt till lägren (ibland är anteckningarna gjorda för hand). Vidare har också meddelanden om dödsfall och benådningar insatts i boken. Meddelandena innehöll namn, födelseår och hemort – i de flesta fall kompletterade med det yrke som de dömda hade angett. Varför man så noggrant klistrade upp meddelanden och gjorde anteckningar för hand, kan knappast ha varit av någon annan orsak än att domprosten ville ha uppgifterna om de röda samlade i en och samma bok. I Östra Nyland torde det inte finnas liknande böcker som den i Borgå. Det är naturligtvis möjligt att liknande böcker uppgjorts men att de senare förstörts.¹⁶

¹⁶ När jag kom till Borgå 1971 var Röda boken noggrant gömd i arkivet och ombunden med ett snöre. Dåvarande domprosten talade flera gånger om att boken borde förstöras, vilket dock aldrig skedde.

Exempel på ett inklistrat meddelande i "Röda boken".

De inklistrade meddelandena i Röda boken har jag kompletterat med prästernas handskrivna uppgifter i kyrkböckerna. Tack vare detta material har jag inte bara kunnat få fram vem som engagerade sig på den röda sidan, utan också deras ålder, hemort, modersmål och yrke. Jag har med hjälp av dessa uppgifter i kombination med uppgifter från olika bygdehistoriker också rätt utförligt kunnat utreda kopplingen mellan sympatisörerna och arbetarföreningarna.

Genom tidigare publicerat material samt genom intervjuer och minnesbilder ur bl. a. de tidigare nämnda Hembygdsminnena, har jag beskrivit och analyserat det som hände i Finland och i Borgåbygden under inbördeskriget. Här noterar jag att det material som finns att tillgå vad gäller vittnesmål och hågkomster av det som hände, berättade eller nedskrivna av dem som var på den röda sidan, i förhållande till det stora antalet minnesbilder från den vita sidan, är torftigare och språkligt mycket anspråkslösare. På grund av detta kan de minnesbilder som jag har använt mig av och ibland citerat avsnitt ur inte användas som direkt bevismaterial för framkastade påståenden jag gör. De har dock tillsammans med allt annat material hjälpt mig att göra antaganden om hur saker och ting utvecklade sig i Borgåbygden.

Det religiösa livet på nationell nivå under inbördeskriget har jag belyst genom tidigare befintlig litteratur och forskning. För redogörelsen av den evangelisk-lutherska församlingens verksamhet i Borgåbygden under inbördeskriget har jag i första hand använt mig av material som inte tidigare publicerats. Här är det fråga om kyrkorådsprotokoll, läsförhørsprotokoll samt tidningsartiklar. Genom att använda mig av icke tidigare publicerade protokoll och verksamhetsberättelser från olika föreningar och frikyrkor har jag kunnat klargöra hur aktiva dessa föreningar och frikyrkor har varit vid denna tid.¹⁷ Delvis har jag också med hjälp av detta material lyckats få reda på antalet församlingsmedlemmar som deltog i föreningarnas och frikyrkornas aktiviteter.

För att klargöra hur tiden efter inbördeskriget gestaltade sig för församlingen i Borgåbygden har jag i första hand använt mig av opublicerat material. Återigen har jag använt mig av material ur församlingens arkiv. Det är statistiska uppgifter, kyrkoråds- och kyrkostämmoprotokoll, visitationsberättelser, läsförhørsprotokoll, kyrkotuktsböcker, skriftskollängder samt givetvis uppgifter ur församlingens kyrkböcker.

Allt detta har jag kompletterat med föreningarnas och frikyrkornas protokoll och verksamhetsberättelser. Jag har också använt mig av artiklar ur bygdens lokaltidningar, vilka varit till stor hjälp när jag försökt få en uppfattning om hur samhället såg ut efter att inbördeskriget var över. Vidare har jag gjort ett antal intervjuer med församlingsbor som har haft hågkomster från den tid undersökningen omspänner.

1.4. Metod och uppläggning

I undersökningen har jag använt mig av genetisk metod. Uppläggningsen är diakron och själva framställningen är indelad i fyra huvudkapitel.

¹⁷ Termen frikyrklighet används i avhandlingen som en samlande beteckning för de religiösa riktningar som under slutet av 1800-talet vann fotfäste i vårt land och som ställde sig mer eller mindre kritiska till den evangelisk-lutherska kyrkan. När jag talar om frikyrkligheten i Finland avser jag inte endast sådana riktningar som t.ex. baptismen och metodismen utan även den gren av väckelsen som stod waldenströmianismen i Sverige nära och som hade mottagit starka intryck från den anglosachsiska världen med dess praktiska kristendomstyp.

I det första huvudkapitlet behandlas tiden före inbördeskriget (A). Här har jag strävat till att så långt det har varit möjligt försöka koncentrera mig på de två åren före inbördeskriget. Att strikt hålla sig till en dylik tidsbegränsning har dock varit svårt. I många fall har jag varit tvungen att behandla händelser som skedde långt före 1916.

Det andra huvudkapitlet (B) berör den tid inbördeskriget varade d.v.s. från den 27 januari till den 16 maj 1918. I detta kapitel försöker jag granska hur inbördeskriget utvecklades inte bara i Finland utan framförallt i Borgåbygden. Härvid har det varit av särskilt intresse att försöka klargöra hur församlinglivet i Borgåbygden påverkades och hur församlingens verksamhet fungerade under den tid inbördeskriget varade.

Det tredje huvudkapitlet (C) är koncentrerat till tiden efter inbördeskriget. Här undersöker jag vad som hände på församlingsplanet efter inbördeskriget. Jag försöker utröna vilka följderna av den uppdelning av samhället som kriget hade åstadkommit fick för församlingens verksamhet. Vidare försöker jag klargöra hur stor anslutning den röda sidan fick i Borgåbygden och på vilket sätt händelserna under inbördeskriget påverkade församlinglivet. Jag undersöker också den roll som de olika föreningarna och frikyrkorna hade i Borgåbygden efter 1918. Som ett slutår för denna del av avhandlingen har jag strävat till att hålla mig till år 1923 då den nya religionsfrihetslagen trädde i kraft.

De enskilda avsnitten i den diakrona uppställningen (d.v.s. de tre huvudkapitlen A, B och C) har disponerats så att de i stort sett är jämförbara med varandra. Samtliga dessa huvudkapitel inleds med en kort och schematisk bakgrundsbeskrivning av det allmänna läget i det finländska samhället och i Borgåbygden. Efter detta har jag behandlat den evangelisk-lutherska kyrkan och dess ställning vid den aktuella tiden och hur relationerna mellan församlingen och de röda utvecklades i Borgåbygden. Kapitlet har avslutats med att behandla det som är avhandlingens huvudsyfte nämligen att klargöra vad som hände inom fromhetslivet i Borgåbygden.

Avhandlingens tyngdpunkt ligger givetvis på de avsnitt som berör församlingens verksamhet under och efter inbördeskriget (9 och 13) samt på det huvudkapitel (D) där jag gör en analys av hur bygdens folk engagerade sig i inbördeskriget samt dess följder för församlinglivet.

I detta sista huvudkapitlet (D) försöker jag nämligen utgående från min kartläggning av de röda få fram vilka möjligheter dessa rent intellektuellt hade att ta del i den ideologiska debatten. I vilken utsträckning kunde de t.ex. läsa de pamfletter och den litteratur som behandlade sen ideologiska sidan av inbördeskriget? Jag kommer följaktligen att fråga mig om de hade förutsättningar att på det teoretiska planet ta ställning mot kyrkan och den kristna tron. Här försöker jag få reda på huruvida de röda också deltog i skriftskolundervisningen och om det finns anteckningar i kyrkböckerna om deras eventuella läs- och skrivkunnighet. Jag har valt att närmare undersöka 53 av de 536 röda som finns antecknade i Röda boken för att kunna besvara frågan. Jag kommer även att peka på sådant i bygden som av andra orsaker än inbördeskriget kom att påverka utvecklingen och folks inställning till kyrkan och församlingen. Jag försöker sålunda lyfta fram den roll som urbaniseringen och det allmänna framåtskridandet hade på församlingslivets område, likaväl som på betydelsen av de ansatser till väckelse som såg dagens ljus på olika håll i bygden. Här gör jag också ett försök att utreda huruvida Borgåbygden efter inbördeskriget upplevde någon form av gudstjänstrenässans som G. O. Rosenqvist skriver om i sin bok "Finlands kyrka i det senaste halvseklets brytningstider".¹⁸

Avhandlingen avslutas med ett kapitel (15) i vilket jag redogör för de, enligt mitt förmenande, viktigaste resultaten som jag har kommit fram till i min undersökning.

Jag har valt att i min text återge många källavsnitt genom direkta citat i stället för att med egna ord redogöra för vad respektive författare skrivit. På detta sätt har texten blivit mera levande, samtidigt som den språkligt och stilistiskt har blivit förankrad i sin egen tid.

¹⁸ Rosenqvist 1946, 79; Rosenqvist 1994, 7-10. Här berättar Gustav V. Rosenqvist om sin far Georg Olof (kallad Ole) Rosenqvist. G.O. Rosenqvist var född 1893 och dog 1961. Han gick i skola och studerade i Helsingfors. Han var lektor och professor i praktisk teologi vid Åbo Akademi åren 1926-1954 och rektor för Åbo Akademi 1942-1950. Han blev vald till biskop i Borgå stift 1954.

A.

TIDEN FÖRE DEN 27 JANUARI 1918

2. Det politiska läget i Finland före år 1918

Början av 1900-talet innebar fortsättningen på en omstörtande utveckling av samhället. Något av det mest dramatiska var det som hände inom kommunikationen, vilket på många sätt utplånade tid och rum. Genom att tidningar blev vanliga och tillgängliga för den stora allmänheten öppnades en helt ny värld för människorna. Telefon och telegraf gjorde det möjligt för folk att få kontakt med varandra tvärs över det egna landet, ja, t.o.m. över världshaven och kontinenterna.¹⁹ Den kulturdebat som hade pågått bland de intellektuella ute i Europa nådde breda folklager också i vårt land. Nya tekniska landvinningar gav upphov till en ny industri som i sin tur resulterade i en ökad urbanisering och sociala omgrupperingar. En ny generation som inte längre hade en så stark anknytning till en fäderneärvd tradition trädde fram. Många av dessa gamla traditioner hade varit en blandning av profana och i synnerhet kyrkliga seder och bruk och hade under tidernas gång sammanvuxit till en fast enhet.²⁰ Genom den utveckling som samhället nu genomgick förändrades detta. Det gällde i synnerhet för de människor som av olika orsaker lämnade hemgården och hembygden. Man kan sålunda notera att en del av de gamla sederna och traditionerna upphörde att existera medan andra helt eller delvis erhö ll nya former.

Det som hände vid 1900-talets början har Jaakko Gummerus²¹ måleriskt beskrivit på följande sätt:

¹⁹ Hobsbawn 1999, 30.

²⁰ Pleijel 1949, 49-50; Lindström 1973, 25-26.

²¹ Jaakko Gummerus född 1870, död 1933, kyrkohistoriker, biskop i Borgå stift, senare i Tammerfors stift, dit stiftet flyttade 1923 då det svenska stiftet grundades. Se Pärssinen 1991, 89-94; Ijäs 1993, 47-168; Murtorinne 2000b, 120.

Barkbrödets fattiga Finland med sina rökpörten, belysta av pärtbloss, ligger långt tillbaka i tiden; skogarnas rikedomar, jämvägar och ångbåtar, mejerirörelse och moderna lantbruksmetoder, samt sist, men icke minst, industrialismens intåg i landet, hava förändrat levnadsvillkoren, hava ock fört med sig väldigt ökade anspråk på det materiella livet och lika starkt ökade möjligheter för deras tillfredsställelse. Folkskoleväsendets storartade utveckling, tidsningslitteraturens spridning till minsta koja, den finska litteraturens uppblomstring”.²²

Gummerus kunde givetvis i sin beskrivning av situationen i Finland vid 1900-talets början ytterligare ha nämnt föreningslivets snabba utveckling, vilken naturligtvis också hade varit en följd av samhällsutvecklingen. Föreningsverksamheten blev tillsammans med mycket annat en av de avgörande faktorerna när den s.k. gammallutherdomen gick mot sin upplösning.

På det politiska området skedde stora omvälvningar. Som en följd av den oro inför framtiden som rådde i samhället föddes i Helsingfors tanken på det som senare kom att bli jägarrörelsen.²³ Herman Gummerus²⁴ överlämnade den 8 december 1914 en skrivelse till Tysklands militärattaché i Stockholm major von Aweyden i vilken det framgick att man önskade militärutbildning i Tyskland för rekryter från Finland.²⁵ Efter ett positivt svar började finländska frivilliga bege sig till Tyskland och till Lockstedter Lager.²⁶ Rysslands militära motgångar i första världskriget ledde till

²² Gummerus 1918, 4-5.

²³ Ignatius & Soikkeli 1924, 12. Här nämns att ett studentmöte 27.10.1914 skulle ha varit den egentliga upptakten till jägarrörelsen.

²⁴ Herman Gregorius Gummerus, fil.dr, professor, född 1877, död 1948. Han var bl.a. politisk fånge i St. Petersburg 1904.

²⁵ Enckell 1943, 55-56.

²⁶ Enligt Gummerus (1933, 125-128) bestod den första gruppen av 182 personer, medan Jernström (1933, 162-164) noterar att det stora flertalet av jägarna var studenter. Enckell (1943, 56, 66, 110-111) ger en beskrivning av dem som deltog i den första pfädfinderkursen. Enligt honom var de ”födda åren 1887 till 1894, alltså från tjugo till tjugoåtta år gamla”. Av rekryterna var bl.a. ”tolv filosofiemagistrar, nio ingenjörer, fyra utbildade jurister, två färdiga läkare. Majoriteten närmare bestämt etthundraåttio studerade vid universitetet eller Tekniska högskolan i Helsingfors. Tre var skolelever”. Utbildningsgruppen utvidgades åren 1915-1916 med nya rekryter. Dessa ”representerade inte längre den exklusiva kategorin ’bildade unga män av god familj’, utan företrädde hela finska folket. Huvudkontingenten utgjordes av bondsöner och arbetare, av hantverkare, yrkesskolelever, kontorister och sjömän”.

demonstrationer och revolution i St. Petersburg i mars 1917. I Finland kom marsrevolutionen som en överraskning. Det första konkreta tecknet på vad som hade hänt var att generalguvernör Frans Seyn fängslades den 15 mars och fördes till Ryssland.²⁷ Följande dag spreds nyheten att kejsar Nikolaj II hade abdikerat. Makten i Ryssland övertogs av en provisorisk regering, som tillsattes av duman. Den tillfälliga regeringen bestod av representanter för de borgerliga grupperna och de moderata socialisterna. Vid sidan av regeringen uppkom lokala arbetar- och soldatråd som också gjorde anspråk på makten. Den ryska interimregeringen kände till den förbittring som förryskningssträvandena i Finland hade lett till och återtog därför dessa den 20 mars 1917. Som en följd av detta upphävdes ett stort antal förordningar. Bland dem kan nämnas 1890-års postmanifest och grundlagsstadgandena som var knutna till februarimanifestet 1899. Ytterligare upphävdes 1910-års lag om rikslagstiftning.²⁸

Den år 1916 valda lantdagen inkallades och en ny senat valdes.²⁹ Vid valet beaktades de politiska styrkeförhållandena i lantdagen. Då socialisterna hade majoritet i lantdagen, 103 platser mot 97, valdes en senat med socialistisk majoritet. Den kunde sedan genom majoritetsbeslut genomdriva sina krav. En lag om åttatimmars arbetsdag stiftades, likaså en kommunallag med allmän rösträtt också i kommunala val. I samband med behandlingen av de nya lagarna förekom demonstrationer och strejker.

Ryktet om en bolsjevikupp fick lantdagen att den 18 juli 1917 godkänna den s.k. maktlagen, vars uppgift var att precisera relationerna till Ryssland. (Genom det ryska kejsardömets fall hade Finlands förhållande till Ryssland råkat i ett egendomligt läge eftersom grundlagen inte kände några andra gemensamma statsorgan än monarken, om också den ryska

²⁷ Jussila & Hentilä & Nevakivi 2000, 109. Ny generalguvernör blev Michail Stachovitj.

²⁸ Jussila & Hentilä & Nevakivi 2000, 111. Colliander (1965, 147, 174) berättar om de förväntningar som februarirevolutionen skapade i St. Petersburg. En ny epok, en frihetens, gemenskapens, en den goda viljans och kärlekens epok. Längre fram berättar han om besvikelsen efter revolutionen, då nöd härskade och då berusade soldater raglade fram och skapade skräck, oro och kaos.

²⁹ Jussila & Hentilä & Nevakivi 2000, 111-112. I den s.k. Tokoisis senat ingick sex socialdemokrater och sex borgerliga senatorer. Eftersom en socialdemokrat var viceordförande (generalguvernören, den ryska regeringens representant, var officiellt ordförande) hade vänstern majoritet i senaten.

interimsregeringen själv ansåg att den övertagit kejsarens befogenheter gentemot Finland). Denna maktlag gav lantdagen högsta beslutande rätt i inrikespolitiska frågor. De ryska myndigheterna skulle dock enligt lagen också i fortsättningen sköta utrikespolitiken och försvarsfrågor. Aleksandr Kerenskijs (1881-1970) regering klarade dock av kuppförsoket och den ryska regeringen vägrade godkänna den finländska maktlagen. Lantdagen i Finland upplöstes och nyval utlystes. Lantdagsval förrättades den första och andra oktober 1917 och ledde till seger för de borgerliga partierna. I den nya lantdagen hade de borgerliga 108 platser mot socialisternas 92.

Kerenskijs provisoriska regering i Ryssland föll den 7 november 1917, den händelse som senare kom att kallas oktoberrevolutionen, och under ledning av Vladimir Iljitj Lenin övertogs makten av sovjeten i St Petersburg och dess militärrevolutionära kommitté i vilken bolsjevikerna var i majoritet.³⁰

Lantdagen, med borgerlig majoritet, föreslog nu att den högsta makten i Finland skulle överföras till en statsföreståndarnämnd med tre ledamöter. Beslutet sattes inte i verket på grund av agrarförbundets och socialdemokraternas motstånd. Socialdemokraterna framlade den 8 november 1917 ett förslag i lantdagen som har fått benämningen ”Vi kräver – deklARATIONEN”.³¹ Utöver ett omfattande socialt reformprogram innehöll deklARATIONEN ett krav att Finlands frihet skulle tryggas genom ett avtal med Ryssland. DeklARATIONEN behandlades inte i lantdagen eftersom den enligt talmannen inte uppfyllde de formella kraven för en lagmotion.

Vid denna tid var de mindre bemedlade folkgruppernas livsvillkor synnerligen svåra och otillfredsställande och till följd av världskriget försämrades läget ytterligare. Nöden drabbade större delen av landets befolkning och den var hård och skoningslös. Många personer tvingades leva på svältgränsen. Inflationen sköt i höjden, arbetslösheten ökade och livsmedelsbristen blev allt svårare. Allt detta bidrog till att öka oron i landet. För att klara av folkförsörjningen var myndigheterna tvungna att införa ransonering av livsmedel.³²

³⁰ Jussila & Hentilä & Nevakivi 2000, 116, 118.

³¹ Paavolainen 1966, 62; Oittinen 1948, 165; Jussila & Hentilä & Nevakivi 2000, 118-119.

³² Finland 1917-1920 1993, 368-369; Soikkanen 1980, 11.

Helsingin kaupungin yleinen elintarvekortti. Helsingfors stads allmänna livsmedelskort.		31 1918—15 1919	
Nimi: Namn: <i>Wolfgang Schmitz</i>	Ostajan Kund N:o <i>832</i>	Lihamyymälän leima Köttbutikens stämpel A. GRÖNLUND	
Osotte: Adress: <i>Pöytäkatu 5.</i>	Kortti on henkilökohtainen, eikä saa toisille luovuttaa. Kadotettujen varustettujen tai muuten hävinneiden korttien tilalle ei anneta uusia. Kortet är personligt, och får ej överlåtas åt andra. Förlorade, stulna eller på annat sätt förkomna kort ersätts icke.		
Voita tai rasvaa Smör eller fett	Sokeria tai sitrappia Socker eller sirap	Säippuaa tai suopaa Tvål eller såpa	Lihaa Kött

Ett ransoneringskort från tiden strax efter inbördeskriget.

Polismakten som hade varit ett verktyg för förryskningen upplöstes mer eller mindre. Möjligheterna att upprätta ordning i landet blev till följd härav allt svårare. Något som ytterligare försämrade läget var den storstrejk som Finlands landsorganisation (FLO) proklamerade den 13 november. Den varade i fem dagar.

Den 15 november 1917, medan generalstrejken pågick, antog lantdagen i Finland en ny maktlag. I den hade bortlämnats allt som hade med utrikespolitik och försvar att göra. Lagen innebar i praktiken en självständighetsförklaring. En helt borgerlig senat ledd av Pehr Edvind Svinhufvud tillsattes och den så kallade självständighetssenaten föreslog att Finland skulle förklara sig oavhängigt. Den 6 december 1917 utfärdade lantdagen självständighetsförklaringen.³³ Vid omröstningen i lantdagen stödde 100 lantdagsmän det borgerliga förslaget, medan socialisternas förslag fick understöd av 88 lantdagsmän. Det socialistiska förslaget innebar inte ett direkt förkastande av självständighetsförklaringen men där ingick en passus om att man först borde underhandla med makthavarna i St. Petersburg för att dryfta hur utrikespolitiken i framtiden skulle skötas.³⁴ Förslagen skilde sig sålunda från varandra i frågan om hur Finlands kontakter med andra länder skulle skötas. Ryssland hade hittills handhaft den finländska utrikespolitiken. Det borgerliga förslaget innebar att Finland själv skulle sköta sina kontakter med den övriga världen. Finland

³³ Puntila 1963, 109.

³⁴ Jussila & Hentilä & Nevakivi 2000, 120.

skulle sålunda inträda ”i de fria och oberoende folkens skara”. Bolsjevikernas centralkommitté i Ryssland erkände Finlands självständighet den 31 december 1917.³⁵

Hur det självständiga Finland skulle utvecklas var lantdagen också oense om. Socialisterna ville ha ett socialistiskt Finland, medan de borgerliga ville bevara den rådande samhällsordningen. Valnederlaget i oktober hade skapat missnöje bland socialdemokraterna och nu hade bolsjevikrevolutionen i Ryssland visat att man hade möjligheter att uppnå sina politiska mål på andra sätt än på rent parlamentarisk väg. Det som inte kunde uppnås genom majoritetsbeslut kunde förverkligas med våld.³⁶ Den finländska arbetarrörelsen gled nu in på en alltmer revolutionär kurs. Då någon organiserad ordningsmakt inte längre existerade började man på olika håll bilda frivilliga ordningsstyrkor. Den tilltagande misstron mellan de borgerliga och socialisterna ledde snabbt till en tudelning av hela det finländska samhället.³⁷

På borgerligt håll såg man med oro på den förbrödring som uppstod mellan de röda och de ryska soldaterna. De borgerliga fick sina skyddskårer i maj 1917, men dessa kom igång på allvar först efter storstrejken (d.v.s. i november 1917). Socialisternas röda garden inledde sin verksamhet i maj 1917.³⁸

Den skyddskårsrörelse som syftade till att med vapen i hand driva ryssarna ur landet, torde ha fått sin början i den ”brandkår” som i maj 1917 bildades i Korsholm av pastor August Reinhold Hedberg.³⁹ Efterhand började skyddskårerna på olika håll i Finland etablera förbindelser med jägarna i Tyskland, medan det röda gardet beväpnades av de ryska trupperna i landet. Inom det socialdemokratiska partiet fanns vid denna tid

³⁵ Jussila & Hentilä & Nevakivi 2000, 121-122.

³⁶ Puntala 1963, 108. Vid valet efter novemberrevolutionen fick bolsjevikerna bara ca en fjärdedel av rösterna. Den konstituerande församlingen sammanträdde 18.1.1918, men upplöstes av bolsjevikerna följande dag. Se även Virrankoski 2001, 716.

³⁷ Thermaenius 1923, 31.

³⁸ Jussila & Hentilä & Nevakivi 2000, 126. De röda var i slutet av 1917 30.000. De vita var i början av 1918 40.000.

³⁹ A. R. Hedberg var född 7.1.1862. Han satt i lantdagen för svenska folkpartiet åren 1907 och 1908. Han var präst i Korsholm. Se Godenhjelm 1916, 27; Paavolainen 1986, 22; Finland 1917-1920 1993, 293.

olika grupperingar. En moderat riktning som önskade att man skulle fortsätta på den parlamentariska linjen utgjordes av de s. k. ”revisionisterna” eller ”tammerforsarna”, med bl.a. Taa vi Tainio och Eetu Salin i ledningen. En annan riktning, de s.k. ”broholmisterna”, förespråkade en strikt klasskampslinje. I ledningen för dessa fanns bl.a. Otto Ville Kuusinen, Edvard Valpas, Yrjö Sirola, Edvard Gylling och Kullervo Manner.⁴⁰ Den 25.11.2917 hade man samlats till en extra partikongress. Till den hade bolsjevikerna sänt minoritetsnationernas folkkommissarie J.V. Stalin. Den revolutionära linjens förespråkare fick således flankstöd som underströk att ledningen för Finlands arbetarrörelse ofördröjligen borde inleda revolutionen. Stalin sade bl.a. när han återgav vad som hade hänt i Ryssland:

Godsägarnas herravälde är brutet, ty makten på landsorten har övergått i böndernas händer. Generalernas makt är krossad, ty makten inom armén är koncentrerad i soldaternas händer. Kapitalisterna är nedtystade, ty arbetarnas övervakning av fabriker och banker är under brådskande organisation. Hela landet – städer och köpingar, rygg och front är belagda av arbetarnas, soldaternas och böndernas revolutionära kommitteér, vilka tar regeringsstommarna i sin hand. [...] Jag meddelar, att vi skulle bedraga socialismen, om vi inte med alla medel grep oss an att återställa broderskapsförtroendet mellan Finlands och Rysslands arbetare. [...] Kamrater! Vi har erfarit att även i ert land råder en liknande regeringskris som i Ryssland kvällen före novemberrevolutionen. Vi har fått veta att också ni skräms med hunger, sabotage mm. Men tillåt mig meddela er på grund av den erfarenhet, som jag fått genom revolutionsrörelsen i Ryssland, att alla dessa faror, om också de är verkliga, inte alls är oöverkomliga.

Så slutade han sitt tal med att säga:

Och kommer ni att behöva vår hjälp, skall vi ge er denna, broderligt utsträckande vår hand till er. Därom kan ni vara förvissade.⁴¹

De radikala lyckades ta makten i januari 1918 då partirådet kompletterade partidelegationen med representanter från Suomen Ammattijärjestö (Finlands fackförening) och Työväen Järjestyskaarti (Arbetarnas ordnings-

⁴⁰ Virrankoski 2001, 721; Jakobson 2001, 46-48.

⁴¹ Enckell 1956, 208-209; Soikkanen 1980, 116-120.

garde). Denna komplettering innebar att de radikala fick makten i partidelegationen. När delegationen sedan valde en kommitté vars uppgift var att göra ett förslag till handlingsprogram var de radikala givetvis också där i majoritet.⁴²

Den 26 januari utgav denna kommitté ett revolutionsdekret som meddelade att de hade tagit den revolutionära makten i Finland.⁴³ Samma dag fick den borgerliga senaten av lantdagen fullmakt att återupprätta ordning i landet. Våldsdåd och laglöshet hade under hösten spritt sig alltmer i hela Finland. De borgerliga hade förberett sig genom att bilda en s.k. militärkommitté för att samordna skyddskårens verksamhet. Den 25 januari 1918 hade skyddskåren förklarats som regeringstrupper.⁴⁴ Till ordförande för kommittén hade generallöjtnant Carl Gustaf Mannerheim utsetts av Pehr Evind Svinhufvud den 16 januari 1918.⁴⁵ Socialisterna tolkade den borgerliga senatens beslut att förklara skyddskåren för regeringstrupper som en form av krigsförklaring.

⁴² Paasivirta 1957, 69; Soikkanen 1980, 134-141.

⁴³ Oittinen 1948, 172.

⁴⁴ Jussila & Hentilä & Nevakivi 2000, 126; Virrankoski 2001, 721.

⁴⁵ Jägerskiöld 1967, 30-31.

3. Borgåbygden under tiden före inbördeskriget 1918

3.1. Allmänt

I min avhandling avses med benämningen Borgåbygden såväl Borgå stad som Borgå landskommun. Jag har dock i stället för landskommun för det mesta använt mig av den gamla benämningen socken. Det betyder att jag i de fall där staden avses talar om Borgå stad (eller enbart staden) och i de fall där landskommunen avses talar om Borgå socken (eller enbart socknen).⁴⁶

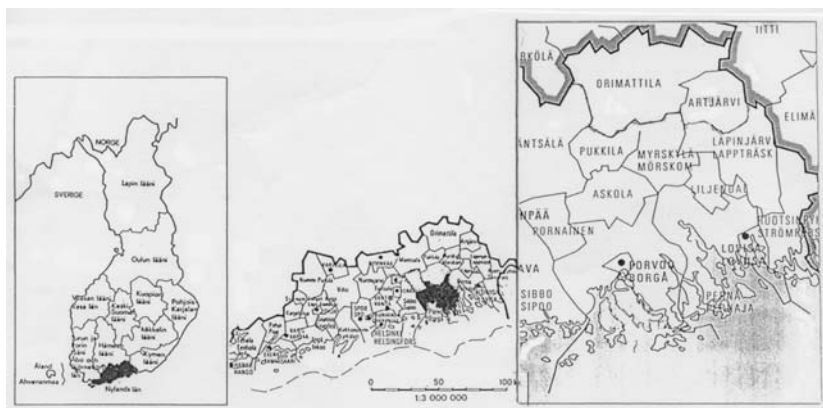
Det är skäl att inledningsvis kort återge vad som hände i Borgåbygden under tiden mellan den ryska marsrevolutionen och inbördeskriget. Med detta avsnitt vill jag visa att de röda i Borgåbygden redan före inbördeskriget, i sin kamp mot de vita, var beroende av hjälp utifrån.

I augusti 1917 fick guvernören i Nylands län i uppdrag att grunda en poliskår. Meningen var att 200 ridande poliser skulle utbildas i Saxby norr om Borgå stad. Dylika poliskårer grundades på flera orter i Finland och de uppfattades av socialisterna som borgarnas försök att med vapenmakt kväsa den av arbetarna startade klasskampen.⁴⁷

Storstrejken i Helsingfors, som inleddes den 14 november 1917, fick arbetarna i Borgå att proklamera strejk den 15 november. Någon egentlig strejk, i ordets egentliga bemärkelse, blev det inte fråga om, utan allt arbete förlöpte i stort sätt som vanligt. Strejkkommittén tvingades därför att

⁴⁶ Man talar ofta om två församlingar i Borgå, d.v.s. Borgå lands- och stadsförsamling. Officiellt är det dock fråga om endast en församling, Borgå domkyrkoförsamling. I denna församling var domprosten kyrkoherde. För att kunna skilja mellan staden och socknen använder jag mig dock ibland i min undersökning av benämningarna Borgå stadsförsamling och Borgå landsförsamling.

⁴⁷ Jussila & Hentilä & Nevakivi 2000, 126; Allardt 1928, 340.

Karta 1 (t.v.) föreställer hela Finland, karta 2 (i mitten) Nylands län med Borgå-bygden utmärkt och karta 3 (t.h.) i östra Nyland belägna Porvoo-Borgå. Vid tiden för inbördeskriget var bygdens storlek 635,2 km². Dess största längd från nordost till sydväst utgjorde 56 km. Dess bredd från nordväst till sydost var 37 km.

begära hjälp från Helsingfors. Den 17 november 1917 fick man i Borgå stad information om att uppskattningsvis 300-400 man ur röda gardet var på väg till staden med ett extra tåg. Skyddskårens medlemmar samlades för att ta emot de röda.

De röda kom dock inte direkt till Borgå stad utan steg av tåget i Kiala. De började med att anfälla polisskolan i Saxby. På Saksanniemi herrgård fanns cirka 200 polisskolelever. Dessa försökte givetvis försvara skolan. Deras beväpning var dock synnerligen anspråkslös eftersom det på skolan torde ha funnits endast 25 stycken eldvapen och efter cirka en timmes skottväxling flydde polisskolans elever och skingrades i skogarna runt omkring herrgården.⁴⁸

När de röda sedan kom marscherande från Kiala till Borgå hade den undermåligt bemannade skyddskåren i staden – uppenbarligen efter den information den fått om de rödas framfart i Saxby – skingrats och det var endast vanliga stadsbor som hade samlats för att med förundran följa de rödas intåg i staden.⁴⁹ De röda ordnade efter att de kommit till staden en

⁴⁸ Tapiola 1918, 151; Finland 1917-1920 1993, 354; Paavolainen 1966, 72.

⁴⁹ Rousi 2001, 120-121. Undsättningsgruppen hade samlats av Arvo Brusin, men när beskedet kom att polisskolans elever hade flytt upplöstes den.

Polisskolelever från skolan i Saxby. Enligt museiverkets uppgifter är personerna från vänster Engberg, Isaksson, Lindfors, Orre(?) och Engström (förnamn saknas). Det är troligt att en av de fem var Artur Mikael Lindfors, f. 3.4.1892 hemma från Saxby och senare kantor i domkyrkoförsamlingen. Han tog förnamnet Michael i samband med sin flyttning till Borgå stad 1930 (Borgå Landsförsamlings Kyrkobok 1910-1919, sid. 2529 och Borgå Stadsförsamlings Kyrkobok 1921-30, sid. 547). Foto: Borgå museum.

samling i arbetarföreningens hus för att på det sättet manifestera sin makt och för att entusiasmera arbetarna i Borgå till fortsatt kamp.⁵⁰ Så mycket mer tycks inte ha hänt.⁵¹ Följande dag återvände rödgardisterna till Helsingfors.

Detta besök av de röda blev dock upptakten till bildandet av nya arbetarföreningar, något som jag i ett senare avsnitt kommer att redogöra för. För borgåborna var det som hände den 17 november 1917 den första konkreta kontakten med de röda. Man kan med fog anta att det som skedde – med flyende polisskolelever och skyddskårister – överraskade och förskräckte dem som bodde i staden.

⁵⁰ Selén 1996, 114-117.

⁵¹ Strejken hade dock enligt församlingens kyrkoböcker föregåtts av åtminstone ett mord. Enligt boken över Döda och Begravna i Borgå Landsförsamling 1901-1928 mördades stud. Johan Oskar Welho, född 2.2.1895 av de röda den 7.10.1917. Se även Rousi 2001, 114. Här beskrivs Welhos drunksdöd på ett sätt som skulle tyda på att det hade varit fråga om en olyckshändelse. ”V elho oli pakokauhuisena, ehkä takaaajettuna yrittänyt kah lata ja uida joen yli pyrkiäkseen äitinsä asunnolle.”

3.2. Lokalpressen

Det material som kunde tyckas vara användbart när det gäller att pejla stämningarna inför inbördeskriget 1918 är givetvis lokaltidningarnas eventuella artiklar och notiser med anledning av det som hände och som senare utvecklades till ett inbördeskrig. Materialet är dessvärre magert. Mest skrev man om världshistoriska händelser.⁵² Det anspråkslösa material som finns att tillgå om det som pågick i närsamhället är därtill inte ens alltid tillförlitligt. Vid denna tid fördes nämligen i tidningarna runt om i Finland ett propagandakrig där man inte skydde några som helst medel, utan gjorde allt för att misskreditera den andra sidan.⁵³

I Borgåtidningarna var kritiken mot de röda förkrossande. Vi kan i Borgåbladet läsa om hur de röda uppvisade ”rent banditmässiga later, vilka kunde ha passat bland kannibaler eller turkiska rövarhorder men som man till och med i [...] vilda västern i Amerika på sin tid skulle skämts för och som desto mindre borde kunna passera i ett land, som har något anspråk på att kallas civiliserat.”⁵⁴

Några egentliga tidningsledare förekom inte i lokaltidningarna vid denna tid, utan sådant som ansågs viktigt publicerades vanligtvis på första sidan. På Borgåbladets första sida fanns den 4 december 1917 en lång artikel som refererade det tal som lantdagsmannen och prästen, doktor Paavo Virkkunen hade hållit i lantdagen den 26 november 1917, alltså efter det att vänstern förlorat sin majoritet i lantdagen.⁵⁵ Talet återgavs under huvudrubriken, ”De rödas blodsskuld, en förkrossande vidräkning med socialdemokraterna”. En av artikelns underrubriker lydde ”Den röda

⁵² Jfr här Manninen (1982, 239) som i sin forskning har studerat lokaltidningar runtom i Finland och som bekräftar mina iakttagelser.

⁵³ Huhtala 1937, 31-41; Zeman 1982, 7, 8, 10; Upton 1981, 75.

⁵⁴ Borgåbladet 22.11.1917.

⁵⁵ Paavo Eemeli Virkkunen, född 1874 och död 1959. Han blev fil.kand. 1896, teol.kand. 1903, teol.dr 1907 och prästvigd 1903. Han hade studerat i Halle i Tyskland och gjort studieresor till Tyskland och Schweiz. Han invaldes i Helsingfors församlingars fullmäktige 1909 och i Finlands lantdag 1913. Han var lantdagens talman åren 1918-1923. Han skrev ett flertal böcker. Av dessa kan nämnas några vilka tangerar föreliggande undersökning: ”Sosialismin viha kristinuskoa vastaan” (1907), ”Kristinuskoja kehitysoppi” (1908) och ”Sananen päivän uskonnollisessa taistelussa” (1912). Se Godenhjelm 1927, 288-290.

senaten stöder sig på främmande bajonetter”. Virkkunen hävdade att den röda senaten under Oskari Tokois ledning inte brytt sig om parlamentarismen. Den representerade ”icke ett fåvälde, utan ett fåvälde” och skulle den komma till makten igen ”så lyfts den”, enligt Virkkunen, ”därtill av ryska bajonetter i finska mäns händer”. Virkkunen fortsatte med att tala om ”Den röda senaten och skräckväldet”:

Den röda senaten utgår från en folkrörelse, som plågat vapenlösa medborgare i hundratals med fängelse, drivit medborgare med revolverhot från sjukbädden i fängelse, stört hemfriden med inbrott och andra våldsdåd, hotat tjänstemän med gevär och bajonetter [...] Arbetarnas revolutionära centralråd, såsom det officiellt kallar sig, har tagit gevär och bajonetter till låns och satt dem i tusentals socialisters händer.⁵⁶

I artikeln hänvisades också till en händelse som hade utspelat sig under de föregående dagarna. Händelsen skulle av allt att döma väcka Borgåborna till insikt om de rödas framfart. Virkkunen konstaterade:

I detta samhälle finns en moder, en änka, som under de gägna skräckdagarna förlorat sina två äldsta söner, sitt fattiga hems stöd. Detta harskett underförhållanden, som det torde vara omöjliga att i ord fullt motsvarande skildra. Det må vara nog, om jag nämner en till tiotal uppgående skara av det revolutionära centralrådets hantlangare, som bokstavligen slaktade dem. Där var det verkligen slaktargardet i verksamhet. I mina öron ljuder ännu denna moders förtvivlade klagan, ty jag har hört den. Denna moder i ett skövlat hem frågade om det ännu finnes någon rättvisa och rättfärdighet på jorden eller om mänskliga vilddjur får dräpa unga, lovande liv utan att lagens och rättvisans arm når dem.⁵⁷

Den 7 december 1917 publicerades en lång artikel under rubriken ”Från blods- och skräckdagarna, plock ur de rödas meritlista”. I artikeln återgavs några detaljerade skildringar från de ”rödas vilddjurslika framfart”. Vidare talades det om ”den omänskliga slaktargrymheten” som de röda hade visat.⁵⁸ Det fanns ingenting i lokaltidningarna som skulle ha pekat på någon förståelse för de röda.

⁵⁶ Borgåbladet 4.12.1917.

⁵⁷ Borgåbladet 4.12.1917.

⁵⁸ Borgåbladet 6.12.1917.

3.3. Bygdens invånare

I det följande är det befolkningen i Borgåbygden som är föremål för mitt intresse. Min intention är för det första att ta reda på hur många personer som egentligen bodde i bygden. Därtill försöker jag få reda på fluktuationen vad gäller invånarantalet före och efter inbördeskriget. Jag gör också en uppskattning av hur många som var svensk- respektive finskspråkiga.

För det andra kommer jag att försöka ta reda på vad folk var sysselsatta med. Hur många fick sin utkomst från jordbruket? Det var ju en näring som av gammalt var förknippad med stor trohet gentemot kyrkan och gamla traditioner. Fanns det många industrianläggningar som samlade folk också från andra håll i Finland? Kom dessa människors rotlöshet att påverka deras eventuella beslut att ansluta sig till de röda? Utgående från utövade näringar kan jag också få en viss uppfattning om hur stort behovet av sociala omfördelningar egentligen var.

Uppgifterna om hur många som egentligen bodde i staden och i socknen är något varierande beroende på vilken källa man använder sig av. Jag har här använt mig av församlingens officiella statistik som gjordes upp vart tionde år och kompletterat den med den statistik som årligen gavs ut och som publicerades i lokaltidningarna. Här förekommer en del olikheter som dock inte har någon avgörande betydelse för denna undersökning.⁵⁹

⁵⁹ Jag är medveten om att uppgifterna i olika källor varierar. Jag har dock ansett att primärkällan är församlingens egen statistik varför jag i första hand hållit mig till den. Den statistik som tidningarna publicerade hade med största sannolikhet sitt ursprung i den information de fått från församlingen.

Tabell 1. Befolkningssituationen i Borgå stad och Borgå socken.⁶⁰

År	Staden (stadsförsamlingen)	Socknen (landsförsamlingen)
1910	4.910 (4.925 el. 4.918)	14.925 (14.911)
1912	5.036	15.727
1915	5.200 (5077)	15.650
1917	5.310 (5.142)	15.702 (15.867)
1919	4.894	15.801
1920	4.920	15.826

För att få en helhetsbild av befolkningsutvecklingen gör jag redan här en jämförelse mellan tiden före och efter inbördeskriget. Vi kan notera en rätt stadig ökning av invånarantalet i bygden under åren före inbördeskriget. I samband med inbördeskriget minskar befolkningens antal något. I staden, där invånarantalet före inbördeskriget uppvisade en uppåtgående tendens, fanns det år 1919 248 personer färre än år 1917, vilket betydde att stadens invånarantal under dessa två år minskade med 4,8%. Något som delvis förklarar statistiken är att det år 1918 inträffade flera dödsfall än under andra år. Antalet döda i Borgå stad under åren 1915-1922 var i medeltal 101 per/år. År 1918 uppgick dödsfallens antal till inte mindre än 170. En del av dessa dödsfall hade givetvis sin orsak i inbördeskriget som också undersökningen visar. Men något annat exceptionellt hände inte det året om man också kan notera att sex personer dog i spanska sjukan i november.⁶¹ I landsförsamlingen minskade folkmängden under samma tid med endast 66 personer, vilket i procenttal innebar 0,42. Det var alltså i synnerhet stadsbornas antal som minskade, vilket skulle tyda på att man i staden hade varit mera engagerad i inbördeskriget än i socknen. Efter inbördeskriget blev proportionellt många stadsbor fångslade och skickade till olika fångläger (ca 4% av samtliga invånare i staden. Antalet sockenbor som internerades var ca 3,6%). Man kan även anta att många som på något sätt

⁶⁰ BKSA II Df:3 (Statistiska tabeller i domkyrkoförsamlingens arkiv). Borgåbladet 15.1.1916 ger för Borgå stad invånarantalet 5.134 för år 1914 och 5.077 för år 1915; Holmqvist 1923.

⁶¹ BKSA I F:3 Döda i Borgå Stadsförsamling 1906-1941. År 1915 dog 93 personer, år 1926 86 personer, år 1917 101 personer, år 1918 170 personer, år 1919 110 personer, år 1920 99 personer, år 1921 71 personer och år 1922 81 personer.

hade sympatiserat med de röda eller som hade haft släktingar som varit röda flyttade från staden i rädsla för att bli trakasserade av dem som hade stått på de vitas sida. Det var givetvis också svårare att gömma sig i staden än på landsbygden. Man får en viss fingervisning om inställningen till de röda och de vita när man studerar röstningsfrekvensen i Borgå stad och socken under åren för inbördeskriget. Hur många röstade på vänstern och hur många på de borgerliga partierna i lantdagsvalen 1916 och 1917? Vid valet 1916 röstade 1.996 på det socialdemokratiska partiet. Ett år senare, 1917, var partiets röstetal 2.286. De finska borgerliga partierna fick 612 respektive 757 röster. Svenska folkpartietsamlade år 1916 4.196 röster och ett år senare 4.728 röster. Kristliga arbetarpartiet fick 24 respektive 63 röster.

Av detta framgår att 34,2% röstade på socialdemokraterna år 1916. Ett år senare fick vänstern endast 29% av rösterna, trots att antalet vänster-röster ökade från år 1916. Detta berodde på att de röstandes totala antal steg från 6.828 till 7.848. Fördelningen vänster – höger i valen åren 1916 och 1917 var alltså 34,2% – 65,8%, respektive 29% – 71%. Jämfört med hela landet var procenten vänsterröster betydligt lägre än för hela landet. I hela landet hade vänstern år 1916 fått 47,3% av rösterna och ett år senare 44,8%.

Att klargöra språkförhållandena i bygden är inte alldeles enkelt. Det fanns en ”finsk kyrkbook” i mitten av 1700-talet, där vissa byar noterades. Efter detta försökte man sig på att plocka ut dem som hade finska som modersmål. Detta var dock uppenbarligen allt för komplicerat, varför man gick in för att beteckna de byar som låg i norr som finskspråkiga. De var Gammelgård, Henttala, Kallola, Karsby, Kerko, Strömsberg, Teissala och Torasbacka.⁶² Ytterligare fanns Pörtö som låg längst i sydväst, antecknad bland de finska byarna. Det finska språket var uppenbarligen majoritets-språk i dessa byar. Det måste dock ha rört sig om ren uppskattning. Det är anmärkningsvärt att Pörtö som låg längst i söder hänfördes till de byar som låg i den norra delen av bygden.⁶³ Orsaken kan ha varit att det under 1800-talet fanns rätt många ester bosatta på Pörtö.⁶⁴

⁶² Se Bilaga 1.

⁶³ BKSA I Aa:12.

⁶⁴ Monografi över Pörtö ögrupp 1972, 198-200.

Efter 1889 frångick man uppdelningen i finska och svenska byar. I stället började prästerna i kommunionböckerna anteckna församlingsmedlemmarnas modersmål. Det gjorde de när det gällde landsförsamlingen sannolikt bl.a. utgående från den information som de fick vid läsförhören. Stadsförsamlingen hade färre medlemmar, vilket innebar att prästerna säkert rätt väl kände till vem som talade svenska och vem som talade finska. I kommunionböckerna fanns en speciell kolumn där modersmålet antecknades, Enligt dessa uppgifter var antalet finskspråkiga år 1890 ca 1.600. Det betydde att ca 10% av Borgåbygdens invånare vid den här tiden var finsktalande.

Efter sekelskiftet ökade antalet finskspråkiga inte minst på grund av den industri som etablerades. Detta gäller i synnerhet Gammelbacka, dit även Hammars och Tolkis hörde.⁶⁵ Mellan åren 1910-1920 bodde i Hammars ca 500 vuxna och 550 barn. Under samma tid fanns det på Ängsholmen ca 570 vuxna och 330 barn. Språkfördelningen bland arbetarna var rätt jämn, 52,5% angavs vara svenskspråkiga och 47,5% finskspråkiga. Det visar att inflyttningen av finsk arbetskraft var anmärkningsvärt stor just i Hammars.⁶⁶

Det totala antalet finskspråkiga personer i landsförsamlingen var år 1910 enligt kommunionböckerna 4.088 (27,4%). Antalet minskade dock och var tio år senare endast 3.368 (21,8%). De finskspråkigas antal i Borgå stad däremot ökade. År 1910 var de 1.620 (33%) och tio år senare, 1.860 (37,8%).⁶⁷

Borgåbygden var ännu i början av 1900-talet i hög grad ett agrarsamhälle. Enligt församlingens statistik för 1910 bodde det i Borgå sockens 86 byar 14.911 personer och av dem var 11.555 sådana som fick sin utkomst från jordbruket.⁶⁸ Det innebar drygt 77% av alla invånare. I

⁶⁵ Selén 1996, 309-310.

⁶⁶ Nevanlinna 1995, 211. Nevanlinna har enligt egen utsago slumpmässigt valt ut 166 arbetare och sålunda erhållit språkfördelningen.

⁶⁷ Holmqvist 1923. Holmqvist har uppskattat de finskspråkigas andel 1920 till 25,2%.

⁶⁸ Byarnas antal varierar beroende på vilken källa man använder. De kan variera mellan 86 och 98. I Borgåbladet 8.10.1994 uppger Junkkila i en artikel att antalet byar i början av 1900-talet skulle ha varit 98. I Allardt 1930, 304-308 framgår att antalet var 86.

staden var givetvis förhållandet annorlunda. Av stadens 4.910 invånare var 307 jordbrukare (6,3%). Det totala antalet invånare i bygden var år 1910 19.821 personer och av dem var 11.862 sådana som fick sin utkomst från jordbruket, vilket innebar 59,8%. Trots att jag inte har några exakta uppgifter för år 1917 vågar jag anta att procentantalet för det året var ungefär det samma.

En av församlingens lagstadgade uppgifter var att vart tionde år uppgöra statistik över vilka näringar som utövades i bygden. Av statistiken framgår utöver uppgifter om antalet personer som fick sin utkomst från jordbruket också uppgifter om antalet personer som livnärde sig inom andra näringsgrenar Siffrorna i tabell 2 omfattar inte bara näringsidkaren utan också hans familj. För jämförelsens skull har jag också tagit med statistiken för år 1918.

Tabell 2. Översikt över utövade näringar i Borgå socken.

Borgå landsförsamling	1910	1918
Jordbruk och dess binärningar	11555	11362
Industrier	1163	1304
Kommunikationsväsendet	643	566
Handel	82	89
Offentlig verksamhet	47	34
Undervisning	62	113
Hälsovård	6	8
Fria näringar	–	2
Övriga icke uppräknade yrken	145	136
Arbetare, daglönare etc.	925	874
Personer utan yrke	35	24
Rentier, personer som levde på sina kapital och räntor	235	129
Medellösa, personer underhållna i asyl etc.	13	–
Okänt yrke	-	7
<i>Summa</i>	<i>14.911</i>	<i>14.648</i>

Av tabell 2 och tabell 3 får man fram en hel del intressanta uppgifter om näringsstrukturen hos befolkningen i Borgåbygden. Inledningsvis kan man konstatera att spridningen mellan olika näringar är stor.

Tabell 3. Översikt över utövade näringar i Borgå stad.⁶⁹

Borgå stadsförsamling	1910	1918
Jordbruk och dess binärningar	307	416
Industrier	1420	1507
Kommunikationsväsendet	445	480
Handel	409	458
Offentlig verksamhet	140	156
Undervisning	175	212
Hälsovård	84	96
Fria näringar	11	18
Övriga icke uppräknade yrken	447	714
Arbetare, daglönare etc.	991	1074
Personer utan yrke	35	24
Rentier, personer som levde på sina kapital och räntor	422	475
Medellösa, personer underhållna i asyl etc.	–	–
Okänt yrke	24	34
<i>Summa</i>	<i>4.91</i>	<i>5.664</i>

Med tanke på denna undersökning är det skäl att notera att antalet invånare som fick sin utkomst från industrin var anmärkningsvärt stort. I Borgå stad fanns i början av 1900-talet ett flertal olika industrianläggningar av vilka Werner Söderströms tryckeri, grundat 1888, liksom Borgå Båtvarf, särskilt bör nämnas.⁷⁰

I socknen fanns också ett antal större industrier. Borgå ångsåg startade sin verksamhet år 1863 på Ängsholmen. Med åren utvidgades sågområdet och kom att omfatta också de andra holmarna kring Ängsholmen. Borgå ångsåg blev storindustri med över 200 anställda, samtidigt som segelsjö-

⁶⁹ BKSA II Df:3.

⁷⁰ Heiman 1983, 31. Här nämner författaren nya industrier vid sekelskiftet, bl.a. Hagströms tobaksfabrik med 50 anställda, Borgå hattmakeri med 40 anställda, Wilhelm Stenius starkvinsfabrik, Borgå bryggeri, Mikanders läskedrycksfabrik och Lindroos konfektfabrik; Backman 1974, 80. Här berättar författaren om Borgå Båtvarf som i början av 1900-talet hade cirka 50 anställda. I Rostedt (1886, 47) finns en förteckning över industriella anläggningar i staden: Brännvinsbränneri (grundat 1865), Cigarffabrik (1859), Destillationsfabrik (1880), Mejeri, Mekanisk verkstad (1880), Metallfabrik (1880) och Ölbryggeri (1872).

farten upplevde en tillbakagång. Skeppsbyggeriet i Hammars avvecklades, medan ångsågen byggdes ut.⁷¹ Redan 1913 kunde ångsågen producera inemot 33.000 standardsågade trävaror.⁷² Det var ångsågen som i stor utsträckning gav sysselsättning åt traktens befolkning. En betydande bebyggelse på arrendetomter i Hammars gjorde sig gällande.

Men det fanns flera ångsågar i trakten. År 1875 började Tolkis ångsåg vid Kattsundet producera trävaror. Efter två konkurser köpte August Eklöfs aktiebolag år 1885 ångsågen. Invid ångsågen anlades år 1893 en cellulosafabrik. De anställdas antal torde ha uppgått till omkring 90 personer.⁷³ År 1895 byggde konsul Carl Fredrik Tojkander Johannisbergs ångsåg vid Borgå å. Efter att ha haft flera ägare köptes också den ångsågen av Eklöf Ab. Detta skedde efter inbördeskriget 1919. Den kallades senare för Hattula såg. De anställdas antal 1917 torde ha varit 88.⁷⁴ Ytterligare kan nämnas Bergstad såg med 14 anställda och Illby såg med 13 anställda.

Många tegelbruk grundades också i socknen. I mitten av 1800-talet fanns det ett tegelbruk som gav befolkningen i Saxby dess utkomst. Det sista teglet tillverkades år 1918. I Teissala slog man redan år 1884 tegel och verksamheten fortsatte ända in på 1930-talet.⁷⁵ År 1890 anlade byggmästare Otto Wahlsten från Helsingfors Tolkis tegelbruk på östra sidan av Tolkislandet. Tegelbruket såldes senare till ett nybildat företag, Tolkis Tegelbruks Aktiebolag. I Kerko grundade Emil Lampinen 1901 en skidfabrik, som senare övertogs av ett aktiebolag. Industrierbetarnas antal var nästan lika stort i socknen som i staden. Deras sammanlagda antal var år 1910 2.583, d.v.s. drygt 13% av befolkningen. Räkna vi med arbetarna

⁷¹ Nevanlinna 1995, 60. Vid grundandet av Borgå ångsåg kom många arbetare från andra delar av Finland: Askola, Hartola, Heinola, Joensuu, Jorois, Joutsa, Jäppilä, Kerimäki, Kesälähti, Kuopio, Kymmene, Laukas, Nurmo, Orimattila, Padasjoki, Pukkila, Sibbo och Viborg. Detta var givetvis orsaken till att de finskspråkigas antal var förhållandevis stort.

⁷² Selén 1997, 149.

⁷³ Selén 1997, 151.

⁷⁴ Allardt 1928, 599-600; Borgåbladet 8.10.1994. U. Junkkila skriver i en artikel "Borgå lk i början av 1900-talet" om de anställdas antal. Junkkila nämner ytterligare Näse Hästskofabrik, Tjusterby och Veckoski elverk, mejerierna i Hummelsund, Sannäs, Ebbo och Illby. Handelsbutikernas antal år 1916 var 35 stycken.

⁷⁵ Grefberg 1930, 34.

från förteckningen över utövade näringar blir antalet 4.499, vilket innebar 22,7% av hela bygdens befolkning. Anmärkningsvärt få var knutna till hälsovården, vilket indirekt visar på hur illa samhället vid denna tid skötte sina fattiga och sjuka.

I Borgåbygden fanns också vid tiden före 1918 ett stort antal personer som enligt tabellerna var rentier, eller som det hette: ”levde på sina kapital och räntor”. Det var fråga om personer som hade det väl beställt genom stora förmögenheter, vilka de vanligtvis hade ärvt. En del av dessa hade köpt fastigheter och gårdar som de hyrde ut och de levde sedan på räntorna från kapitalet.

3.4. Det profana föreningslivet i Borgåbygden

Vid tiden för inbördeskriget fanns i Borgåbygden ett mycket rikt föreningsliv. Den allmänna utvecklingen skapade helt nya förutsättningar för människorna att röra på sig. Arbetstiden hade reglerats och man hade pengar som man kunde använda. Tidningar, i vilka föreningarna kunde annonsera sina sammankomster, blev hela tiden allt mera allmänna. Nya transportmedel, såsom bil, buss och tåg, blev allt vanligare bygden. Av speciellt intresse för denna undersökning är de föreningar som på något sätt fick betydelse för inbördeskriget. Jag har valt att i detta avsnitt i första hand behandla arbetarföreningarna samt därtill notera övriga profana föreningar som fanns.⁷⁶ Det är här fråga om ungdoms- och allmogeföreningar samt olika intresseföreningar. I ett helt separat avsnitt kommer jag att ta upp de kristna föreningarna, som kom att vara speciellt viktiga under den tid inbördeskriget varade, då kyrkans verksamhetsmöjlighet på grund av den osäkerhet som rådde i bygden var begränsad.

Som en följd av socialdemokratins allt större betydelse i det politiska livet i Finland grundades i Borgå ett flertal arbetarföreningar. När det gäller att klargöra situationen inför inbördeskriget i Borgåbygden och kartlägga spänningen mellan folkgrupperna är det viktigt att redogöra för dessa arbetarföreningar samt registrera var i bygden de var verksamma.

⁷⁶ Med profana föreningar avser jag i detta fall föreningar som inte har någon egentlig anknytning till församlingen.

Inledningsvis är det skäl att notera att man på centralt socialistiskt håll torde ha sänt s.k. agitatorer eller rättare sagt klassmedvetna ledare till trakter där det inte från tidigare fanns ledargestalter. Dessa var även ideologiskt upplysta. Så skedde förmodligen också i Borgåbygden. På annat sätt kan man t.ex. knappast tolka arbetare Kaarlo Frans Teodor Waahtos inflyttning från Sysmä 7.7.1917 till Finnby (senare Tolkis)⁷⁷ och snickaren Kalle Aukusti Wenhos inflyttning från Vasa 22.1.1917 till Borgå stad.⁷⁸ Eventuella övriga inflyttade agitatorer har jag inte kunnat precisera.⁷⁹

I det följande kommer jag kortfattat att granska de under början av 1900-talet verksamma arbetarföreningarna. *Porvoon työväenyhdistys – Borgå Arbetarförening* hade sitt konstituerande möte 25.8.1901. År 1912 invigdes arbetarhuset. Jag noterar att det inför inbördeskriget uppstod

⁷⁷ BKSA I Aa:35, 119 (Finnby); BKSA I Aa:38, 3194; BKSA I Bb:1, 119. På inflyttningsbetyget stod det arbetare. Waahto kom att kallas ”den röde länsmannen”.

⁷⁸ BKSA I Aa:21, 1304; BKSA I Aa:25, 79.

⁷⁹ Enligt församlingens böcker över inflyttade året före inbördeskriget, BKSA I Aa:25; BKSA I Bb:1, var det totala antalet inflyttade 355 (207 till socknen och 148 till staden). I förteckningen saknas en del barn. När jag jämför dessa namn med de röda som finns dokumenterade, totalt 656, (se Bilaga 3, 5 och 6) får jag fram att utöver Wenho och Waahto, inflyttade ytterligare 20 röda (totalt alltså 22). Huruvida dessa 20 var agitatorer är dock oklart. Utgående från de uppgifter jag har kan jag dock anta att många av dem ägde en hel del kunskap om den röda kampen och därför säkert också kom att påverka sin omgivning:

1. Henriksson, Karl Henrik flyttade 1.6.1917 från Sörnäs finska till Borgå stad.
2. Johansson, August Wilhelm, dräng, flyttade 19.2.1917 från Askola till Borgå socken.
3. Johansson, Hugo Valdemar flyttade 8.11.1917 från Helsing till Borgå socken.
4. Junnila, Jalmari A., arbetare, flyttade 28.7.1917 från Veckelax till Borgå socken.
5. Karlsson, Karl Albert flyttade 4.5.1917 från Pernå till Borgå socken.
6. Korttinen, Emil flyttade 7.9.1917 från Helsing till Borgå socken.
7. Lampi, Oskar Salomon flyttade 1.12.1917 från Helsingfors södra finska till Borgå stad.
8. Larsson, Edvin Aleksander, arbetare, flyttade 7.2.1917 från Lahtis till Borgå socken.
9. Luukkainen, Sixtus, arbetare, flyttade 22.3.1917 från Lapinlax till Borgå socken.
10. Lind, Oskar Willehad, arbetare, flyttade 19.4.1917 från Esbo till Borgå socken.
11. Marin, Wilho Reinhold, snickare, flyttade 7.8.1917 från Idensalmi till Borgå stad.
12. Nordman, Johan Wiktor, arbetare, flyttade 15.8.1917 från Pernå till Borgå socken.
13. Packalén, Karl Johannes, timmerman, flyttade 26.10.1917 från Helsing till Borgå socken.
14. Pihlaja, Anders Gustaf flyttade 29.9.1917 från Helsingfors norra finska till Borgå stad.
15. Rauhämäki, Evert August flyttade 10.10.1917 från Wiborgs landsförsamling till Borgå socken.
16. Raunio, Johan Emil, smed, flyttade 19.2.1917 från Tusby till Borgå stad.
17. Tuomijoki, Juho Tuomaanp., arbetare, flyttade 15.10.1917 från Kajana landsförsamling till Borgå socken.
18. Wahlroos, Johan Albert flyttade 27.12.1917 från Pernå till Borgå socken.
19. Waselius, Johan Gustav flyttade 3.11.1917 från Helsingfors Sörnäs svenska till Borgå socken.
20. Wihersaari, Rikhard, smed, flyttade 14.4.1917 från Sibbo till Borgå stad.

stridigheter vid valet av ny ordförande för föreningen.⁸⁰ Ordföranden, skomakaren Joel Jernstedt⁸¹ blev avsatt och ersattes av Aukusti Wenho, som under inbördeskriget, enligt ett festtal vid föreningens 90-års fest, blev skjuten. Samma uppgift ges också i Arbetarföreningens 100-års jubileumsbok.⁸² Uppgiften att han skulle ha blivit arkebuserad i Borgå är dock inte riktig. Enligt församlingens kyrkbok flyttade Wenho tillbaka till Vasa den 6 oktober 1918.⁸³ Antagligen har man sammanblandat Wenho och Waahto med varandra. Kaarlo Waahto blev nämligen arkebuserad 4.6.1918 i Borgå.

I Borgå fanns redan vid denna tid en uppdelning mellan en radikal och en moderat linje inom det socialdemokratiska partiet. Det är uppenbart att både Jernstedt och Wenho hörde till den radikalare falangen inom föreningen. Den moderata linjen representerades av Bernhard Lehtinen som visserligen efter de rödas förlust blev gripen, men benådades och ledde föreningen i stort sett ända till 1946.⁸⁴

I Borgå landskommun grundades en arbetarförening i *Hammars* år 1903.⁸⁵ Hammars var, som jag tidigare noterat, den största industriorten i socknen med ett gammalt skeppsvarv på fastlandssidan och en såg på holmarna utanför. I omedelbar närhet fanns ytterligare Kråkö där det i Girsnäs (Kristenäs) fanns ett tegelbruk. Redan år 1903 hade föreningen

⁸⁰ Mattila 2001, 7, 17; Selén 1996, 379.

⁸¹ Selén 1997, 137-138. Jernstedt var under inbördeskriget Kullervo Manners medhjälpare. Båda flydde till Ryssland efter kriget. Jernstedt nämns 1923 som talare vid revolutionens 5-årsjubileum i Petroskoi. Efter det försvann han i obekanta öden. Manner hade varit tidningsredaktör i Borgå. Hans hustru Olga Seger/Arjanne från Prästgårdsbacken i Borgå flydde med sin man till Ryssland, men skilde sig från honom år 1922. Under vinterkriget var hon propagandist i radion. Hon fick öknamnet ”Hurja-Olga”.

⁸² Virtanen, Mauri E.: ”Käy eespäin väki voimakas” maskinskrivet tal vid föreningens 90-års fest, sid.1; Mattila 2001, 23.

⁸³ BKSA I Aa:21, 1304.

⁸⁴ Rousi 2001, 127; Uusimaa 12.3 2001. Bernhard Lehtinen var bl.a. kassör för Porvoon Kirjatyöntekijäin Yhdistys (PKY) åren 1909-1944. Han satt 23 år i Borgå stadsfullmäktige. År 1994 grundades en stiftelse som fick namnet ”Bernhard Lehtinen”. Se även Mattila 2001, 27-28.

⁸⁵ Nevanlinna 1995, 60.

169 medlemmar. Antalet medlemmar var omkring hundra i början av år 1917. En stor del av dessa var finskspråkiga.⁸⁶

Samma år, 1903, grundades *Kaarenkylän Työväenyhdistys* (Karsby arbetarförening) som vid tiden för inbördeskriget hade ett trettio-tal medlemmar. *Tolkis Arbetarförening* grundades den 26 maj 1907. Ett föreningshus byggdes och invigdes år 1916. Till föreningen slöt sig vid grundandet ett 50-tal personer. Föreningens mål var att ”verka för arbetarnas kulturella, ekonomiska och politiska utveckling”. Medlemstalet varierade rätt kraftigt. En eventuell måttstock på föreningens politiska engagemang får vi när vi jämför medlemstalen för 1917 och 1918. År 1917 fanns det 224 medlemmar. Ett år senare, efter inbördeskriget, var antalet medlemmar 43.⁸⁷ År 1913 grundades *Suomenkylän Sosialidemokraattinen Työväenyhdistys* (Finnby Socialdemokratiska Arbetarförening). Den torde vid tiden för inbördeskriget ha haft ett 50-tal medlemmar.

I Hindhår och Boe fanns i början av 1900-talet många jordbruksarbetare som var knutna till herrgårdarna, varför en arbetarförening redan år 1907 hade grundats. Föreningens verksamhet upphörde dock några år senare. År 1917 hade den socialdemokratiska kretsstyrelsen anställt den tidigare nämnda agitatorn Kaarlo Waahto⁸⁸ som reste omkring och uppmanade arbetarna att grunda arbetarföreningar. År 1917 grundades på Waahtos initiativ *Hinthaaran Työväenyhdistys – Hindhår Arbetarförening* som hade ett hundratal medlemmar vid tiden för inbördeskriget.

I Kerko grundades år 1917 *Kerkkoon Työväenyhdistys*. (Kerko Arbetarförening). I början av 1920-talet hade föreningen ett tjugotal medlemmar. Kaarlo Waahto lyckades också grunda en arbetarförening i Ebbo, *Ebbo Arbetarförening*.⁸⁹ Ytterligare grundades under åren 1917 och 1918 arbetarföreningar i *Illby*, *Kullo-Mickelsböle*, *Svartbäck* och *Vålax*.⁹⁰

⁸⁶ Selén 1996, 379-380.

⁸⁷ Borgåbladet 5.12.1987.

⁸⁸ BKSA I Aa:38, 3194 (Tolkis).

⁸⁹ Selén 1996, 137. Kaarlo Waahto, som också var milischef och allmän åklagare före kriget avrättades 4.6.1918. Enligt Borgåbladet 30.5.1918 var Waahto kommunfullmäktiges ordförande, vilket inte stämmer. Han var viceordförande.

⁹⁰ Forsblom 1928, 69; Selén 1996, 382-383.

Hur ofta man samlades till föreningsmöten varierade från förening till förening. Någon regelbunden verksamhet var det ändå knappast fråga om. I de arbetarföreningar där medlemsantalet inte var så stort ordnades sannolikt samlingar mera sporadiskt.

Vid mötena var det ledarnas sak att egga och uppmuntra medlemmarna att ta del i kampen mot de vita. Det var också styrelserna och ledarna som upprätthöll kontakten med dem som nationellt stod i ledningen för de röda och som ägde kunskap om den ideologiska bakgrunden till kampen.

Tabell 4. Antalet uppskattade medlemmar i de olika arbetarföreningarna år 1917.⁹¹

Borgå stad	150 (enligt A. Mattila skulle deltagarantalet i slutet av 1917 ha varit endast 63)
Ebbo	20
Finnby	50
Hammars	100
Hindhår	100
Illby	17
Karsby	30
Kerkko	50
Kullo-Mickelsböle	20
Svartbäck	20
Tolkis	224 (228)
Vålax	10
<i>Summa</i>	<i>ca 841 medlemmar</i>

Jag bygger min uppskattning av antalet medlemmar i de olika föreningarna på de uppgifter som finns i olika slag av skrifter och böcker där arbetarföreningarnas verksamhet beskrivits. Vidare har jag använt mig av tidningsartiklar samt ett gruppfoto som visar medlemmarna i Illby

⁹¹ Mattila 2001, 20. I slutet av avhandlingen (kapitel 15) kommer jag att penetrera orsaken till de divergerande uppgifterna angående medlemsantalet i arbetarföreningen i Borgå stad. Selén 1996, 380 (Hammars, Karsby), 381 (Hindhår, Finnby), 382 (Kullo-Mickelsböle, Vålax); Uusimaa 24.1 och 14.2.1906 (Kerko); Borgåbladet 5.12.1987 (Tolkis); Tolkis i ord och bild 2001, 160 (Tolkis).

Arbetsförening. Orsaken till de divergerande uppgifterna vad gäller antalet medlemmar i arbetsföreningen i Borgå stad kommer jag att beröra i ett senare avsnitt.

Det var inte bara arbetsföreningar som grundades. Tiden kring sekelskiftet 1900 var överhuvudtaget en gynnsam tid för grundandet av föreningar inte bara i Borgåbygden utan i Finland överlag.⁹² Det visar dels det stora antalet föreningar som grundades, dels det intresse som lokal-tidningarna visade för föreningarnas verksamhet. Det är svårt att tänka sig att tidningarna skulle ha fyllt sina spalter med föreningsinformation om inte intresset för verksamheten skulle ha varit stort.

I Borgå stad grundades ett stort antal intresseföreningar som samlade folk av olika slag. Bland dem nämner Torsten Hartman i sin bok om Borgå stads historia följande: Borgå museiförening (1896), Föreningen för befrämjande af slöjden och industrin inom Borgå stad och dess omnejd (1888), Föreningen till förmån för döfstumma (1899), Arbetaresångförening (1888), år 1898 antog föreningen namnet Arbetets Vänner, Frivilliga brandkåren med sin egen specialverksamhet som scoutdivisioner och manskör (1867), Teaterförening (1879), Porvoon suomalainen Näytelmäseura (Borgå finska skådespelarförening) (1912)⁹³, En musikförening (1894), Tidnings- och konversationsklubb som senare blev Svenska klubben (1883)⁹⁴, Suomalainen seura (Finska klubben) (1881), Porvoon suomalaiset (Borgå finnarna) (1896), En djurskyddsförening (1875), En pedagogisk förening (1900) och En handelsförening (1869). Utöver ovannämnda grundades också ett flertal idrottsföreningar.⁹⁵ Ute i byarna grundades under de sista åren av 1800-talet och början av 1900-

⁹² Heikkilä 1979; Schmidt 1954, 181.

⁹³ Heiman 1983, 20.

⁹⁴ Nyberg 1983, 4.

⁹⁵ Hartman 1970, 694, 728; Schmidt 1998, 92. Bland idrottsföreningarna kan nämnas Borgå Gymnastikförening (1886), Arbetets Vänner idrottsklubb (1890), Porvoon suomalaisen yhteiskoulun voimisteluseura (1896), Typografemas gymnastikförening (1897), Gymnastikförening för herrar och Gymnastikförening för fruntimmer (1899), SLU:n Osasto (1900), Borgå Nykterhetsvänner Gymnastikklubb (1902) som blev moderförening till Akilles (1906); Uusimaa 7.1.2001. Här nämns att Porvoon Työväenyhdistyksen voimistelu- ja urheiluseura Weikot grundades 1902. Föreningen fick 1910 namnet Porvoon Työväen voimistelu- ja urheiluseura Weikot.

talet 21 ungdoms- och allmogeföreningar.⁹⁶ Därtill bildades flera frivilliga brandkårer.⁹⁷ Några politiska föreningar utöver arbetarföreningarna fanns inte i bygden vid denna tid.

Om man antar att arbetarföreningarna gick de rödas ärenden, gör man sig knappast skyldig till någon större överdrift om man påstår att ungdoms- och allmogeföreningarna i Borgåbygden stod på de vitas sida. I föreningarnas utrymmen samlades ofta skyddskårerna och höll sina övningar.⁹⁸ En bekräftelse på detta är t.ex. uppgiften om att ”dörrar och fönster sönderlogos av de röda, inventarier och arkiv förstördes” i ungdomsföreningens hus Högåsa, då de röda 17.11 1917 anföll Saxby där polisskolan var lokaliserad.⁹⁹ Orsaken till vandaliseringen var givetvis att de röda som kom från Helsingforstrakten visste att skyddskåristerna brukade samlas för sina övningar i ungdomsföreningarnas utrymmen.

Att så inte var fallet överallt i Finland märker man bl.a. av Paavo Kortekangas bok ”Kirkko murroksen vuosina 1899-1917” (Kyrkan under brytningsåren 1899-1917). Här noteras nämligen att ungdomsföreningarna i allmänhet ansågs stå någonstans mitt emellan de röda och de vita. Han noterar också att ungdomsföreningarna på många håll inte betraktades med blida ögon av prästerna. Ungdomsföreningarna hade faktiskt redan i slutet

⁹⁶ Allardt 1930, 304-338; Schmidt 1998, 60-61. Det fanns följande föreningar i Borgåbygden vid tiden för frihetskriget: Emsalö allmogeförening (1894), Hembygdens Vänner i Pirlaks (Pirlax), senare Hembygdens vänner i Gäddrag (1897), Odalmanaföreningen för Borgå sockens nordvästra del, senare Saxby Odalmanaförening (1898). Den ändrade ytterligare namnet en gång till Saxby ungdomsförening (1905). Dessutom fanns Hembygdens Vänner i Illby (1899), senare Illby ungdomsförening (1905), Andersböle-Veckoski ungdomsförening (1899) och Bildningens Vänner i Siggböle (1899) som senare blev Siggböle ungdomsförening (1900). Hembygdens Vänner på Vessölandet (1899) var en fortsättning på Vessölandets nykterhetsförening som hade grundats år 1894. År 1902 fick föreningen namnet Vessölandets ungdomsförening. Därtill fanns Seitlax allmogeförening (1899), Kullo ungdomsförening (1903) som var en fortsättning på Kullo nykterhetsförening (1897), (1919 grundades Kullo-Mickelsböle allmogeförening), Svartså allmogeförening (ca 1900), Ylike allmogeförening (1903), Pellinge ungdomsförbund (1906), Hammars ungdomsförening (1906), Jackarby ungdomsförening (1907) som senare sammanslogs med Renum, Hembygdens Vål i Lill-Pellinge (1909), Veckjärvi allmogeförening (1910), Sannäs ungdomsförening (1912), Hindhår ungdomsförening (1917), Svartbäck svenska allmogeförening (1917) och Kerko ungdomsförening – Kerkkoon nuorisoseura (1917).

⁹⁷ Selén 1996, 453-460.

⁹⁸ Hos förf. Intervju med Runar Nyholm.

⁹⁹ Allardt 1930, 312.

av 1800-talet av prästerna stämplats av andra orsaker än politiska. Vid ett prästmöte i slutet av 1800-talet sades det bl.a. att de stod på den ”världsliga lustans” sida.¹⁰⁰ På svenskt håll var situationen på de flesta orter likartad.

Vid det svenskspråkiga enskilda prästmötet i Åbo 1918 höll kyrkoherden Carl Lundberg från Solf ett längre inlägg över rubriken ”Prästens ställning till folkbildningsarbetet och den världsliga ungdomsrörelsen”. Lundberg anlade här en del kritiska synpunkter på ungdomsföreningarnas verksamhet:

Förhållandet mellan prästen och ungdomsrörelsen, sådant detsamma ter sig i nutiden, kan sammanfattas och återges med ett enda ord. Det är ordet konflikt. När ungdomsrörelsen visat den uppenbaraste ringaktning för Guds ord och hans lag genom att föranstalta soaréer, som hållas lördag och söndag kvällar, och föreningarnas medlemmar använda söndagsförmiddagarna för inövande av teaterstycken, hava vi präster ej kunnat tåga ihjäl denna synd emot Guds bud.¹⁰¹

Trots denna hårda kritik gav Lundberg samtidigt erkänsla åt det program som många ungdomsföreningar stod för och särskilt om prästerskapet anlätades som talare vid föreningarnas fester sågs detta som något positivt.¹⁰²

Det är uppenbart att prästerna i Borgåbygden – i motsats till vad som var fallet på många andra håll i Finland – inte nämnvärt kritiserade ungdoms- och allmogeföreningarna. I stället kan man notera att de mycket ofta anlätades och också ställde upp som talare vid föreningarnas fester. Sålunda deltog domprosten Edvard Hannula, som allmänt betraktades som religiöst konservativ, i festligheter som till exempel anordnades i Hindhår och i Andersböle.¹⁰³ Ytterligare kan nämnas att teol. stud. Otto Weckström, senare kyrkoherde i Helsinge församling, var aktiv inom Hembygdens Vänner på Vessö.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Juva 1960, 230; Kortekangas 1967, 52. Kortekangas skriver att ungdomsföreningarna av många präster ansågs befinna sig i något slags ”ingenmansland”. Se även Laasonen 1971, 139. Författaren noterar i sin undersökning prästernas varierande attityder gentemot ungdomsföreningarna.

¹⁰¹ Pmprot. (Åbo) 1918, 136.

¹⁰² Pmprot. (Åbo) 1918, 136-138.

¹⁰³ Borgåbladet 15.6.1918; Lindström 1973, 51.

¹⁰⁴ Allardt 1930, 316.

I Borgåbladet ingick på första sidan den 28 maj 1916 en artikel med rubriken ”Ungdomsrörelsen, kristendomen och prästerskapet”. I artikeln relaterade artikelförfattaren till G. G. Rosenqvists positiva inställning till ungdomsföreningsverksamheten.¹⁰⁵ Allt detta tyder på att församlingen och ungdoms- och allmogeföreningarna i Borgåbygden hade goda kontakter med varandra.

Att man från prästerligt håll ändå var observant och nogsamt noterade sådan verksamhet som från kyrkans håll kunde ifrågasättas visar bland annat anteckningar i läsförhørsprotokollen. Där talar man om farorna ”för unga och gamla genom mammonsdyrkan, missriktad ungdomsrörelse, kortspel m.m.” Åren före inbördeskriget talas det om ”dryckenskap”, ”anstötlighet”, ”otillständigt liv”, ”osedlighet” och ”slagsmål” samt om ”ungdomens köttsliga lustar”. I ett protokoll från ett läsförhör som hållits i Haiko 1912 kan vi läsa ”att dansen är mycket allmän och att alla barn och unga dragas dit, syndigt är livet på Hammars”.¹⁰⁶ Det är skäl att notera att de ”faror” som här finns nämnda knappast alla hade direkt med ungdomsföreningarnas verksamhet att göra, men säkert nog de flesta.¹⁰⁷

I hela Finland fanns år 1905, enligt Paavo Kortekangas tidigare nämnda undersökning, 504 nygrundade ungdomsföreningar med cirka 40.000 medlemmar.¹⁰⁸ Hur stor andel av dessa föreningar hade grundats i Borgåbygden?

En sammanräkning av de föreningar som grundats i Borgåbygden före 1905 ger sammanlagt 42 stycken. Av dessa var elva allmoge- och ungdomsföreningar. Det betyder att 2,18 % av alla ungdomsföreningar som grundats i Finland hade grundats i Borgåbygden. Jämför man sedan invånarantalet i Borgåbygden år 1910 (19.821) med invånarantalet i hela Finland (2.910.132) får man ett procenttal på endast 0,68 %. Detta visar med all tydlighet att intresset för föreningsverksamhet var anmärkningsvärt stort i Borgåbygden.

¹⁰⁵ Borgåbladet 28.5.1916.

¹⁰⁶ BKSA II Ah:3, 41.

¹⁰⁷ BKSA II Ah:3, 68, 87, 156, 187, 251 och 291.

¹⁰⁸ Kortekangas 1967, 48.

4. Kyrkan konfronteras med de nya kulturströmningarna från Europa

Det är skäl att här ge en kort bakgrund till den kulturdebatt som på många sätt kom att beröra kyrkan och dess förkunnelse vid denna tid. Kyrkan såg nämligen inbördeskriget dels som en ideologisk, dels som en socialetisk kamp. Det är dock av vikt att notera att begreppen ”kyrka” och ”församling” i min avhandling ofta är relaterade till de ledande teologerna, d.v.s prästerna. När jag skriver att ”kyrkan” uttalar sig, att ”församlingens” åsikt var den eller den, så är det fråga om synpunkter som dessa teologer framförde som jag syftar på. I andra hand förekommer termerna ”kyrka” och ”församling” i betydelsen alla kyrkans eller församlingens medlemmar. Slutligen finns det också avsnitt i avhandlingen där ordet ”kyrka” helt enkelt står för den byggnad, där församlingen firade sin gudstjänst.

Min avsikt är inte att göra en övergripande analys av hur kulturströmningarna påverkade samhällssynen och kyrkan. En sådan har när det gäller kyrkan bl.a. Mikko Juva gjort i sin undersökning ”Valtiokirkosta kansankirkoksi” (Från statskyrka till folkkyrka). Jag vill i det följande endast nämna några av de filosofer som i kulturdebatten kom att spela en för den kristna tron viktig roll.

Kulturdebatten nådde i första hand huvudstaden och universitetsvärlden, men fick också återverkningar ute i bygderna. Den hämtade med sig tankar och idéer som åstadkom förändringar på många områden. När Charles Darwin år 1859 framförde sin teori om arternas uppkomst gav den startsignalen till det som kunde kallas för naturalismen som i sin tur gav upphov till divergerande samhällssyner.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Ahlgren 1952, 488-493, 628; Åberg 1952, 15.

De filosofer som fick betydelse för den socialistiska samhällssynen som de röda ledarna anammade var Friedrich Hegel (1770-1831), Ludwig Feuerbach (1804-1872), Friedrich Engels (1820-1895) och Karl Marx (1818-1883). Här är det också skäl att nämna Immanuel Kant, trots att han var verksam redan i slutet av 1700-talet, eftersom han kan anses vara en av upplysningstidens ”huvudarkitekter”. Allmänt känt är hans uttalande om att upplysning är ”människans utträde ur hennes självförvållade omyndighet”, ett uttryck som fick stor betydelse för kulturdebatten också i vårt land i slutet av 1800-talet.¹¹⁰

Det var i synnerhet de intellektuella som gick i spetsen för allt det nya som kulturströmningarna förde med sig. Debatten om de nya filosofiska strömningarna fick uppenbarligen sin egentliga början i vårt land genom en föredragsserie på sammanlagt elva föreläsningar, vilka hölls i Helsingfors av Carl von Bergen, en representant för den svenska intelligentian vid denna tid.¹¹¹ Det var genom von Bergens föreläsningar som de nya kulturströmningarna och ideerna från Europa fick publicitet och följaktligen blev bekanta för en bredare allmänhet i vårt land.

Bland dem som i Finland ställde sig i opposition till kyrkans vedertagna lära och människosyn och som hade rätt stort inflytande var sociologen Edvard Westermarck (1862-1939).¹¹² Denne var bl.a. ledare för studentföreningen Prometheus som bildades år 1905. Föreningen hade ursprungligen grundats för att arbeta för religionsfriheten. En som också hörde till oppositionen mot kyrkan var Rolf Lagerborg som var elev till Westermarck. Han var starkt påverkad av franska ideal och en vän av behaviorismen, som genom en av sina främsta företrädare John B. Watson (1878-1953) hade beskrivit människan som ”den sprattlande protoplasma-massan, som vi kallar det mänskliga spädbarnet”.¹¹³ Hurudan var situationen vid tiden för inbördeskriget? Kena har i sin undersökning kommit fram till att den negativa inställningen till kyrkan vid denna tid redan

¹¹⁰ Östling 1922, 27; Schmidt 1940, 271-272; Ahlberg 1952, 514-571; Seppo 1991, 47; Lindström 1973, 91-92; Lemberg 2000, 13-16. Se även Kvist 1978.

¹¹¹ Henricson 1940, 48, 54; Rosenqvist 1946, 57; Juva 1960, 12.

¹¹² Juva 1960, 287.

¹¹³ Åberg 1952, 34-35.

märkbart skulle ha avtagit.¹¹⁴ I ett tal som biskop Jaakko Gummerus höll efter inbördeskriget ingick en resumé av det som hände under tiden före inbördeskriget. Han talade om en bildad klass, ”kallsinnig och främmande för kyrklighet och kristendom”.¹¹⁵ Vid det lagstadgade prästmötet i Borgå 1917, på tröskeln till inbördeskriget, gav biskop Herman Råbergh en översikt över läget i stiftet och sade bland annat:

Hvad otrosriktningarna beträffar, så må här nämnas, att de bildade i stort sedt försmå ordet och sacramenten samt ansluta sig till sådana lifsåskådningar, som stå främmande för kristendomen. Orsaken till mångens affäll från den engång erfarna sanningen är den, att man lägger vikt vid teoretiska lärosatser angående gudomliga ting och förbiser den öfning af sanningen, som dock är hufvudsaken i kristendomen, hvarförutan all kunskap mera förhårdar än uppbygger, men hvilken sanningen tillför människan andelig kraft att lyda och följa Guds vilja i hennes inre och yttre lif. Vår tid behöfver framför allt praktisk, lefvande kristendom, som visar sig i verk och gärning, i lydnad för Guds vilja. Genom denna lydnad öppnas ock hjärtat för personlig erfarenhet af Guds ords eviga värde.¹¹⁶

Gummerus i sin tur konstaterade hur kritiken mot kyrkan smittade av sig. ”De bildade ståndens exempel verkade nedåt.” Enligt honom hade också socialdemokratin, ”trots den i dess officiella program intagna satsen, att religionen är en privatsak” börjat agera mot kristendomen och kyrkan. Han menade att

socialismen blev för sina anhängare icke blott en ny samhällslära; den blev rent av en ny religion med sitt messianska rike av jordisk salighet och en ny sedelära, som ställde klasshatet som drivande motiv och klassintresset som värdeämätare för gott och ont.¹¹⁷

¹¹⁴ Kena 1979, 19-22, 342. Jag ställer mig något tveksam till detta. När jag har studerat de ledande teologernas uttalanden före och efter inbördeskriget får jag en helt annan bild av situationen i kyrkan än den som Kena målar upp. Jag har i min forskning valt att i första hand lita på de uttalanden som vid denna tid gjordes av de ledande teologerna i Finland.

¹¹⁵ Gummerus 1918, 43-66. Talet hölls vid det svenskspråkiga enskilda prästmötet i Åbo 20.8.1918. Det utgavs också som särtryck. Se även Ijäs 1993, 422.

¹¹⁶ Pmprot. (Porvoo) 1917, 47.

¹¹⁷ Gummerus 1918, 8.

V.T. Rosenqvist framförde även liknande tankar i ett tal som han höll vid det svenskspråkiga prästmötet 1918.¹¹⁸

Det som nu hände på grund av den tidigare nämnda kulturdebatten och som gjorde att många ställde sig kritiska till kyrkan och dess verksamhet var att teologer och många församlingsmedlemmar engagerade sig i projekt vars målsättning var att aktivera församlingsmedlemmarna. I det följande kommer jag i första hand att koncentrera mig på vad som hände i huvudstadsregionen och i Borgå stift, till vilket Borgå domkyrkoförsamling hörde.

I sitt tal vid prästmötet i Åbo den 20 augusti 1918 konstaterade Jaakko Gummerus att

ett starkt intresse för den sociala frågan i kristlig belysning vaknade särskilt bland yngre präster, framkallande försök att knyta förbindelser med arbetsklassens framstegssträvanden och att bana väg för en bättre förståelse för kristendomens betydelse för verkligt socialt framåtskridande.¹¹⁹

Vad avsåg Gummerus med detta? Inledningsvis är det skäl att nämna den så kallade Ungkyrkorörelsen som på allvar fick sin början strax efter storstrejken 1905. Den stod för ett nydaningsarbete som egentligen hade startats av en grupp teologer som från år 1896 hade samlats till ett s.k. Lördagssällskap.¹²⁰ Som en följd av denna unglyrkliga entusiasm grundades olika sällskap, kommittéer och föreningar. I detta sammanhang kan särskilt nämnas Finska kyrkans inremissionssällskap som grundades år 1905 med uppgift att sprida biblar och annan religiös litteratur, utbilda diakoner och diakonissor samt upprätthålla fattighus, sjukhus och andra

¹¹⁸ Pmprot. (Åbo) 1918, 66-75.

¹¹⁹ Gummerus 1918, 13.

¹²⁰ Ijäs 1993, 77; Klemets 1986, 50; Veikkola 1969, 23, 26. Bland lördagssällskapets medlemmar fanns bl.a.: Jaakko Gummerus, Uno Paunu, Lauri Ingman, Werner Louhivuori, Martti Ruuth, Erkki Kaila, Knut Albert Segerstråle, Sigfrid Selim Sirenus och Kaarlo Österbladh. Se även Murtorinne 2000a, 274; Murtorinne 2000b, 43-45. Här nämns ytterligare Arthur Hjelt, A.F. Peltonen, Paavo Snellman (Virkkunen), K.K. Aro, A.W. Kuusisto, Zachris Castrén, Einar Candolin, Emil Ekman (Tunkelo), Lauri Pohjola och Ludvig Sjöstedt. Se även Veikkola 1980, 131-132; Ijäs 1993, 77-80.

anstalter.¹²¹ Samma år väcktes också ett initiativ om att ge ut en kristen tidning. Detta förverkligades från början av år 1906 då Kotimaa började utkomma. Missnöjet med tidningen bland olika religiösa riktningar ledde till att Herättäjä grundades 1909. Efter unglyrkörörelsens definitiva genombrott år 1913 gav båda tidningarna sitt stöd åt de unglyrklygga strävandena.¹²² År 1906 grundades Suomen Kristillisen Työväenliitto som i Åbo utgav tidningen Tähti och i Tammerfors publicerades Työkansa och Veljeys.¹²³

Det uppenbara behovet av kyrklyg verksamhet bland industriarbetarna ledde även till konkreta åtgärder. Redan vid kyrkomötet 1913 diskuterades ett initiativ om att kyrkan borde inleda ett aktivt evangelisationsarbete på de områden där industri hade etablerat sig. Kyrkans anhållan till senaten om budgetmedel ledde dock inte till någöt resultat. Det enskilda prästmötet i Helsingfors beslöt därför att på privat väg tillsätta en särskild evangelisationskommitté. Till ordförande för kommittén valdes Jaakko Gummerus. Detta ledde i sin tur till att man i maj 1917 grundade en särskild upplysningskommitté (Kirkollinen Valistustoimikunta) och en upplysningsbyrå (Kirkollinen Valistustoimisto).¹²⁴ Upplysningskommitténs uppgift var att ordna fester av olika slag samt att organisera och effektivera den kyrklyg informationsverksamheten. Upplysningskommitténs arbete blev under våren och försommaren 1917 allt livlygare. Kommitténs sekreterare Verner Louhivuori publicerade från maj månad och under hela sommaren en serie artiklar i Kotimaa där han manade till en mera aggressiv kristendom. Sommaren 1917 samlades ett tusental personer till en stor kyrkfest som hölls i Helsingfors under mottot ”Finlands folk – ett Guds folk”. Samma år hölls en motsvarande fest i Vasa.¹²⁵

År 1916 bildades ett nytt sällskap bland yngre teologer, det s.k. Måndagssällskapet. Det kan noteras att av sällskapets medlemmar sex senare blev biskopar (Ilmari Salomies, Aleksii Lehtonen, Max von

¹²¹ Murtorinne 2000a, 53-54.

¹²² Murtorinne 2000b, 60-61; Kena 1979, 24-27.

¹²³ Kena 1979, 22.

¹²⁴ Pmprot. (Porvoö) 1917, 111; Murtorinne 1992, 55, 83; Kena 1979, 35; Klemets 1986, 59.

¹²⁵ Klemets 1986, 60.

Bonsdorff, Eino Sormunen, Elis Gulin och G. O. Rosenqvist).¹²⁶ Tillsammans med det tidigare bildade Lördagssällskapet kom Måndagssällskapet att få stor betydelse att i ”ungkyrklig anda” samla kyrkfolket. Ungkyrkörelsen betonade folkkyrkan och dess inremissionerande uppgifter liksom vikten av att väcka församlingsmedvetandet, samtidigt som den hade en stark tro på folkkyrkans möjligheter att utveckla kyrkolivet.¹²⁷

Den kyrko- och religionsfientlighet, men också den laglöshet och det våld som vid denna tid förekom i samhället, gjorde att man bland kyrkfolket önskade att kyrkan på något sätt skulle profilera sig. Uleåborgsbiskopen J. R. Koskimies föreslog sålunda hösten 1917 att kyrkans samtliga biskopar skulle skicka ut ett herdabrev för att lugna folket. Meningen var att det i herdabrevet utöver anklagelserna om anarkism också skulle ingå en allvarlig uppmaning till fred och endräkt.¹²⁸ Ärkebiskop Gustaf Johansson förkastade emellertid tanken om ett uttalande med motiveringen att man bättre stödde den borgerliga regeringen genom att tåga och hålla sig neutral. Det var enligt ärkebiskopen ingen mening att föra ett samtal med socialisterna eftersom de var, som han uttryckte det, ”berusade av sin makt”.¹²⁹ Johansson önskade att kyrkan skulle ställa sig på sidan om de oroligheter som många insåg att var på kommande. Det var ett beslut som kritiserades av den konstitutionella linjens representanter, till vilka bl.a. domprosten Edvard Hannula i Borgå hörde.

Man kan slå fast att kritiken mot kyrkan, dess tro och dess ställning i samhället vid denna tid huvudsak kom från två håll. För det första kom kritiken från en grupp bildade, av vilka många stod universitetsvärlden nära. De hade ryckts med av upplysningstidens och den därpå följande kulturdebattens nya tankar och idéer och stod därför av ideologiska orsaker i opposition till kyrkans lära. Här är det skäl att notera att en ytterligare anledning till kritiken mot kyrkan kan ha haft sin orsak i att kyrkans högsta ledare ärkebiskop Gustav Johansson hört till den s.k. undfallenhetslinjens män.

¹²⁶ Kena 1979, 25.

¹²⁷ Björkstrand 1976, 29.

¹²⁸ Mustakallio 2002, 243; Murtorinne 2000b, 82.

¹²⁹ Kena 1979, 37-38; Murtorinne 2000b, 88; Mustakallio 2002, 193-194.

Genom att bl.a. aktivt delta i den debatt som fördes i tidningspressen kom denna grupp att dra med sig många av tidens bildade. Här är det skäl att notera att denna kritiska samling av intellektuella inte märkbart engagerade sig i de för de fattiga viktiga sociala frågorna. De engagerade sig visserligen inom folkbildningen och ofta också i jägarrörelsen men något intresse för en eventuell omfördelning av rättigheter och fördelar hade de knappast. De intellektuella var i första hand ynglingar från rika familjer (många också svenskspråkiga) som aldrig egentligen haft några ekonomiska bekymmer. De kunde därför röra sig i kretsar där pengar egentligen ingenting betydde och där fattiga ingenting hade att hämta. Säkert stämmer – åtminstone delvis – det som Heimer Lindström skriver i sin undersökning ”Religion och politik” att ”när det blev trist i Helsingfors kunde denna miljö utbytas mot Paris eller London.”¹³⁰ Denna grupp tystnade nästan helt när inbördeskriget sedan stod för dörren. Orsaken var antagligen att de själva insåg att de genom sin kritik av de religiösa värderingarna som kyrkan stod för indirekt hade varit med om och berett jordmånen för de oroligheter som var på kommande och som hotade deras egen skyddade ställning i samhället.

I andra hand kom kritiken från den socialistiska arbetarrörelsen. Ett beslut som underströk gränsdragningen till kyrkan och församlingen och som allmänt har tolkats som kyrkofientligt gjorde socialdemokraterna vid ett möte i Forssa 1903.¹³¹ Där konstaterade man att religionen är en privatsak och krävde att kyrkan och staten skulle skiljas från varandra, vidare fordrade man att religionsundervisningen skulle slopas i skolorna.

Beslutet hade givetvis sin upprinnelse i den ideologiska materialism som var rådande bland de som stod i rörelsens ledning. Detta kom också tydligt fram i den socialistiska tidningspressen åren efter mötet i Forssa. Det som sålunda hände var att man ställde sig i opposition till kyrkan, dess tro och dess hävdvunna auktoritet.¹³²

¹³⁰ Lindström 1973, 92-93.

¹³¹ Oittinen 1954, 136. Vid detta möte grundades det socialdemokratiska partiet. Medlemmarnas antal vid grundandet var ca 9.500.

¹³² Lindström 1973, 111-112; Murtorinne 2000b, 27; Schmidt 1940, 273.

Beslutet torde inte ha omfattats av majoriteten av dem som ställde sig på den röda sidan och för vilka det viktigaste var att få till stånd en social utjämning. Det var uppenbarligen dikterat av dem som hade makten inom arbetarrörelsen.¹³³

Sammanfattningsvis kan man konstatera att de försök som från kyrkligt håll gjordes för att nå arbetarbefolkningen och genom vilka man ville visa att tro och handling följdes åt inte lyckades särdeles väl. Det finns ingenting som tyder på att man skulle ha åstadkommit något som av de fattiga skulle ha upplevts som en ”utsträckt hand”. De beslut som på nationell nivå gjordes med reglerad arbetstid, torparlagen o.s.v. var givetvis goda beslut, men de kunde knappast kopplas ihop med församling och kyrka.

Någon utvecklad diakoniverksamhet fanns inte heller vid denna tid. Diakonissan i Borgå var anställd av Stadsmissionen och inte av församlingen. Det var i första hand genom gudstjänsterna, läsförhören och konfirmandundervisningen som församlingen kom i kontakt med sina medlemmar. Detta innebar att man knappast med denna verksamhet – som alltid hade förekommit – kunde övertyga de fattiga att kyrkan var med i kampen för större social rättvisa, det som med största sannolikhet var drivkraften för de flesta röda i Borgåbygden.

¹³³ Kortekangas 1974, 124; Kena 1979, 18.

5. Borgåbygden och dess fromhetsliv under tiden före 1918

5.1. Kulturströmningarna når Borgåbygden

Den allmänna samhällsutvecklingen under 1900-talets början var i Borgåbygden lik den i övriga Finland. Samhället genomgick radikala förändringar. Urbanisering och industrialisering i förening med de väckelsevindar som blåste över vårt land och även över Borgåbygden innebar rent kyrkohistoriskt början på den s.k. kollektiva gammallutherdomens upplösning.¹³⁴ De kulturströmningar som gjorde sig gällande vid denna tid var egentligen av två slag: de rent ideologiska och de som var invävda i krav på jämlikhet och broderskap, med känslomässiga attribut lånade från franska revolutionens slagord om ”frihet, jämlikhet och broderskap.”¹³⁵

På vilket sätt kom Borgåbygden att konfronteras med dessa kulturströmningar? När vi försöker besvara denna fråga kan vi för det första notera att prästerna runt om i Finland engagerade sig i den ideologiska debatten. Så var fallet också i Borgåbygden. För Borgås del framgår prästerskapets engagemang framför allt av läsförhørsprotokollen. Att debatten också skulle ha dragit med sig församlingsmedlemmar ur de breda folklagren finns det mycket litet som tyder på. En del tidningsnotiser och annan dokumentation vittnar dock om att vissa impulser av den pågående kulturdebatten i huvudstaden nådde gemene man i Borgåbygden och då i första hand Borgå stad. Bland de tidningar som utkom i Borgå var det i första hand Borgå Nya Tidningar som publicerade delar av den kulturdebatt som fördes i landet i stort.¹³⁶

¹³⁴ Lindström 1973, 25-28; Schmidt 1998, 39-40.

¹³⁵ Oittinen 1954, 6.

¹³⁶ Borgå Nya Tidningar 6.3.1845.

I församlingens arkiv finns i mappen för ”Skrivelser från enskilda” ett intressant manuskript som tydligt visar att den debatt som fördes på det nationella planet också nådde lokal nivå. Dessvärre har jag haft svårigheter med att datera skrivelserna. Jag vet att den är tillställd domprosten, det avslöjar platsen där skrivelserna är uppbevarade. Den torde ha tillställts församlingen någon gång mellan 1890 och 1920, vilket betyder att det antingen var Johan August Lindelöf (domprost 1886-1897), Emil von Hertzen (domprost 1899-1910) eller Edvard Hannula (domprost 1910-1931) som tog emot den. Att den pågående kulturdebatten var orsak till skrivelserna är däremot uppenbart och vi kan med fog anta att den upprörde domprosten.

Materialet till skrivelserna sade sig avsändaren ha fått ur något han kallar för ”Fria tankar” av Robert Ingerson. Eftersom skrivelserna har varit handskrivna och senare renskrivits har den som gjort renskrivningen haft svårigheter att tyda namnet och han noterar därför att det eventuellt kan vara Ingervall. (Det rätta namnet torde vara Robert Ingersoll, förf. anm.¹³⁷)

För att visa att skrivelserna var förankrade i den av mig tidigare nämnda kulturdebatten vill jag citera några avsnitt ur dokumentet:

Jag motsätter mig kyrkan emedan hon är en fiende till friheten; emedan hennes dogmer äro vidriga och grymma; emedan hon förödmjukar och förnedrar kvinnan; emedan hon förkunnar läran om det eviga straffet och människans medfödda fördärv: emedan hon vilar på det förnuftsvidriga, det omöjliga, det överkliga; emedan hon drager självförtröstan ned i stoftet och ler åt goda gärningar; emedan hon offerar den värld vi äga för en om vilken vi intet veta. De fria och ädla skola förstå mig. De som flytt trosbekännelsernas gallrade celler skall fatta mina bevelsgrunder. De böjda och förtryckta kvinnorna och darrande barn skola tacka mig och det är nog [...] Låt oss frigöra våra lärdomsanstalter. Låt oss ställa dem under överinseende av den eviga sanningens vetenskap. Låt oss uppmana läraren att utforska så många fakta som möjligt – att ge oss upplysning att följa naturen vart den än må leda; att vara osvikligt sanna mot oss själva och andra [...] Varje människa måste själv bilda sin egen moraliska karaktär. Vad i människans förmåga står bör hon söka frigöra sitt fädernesland, utvidga den intellektuella horisonten, utrota de fördomar som alstras av okunnighet. Världen kan icke bli fria förrän människooandens frihet får behindrat tillåtelse att självständigt rannsaka böcker, trosbekännelser och dogmer.¹³⁸

¹³⁷ Lagerborg 1934, 150-151; Larkio 1967, 20, 84; Kortekangas 1965, 278. Här nämner Kortekangas också Robert Ingersoll och noterar att hans alster från och med 1903 började publiceras i Kansan Lehti i Tammerfors.

¹³⁸ BKSA II Ee.

Skrivelsen bygger på de tankar som formulerades av den liberalism som följde naturalismen i spåret. I citatet är liberalismens tankar starkt generaliserade och textens udd är riktad mot kyrkan och dess lära. I samband med en diskussion kring frågan om ”Kyrkan och vår bildade klass” vid prästmötet 1917 förekom en del uttalanden av Borgålektorn och teologen Knut Albert Segerstråle.¹³⁹ Segerstråle var synnerligen aktiv inom församlingen, liksom också i olika kristna föreningar. Han var bl.a. ordförande för Kristliga Föreningen för Unga Män (K.F.U.M.) under många år. Han var vidare medlem i det tidigare nämnda Lördagssällskapet. Enligt protokollet från prästmötet hade Segerstråle uttalat sig på följande sätt:

Stora andliga försänkningar finnas hos de bildade, och prästen har anpassnings-skyldigheter efter de bildades krav. Många brister vidlåter kyrkan, och därför hava de bildade dragit sig undan. Kyrkan bör nu söka tillmötesgå deras berättigade anspråk. Särskilt vid den enskilda själavården bör man hava en vaken psykologisk blick. [...] Svalget mellan de bildade och prästen ligger däri, att han ej umgås med de bildade i församlingen”.¹⁴⁰

Segerstråles uttalande visar att det i Borgå synbarligen pågick en kulturdebatt som hade fått de intellektuella i staden att fjäras från kyrkan och deras verksamhet. Den som på ett särskilt sätt aktualiserade kulturdebatten i Borgåbygden var förre domprosten Daniel Lindhs son, justitierådmannen Anders Theodor Lindh.¹⁴¹ Denne hade många järn i elden. Det kan noteras att han var en av de första ”skärgårdsdiktarna” i den finlandssvenska litteraturen. Hans mest kända verk som diktare torde vara ”Nylänningamas marsch” som han skrev till den nyländska studentavdelningens årsfest 1867.¹⁴² Han studerade till en början fysik och matematik, i vilka ämnen han avlade kandidatexamen. Han blev forstmästare i Sverige och avlade därefter filosofie- och juriskandidatexamen. År 1874 blev han justitierådman i Borgå.

¹³⁹ Knut Albert Segerstråle föddes 1862 och dog 1920. Han blev teol.kand. 1893 och prästvigdes 1897. Han var lektor vid Borgå lyceum i religion, psykologi och logik. Han publicerade predikningar. Han var scoutledare och skyddskårsman. Se Borgå lyceum 1873-1923 1923, 39, 90-91.

¹⁴⁰ Pmprot. (Åbo) 1918, 8, 13.

¹⁴¹ Anders Theodor Lindh var född 13.10.1833 och son till domprosten Daniel Lindh född 3.9.1796, se BKSA I Aa:19, 463; BKSA Ab:9, 463; Juva 1960, 37.

¹⁴² Selén 1997, 468-470.

Teodor Lindh var en av dem som startade den kulturdebatt som sedan i och med von Bergens föreläsningar fick sin egentliga början. År 1882 hade Teodor Lindh utgett en ”Helsning” till promovendi, där han framförde en lösning för att skapa harmoni mellan vetenskap och tro. Följande år ingick i Finsk Tidskrifts novembernummer en mot kyrkan starkt kritisk artikel av Lindh med rubriken ”Är statskyrkan i Finland en luthersk kyrka?”.¹⁴³

Mikko Juva har i sin bok ”Valtiokirkosta kansankirkoksi” rätt utförligt redogjort för Lindhs recension av A. F. Granfelts apologi från 1884, vilken ledde till en lång tidningsdebatt dem emellan. Lindh ifrågasatte bl.a. Granfelts påstående att människan i sig själv var oförmögen att göra något gott. Han kritiserade den kristna läran om helvete och nåd, eftersom den enligt honom inte gick ihop med Guds alltomslutande och gränslösa kärlek. Likaså försökte Lindh visa att Kristus enligt Nya Testamentet inte var Guds son.¹⁴⁴ Vad gäller det sistnämnda påståendet att Jesus inte var Guds son är det skäl att påpeka att det var likadana tankar som hade ingått i de föreläsningar som Carl von Bergen höll i Helsingfors och som jag i ett tidigare avsnitt redogjort för. I sitt genmäle till Lindhs artiklar förföll Granfelt till konventionell ironi, när han påpekade att Lindh borde skaffa sig mera teologisk kunskap innan han började polemisera i teologiska frågor.

Debatten fördes i första hand bland prästerna och de bildade, till vilka man också kunde räkna de flesta av herrgårdarnas ägare. I en tilläggsanteckning till ett läsförhørsprotokoll från den 18 februari 1908 kan vi notera något som uppenbarligen dels tyder på ett ointresse för att ta emot prästerna, dels på att man var kritisk mot prästernas förkunnelse och kyrkans tro. Redan det att man gjorde en tilläggsanteckning visar hur starkt man från församlingens sida reagerade på det som hände. Det kan också vara skäl att notera att dylika tilläggsanteckningar överhuvudtaget inte annars förekom i läsförhørsprotokollen vid denna tid.

I tilläggsprotokollet skrev man:

¹⁴³ Tigerstedt 1939, 63, 328; Juva 1974, 93-94.

¹⁴⁴ Juva 1960, 37-39.

”Herrarna” å Boe gård [...] hade [...] då fogden anmält om stundande läsförhör sagt; Det hölls ju redan i fjol. ”Herrarna” hade äfven yttrat, att gårdens å Utegårdens varande folk hvarken behöfde af hemta eller föra prästerna ej heller upplåta sina rum för läsförhöret, utan att om prästerna kommo, kunde de taga in på ”Tallkulla”, dit ingen väg uppgafs leda och där rummen uppgifvas vara alldeles oeldade! Detta uppgafs – faktum är, att prästerna fingo själfva anskaffa häst på morgonen. – Intet fingo de heller till muns på hela dagen.¹⁴⁵

Vilka var då ”herrarna” på Boe gård som enligt protokollet betedde sig så olämpligt? Boe gård hade 1904 köpts av filosofie kandidaten Gustaf Emil Borg från Uleåborg. Aili Elisabet (Lisi) Söderholm (f. Harjunen)¹⁴⁶ som var tjänarinna hos Borg har berättat att denne läste mycket, var tillbaka-dragen och höll distans till folk runt omkring sig.¹⁴⁷ Som filosofie kandidat tog Borg del i den kulturdebatt som pågick i Helsingfors. Han påverkades följaktligen av de nya kulturströmningarna, något som sedan ledde till hans negativa ställningstagande till kyrka och församling. Att döma av en anteckning i församlingens böcker hade Borg också personliga bekymmer som eventuellt ytterligare påverkade hans inställning till kyrkan. Hans äktenskap slutade i skilsmässa och i kommunionboken kan vi läsa om domkapitlets skiljebrev den 14 maj 1915. Borg flyttade kort efter sin skilsmässa till Helsingfors och kyrkskrevs i Södra svenska församlingen.¹⁴⁸

Att kristendomsfientlig propaganda förekom på orter där industrin etablerade sig bekräftas av ett läsförhörprotokoll från 1915 Där talas det om arbetarbefolkningens kristendomsfientlighet.¹⁴⁹ De tidningar som fanns vid denna tid hade givetvis också en viss betydelse för utvecklingen. Det kan dock noteras att de mycket sällan innehöll kyrkofientliga artiklar. Men det fanns trots allt sådant material i dem som i varje fall indirekt kan ha påverkat gemene mans inställning till kyrkan och dess auktoritet. Kyrkan och församlingen hade ju under lång tid varit auktoritet på så gott som alla områden. Samhällsutvecklingen och kulturdebatten innebar nu att kyrkans auktoritet ifrågasattes.

¹⁴⁵ BKSA II Ah:3, 137.

¹⁴⁶ BKSA I Aa:39, 800.

¹⁴⁷ Hos förf. Intervju med Börje Salenius, som länge var lärare i Söder-veckoski skola och kände Lisi Söderholm.

¹⁴⁸ BKSA I Aa:35, 241. Borg flyttade från Borgå 20.5.1915.

¹⁴⁹ BKSA II Ah:3, 243 (Borgå ångsåg 5.2.1915).

De tidningar som utkom kring sekelskiftet var få och av den orsaken hade de knappast någon större genomslagskraft bland gemene man i Borgåbygden, även om de ofta gick från hand till hand och högläsning förekom i stugorna. Borgåbladet hade år 1895 34 prenumeranter, Borgå Nya Tidningar endast 7 prenumeranter, tidningen Uusimaa 215 och Hufvudstadsbladet 157 prenumeranter i Borgå.¹⁵⁰ Tidningarnas upplagor ökade dock snabbt. Redan 1905 hade Borgåbladet en upplaga på 2.100 exemplar. Tio år senare år 1915 var upplagan 3.000. År 1917 torde upplagan ha varit uppe i 3.500.

Borgåbladet och Uusimaa var typiska lokaltidningar varför vi kan förmoda att de allra flesta tidningsexemplaren nådde Borgåbygdens folk. Deras genomslagskraft vid tiden för inbördeskriget var förmodligen stor, i synnerhet som ovannämnda högläsning var vanlig. Ytterligare kan som exempel noteras att Hufvudstadsbladets totala upplaga år 1915 var 27.000 exemplar. Hur många av dem som nådde Borgåbygden är i avsaknad av exakta uppgifter svårt att avgöra.¹⁵¹

Vänsterns tidning Työmies gavs år 1916 ut i en upplaga på 40.000 exemplar. Enligt tillgängliga uppgifter nådde 4.180 tidningsexemplar år 1912 Nylands län (här är Helsingfors inte medräknat). Enligt Hannu Soikkanen som har undersökt socialismens ankomst till Finland skulle Työmies redan år 1907 ha haft 1.200 prenumeranter i Borgåbygden.¹⁵² Antalet förefaller förvånansvärt stort.

5.2. Inomkyrklig väckelse

Den första inomkyrkliga väckelse som finns dokumenterad i Borgåbygden är *pietismen*. I mitten av 1800-talet var det enligt författaren Petrus Nordmann endast pietismen som i någon mån fick fotfäste i Borgåbygden.¹⁵³

¹⁵⁰ Borgå Nya Tidningar 21.8.1895.

¹⁵¹ Nygård & Salokangas 1987, 90. Här kan noteras att Östra Nyland 1915 hade en upplaga på 2.000 exemplar.

¹⁵² Soikkanen 1980, 323. Under åren 1905 till 1907 ökade antalet prenumeranter från 950 till 1.200.

¹⁵³ Nordmann 1906, 51-52.

Några varaktiga spår av den pietistiska väckelsen blev det dock inte. Något senare nådde också den laestadianska väckelsen Borgåbygden. Domprosten skrev inför biskopsvisitationen år 1890 att det fanns ett tjugotal laestadianer i församlingen. Uppgifterna finns i en ”kladd” som antagligen gjorts innan den egentliga berättelsen skrevs och som senare strukits.

Utöver domprostens anteckningar finns också en del andra belägg för att *den laestadianska väckelsen* hade en viss framgång i Borgåbygden. Väckelsen kom till bygden genom yngre musikunderofficeren Johan Hassel som år 1901 flyttade från Helsingfors till Tolkis.¹⁵⁴ Här är det skäl att notera att den religiositet som den laestadianska väckelsen stod för, med uppriktig och personlig omvändelse och med bikt inför församlingen, överhuvudtaget inte noteras i de övriga källor som jag har haft tillgång till. Däremot har de som i andra hand berättat om väckelsen nogsamt memorerat vissa spektakulära drag som uppenbarligen ingått i den förkunnelse som nådde Borgåbygden.¹⁵⁵

Den *evangeliska väckelsen* nådde också Borgåbygden. Redan på 1860-talet hade lekmannapredikanten Gustaf Wilhelm Rask besökt dessa trakter. Det kan också nämnas att Johannes Roos, som 1880 blev Evangeliföreningens expeditionsföreståndare i Helsingfors, hade varit folkskollärare i Borgå under åren 1878-1880. Under sin tid i Borgå deltog Roos aktivt i Evangeliföreningens verksamhet på orten.¹⁵⁶

Enligt Lauri Koskenniemis undersökning om den evangeliska rörelsen i Finland under åren 1870-1895 var verksamheten i Borgå anmärkningsvärt livlig. Enligt Koskenniemis poängberäkning för åren 1887-1895 skulle Evangeliföreningen ha varit mest aktiv i Helsingfors (64 ”aktivitetspoäng”) medan Borgå under nämnda år låg på tionde plats med 35 ”aktivitetspoäng”.¹⁵⁷

¹⁵⁴ BKSA I Aa:34, 2651.

¹⁵⁵ Nylander 1931, 9, 113-114.

¹⁵⁶ SLEFA Wirén 1918, 2, 11-12; Koskenniemi 1967, 139, 212, 231, 270.

¹⁵⁷ Koskenniemi 1967, 279, 299. Koskenniemi har uppgjort sin statistik på basis av fem olika aktiviteter inom den evangeliska rörelsen: 1. evangelifester, 2. kolportör- och predikantverksamhet, 3. kollekt- och gåvomedel till föreningen, 4. medlemskap i föreningen samt 5. brev och hälsningar som ingick i föreningens tidskrifter.

Ludvig Alexander Wennerström, som var kaplan i församlingen i nio års tid under åren 1879-1888 deltog synnerligen aktivt i Evangeliföreningens verksamhet. Under Wennerströms tid började man i Borgå ordna s.k. filialfester till årsfesterna i Helsingfors. Dessa fester hölls på Borgbacken som låg i närheten av domkyrkan och domprostgården.¹⁵⁸ Det kan noteras att det var ur dessa filialfester som sedan den för Evangeliföreningens karakteristiska evangelifesttraditionen växte fram. Övriga präster som deltog i föreningens verksamhet vid denna tid var Karl Wiktor Lehtonen (präst i Borgå 1888-1889) och Karl Åberg (präst i Borgå 1896-1898).

När Evangeliföreningens lokalavdelning grundades i Borgå år 1907 blev arkitekt Johannes Westerlund, som den 2 juli 1893 inflyttat från Helsingfors, vald till dess första ordförande. Ytterligare är det skäl att här nämna Johannes Wirén som år 1911 flyttade till Borgå. I Borgå blev han medlem av Lutherska Evangeliföreningens lokalstyrelse och var under många år dess sekreterare. Wirén var också medlem av Borgå domkyrkoförsamlings kyrkoråd och kyrkofullmäktige. Av domkyrkoförsamlingens läsförhørsprotokoll framgår det att han ofta medverkade som sekreterare vid läsförhören ute i byalagen.¹⁵⁹

Efter inköpet av egna lokaliteter den 4 juni 1907¹⁶⁰ skedde ett märkbart uppsving i den evangeliska rörelsens verksamhet. I de egna utrymmena ordnades regelbundet samlingar, bibelstudier och andaktsstunder. I församlingens kyrkor ordnades därtill olika slag av fester. Evangeliföreningens lokalavdelning ordnade utöver ovannämnda sammankomster också utfärder. En god uppfattning om avdelningens livliga verksamhet i Borgåbygden vid denna tid får man av verksamhetsberättelsen från år 1917. I den kan man läsa att avdelningen år 1917 besöktes av 18 präster och 9 lekmän, som tillsammans höll 140 tal, varav 84 på svenska och 56 på finska. I Borgå fanns också en evangelisk ungdomsavdelning, Evangeliska Unga, som år 1917 delades på språklig grund. Evangeliföreningens bönehus inrymde också ett litet resandehem med fyra bäddplatser. Resandehemmet Hospitz Elim besöktes år 1917 av 850 gäster.¹⁶¹

¹⁵⁸ SLEFA Wirén 1918, 12; Dahlbacka 1987, 169-174.

¹⁵⁹ Wirén 1943, 235-236.

¹⁶⁰ Gården Nr 2 i 24:de kvarteret av stadens nya plan.

¹⁶¹ SLEFA Wirén 1918, 23-24.

Det är viktigt att notera att det inte fanns någon egentlig gräns mellan församlingens och Evangeliföreningens verksamhet, eftersom samtliga präster på olika sätt var engagerade i föreningen. Föreningen blev med andra ord något av en församling i församlingen och kom sålunda att bidra till den decentralisering av församlingens verksamhet som vid denna tid skedde i Borgåbygden.

Kulloväckelsen. Vid sekelskiftet 1900 hade Kullo i flera repriser besökts av en kvinnlig evangelist som hette Emmy Palm.¹⁶² Hon tillhörde Borgå Fria Inremissionsförsamling.¹⁶³ I Inremissionsförsamlingens historik ingår ett avsnitt om Emmy Palm som berättar om hennes frikyrkliga bakgrund:

Vid ett möte på Societetshuset, vid vilket friherre Björkenheim¹⁶⁴ predikade var bland åhörarskaran en ung flicka (Emmy Palm) iklädd en stor kappa eller kofta som man kallade den. Hon var under mötet i stort bekymmer, huru hon i denna obekväma dräkt skulle kunna krypa genom stolen. Gångse rykte visste nämligen förtälja, att man vid mötena brukade krypa genom stolarna. Stolen skulle troligen föreställa den ”trånga porten”.¹⁶⁵

Trots att hon representerade Borgå Fria Inremissionsförsamling kom den väckelse som uppstod kring henne inte att bli en del av Fria Inremissionsförsamlingens verksamhet i bygden utan väckelsen var från första början knuten till domkyrkoförsamlingen. Till en början firade man gudstjänster i hemmen i Kullo. Men efter år 1902 flyttade man till skolan i Kullo för att

¹⁶² BKSA I Aa:18, 433. Emmy Palm hette egentligen Karolina Emilia Palm. Hon föddes 17.4.1871. Hennes far hette Fredrik Ferdinand Palm och var krukmakare. Enligt församlingens inflyttningsbok inflyttade Karolina Emilia Palm 28.6.1904 från Gamla Karleby. Enligt församlingens utflyttningsbok utflyttade hon, efter att ha tagit ut ”brudlysning” nr 23, 15.6.1906 till Sörnäs svenska församling.

¹⁶³ Friförsamlingen hette vid grundandet ”Borgå Fria Inremissionsförsamling”. När församlingen registrerade sig som förening 1922 fick församlingen namnet ”Borgå svenska Friförsamling r.f.”, ett namn man tycks ha använt redan vid sekelskiftet. BSFA ”Matrikel” för Borgå Friförsamling 1899-. Redan år 1901 fanns Emmy Palm antecknad bland friförsamlingens medlemmar. Bland församlingens 58 medlemmar var hon antecknad som nr 22.

¹⁶⁴ Newman 1948, 139.

¹⁶⁵ BSFA Borgå Sv. Friförsamlings 40-årsjubileum (14 febr. 1931).

Bönehuset i Kullo. Tornet som syns på bilden är av senare datum.

flera personer skulle få rum. Som talare anlätades i första hand församlingens präster. När man läser Olga Ekestams historik om barnkör, om kör med fiol, om zittra och harmoniumspel, om hur de gamla samlades på dagen och de unga på kvällen och om hur t.o.m. barnen hade sin egen syförening kan man ana något av intensiteten i den s.k. Kulloväckelsen.¹⁶⁶ Skolan fylldes och det var, berättas det i den av Olga Ekestam skrivna historiken,

ett stort arbete att flytta in extra bänkar och följande morgon till arbetets början ha skolan i ordning kl.9. Det kunde inte fortgå i längden, och vi började snart tänka på att få en lokal uteslutande för detta ändamål.¹⁶⁷

¹⁶⁶ BKSA I Aa:36, 1596. Olga Maria Ekestam, född 22.2.1880 var folkskollärare i Kullo. Borgåbladet 14.4.1956 skrev vid hennes död bl.a. ”En mycket märklig insats gjorde hon till förmån för bönehuset i Kullo, som till största delen kan sägas vara en skapelse av hennes arbete och initiativkraft”.

¹⁶⁷ Ekestam 1933, 1.

Kullo kyrkliga förening grundades år 1908 som filialavdelning till Finska Missionssällskapet.¹⁶⁸ En central uppgift för föreningen under 1910-talet var byggandet av ett bönehus. Genom uppoffrande insatser från lokalbefolkningens sida kunde bönehuset fås till stånd. Midsommaren 1916 invigdes bönehuset för sitt ändamål av domprosten Edvard Hannula och fick namnet Betel. Också Finska Missionssällskapet var representerat vid invigningen. Enligt Borgåbladet deltog direktor Martti Tarkkanen i invigningen medan Olga Ekestam i sin historik nämner Jooseppi Mustakallio. Det är sannolikt att båda var närvarande.¹⁶⁹

Svartbäck, Vessö, Pellinge och Emsalö. Strax efter sekelskiftet uppstod planer på att bygga en kyrka i Svartbäck. Här förekom synbarligen samma slag av församlingscentrerad väckelse som i Kullo. Predikant Gustaf Sven Stjernberg från Sisbacka Kullo-Nyby samlade redan år 1912 i övre Kärras den första kollekten för kyrkbygget.¹⁷⁰ Det gick dock flera år innan planerna kunde förverkligas, men tanken på en kyrka levde kvar. Att det räckte över trettio år innan kyrkan stod färdig visar i sin tur att det var fråga om en mycket livskraftig väckelse.¹⁷¹ Även i andra byar förekom vid denna tid planer på egna bönehus eller kyrkor. Så torde ha varit fallet såväl på Vessö som på Pellinge.¹⁷² På Vessö förverkligades aldrig drömmen om en egen kyrka, däremot nog på Pellinge. Vid ett läsförhör på Pellinge den 27 januari 1902 tog man upp frågan om att bygga en kyrka.¹⁷³ En kommitté valdes för att bereda ärendet. I protokollet kan man sedan läsa: ”Herren gifve sin välsignelse och gifve framgång till detta verk! Amen!”¹⁷⁴ Kyrkbygget förverkligades dock först i början av 1930-talet.¹⁷⁵ Också Emsalö nåddes uppenbarligen av någon form av väckelse vid denna tid. Här verkade en liten syförening redan år 1907 som arbetade för att få till

¹⁶⁸ BKSA II Ee. Ett brev Finska Missionssällskapets bestyrelse som bekräftade föreningens status som filialavdelning kom 9.2.1911. Se även Allardt 1930, 302.

¹⁶⁹ Allardt 1930, 302-303; Borgåbladet 1.7.1916; Ekestam 1933, 8.

¹⁷⁰ Hos förf. Intervju med Solveig Hassel; BKSA I Aa:36, 1657. Gustav Sven Stjernberg, född 16.5.1893 och död 20.5.1919 från Sisbacka i Kullo-Nyby.

¹⁷¹ Borgåbladet 2.10.1934. Kyrkan invigdes av biskop Max von Bonsdorff 30.9.1934.

¹⁷² Hos förf. Intervju med Maj-Britt Karlqvist.

¹⁷³ Selén 1996, 568.

¹⁷⁴ BKSA II Ah:2, 183-184.

¹⁷⁵ Kapellet byggdes och invigdes 1959.

stånd ett bönehus i byn. Det skulle dock dröja ända till mitten av 1950-talet innan ett kapell uppfördes i Emsalö.¹⁷⁶

5.3. Borgå domkyrkoförsamling

5.3.1. Allmänt

För att få en uppfattning om Borgå domkyrkoförsamling och dess verksamhet under tiden före inbördeskriget har jag använt mig av det källmaterial som finns i domkyrkoförsamlingens arkiv. Materialet består bl.a. av protokoll från de förtroendevaldas möten. Vid denna tid skrevs protokollen alltid som diskussionsprotokoll, vilket innebar att allt som sades också protokollfördes. Jag kommer också att utgående från befintligt material att försöka redogöra för församlingens gudstjänster, förrättningar och eventuell annan verksamhet.

I enlighet med uppläggningsen av min undersökning kommer jag längre fram att jämföra denna verksamhet med det som församlingen gjorde under och efter inbördeskriget. Resultatet av dessa jämförelser kommer sedan att ligga till grund för mina konklusioner i det avslutade kapitlet.

5.3.2. Kyrkostämma, kyrkofullmäktige och kyrkoråd

Sockenstämman hade uppstått som en följd av sockenbornas skyldighet att bygga och underhålla en kyrka och en prästgård. Vid sockenstämman hade också världsliga frågor behandlats. Enligt lagen om kommunalförvaltning skedde år 1865 en uppdelning mellan det världsliga och det andliga. En kommunalstämma valdes att sköta det världsliga, medan kyrkostämman handhade församlingens angelägenheter. Trots denna uppdelning talade man i Borgåbygden ofta också efter 1865 om sockenstämman då man

¹⁷⁶ Emsalö skärgårdskapell 1986, 6, 9; Selén 1996, 572. Kapellet invigdes den 12 juni 1955 av biskop G. O. Rosenqvist.

egentligen menade kyrkostämman.¹⁷⁷ Kyrkostämman fattade beslut i ärenden som hade beretts av kyrkorådet. Vid kyrkostämmorna fungerade domprosten som ordförande. I Borgå domkyrkoförsamling hölls kyrkostämman i domkyrkan några gånger per år.

Genom en förordning från år 1908 blev det i församlingar med flera än 5.000 medlemmar möjligt att tillsätta ett kyrkofullmäktige. Den 22 januari 1911 beslöt kyrkostämman för Borgå stads- och landsförsamling att välja ett fullmäktige. Stadsförsamlingen och landsförsamlingen skulle skilt för sig välja fyra ledamöter varefter de återstående 24 skulle väljas vid den gemensamma kyrkostämman. Efter smärre svårigheter vid valet av församlingens första fullmäktige kunde nämnda organ den 1 mars 1913 hålla sitt första sammanträde. Kyrkofullmäktige sammanträdde i domkapitlets festsal under ordföranden domprosten Edvard Hannulas ledning. Trots det nyvalda fullmäktige behövdes kyrkostämman också i fortsättningen för behandlingen av vissa rutinärenden och för val av präster och organister.

Kyrkoråd hade funnits i domkyrkoförsamlingen från 1600-talet. Dess uppgift var att tillsammans med församlingens präster sörja för församlingens vård och verksamhet. Kyrkorådets officiella ställning fastslogs i 1869-års kyrkolag. Där stadgades att kyrkorådet skulle bestå av församlingens ordinarie präster och minst sex församlingsmedlemmar med kyrkoherden som ordförande. Kyrkorådet skulle övervaka skötseln av kyrkan och församlingens egendom, verkställa kyrkostämmans beslut och bereda dess ärenden samt övervaka sedligheten i församlingen.¹⁷⁸ Protokollen från Borgå domkyrkoförsamlings kyrkostämma, kyrkofullmäktige och kyrkoråd är visserligen protokoll där de diskussioner som fördes noggrant antecknades, men de är dessvärre ytterst knapphändiga när det gäller information om vad som hände i samhället vid tiden före inbördeskriget.

Det är i första hand för min undersökning ointressanta ärenden som behandlas, såsom lönefrågor, gravavgifter o.s.v. Om protokollen inte ger någon information om vad de förtroendevalda och anställda tänkte och tyckte, berättar de i varje fall att dessa organ inte hade något större intresse av att engagera sig i den samhälls- och kulturdebatt som pågick i Finland.

¹⁷⁷ Selén 1996, 375, 377, 493.

¹⁷⁸ Kirkkolaki 1908, 125-130.

5.3.3. Församlingens präster

Eftersom prästerskapet spelade en central roll när det gällde församlingens verksamhet och dess agerande i olika frågor, är det av särskilt intresse att försöka klargöra de olika prästernas inställning till det som ägde rum i samhället vid denna tid. Med hjälp av förefintligt källmaterial kommer jag därför att i det följande ge en kortfattade presentation av de präster som verkade i Borgå vid denna tid, samt även försöka utröna på vilket sätt de kom att agera i den händelseutveckling som kulminerade i inbördeskriget år 1918.

Edvard Hannula tjänstgjorde som domprost åren 1910-1931. Han var enligt en ganska enhetlig bedömning en ”ultrahögerman”, som redan innan han blev domprost hade engagerat sig i det politiska livet. Han hade varit präst i flera olika församlingar. Innan han kom till Borgå hade han under åren 1906-1912 varit kyrkoherde i Viborgs landsförsamling. Under åren 1900-1906 hade han dessutom varit assessor vid Åbo domkapitel. Han var också under långa tidsperioder aktiv som skriftställare. Under åren 1888-1905 var han redaktör för *Kirkollisia Sanomia* och under åren 1906-1910 för *Kristillinen työmies*.¹⁷⁹ Han hade studerat i Leipzig, Erlangen och Uppsala. Vid ståndslanddagarna representerade han Åbo ärkestift i prästeståndet 1897-1906 och vid kyrkomötet var han prästerlig representant 1898, 1903, 1908 och 1918.¹⁸⁰ Han var aktiv i Lutherska Evangeliföreningen, men lämnade föreningen år 1895 efter det s.k. Härmämötet. Hannula var mycket intresserad av politik. I enkammarlanddagen representerade han Åbo norra valkrets åren 1909-1913 och Ungfinnarna åren 1919-1921.¹⁸¹ Han var en av undertecknarna när lokalavdelningen för Nationella samlingspartiet grundades i Borgå 21.1.1919.

Hannula hörde till den falang inom den konstitutionella gruppen som häftigt kritiserade de präster som hade hört till den så kallade undfallenhetslinjen under ofärdsåren 1899-1905. Som den högerman Hannula var, kunde de röda, som utgående från sin socialistiska övertygelse ställde krav på jämlikhet och social rättvisa, knappast från Hannulas sida räkna med

¹⁷⁹ Godenhjelm 1916, 26.

¹⁸⁰ Juva 1976, 29.

¹⁸¹ Roos 1931, 45-46.

Edvard Hannula domprost 1910-1931. Foto: Borgå museum.

någon större förståelse. Inför inbördeskriget tog han genom sina tal aktivt ställning för de vita.¹⁸² Hans uppfattning av det som pågick i samhället kom bl.a. fram i hans avslutningstal vid prästmötet i Borgå 9-12.10.1917. Här konstaterade han att den tid som då var för handen var en tid då kampen stod mellan hedendom (pakanuus) och kristen tro.¹⁸³ Hans inställning till det ekumeniska arbetet och till friförsamlingarnas verksamhet var avvisande och negativ.¹⁸⁴

¹⁸² Roos 1931, 46.

¹⁸³ Pmprot. (Porvoo) 1917, 156.

¹⁸⁴ Juva 1960, 220.

Emil Efraim Panelius var kapellan i landsförsamlingen under åren 1914-1935.¹⁸⁵ Det är uppenbart att Emil Panelius skilde sig från de andra prästmännen i Borgå. Allt tyder på att han, i motsats till de andra prästerna i församlingen, hade förståelse för de sociala jämlikhetskrav som oftast var drivkraften bakom de unga arbetarnas engagemang. Orsaken till detta antagande återfinns enligt mitt förmenande i hans tidigare verksamhet som präst.

Under många år var han anställd av Finska sjömansmissionssällskapet. Speciellt tiden i Amerika torde ha varit betydelsefull och karaktärsdanande för Panelius. Han valdes i januari 1887 till stationsföreståndare i New York.¹⁸⁶ Den 17 juli 1887 påbörjade han en svår och mångfacetterad uppgift. Toivo Waltari berättar i sin bok om Finska sjömansmissionen bl.a. om Panelius svårigheter med den lokal som han hade hyrt på Hamilton street 40 i södra New York. Det är en illustration som mycket väl låter oss ana något av den hårda skola som Panelius fick gå igenom i Amerika. Waltari skriver:

Småningom visade det sig, att lokalen icke motsvarade de stora förhoppningar, som fästes vid den. Den befann sig i nedersta våningen av ett hus, där 16 irländska familjer bodde. I tre grannkvarter bodde c. 20.000 personer. Största delen av dem var katolska irländare och judar. Gatan vid vilken sjömansmissionens lokal var belägen, var smal och smutsig. Någon ordning visste man knappt av. Förhållandena tedde sig i allmänhet omöjliga. Råhet, hat och trosfanatism drevo den omgivande befolkningen till illdåd mot den finska prästen och hans församling. De skymfades, nedsölades med smuts och snö samt stenkastning”.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Panelius 1985, 31. Emil Efraim Panelius, född 1859 och död 1935, son till sjökaptenen och skeppsägaren Johan Efraim Panelius och Fredrika Emilia Lindegren. Student från Svenska klassiska lyceum i Åbo 1878, teol. dimiss. examen i Åbo 1885, prästvigd 1886. Pastorsadjunkt i Lapträsk 1886. T.f. föreståndare för Finska sjömansmissionssällskapets station i Hull-Grimby, England 1886-1887. Föreståndare för sjömansmissionsstationen i New York 1887-1891. Predikant i Åbo länsfängelset 1892-1897. Predikant i tukthuset och arbetsfängelset i Tavastehus 1897-1901. Predikant i straffängelset i Sörnäs 1901-1910. Kyrkoherde i Oravais 1910-1914 och kapellan Borgå i landsförsamling 1914-1935.

¹⁸⁶ RA FSA Bestyrelsens protokoll 28.1.1887 § 2.

¹⁸⁷ Waltari 1925, 180.

I sin årsberättelse från New York år 1889 skriver Panelius utförligt om sitt mångsyssleri. Man kan sålunda läsa om hur han förde emigranter till sjukhus, förmedlade arbetsplatser åt finländska tjänarinnor vilka ”ofta var utsatta för stora sedliga faror”. Han skaffade arbete åt arbetslösa, ombesörjde vanvårdade barns intagande i uppfostringsanstalter, mottog prenumerationer på religiösa tidningar och hjälpte folk i penningaffärer.¹⁸⁸

Utöver allt detta fungerade han också som tolk bland de utsatta finländska emigranterna, som inte bara hade det svårt med språket, utan ofta blev lurade och utnyttjade på olika sätt. Emil Panelius blev deras själasörjare, samtidigt som han också ofta var deras enda kontaktlänk till hemlandet. Vidare höll han som det anstod honom som emigrant- och sjömanspräst gudstjänster. Han grundade syföreningar, ordnade skriftskolor för emigranter och sjömän, besökte dem som hamnat på sjukhusen Mariners Hospital på Long Island och College Hospital i Brooklyn. Slutligen besökte han finländska fångar i det beryktade Sing Sing fängelset.¹⁸⁹

Efter hemkomsten fortsatte han till en början att arbeta bland dem som kan betraktas som de ”mest utsatta” vid denna tid. Han tog anställning som präst vid länsfängelset i Kakola i Åbo (1892-1897) sedan i Tavastehus kvinnofängelse (1897-1901) och till sist i straffängelset i Söms (1901-1910). År 1910 blev han kyrkoherde i Oravais. Allmogem i Oravais levde för det mesta under små omständigheter. Några verkliga storbönder, som förekom i många andra välbärgade österbottniska socknar och i södra Finland, fanns inte där. I Oravais kom han därför också i kontakt med personer som många gånger hade det ekonomiskt mycket svårt. I Oravais vistades Panelius i fyra år innan han flyttade till Borgå, där han år 1914 valdes till kapellan.¹⁹⁰

Om stadskapellan Oscar Magnus Liljequist och hans engagemang i samband med inbördeskriget finns det i de källor jag haft tillgång till inga

¹⁸⁸ Waltari 1925, 185, 192.

¹⁸⁹ Waltari 1925, 188, 365, 370. Panelius var senare också aktivt med i sjömansmissionsarbetet. Han satt med i sällskapets bestyrelse under åren 1901 till 1910. Under åren 1907-1910 var han sällskapets ordförande.

¹⁹⁰ Panelius 1985, 15, 31.

egentliga uppgifter.¹⁹¹ Han var född i Liljendal och kom år 1901 till Borgå då han blev pastorsadjunkt. Från 1908 verkade han som stadskapellan i församlingen. Han var aktiv på många områden i samhället. Han hade fungerat som lärare i religion från år 1908 både i Borgå folkhögskola och i Privata Fruntimmersskolan, vilket innebar att han hade möjligheter att påverka de unga i deras inställning till samhällsutvecklingen. Han blev också styrelsemedlem både i Folkhögskolan och i Fruntimmersskolan. Han var även aktiv i flera av de kristna föreningar som hade grundats i staden. Från år 1901 var han medlem i K.F.U.M. i Borgå.¹⁹² I Borgå missionsförening var han såväl ordförande som styrelsemedlem. Åren 1908-1923 var han sekreterare i Stadsmissionen, vars målsättning var att hjälpa fattiga och utstötta personer.¹⁹³

Oscar Liljequist var också politiskt engagerad. Han hade som representant för Svenska folkpartiet suttit i stadsfullmäktige åren 1915-1916.¹⁹⁴ Först som präst och sedan som kommunalpolitiker hade han valts till ledamot i Fattigvårdsstyrelsen åren 1908-1927. Under åren 1917-1921 hade han även fungerat som styrelsens ordförande. Han var under åren 1913-1947 sekreterare i Föreningen Barnhemmet i Borgå.¹⁹⁵

Som stadskapellan höll Liljequist inga läsförhör och därför blev hans åsikter inte dokumenterade på samma sätt som de andras. Men han var, som jag visat, aktiv inom det kristna föreningslivet i staden och vårdade på det sättet det andliga arbetet bland dem som bodde i Borgå stad. Senare vittnesmål kan berätta att han var omtyckt och folklig. I en nekrolog i Borgåbladet kan vi läsa att han var anspråkslös och ansvarsmedveten.¹⁹⁶ Allt detta var viktigt för församlingens trovärdighet bland vanliga församlingsmedlemmar ute i bygden. Han kunde t.ex. då han var på besök i landsförsamlingen och det var varmt efter en förrättning eller andaktsstund

¹⁹¹ BKSA I Aa:34. Oscar Magnus Liljequist (vid inflyttningen från Liljendal skrevs hans namn Liljeqvist) föddes 20.6.1877. Han dog 12.4.1956.

¹⁹² Liljequist valdes till föreningens interimstyrelse vid dess grundande 17.5.1908. De andra som satt i styrelsen var Elli Kjälström, L. O. Kjälström, Hulda Gyllenberg, Gideon Gyllenberg och Olga Gröndahl.

¹⁹³ Godenhjelm 1916, 62; Liljequist 1938.

¹⁹⁴ Allardt 1928, 69; Borgå lyceum 1873-1923 1923, 244.

¹⁹⁵ Liljequist 1938.

¹⁹⁶ Borgåbladet 14.4.1956.

gå ner till stranden, ta av sig sin kaftan och övriga kläder och ta sig en simtur utan att generas av att församlingsborna förvånade såg på och undrade vad deras präst egentligen hade för sig. Liljequist var bland församlingsborna känd som den ”vandrande prästen”.¹⁹⁷ Han kunde promenera tiotals kilometer för att komma fram till stugan där han skulle hålla en andaktsstund och när andaktsstunden var slut avböjde han vanligtvis alla erbjudanden om hästskjuts och vandrade tillbaka till staden. Officiellt var han stadskapellan men uppsökte det oaktat byar och gårdar ute i landsförsamlingen.¹⁹⁸ Hans engagemang för församlingens medlemmar var sålunda anmärkningsvärt stort. När man därtill noterar att hans kommunala förtroendeuppdrag i första hand var sådana som upplevdes som viktiga för dem i samhället som hade det svårt och besvärligt, kan man anta att han uppskattades också av dem som kom att ansluta sig till de röda.

Sigurd Wilhelm Öhrnberg var ministerieadjunkt i Borgå under tiden för inbördeskriget. Hans sympatier och antipatier kommer jag närmare att redogöra för i samband med behandlingen av läsförförhören under tiden för inbördeskriget. Han tog nämligen i samband med läsförförhören mycket tydligt ställning mot de röda och uppmanade församlingsmedlemmarna att ansluta sig till skyddskårena. Må det tillåtas mig att föregå ett senare avsnitt genom att citera läsförförhörprotokollet från Renum, Stor-Knuts, där han uppmanar ”alla redliga män att resa sig mot det röda djävulska upproret och strida med fädrens kraft och anda under deras segervissa fältrop; Gud med oss!”¹⁹⁹

Om övriga prästers inställning till samhällsutvecklingen har jag utgående från de källor som finns, inte lyckats få fram något konkret. Det kan dock vara skäl att nämna att när pastorn och filosofie magistern Vilho Vuorela år 1913 flyttade till Borgå, bodde han som hyresgäst i 47:e kvarteret. Bland övriga hyresgäster i samma kvarter fanns också snickaren Frans Munittula, en av de ledande rödgardisterna under inbördeskriget i

¹⁹⁷ Borgåbladet 21.4.1956.

¹⁹⁸ Hos förf. Intervju med Runar Nyholm.

¹⁹⁹ BKSA I Bb:1, 118. Enligt inflytningsboken flyttade Öhrnberg den 1 juni 1917 från Strömfors, varför hans kunskaper om bygdens folk förmodligen var begränsad. Detta kan i sin tur ha varit en bidragande orsak till hans hårda inställning gentemot de röda. Se även BKSA II Ah:3, 278 (4.2.1918 Renum).

Borgåbygden.²⁰⁰ Huruvida dessa hade någon närmare kontakt med varandra framgår inte av källmaterialet, men man kan anta att de i egenskap av grannar ventilerade sådana frågor som var aktuella i tiden.

5.3.4. Gudstjänstlivet

En viss uppfattning om intensiteten i det kyrkliga livet på en ort kan man få genom att granska kyrkogångsstatistiken. Några detaljerade uppgifter om kyrkogången i Borgå vid tiden före inbördeskrigets utbrott finns dock inte, vilket omöjliggör en närmare analys av nämnda aktivitet. Vissa notiser som kan ge en fingervisning om antalet besökare vid huvudgudstjänsterna i domkyrkan finns, men däremot saknas nästan helt uppgifter om besöken vid övriga sammankomster, som t.ex. aftonsånger, andaktstunder i byarna, läsförhör etc.

Utgående från de uppgifter som jag har haft att tillgå kan jag göra vissa uppskattningar vad gäller uppslutningen vid församlingens huvudgudstjänster. I en sammanfattning som biskop Herman Råberg gjorde efter visitationen 1901 finns en kommentar som indirekt berör besöksfrekvensen vid gudstjänsterna. Han skriver:

Af det otillräckliga utrymmet i nuvarande kyrkor för alla kyrkobesökare i denna stora af 19.000 personer bestående församlingen, vill jag härvid uttala såsom mitt hopp att det redan framkastade förslaget att bygga en ny kyrka, skulle i närmaste framtid förverkligas.²⁰¹

Detta inlägg i den pågående debatten om att bygga en ny kyrka visar att biskopen blivit underrättad om att kyrkan inte kunde rymma alla gudstjänstbesökare. Givetvis visste han också själv vad han talade om, eftersom han i egenskap av biskop bodde i Borgå. Delvis på grund av visitationen men givetvis i första hand utgående från konkreta behov, började man planera en ny kyrka i Borgå. Det som är av intresse i sammanhanget är att

²⁰⁰ BKSA I Aa:20, 623.

²⁰¹ BKSA II Cd:1; BKSA II Ca:8, 20. Den 8 december 1896 hade några fastighetsägare inlämnat en skrivelse i vilken de uppmanade domprosten att ta upp frågan om en ny kyrka.

man planerade en kyrka med inte mindre än 1.800 sittplatser, d.v.s. större än domkyrkan!²⁰² Den kommitté, som kyrkostämman valde att planera kyrkan, gav följande utlåtande till kyrkorådet:

För att sålunda den nya kyrkan icke endast delvis utan helt och hållet skulle kunna aflägsna alla olägenheter, som för närvarande vid gudstjänsterna gör sig gällande, har komitén nära på enhälligt velat taga steget fullt ut och därför föreslå, att den nya kyrkan, uppförd af gråsten eller tegel, skulle blifva större än domkyrkan men dock icke inrymma sittplatser för mer än 1.600 personer. Komitén har sålunda frångått kyrkorådets tidigare förslag om att kyrkan borde innehålla platser för 1.800 personer.²⁰³

När ärendet behandlades vid kyrkostämman gav borgmästare Mikael Schauman sitt stöd för kyrkorådets förslag om 1.800 platser. Schauman konstaterar nämligen att han vid gudstjänsten den 21 maj 1905, ”räknat minst 100 besökare, hvilka icke fingo sittplatser utan nödgades stå”.²⁰⁴

Med åren tycks dock behovet av sittplatser ha minskat. År 1910 är man redo att skära ner antalet platser till 1.200 (visserligen med en reservation att det bör finnas 450 ståplatser). År 1914 kommer det igen nya ritningar men fortfarande handlar det om 1.200 platser, däremot nämns ingenting om eventuella ståplatser.²⁰⁵

Utifrån den diskussionen som fördes i samband med planeringen av den nya kyrkan utgår jag ifrån att antalet kyrkobesökare under åren 1915-1916 skulle ha hållit sig kring 2.600 per söndag. Detta innebar fyllda kyrkor. I domkyrkan rymdes 1.100 personer och i Lilla kyrkan 230. I domkyrkan firade den svenska stads- och landsförsamlingen sina två gudstjänster och i Lilla kyrkan, som låg bredvid domkyrkan, firade den finskspråkiga minoriteten sina två gudstjänster. Vid större högtider var det förmodligen många som hamnade att stå och antalet besökare torde t.o.m. ha överstigit 1.100, men det fanns säkert också söndagar då deltagarantalet var mindre.

²⁰² BKSA II Ca:8, 379.

²⁰³ BKSA II Ca:8, 368.

²⁰⁴ BKSA II Ca:8, 395; BKSA I Aa:19, 987. Borgm. August Mikael Schauman, född 27.9. 1852.

²⁰⁵ BKSA II Cc:1; BKSA II Cc:2, 72; Schmidt 1998, 33-38.

För år 1917 har jag i den handskrivna ”kladdboken” över antalet närvarande vid församlingens gudstjänster funnit en anteckning som talar om 3.000 gudstjänstbesökare per söndag.²⁰⁶ Uppgiften förfaller orimlig mot bakgrunden av att endast drygt 2.600 personer enligt de beräkningar som jag har gjort utgående från kyrkobyggnadernas storlek, skulle ha haft sittplats vid de olika gudstjänsterna. Av den anledningen finns det goda skäl att betvivla uppgiften. Man kan knappast tänka sig att hundratals personer varje söndag skulle ha stått i kyrkgångarna under gudstjänsterna, i synnerhet som det också tycks ha funnits röster som hävdade att ett nytt kyrkobygge inte kunde motiveras av utrymmeskäl.

Vid denna tid hände dock något som eventuellt kan vara en förklaring till varför så många plötsligt kunde få rum vid gudstjänsterna i Borgå. Några finskspråkiga församlingsmedlemmar hade anhållit om att den finska minoriteten också skulle få fira sina gudstjänster i domkyrkan. De hade dock fått nekande svar på sin förfrågan eftersom kyrkorådet, där det även satt finska medlemmar, enhälligt ansett att det inte fanns rum i domkyrkan. Med två svenska gudstjänster, förrättningar och aftonsång, var kyrkan i användning från tidig morgon till sen kväll. De finskspråkiga församlingsmedlemmarna nöjde sig dock inte med det nekande svaret utan vände sig direkt till domkapitlet som i sin tur uppmanade kyrkorådet att se till att den finska minoriteten också fick fira sina gudstjänster i domkyrkan.

Den 4 mars 1917 behandlade kyrkorådet ärendet och beslöt att den finskspråkiga minoriteten i församlingen fr. o. m. den 24 oktober samma år skulle få fira sina gudstjänster i domkyrkan. Detta beslut kan eventuellt förklara den annars ”omöjliga statistiken”.²⁰⁷ Det kan tänkas att nyhetens

²⁰⁶ BKSA II Ee.

²⁰⁷ BKSA II Cb:6, 369. Enligt kyrkorådets beslut kom kyrkan nu i användning på följande sätt:

08.30 svensk gudstjänst för stadsförsamlingen i domkyrkan (skriftermål för de som skulle till nattvarden hölls på lördagen i Lilla kyrkan

09.45 svenskt skriftermål i Lilla kyrkan för landsförsamlingen

10.30 svensk gudstjänst för landsförsamlingen i domkyrkan

10.45 finskt skriftermål i Lilla kyrkan

12.30 finsk gudstjänst i domkyrkan

13.15 svensk aftonsång i Lilla kyrkan

14.15 finsk aftonsång i Lilla kyrkan

14.15 begravningar i domkyrkan

Borgåbladet 12.12.1916. Skrivelsen ingick i sin helhet i tidningen.

behag bidrog till ett ökat antal gudstjänstbesökare på finskt håll, men det är också möjligt att det osäkra läget i landet överlag medverkade till att ett ökat antal personer sökte sig till gudstjänsterna. Hur som helst är källmaterialet alltför vagt för att man med säkerhet skall kunna dra några slutsatser rörande gudstjänstdeltagandet i Borgå vid denna tid.

En måttstock för att få reda på en grupps intresse för församlingen och dess verksamhet kunde vara att utröna nattvarvsfrekvensen för medlemmarna i gruppen. I församlingens arkiv finns två olika handlingar som kunde tänkas vara av intresse i detta sammanhang. Dels finns där församlingens kommunionböcker. I dessa antecknades av gammalt nattvarvsbesöken i en speciell kolumn efter församlingsmedlemmarnas namn. Dels finns det för landsförsamlingens del en bok där antalet nattvardsgäster per söndag antecknades (Kommunikanter å Borgå Landsförsamling, börjad 1868). För stadsförsamlingens del finns inte någon motsvarande bok. En genomgång av dessa två källor visar att de inte helt överensstämmer med varandra. Detta kan givetvis ha sin orsak i att många under året gick flera gånger till nattvarden än vad det fanns utrymme för prästernas anteckningar i kommunionböckerna. Det stora problemet är dock att anteckningarna i stort upphör efter 1912. Två år efter det att nattvardstvänget upphävdes. Sålunda finns det i stadens kommunionböcker antecknat att endast 62 personer skulle ha deltagit i nattvarden 1912. I landsförsamlingen deltog enligt kommunionböckerna 2.439. I synnerhet är antalet stadsbor knappast riktigt.

För åren 1917 och 1918 finns endast sporadiska uppgifter om nattvardsgång i kommunionböckerna. Enligt anteckningar i boken ”Kommunikanter å Borgå Landsförsamling” besöktes nattvarden under dessa år av sammanlagt 6.417 personer. Det är alltså fråga om det totala antalet nattvarvsbesök. Man kan dock anta att flera av församlingsborna besökte nattvarden flera än en gång per år. År 1922 uppger kyrkoherden i en berättelse till kyrkomötet att 3.500 församlingsmedlemmar i Borgå domkyrkoförsamling skulle ha deltagit i nattvarden. Det är skäl att här notera att siffrorna inte skall jämföras med dagens statistik. Gudstjänsterna vid denna tid var oftast predikogudstjänster. Till nattvarden gick man vanligtvis en eller två gånger i året.

Man kan sålunda inte ur tillgängliga källor utläsa i vilken mån de röda och de vita deltog i nattvarden och på det sättet få eventuella belägg för respektive grupps trohet mot församlingen och dess lära.

5.3.5. Förrättningar och skriftskolor

När det gäller de kyrkliga förrättningarna – dop, vigslar och jordfästningar – finns det ingenting i källmaterialet som skulle tyda på att händelserna i samhället skulle ha inverkat på dessa. I det följande vill jag dock redogöra för en verksamhetsform som under tiden före inbördeskriget eventuellt kan ha bidragit till att vidga klyftan mellan de olika samhällsklasserna. Det var församlingens skriftskolor.

Skriftskolans målsättning hade av hävd varit att ge de unga kunskaper i den kristna tron. Härvid hade avsikten självfallet varit att behandla alla lika. Någon gräns för hur många som kunde delta i en skriftskola fanns inte och därför var de olika skriftskolgrupperna i regel stora. I Borgåbygden hade det ordnats tre skriftskolor per år. En hölls för svensktalande gossar, en för svensktalande flickor samt en för finsktalande av båda könen. Ytterligare hade vid behov ordnats skriftskola för dem som under tidigare år inte blivit admitterade (d.v.s. godkända).

Det som hände i slutet av 1800-talet var att det började ordnas ”privata” eller, som de också kallades, ”enskilda” skriftskolor. Dessa skriftskolor hade färre elever och det kostade 10 mark per elev att delta i dem.²⁰⁸ En granskning av deltagarantalet i de olika skriftskolorna ger vid handen att antalet ungdomar i de privata skriftskolorna ökade i snabb takt efter år 1890. Speciellt tydlig är denna utveckling för landsförsamlingens del.

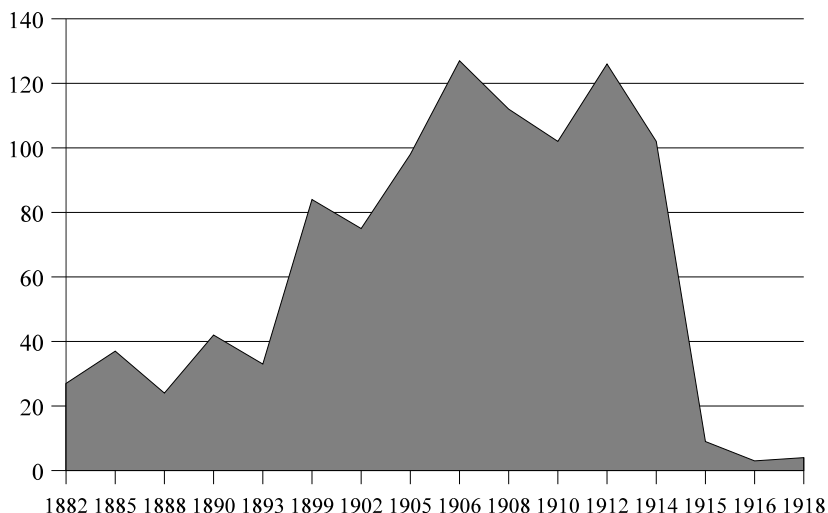
Varför blev denna nya form av skriftskola så populär och varför upphörde den så plötsligt år 1917 för att sedan uppstå på nytt några år efter inbördeskriget? Dessvärre har jag inte i källmaterialet kunnat finna något entydigt svar på denna fråga. Utgående från anteckningar i kyrkböckerna kan man dock sluta sig till att de privata skriftskolorna bestod av mer eller mindre homogena grupper. I första hand var det fråga om skolklasser. I församlingens konfirmationslängd finns sålunda uppgifter om att en

²⁰⁸ ÅKA 781 (Andersson, Fredrik, Storpellinge).

konfirmandgrupp skulle ha bestått av Fruntimmersskolans sjätte klass och en annan av tre klasser (V-VII) från Finska samskolan.

Tabell 5. De privata skriftskolornas utveckling i Borgåbygden (landsförsamlingen). Antal deltagare åren 1914-1918.²⁰⁹

År	”privata”	Präst som höll de ”privata”	”allmänna”	Totalt
1914	102	Liljequist och Wallén ²¹⁰	242	344
1915	9	Liljequist	323	332
1916	3	Liljequist	304	307
1917	4	Liljequist	377	381
1918	4	Liljequist	213	217

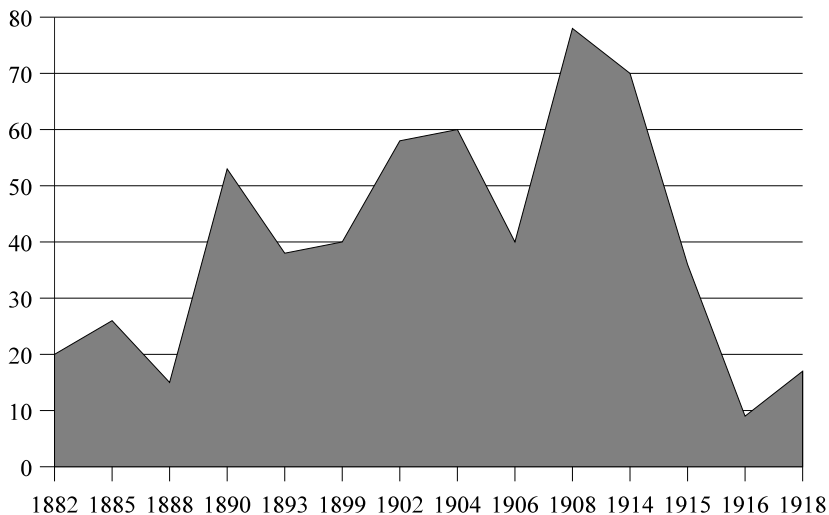

²⁰⁹ BKSA I D:5, 1-62.

²¹⁰ Borgå lyceum 1873-1923 1923, 98. Karl Wilhelm Eugène Wallén föddes 1863 och dog 1930. ”Han tillträdde domkyrkosysslomans- och mässprästtjänsten i Borgå 1.5.1890”. Han erhöll prostnamn och värdighet 30.4.1919. Han var gift med biskop Herman Råbergs dotter. Se BKSA I Aa:37, 2243.

Tabell 6. De privata skriftskolornas utveckling i Borgåbygden (staden).²¹¹

År	”privata”	Präst som höll de ”privata”	”allmänna”	Totalt
1914	70	Liljequist och Wallén	30	100
1915	36	Liljequist och Vuorela	62	98
1916	9	Liljequist	84	93
1917	9	Liljequist	94	103
1918	17	Liljequist och Segerstråle	89	106

Dessa skolklasser gick sålunda tillsammans i skriftskola enligt devisen att ”lika barn leka bäst”. I andra hand var det fråga om barn till ”bättre folk” som valde den privata skriftskolan, eftersom den gallrade bort de sämre bemedlades barn. Här var det kanske inte i första hand fråga om ett socialt ställningstagande utan man valde den privata skriftskolan för att undervisningen var effektivare och i synnerhet snabbare. Eftersom de fattigas barn sällan hade haft möjlighet att gå hela folkskolan ut, var deras förutsättningar att läsa och skriva sämre. Därför varierade lektionernas antal och även längden på skriftskolorna mellan å ena sidan de privata och å andra sidan de allmänna skriftskolorna.

²¹¹ BKSA I D:5, sid. 1-27.

Varför de privata skriftskolorna helt plötsligt upphörde är en fråga som är svårare att besvara. Att prästerna skulle ha upphört med dem av ideologiska skäl eller av rädsla för att fördjupa klyftan mellan de olika befolkningsgrupperna finns det inget som tyder på. Det faktum att de var avgiftsbelagda kan däremot ha haft sin betydelse i sammanhanget, inte för prästerna, men nog för konfirmandernas föräldrar. Det var dåliga och knappa tider och kunde man spara, fanns det all orsak att göra det. En annan bidragande orsak till att de privata skriftskolorna upphörde under åren före inbördeskriget kan möjligen sökas i samhällsutvecklingen. Skriftskolan hade vid tiden efter sekelskiftet haft sin alldeles speciella betydelse för de unga. I den hade konfirmanderna mött jämnåriga från bygdens olika byar och också fått uppleva social gemenskap med andra ungdomar eftersom de i staden där skriftskolorna hölls ofta bott hos någon släkting eller varit inkvarterade. Under skriftskoltiden träffades ofta ungdomar som senare gifte sig. Här hade föräldrarna haft möjligheter att påverka äktenskapsvalet genom att skicka sina ungdomar till de privata skriftskolorna. En ny tid då olika intresseföreningar i snabb takt såg dagens ljus gav nu ungdomen ur liknande samhällsklasser andra möjligheter att träffas.

Detta betydde av allt att döma att de privata skriftskolorna upphörde dels beroende på ovannämnda ekonomiska realiteter, dels på grund av att ungdomarna fick andra tillfällen att träffa jämnåriga än i skriftskolan. De unga gick givetvis fortfarande i skriftskola, det var inte ens fråga om något annat, men några specialarrangemang var inte längre nödvändiga. Huruvida de privata skriftskolorna kom att ha någon betydelse för församlingens trovärdighet bland de röda är vanskligt att uttala sig om. Eventuellt hade de varit en nagel i ögat på den fattiga delen av församlingen, men genom att de upphörde kort före inbördeskrigets utbrott, kom de knappast att ha någon avgörande betydelse i sammanhanget. Det finns dock exempel på att man inom arbetarrörelsen inte såg med blida ögon på de avgiftsbelagda skriftskolorna. Paavo Kortekangas konstaterar i en av sina undersökningar att ”raharippikoulut” (penningskriptskolorna) i Tammerfors sågs som ett tecken på prästernas lättja och girighet.²¹² Det är knappast troligt att prästerna i Borgåbygden tänkte att de avgiftsbelagda skrift-

²¹² Kortekangas 1965, 274.

skolorna var en manifestation för de rika mot de fattiga. De hade säkert efter önskemål och enligt modell från andra orter, ordnats av praktiska orsaker. För prästerna var förmodligen dessa mindre grupper lättare att hantera än de stora konfirmandklasser som det vanligtvis hade varit fråga om.

5.3.6. Söndagsskolan

En närmare presentation av söndagsskolan finner jag i detta sammanhang nödvändig eftersom den berättar något om församlingens omtanke om en kommande generation. Det hade från början funnits två slag av söndagsskolor. Den ena var en skolform som skulle ge barnen den första och många gånger enda teoretiska undervisningen. I och med att hemundervisningen försvann, blev det i söndagsskolan som barnen lärde sig stavning, innan- och utantilläsning. I Borgåbygden, liksom på andra orter, existerade söndagsskolor av denna typ vid tiden före sekelskiftet 1900. Det kan man t.ex. läsa i en handbok för stadsbor och resande som utkom 1886.²¹³ I och med skolsystemets utveckling upphörde denna form av söndagsskola. Den andra typen av söndagsskola var utformad som en andaktsstund för barn.²¹⁴ I det följande är det denna typ av skriftskola som åsyftas.

Tabell 7. Söndagsskolorna i Borgåbygden 1915-1917.²¹⁵

År	Antalet söndagsskolor		Antalet barn		
	staden	socknen	staden	socknen	totalt
1915	4	17	100 (+stadsmissionen 180+150)	320	750
1916	4	17	110 (+stadsmissionen 189+150)	325	774
1917	4	10	100 (+stadsmissionen 180+150)	250	680

²¹³ Rostedt 1886, 31.

²¹⁴ Berglund 1972, 1.

²¹⁵ BKSA II Dh:1; Schmidt 1998, 62.

Åren före inbördeskriget samlades ett anmärkningsvärt stort antal barn till söndagsskolor såväl i staden som i byarna. Av tabell 7 framgår att stadsmissionen under åren 1915-1917 utöver församlingens fyra söndagsskolor hade två söndagsskolor, en svenskspråkig som samlade ca 180 barn och en finskspråkig som samlade ca 150 barn. Dessa var sedan indelade i flera klasser.²¹⁶ Att barnens antal i församlingens söndagsskolor sjönk något år 1917 hade uppenbarligen sin orsak i den oro som rådde i bygden. En annan omständighet var att det enligt läsförhørsprotokollen var svårt att år 1917 engagera söndagsskollärare. Ofta hade det varit någon skollärare eller annan betrodd församlingsbo som hade påtagit sig ansvaret att hålla söndagsskola. Lärarnas ovilja att åta sig uppdraget som söndagsskollärare berodde uppenbarligen i sin tur bl.a. på att dessa hade fått nya samhällliga uppgifter. De tog del i ungdomsföreningarna och de engagerade sig i Nykterhetsvännernas ungdomsarbete, d.v.s. ställde sig i spetsen för "Hoppets härar". Många torde också ha deltagit i skyddskårernas verksamhet.

5.3.7. Läsförhören

Läsförhörens antal i Borgåbygden hölls i stort konstant från slutet av 1800-talet till tiden före inbördeskriget. Deras antal varierade mellan 31 och 34 per år, med några få undantag beroende på dåligt väder eller epidemier (1914 hölls 27 läsförhör och 1916, 25).²¹⁷ Läsförhören betraktades som viktiga i Borgåbygden både för församlingen som helhet och för de enskilda församlingsmedlemmarna. Visserligen har jag ingen exakt statistik över hur många som var närvarande vid de olika läsförhörs-tillfällena, eftersom några anteckningar om deltagande i regel inte gjordes vid denna tid. Man hade inte längre kyrkböckerna med till läsförhören utan endast Protokollboken för läsförhören. I den antecknade man sådant som man betraktade som viktigt, och det var endast två av prästerna som gjorde anteckningar om de närvarande. Eftersom domprosten ännu så sent som år 1928, i uppgifterna rörande församlingens liv och tillstånd till kyrkomötet,

²¹⁶ Borgåbladet 4.2.1916.

²¹⁷ Schmidt 1998, 131-134.

noterade att läsförhörsdagen betraktas som ”en högtidsdag i byalaget”²¹⁸ antar jag att de allra flesta medlemmarna i de olika läslagen deltog i läsförhöret vid tiden före inbördeskriget.

År 1917 hölls läsförhören av Edvard Hannula, Emil Panelius, Sigurd Öhrnberg, Vilho Vuorela och Frans Valdemar Holmqvist.²¹⁹ Det finns i läsförhørsprotokollen många belägg för att man från prästerskapets sida dels oroade sig över den pågående samhällsutvecklingen, dels över den kulturdebatt som pågick. Vid många läsförhör riktade man sig i synnerhet till de unga och uttalade förmaningsord ”beträffande undflyendet af de köttsliga lustarna” och mot ”nöjeslystnad och världslikställighet.” På Brasas gård riktades allvarsord till ungdomen ”att ej offra åt flärd och nöjeslystnad.”²²⁰ I protokollet från Kiala gård läser vi hur ”det sedliga tillståndet föranledde förmaningar mot nöjeslystnad, biografbesök m.m.”²²¹

Vid förhöret på Bosgård gick man konkret in på den pågående kulturdebatten och samhällsutvecklingen. Det blev förmaningsord till vaksamhet och bön i ”en materialistisk tid”.²²² I Norrveckoski ”togs till tals allvaret i den närvarande tidsåldern med dess världshistoriska händelser”²²³ och i protokollet från läsförhöret i Söderveckoski finns en anteckning om att ”oron och osäkerheten i tiden gaf anledning att betona behovet af Guds ords bruk, husandakt och ett rätt förhållande mellan hemmets medlemmar inbördes”.²²⁴ I Teissala läslag behandlade man det svåra läge ”hvari kyrka och samhället råkat genom affället från lefvande Gud”.²²⁵

Speciellt intressant blir det när vi kommer till de byar där det fanns livskraftiga arbetarföreningar. Den 31 januari 1917 hölls läsförhör på

²¹⁸ II Dd:2 Berättelse över församlingens tillstånd och kyrkomötesstatistik 1922-1961. avgivet till kyrkomötet 1928.

²¹⁹ BKSA I Aa:37, 2101. Pastor Frans Valdemar Holmqvist f. 22.6.1891 in flyttade 8.5 1916 från Korsholm och utflyttade 30.9.1918 till Hangö. Han blev senare kaplan i Helsinge under åren 1919-1962. Han var också assessor vid domkapitlet åren 1938-1944.

²²⁰ BKSA II Ah:3, 264 (Brasas gård 12.2.1917).

²²¹ BKSA II Ah:3, 261 (Kiala gård 30.1.1917).

²²² BKSA II Ah:3, 262 (Bosgård 1.2.1917).

²²³ BKSA II Ah:3, 262 (Norrveckoski å Öfre-Hannusas 5.2.1917).

²²⁴ BKSA II Ah:3, 262-263 (Söderveckoski 6.2.1917, Mick elsböle 7.2.1917, Kullå 8.2 1917 och Svartbäck 9.2.1917).

²²⁵ BKSA II Ah:3, 266 (Teissala 16.2.1917).

Gammelbacka gård till vilket byalag Hammars också hörde. Hur stor var uppslutningen från Hammars, där en av socknens aktivaste arbetarföreningar fanns? Uppenbarligen kom inte många till läsförhöret, för när frågan om att få i gång en söndagsskola i Hammars ventilerades, konstaterades det att ”emedan fr. Hammars ingen äldre person infunnit sig och endast få barn finnas i Gammelbacka, visade det sig omöjligt att få någon af de närvarande intresserad för detta företag”.²²⁶

Vid läsförhöret på Borgå Ångsåg hade prästen redan år 1915 noterat den ”kristendomsfientlighet” som rådde i läslaget. Vidare kunde man i protokollet för nämnda år läsa hur ”sedeslösheten raskt tillväxer” bland arbetarbefolkningen. Läsförhöret år 1917 hölls den 13 februari. Förrättningsprästen Emil Panelius noterade hur ”socialism – otro – ogudaktighet uppgafs råda inom arbetarkåren”. Närvarande vid läsförhöret som inleddes med gudstjänst var 46 folkskoleelever med sin lärarinna. Utöver dem deltog enligt protokollet endast ett tiotal åhörare.²²⁷

Det första protokollförda mötet år 1918 som hölls av Emil Panelius ägde rum på Borgå ångsåg den 7 januari 1918. Läslaget omfattade både Hammars och Tolkis, där de två största arbetarföreningarna i socknen fanns. Någon stor uppslutning till läsförhöret var det inte fråga om. ”Fem äldre personer kommo senare tillstädes och tal på finska och svenska höllos för denna församling.” Några kommentarer om det allmänna laget i bygden finns inte antecknade.²²⁸

I protokollet från Åby gård skrev förrättningsprästen Panelius: ”Med anledning av socialismens framträdande i detta distrikt och inlupna klagomål mot dess skadliga inflytande i hemmet och skolan togs saken till tals”. Han betonade också ”skefheten i socialismen sådan den i vårt land utvecklats sig.”²²⁹ Jag har valt att ta med de knapphändiga statistiska uppgifter som jag funnit i protokollen, eftersom de i varje fall ger en viss uppfattning om uppslutningen vid läsförhören. I tabell 9 har jag tagit med också åren 1913-1915 för att ge en helhetsbild av den snabba nedgång som skedde vad gällde barnens närvaro vid läsförhören. Ännu år 1913 var

²²⁶ BKSA II Ah:3, 261 (Gammelbacka 31.1.1917).

²²⁷ BKSA II Ah:3, 265 (Borgå ångsåg 13.2.1917).

²²⁸ BKSA II Ah:3, 279 (Borgå ångsåg 7.1.1918).

²²⁹ BKSA II Ah:3, 267-272 (Åby 23.2.1917).

barnens antal vid läsförhören 575, medan antalet två år senare var endast 172. Förmodligen var nedgången inte fullt så stor som den förefaller, eftersom anteckningar rörande barnens deltagande gjordes vid endast 15 läsförhör år 1917. Två år tidigare gjordes anteckningar vid mer än dubbelt så många läsförhör.

Tabell 8. Antalet personer som närvar vid läsförhören i några av byarna i Borgåbygden år 1917.²³⁰

Läsförhör hållna av Hannula		Läsförhör hållna av Vuorela	
Illby	70	Siggböle	40
Stor-Pellinge	110	Gammelgård	60
Seitlax	80	Kerkko	27
Bjurböle	52	Karleby	15
Östermunkby	26		
Molnby	30		

Tabell 9. Barnens deltagande i läsförhören.²³¹

År	Barn som deltog	Antalet läslag där anteckningar gjordes	Totala antalet läslag
1913	575	32	32
1914	365	21	27
1915	172	15	31
1916	142	14	25
1917	122	14	30

Att utgående från dessa bristfälliga statistikuppgifter försöka räkna ut hur stor procent av socknens invånare som kom till läsförhören är på många sätt vanskligt och kan bli missvisande. Jag har därför inte funnit det meningsfullt att göra några dylika uträkningar. Det som dock tämligen tydligt framgår av tabell 8 är att man i en del byalag synbarligen mycket aktivt tog del i läsförhöret. Det gäller i synnerhet ifråga om Illby, Stor-Pellinge, Seitlax och Gammelgård.

²³⁰ BKSA II Ah:3, 267-272.

²³¹ BKSA II Ah:3, 207, 220, 232, 246, 260 samt statistiska uppgifter till den berättelse angående den evangelisk-lutherska kyrkans i Finland tillstånd som avgavs till kyrkomötet 1928.

Av de anteckningar som har gjorts i läsförhørsprotokollen får vi bekräftat att prästernas oro i första hand handlade om den kritik som riktade sig mot den kristna läran. Prästerna gjorde sitt bästa att försvara den kristna tron mot sådant som de uppfattade som materialistiskt och kyrkofientligt. När prästerna sålunda talade om ”socialismens otro” och ”skefheten i socialismen”, var det ideologin med alla dess bakgrundsfaktorer som man kritiserade. Något som tyder på att de skulle ha uttalat sig i frågor som hade med ekonomi, social rättvisa och jämlikhet att göra finns inte.

En fråga som är av betydelse för min undersökning är i vilken utsträckning de röda deltog i församlingens läsförhör under tiden före inbördeskriget. Fanns det någon klyfta mellan de röda och församlingen? I protokollen från 1917 har jag inte funnit några direkta svar på den frågan, men när man läser protokollet från 1918 – som visserligen skrevs efter det att inbördeskriget börjat på nationell nivå men ännu inte i Borgåbygden – ser man att både vita och röda tog del i läsförhören trots att det fanns spänning mellan dem. I protokollet från Renum i början av februari kan man t.ex. läsa: ”De röda sutto som på nålar i synnerhet som en skyddskårist beväpnad till tänderna inträdde i stugan mitt under förrättningen. Med sång och bön avslutades det krigiskt stämnda läsförhöret”.²³²

5.4. Det kristna föreningslivet

Utöver de många profana föreningarna grundades också många kristna föreningar med starka band till församlingen.²³³ Utan överdrift kan man hävda att det var en ny form av kyrklig verksamhet som genom dessa föreningar började i Borgåbygden. Min intention är att kort försöka redogöra för de föreningar som grundades strax före och efter sekelskiftet samt att visa deras nära relation till församlingen.

Redan år 1847 grundades i Borgå stad Fruntimmersföreningen på vars initiativ den 10 april 1899 tillsattes en bestyrelse för stadsmissionen i

²³² BKSA II Ah:3, 277-278, 283.

²³³ Med kristen förening avser jag en förening som på olika sätt var knuten till församlingen eller i vars verksamhet församlingens anställda aktivt deltog.

Borgå. Eftersom jag har valt att i min genomgång av föreningarna redogöra för dessa i kronologisk ordning återkommer jag till Stadsmissionen i ett senare skede.

På förslag av domprosten Carl Henrik Alopaeus grundades *Borgå Nykterhetsförening* den 26 oktober 1884.²³⁴ Nykterhetsrörelsen var vid denna tid något av en väckelserörelse som svepte över en stor del av Finland. Överallt samlade de nygrundade föreningarna stora skaror som med brinnande iver ställde upp för nykterhetsidealet.²³⁵ I Borgå var föreningens verksamhet intimt knuten till församlingens verksamhet.²³⁶ Föreningen grundades egentligen som en filial till Nykterhetsvännerna i Helsingfors.²³⁷

Alkoholfrågan var synnerligen aktuell i Borgåbygden. Också i församlingen diskuterades den vid flera läsförhör.²³⁸ Vid läsförhöret i Jackarby fick en före detta smed en varning i byäldstens närvaro ”för dryckenskap och slagsmål i hemmet”.²³⁹ I protokollet från biskopsvisitationen från 1901 kan vi läsa hur ”det sedliga livets värsta kräftsår i denna församling är dryckenskapen, hvilken är en skam för mänskligheten”.²⁴⁰ I lokal-tidningarna förekom också notiser som berörde nykterhetsfrågan. Sålunda fanns på första sidan i Borgåbladet den 17 februari 1916 en lång artikel med rubriken ”Bekämpande av rusdrycksmissbruket.”²⁴¹

Entusiasmen var stor bland dem som anslöt sig till föreningen. Möten hölls varje vecka. Därtill ordnades familjekvällar och nykterhetspredikningar i domkyrkan. Att man höll predikningarna i kyrkan accentuerar givetvis den intima kopplingen till församlingen. Föreningen splittrades dock år 1886 på grund av att det fanns medlemmar med ”afgjordt

²³⁴ Heiman 1984, 59; Allardt 1930, 78.

²³⁵ Sulkunen 1986.

²³⁶ Juva 1960, 110-112. Att församlingsanställda aktivt deltog i nykterhetsverksamheten var i och för sig ingen självklarhet på andra håll i Finland. I Borgå var det annorlunda. Flertalet av de grundande medlemmarna var aktiva församlingsmedlemmar. Här kan nämnas bl.a. Matilda Gustava Neovius, Adolf Alarik Neovius och Wilhelm Garriebald Neovius.

²³⁷ Mielonen 1973, 300ff.

²³⁸ BKSA II Cb:6.

²³⁹ BKSA II Ah:3, 156, 179, 187.

²⁴⁰ BKSA II Cd:1.

²⁴¹ Borgåbladet 17.2.1916.

fennomansk och för övrigt en mindre tolerant anda”.²⁴² När föreningens ledande personer Berndt Nyberg och Ernst Johan Lönnberg fordrade absolut nykterhet av medlemmarna lämnade de mer toleranta svensktalande medlemmarna föreningen och grundade en egen sammanslutning med namnet Borgå Nykterhetsvänner.²⁴³ Nykterhetsvännerna blev nu den större av de två föreningarna och hade 176 medlemmar år 1895. Årsmötet 1899 samlade 250 personer. Samtidigt minskade Nykterhetsföreningens medlemsantal till 89.²⁴⁴ Intresset för nykterhetsarbetet var stort i hela bygden och filialer grundades på olika orter, bland annat i Söderveckoski, Illby, Kullo, Vessö, Siggböle, Ylike, Karlsby, Grännäs, Hindhår och Emsalö.²⁴⁵ I början av seklet grundades också flera ungdomsavdelningar som kallades för ”Hoppets härar”. Sådana fanns bl.a. i Borgå stad, i Illby, på Emsalö och i Söderveckoski. Det var avdelningar där ofta folkskollärare var engagerade. Det innebar i sin tur att uppslutningen var mer eller mindre garanterad.²⁴⁶

Vid sekelskiftet startade *Kristliga Föreningen för Unga Män* (KFUM) och *Kristliga Föreningen för Unga Kvinnor* (KFUK) tvåspråkig verksamhet i staden.²⁴⁷ De handskrivna protokollböckerna är skrivna på svenska eller finska beroende på sekreterarens modersmål. Man kan vara frestad att tro att det skulle ha funnits någon form av mättnad när det gällde föreningar av den typ K.F.U.M. representerade. Många tycks också enligt föreningens protokoll ha ställt sig skeptiska till förslaget om att grunda föreningen. Men enligt protokollet var farhågorna ogrundade. Ett 30-tal unga män skrev in sig i föreningen vid ett möte i stadens lyceum och var ”villiga att inför alla bekänna Jesus som sin herre och frälsare”.²⁴⁸

²⁴² Hartman 1970, 727.

²⁴³ Borgå lyceum 1973-1923 1923, 74. Här framgår att Lönnberg från år 1889 blev ordförande i Borgå Nykterhetsförening.

²⁴⁴ Allardt 1930, 78. De drivande krafterna bakom Nykterhetsvännerna var enligt Allardt framförallt vaktmäster K.G. Varelius och folkskolläraren Axel Söderlund.

²⁴⁵ Borgå Nya Tidning, 21.1 och 23.1.1895; Selén 1996, 437ff.

²⁴⁶ Borgåbladet 3.2.1916. ”Hoppets härar” hade år 1916 104 medlemmar och föreningens ungdomsavdelning 66 medlemmar.

²⁴⁷ K.F.U.M. var en organisation som grundades i London 1844. K.F.U.K. grundades 1855 i London. Se Murtorinne 2000a, 263-264.

²⁴⁸ Hos Nils Wilén Protokoll-bok för K.F.U.M. i Borgå. ”Berättelse öfver K.F.U.M.:s värksamhet i Borgå från nov. 1898 till nov. 1899”.

Antalet medlemmar i K.F.U.M. var det första året 32 (1899).²⁴⁹ Församlingens präster deltog flitigt i föreningens verksamhet. År 1902 beslöt K.F.U.M.:s styrelse att kalla biskop Herman Råberg och domprosten Emil von Hertzen till understödande medlemmar.²⁵⁰ Verksamheten för föreningens medlemmar koncentrerades till bibelsamtal. Dessa hölls två kvällar i veckan.²⁵¹ Samarbetet med församlingen var synnerligen intimt. När styrelsen t.ex. vid sitt första årsmöte diskuterade annonseringen i lokalpressen var man helt enig om att den skulle ske i samband med församlingens annonsering.²⁵² I kongruens med detta beslöt man att bönestunderna med anledning av den årliga ”böneveckan” skulle ordnas i Domkyrkan på svenska och i Lilla kyrkan på finska. Från tiden före 1918 ordnade man samkväm för unga män, samkväm för särskilt inbjudna, familjesamkväm, julsamkväm, allmänna samkväm samt försäljning av andlig litteratur.²⁵³

K.F.U.K. samarbetade med K.F.U.M. i ordnandet av samkväm för ”båda könen”. I egen regi ordnade man samkväm för unga kvinnor. I Borgåbladet den 17 februari 1916 kan vi läsa hur K.F.U.K. under föregående år hade haft två bibelkretsar och fyra syföreningar. Syföreningarna var uppdelade i två syföreningar för tjänarinnor och två för fabriksarbetare. Ytterligare upprätthöll man en sångkör.²⁵⁴

Stadsmissionen började sin verksamhet 1899. Enligt föreningens första verksamhetsberättelse var dess viktigaste uppgift att till församlingen anskaffa en diakonissa vars verksamhetsområde skulle utgöras av ”Borgå stad och dess invid liggande Prästgårdsbacke”. Redan under föreningens första verksamhetsår kunde man också anställa Naemi von Bonsdorff som diakonissa.²⁵⁵ En viss uppfattning om hur viktig diakonissan var vid denna

²⁴⁹ Medlemsantalet vid sammankomsterna varierade mellan 32 och 88.

²⁵⁰ Hos Nils Wilén Protokoll-bok för K.F.U.M. i Borgå, protokoll från mötet 7.2.1902.

²⁵¹ Från 1912 hölls dessa bibelsamtal varje onsdag och varje söndag kväll.

²⁵² Hos Nils Wilén Protokoll 10.11.1900.

²⁵³ Hos Nils Wilén Berättelse om K.F.U.M.:s i Borgå verksamhet från 1907 samt Protokollbok för K.F.U.M. i Borgå. Under tiden före frihetskriget var lektor Knut Albert Segerstråle ordförande för föreningen. Medlemsantalet torde ha varit ca 30.

²⁵⁴ Borgåbladet 19.2.1916.

²⁵⁵ BKSA II Ee. Naemi von Bonsdorff anställdes 2.10.1895. Se även Schmidt 1940, 279. Stadsmissionen började sin verksamhet i Helsingfors 1883. Efter det grundades liknande verksamhet i Åbo, Tammerfors, Borgå och Tavastehus.

tid får vi när vi i verksamhetsberättelsen för 1900 noterar att hon under tre månader före jul gjorde 355 hembesök och 287 sjukbesök. Under hela året 1915 gjorde hon 939 sjukbesök och 529 hembesök. Samma år hade stadsmissionen två syföreningar, en svensk med 28 medlemmar och en finsk med 48 medlemmar. Man hade svenskspråkiga söndagsskolor som samlade ca 180 barn och finskspråkiga söndagsskolor som samlade ca 150 barn (se tabell 7). Därtill hade man en barntädgård med 95 svenska och 80 finska barn.²⁵⁶

År 1904 fick föreningen ta emot en gård som donation av vice konsul Leopold Söderström och hans maka. Här höll också många andra kristliga föreningar sina sammankomster. K.F.U.K. samlades i stadsmissionens samlingslokal, likaså Fruntimmersföreningen. I stadsmissionens protokollbok finns en anteckning om att lokalen ”begagnats för bibelförklaringar, vilka sedan hösten regelbundet hållits varje fredag, för andaktsstunder, bönemöten, diskussionsmöten, missionsföredrag, väckelsemöten, symöten, missionsmöten för barn”. Från år 1911 omnämns ytterligare sjömansmissionsfester och marknadspredikningar.²⁵⁷ Föreningen hade en mycket livlig verksamhet år 1917. Dess nära kontakt till församlingen underströks genom att den i samarbete med församlingen ordnade sommarkolonier för pojkar.²⁵⁸

Borgå missionsförening inledde sin verksamhet den 17 maj 1908. Också här deltog givetvis församlingens präster. I en historik sammanställd av församlingsskapellanen Oscar Liljequist noteras att ”några på orten bosatta medlemmar i Finska Missionsällskapet och andra för missions-tanken intresserade personer” sammankom för att grunda föreningen.²⁵⁹ Föreningen hade en egen syförening, den ordnade fester, gudstjänster och olika slag av möten. Finska Missionsällskapets 50-års fest ordnades i samarbete med föreningen.²⁶⁰

²⁵⁶ Borgåbladet 24.2.1916.

²⁵⁷ BKSA II Ee.

²⁵⁸ BKSA II Ee.

²⁵⁹ Liljequist 1938.

²⁶⁰ BKSA II Ee.

Marthaföreningen började sin verksamhet strax efter sekelskiftet 1900.²⁶¹ Våren 1910 anordnade Borgå lantmannagille en matlagningskurs på Saxaniemi gård där fru Fanny Schiödt var värdinna. Efter denna kurs grundades Saxby Marthaförening. Samma år grundades också i Andersböle-Norrveckoski en Marthaförening. Följande år bildades Marthaföreningen i Vessö. Några år senare grundades föreningar i Kullo, Söderveckoski (1915), Illby (1915), Emsalö (1915), Kråkö (1915), Jackarby-Renum (1917) och Drägsby-Tjusterby (1917). När föreningen ”för främjande af slöjden och industrin inom Borgå stad och dess omnejd” upplöstes överlät den sin fastighet i Borgå stad till Martha filialförbund som var en sammanslutning av alla fristående Martha-föreningar i bygden och en underavdelning till Finlands Marthaförbund.²⁶²

År 1882 grundades en *sjömansmissionsförening* efter att Elis Bergroth, som hade varit präst i Borgå under två perioder åren 1879-1880 och år 1886, besökte staden. Bland sjömansmissionsvänner i Borgå omnämns en fröken Molin, som samlade medel genom sparbössor. Julgåvor till sjömännen sändes från Borgå redan 1883. I Toivo Waltaris bok omnämns också ”fröken M. Simolin, vilken i Borgå försökt väcka intresse för sjömansmissionens sak” och hon erhöll av bestyrelsen ”ett tacksägelsebrev för sin välsignelserika verksamhet”.²⁶³

Jag har på basis av tidningsnotiser samt anteckningar i föreningarnas verksamhetsberättelser gjort en uppskattning av antalet medlemmar i de olika föreningarna. Utgående från tabell 10 kan man få en uppfattning om hur intensiv verksamheten var. År 1915 samlades under en veckas tid 1.065 församlingsmedlemmar till olika slag av sammankomster. År 1917 var antalet aktiva under en vecka 1.354 personer. Det sammanlagda antalet deltagare i föreningarnas verksamhet uppgick under året till 67.700 personer.

²⁶¹ Jag är medveten om att man kan ifrågasätta min katalogisering av Marthaföreningen som en kristen förening. Eftersom Marthaföreningen i Borgå dock vid denna tid hade en tydlig anknytning till församlingen och eftersom flera av prästernas fruar deltog i verksamheten anser jag katalogiseringen befogad.

²⁶² Martha – kvinnan i tiden 1899-1999, 27, 258; Borgå svenska Marthadistriktsförbund 1912-1962, 4; Selén 1997, 530-531; Allardt 1930, 366-367.

²⁶³ Waltari 1925, 445, 456, 467, 478.

Tabell 10. Antalet deltagare i de religiösa föreningarnas verksamhet.

Förening	Deltagare i dessa per vecka/samt uppskattningsvis per år	
	1915	1917
Nykterhetsföreningen	90/4.500	60/3.000 ²⁶⁴
Nykterhetsvännerna	120/6.000	329/16.450 ²⁶⁵
K.F.U.M.	30/1.500	30/1.500
K.F.U.K.	45/2.250	45/2.250
Stadsmissionen	500/25.000	580/29.000 ²⁶⁶
Lutherska ev. föreningen	150/7.500	150/7.500
Borgå Missionsförening	20/1.000	30/1.500
Marthaföreningen	80/4.000	100/5.000
Sjömansmissionen	30/1.500	30/1.500 ²⁶⁷
Summa deltagare i året	1.065/53.250	1.354/67.700

De kristna föreningarna hade uppstått för att tillgodose ett växande intresse för religiösa spörsmål. Detta behov visade inte bara på ett stort intresse för religiösa frågor utan avslöjar också den starka förankring tron hade i Borgåbygden. Vad man talade om och hur mötena utformades finns det mycket få uppgifter om i det källmaterial jag haft tillgång till. Föreningarnas målsättning var att i första hand erbjuda religiös vägkost för dem som hade samlats vilket givetvis innebar andakter och regelrätta bibelstudier. Man kan säkert heller inte utesluta att man vid sammankomsterna också diskuterades aktuella och för den evangelisk-lutherska kyrkan centrala frågor.

²⁶⁴ Borgåbladet 21.1 och 26.1.1916. Före inbördeskriget hade Nykterhetsföreningen något under 100 medlemmar.

²⁶⁵ Borgåbladet 21.1. och 26.1.1918. Före inbördeskrigets utbrott hade Nykterhetsvännerna 159 medlemmar. Redan 1915 (enligt Borgåbladet 27.1.1916) var medlemsantalet 139, därtill kom Hoppets härar med 104 medlemmar och ungdomsavdelningen med 66 medlemmar.

²⁶⁶ Borgåbladet 17.2.1916.

²⁶⁷ BKSA II Ee.

5.5. ”Frikyrkligheten” i bygden

Det var i första hand genom Constantin Boije som de frikyrkliga tankarna till en början spreds i bygden.²⁶⁸ Boije hade utbildat sig i Sverige i Johannelundsmissionsskola, som upprätthölls av Evangeliska Fosterlandsstiftelsen. Egentligen hade det varit meningen att han skulle ha valt militärbanan. Det hade gamla släkttraditioner förutsatt, men hans sviktande hälsa omöjliggjorde detta. I stället planerade han att som missionär resa ut i världen. Men inte heller den planen blev förverkligad. Han var nämligen tvungen att lämna missionsskolan på grund av kontroversiella åsikter. Boije hade tagit intryck av Missionsförbundet som stod i opposition till den lutherska kyrkan i Sverige liksom också till Evangeliska Fosterlandsstiftelsen, när det gällde frågan om vem som egentligen hade rätt att gå till nattvarden.²⁶⁹

Efter hemkomsten till Borgå uppmanade biskop Ludvig Schauman Boije att börja studera för att bli inremissionsarbetare. Inför domkapitlet avlade Boije år 1875 de prov som ålagts honom och han erhöll ”venia concionandi”.²⁷⁰

Enligt Lauri Heiman var Boijes måtto ”allt för Kristus”. I Helsingfors köpte han en gammal krog som han inrättade till kapell, ”Kapell för de elända”.²⁷¹ Mötena i krogen på Simonsgatan flyttades senare till Jägaregatan där Louise af Forselles och Hedvig von Haartman hade startat en motsvarande verksamhet. Denna kom sedan att bli begynnelsen till Frälsningsarméns arbete i Finland.²⁷²

Boije lyckades också utverka medel från Missionsförbundet i Sverige för att bygga ett kapell i Söderveckoski. Kapellet byggdes år 1877.²⁷³ Det var Jakob Forsberg²⁷⁴, som varit lärare som kom att stå i ledningen för

²⁶⁸ Heiman 1984, 128. Constantin Boije föddes 15.4.1854 och dog 1932.

²⁶⁹ Westin 1956, 159.

²⁷⁰ Juva 1960, 66. Detta innebar att han av domkapitlet fick rätt att predika.

²⁷¹ Heiman 1985, 129.

²⁷² Gulin 1951, 88-89.

²⁷³ Juva 1960, 66; Allardt 1930, 135-136.

²⁷⁴ Forsberg var gift med Maria Lucia f. Granberg. De hade fem barn. Det andra i ordningen var Axel Jakob som var gift med Ingrid Amanda f. Backman. De hade i sin tur 12 barn. Den tredje i ordningen var Saga Cecilia som dog ogift 28.9.2000.

verksamheten i Söderveckoski. Jakob Forsberg var född den 20 september 1852.²⁷⁵ År 1880 hade Boije enligt Gunnar Westin lett någon slags nattvardssammankomst. Westin talar om ”brödbrytelse på en ort nära Helsingfors”.²⁷⁶ Var det skedde och med vem gudstjänsten firades finns det inga uppgifter om i Westins bok.

Bild av kapellet i Söderveckoski som författaren fått av Saga Cecilia Forsberg som var Jakob Forsbergs barnbarn.

Jag har medvetet valt att rätt ingående redogöra för Boije och hans stora iver för det han trodde på. Han var uppenbarligen därtill en karismatisk personlighet som drog folk till sig, vilket fick betydelse för religiositetens livskraft i bygden. Som predikant var han omtyckt och uppskattad. Enligt Lauri Heiman talade borgåborna om vilken underbar talare Boije var.²⁷⁷

Av de frikyrkliga riktningar som uppstod i Borgåbygden kan man notera att Frälsningsarmén och Fria Inre Missionsförsamlingen var organisationer vars medlemmar inte tycks ha haft något intresse att klippa av banden till den evangelisk-lutherska församlingen. Metodist-episkopalkyrkan däremot blev en självständig kyrka efter att dissenterlagen trätt i kraft år 1889, vilket innebar en oberoende ställning gentemot den evangelisk-lutherska kyrkan. Adventisternas inställning till den evangelisk-lutherska församlingen i Borgåbygden är däremot oklar. Uppenbarligen var

²⁷⁵ BKSA I Aa:27, 465.

²⁷⁶ Westin 1956, 355.

²⁷⁷ Heiman 1985, 131.

det som skedde vid tiden för inbördeskriget ett första trevande försök till verksamhet. I det följande redogör jag i kronologisk ordning för de sammanslutningar som bildades i Borgåbygden.

Frälsningsarmen nådde Borgåbygden 1890. Bland initiativtagarna fanns Constantin Boije. Trettiofem år gammal hade han begett sig till Frälsningsarméns kadettskola i London tillsammans med Hedvig von Haartman och Alva Forsius.²⁷⁸ De var de första kadetterna från Finland som fick officersutbildning i England. Frälsningsarméns grundare William Booth utnämnde Boije till kapten och de två kvinnokadetterna till löjtnanter. Samtidigt blev Boije också utnämnd till ledare för Frälsningsarmén i Finland. Den 8 november 1889, endast ett par månader efter Boijes hemkomst till Finland, grundades Frälsningsarmén i Helsingfors. I augusti följande år grundades Borgåavdelningen som var den första utanför huvudstaden.²⁷⁹ Samma år som avdelningen grundats tvingades dock Boije lämna Frälsningsarmén. Orsaken härtill var att han ansåg att Frälsningsarmén i Finland borde verka oberoende av London, eftersom Finland var en del av Ryssland. Hedvig von Haartman däremot representerade den falang som ville bevara kontakterna till London.

Till ledare för Borgåavdelningen utsågs Maria Skarp och Sigrid Glad. Helt klippte Boije dock aldrig av banden till Frälsningsarmen. När general William Booth kom till Finland, besökte såväl generalen som hans familj flera gånger Boije på hans gård i Illby. Boijes dotter Helmi anslöt sig till Frälsningsarmén och blev med tiden överste.²⁸⁰ Den allmänna inställningen till Frälsningsarmén vid denna tid var i allmänhet rätt kritisk i Finland. Paavo Kortekangas har i en av sina undersökningar berört Frälsningsarméns verksamhet i Tammerfors och konstaterar att dess möten till en början hindrades med polisens hjälp.²⁸¹ I Borgåbygden torde förhållandena också ha varit besvärliga för den nygrundade armén. Ett belysande exempel på detta finner jag i en kungörelse från 1889, året innan Frälsningsarmén grundades i Borgå, skriven av dåvarande domprosten Johan August Lindelöf. Enligt den förbjöds alla som bodde på domprost-

²⁷⁸ Gulin 1951, 81.

²⁷⁹ Heiman 1985, 126.

²⁸⁰ Heiman 1985, 130; Gulin 1951, 8.

²⁸¹ Kortekangas 1965, 42.

gårdens mark att upplåta rum för Frälsningsarméns möten. Kungörelsen finns avfattad endast på finska vilket kan tolkas så att den var ämnad att uppläsas enbart vid de finskspråkiga gudstjänsterna. Det fanns antagligen två orsaker till varför Frälsningsarmén i första hand riktade in sig på den finska minoriteten.

En orsak kan ha varit att prästerna i Borgå oftast hade svenska som modersmål och att de därför inte lika väl tog sig an de finskspråkiga som de svenskspråkiga. Frälsningsarmén såg därför en möjlighet att vinna terräng bland de finskspråkiga i församlingen. En annan kanske ännu viktigare orsak var att de fattiga och utsatta i första hand stod att finna bland de finskspråkiga och det var den målgrupp Frälsningsarmén i första hand försökte få kontakt med.

Den allmänna inställningen till Frälsningsarméns verksamhet i Borgåbygden svängde efter hand. Detta skedde i synnerhet efter den 16 september 1914 då ett skyddshem, Solhem, för ensamma mödrar och barn, det första i sitt slag i Finland, grundades på föreningens försorg i staden. Initiativtagare till hemmet var Alva Forsius som också grundade en privat förlossningsanstalt.²⁸² Eftersom hennes syster Verna Forsius var aktiv inom sjömansmissionen i Borgå stad kan man förmoda att Alva Forsius hade goda kontakter till domkyrkoförsamlingen.²⁸³

Borgå Fria Inremissionsförsamling började sin verksamhet i Borgå stad år 1891. När den år 1922 registrerades som förening antog den namnet Borgå svenska Friförsamling²⁸⁴ Missionshuset på Fredsgatan 37 invigdes år 1895. Lekmannapredikant Gustaf Eriksson höll den första gudstjänsten i samlingsalen.²⁸⁵ Man började också fira nattvard i samband med gudstjänsterna. I ett protokoll fört vid församlingens årsmöte den 13 januari 1896 (det äldsta som finns bevarat i församlingens arkiv) kan vi i andra paragrafen läsa: ”Till att handhafva Brödet och vinet för nattvarden och

²⁸² BKSA I Aa:17, 277. Alva Forsius föddes 24.5.1866. Hon hade två adoptivbarn. Se även Heiman 1985, 136.

²⁸³ BKSA I Aa:17, 277; BKSA II Ee.

²⁸⁴ Detta i enlighet med § 12 i Förordning angående verkställighet av religionsfrihetslagen 29.12.1922. Se Författningar om religionsfrihet.

²⁸⁵ Borgå Nya Tidningar 9.9.1895.

således vara värd utsågs Fröken Louis Grundström”.²⁸⁶ Samma år beslöt man att fira nattvard två gånger i månaden: ”den 1:sta och 3:je Söndagen omedelbart efter förmidagens prädikans slut”.²⁸⁷ Någon form av verksamhet tycks också vid denna tid ha bedrivits i Saxby, Ebbo, Kurböle, Bjurböle, Setlax, Kristenäs och Vålox.²⁸⁸ Några konkreta uppgifter om verksamheten på dessa orter har jag inte funnit i källmaterialet. Av intresse är givetvis att få reda på Fria Inremissionsförsamlingens storlek. Vid grundandet 1891 slöt sig enligt församlingens egen statistik 40 personer till församlingen. Antalet ökade de följande åren och var år 1899 58 stycken. År 1902 hade medlemmarnas antal sjunkit till 38 plus en ”provmedlem” för att igen följande år ha ökat till 41. Efter detta sjönk medlemsantalet något och höll sig under de sista åren före inbördeskriget mellan 27-30. Antalet medlemmar år 1917 var enligt årsmötesprotokollet 30 stycken.²⁸⁹

I början av år 1904 blev Constantin Boije medlem i Fria Inremissionsförsamlingen.²⁹⁰ Vid församlingens årsmöte den 10 januari 1914 valdes Boije ”genom öppen röstning” till ordförande.²⁹¹ Detta att man föranstaltade omröstning tyder på att det förekom vissa konflikter inom församlingen. Detta är faktiskt enda gången som man enligt förefintliga årsmötesprotokoll tillgrep omröstning när det gällde val av ordförande.

Det är skäl att i detta sammanhang notera församlingens söndagsskolverksamhet. Statistiken är dessvärre bristfällig. Ur församlingens söndagsskolstatistik framgår att antalet barn år 1893 var 48 stycken (40 gossar och 8 flickor).²⁹² För de följande åren saknas statistiska uppgifter. Eftersom man dock fortsatte att välja söndagsskollärare fortsatte av allt att

²⁸⁶ BSFA Protokollbok för Sv. Friförsamlingen 1896-1903, prot. fördt vid Årsmöte den 13 januari 1896.

²⁸⁷ BSFA Protokollbok för Sv. Friförsamlingen, prot. fördt vid församlingsmöte den 28 mars 1896.

²⁸⁸ Wejryd 1984, 72.

²⁸⁹ BSFA ”Matrikel” för Borgå Friförsamling 1899-. Medlemstalens utveckling ser ut på följande sätt: 1899 (58) 1902 (38) 1903 (41) 1904 (40) 1905 (40) 1906 (34) 1907 (34) 1908 (35) 1909 (33) 1910 (34) 1912 (30) 1913 (27) 1917 (30).

²⁹⁰ BSFA ”Matrikel” för Borgå Friförsamling 1899-. Enligt matrikelns uppgifter antogs Constantin Boije och hans hustru Elin till församlingen i januari 1904.

²⁹¹ BSFA Protokollbok för Borgå Friförsamling 1911-1921, prot. fördt vid församlingens årsmöte den 10 jan. 1914.

²⁹² BSFA Sv. Friförsamlingens förteckning över söndagsskoleelever 1893-.

döma söndagsskolverksamheten. Söndagsskolor hölls enligt en senare historik i Borgå stad, Borgå Ångsåg (Hammars), Tarkis, Finnby, Kiala och i Illby. Vid tiden för inbördeskriget torde man ha samlat ca 150 barn.²⁹³

Gränsdragningen mellan Fria Inremissionsförsamlingen och den evangelisk-lutherska kyrkan var diffus. Det är uppenbart att Inremissionsförsamlingen i Borgåbygden inte hörde till den falang inom frikyrkligheten som strävade att klippa av banden till kyrkan. Det visar dels det faktum att Boije regelbundet deltog i domkyrko församlingens nattvardsgång, dels det jag tidigare noterat om Emmy Palms engagemang i samband med väckelsen i Kullo.²⁹⁴ Ytterligare är det skäl att notera att många aktiva inom den evangelisk-lutherska församlingen besökte andaktsstunder som ordnades av Fria Inremissionsförsamlingen. I en historik över föreningens verksamhet nämns t.ex. att dåvarande biskopen i Borgå stift C. H. Alopaeus hade besökt församlingen.²⁹⁵ Ett ytterligare exempel på Inremissionsförsamlingens nära relation till den evangelisk-lutherska församlingen är det beslut som man gjorde vid ett församlingsmöte år 1916. Man diskuterade ett åminnelsemöte som skulle hållas i Missionshuset och beslöt då att som talare inbjuda lektor Albert Segerstråle som var synnerligen aktiv i den evangelisk-lutherska kyrkans arbete såväl på nationell som lokal nivå.²⁹⁶

Det enda organiserade religionssamfund som bildades i Borgåbygden efter det att dissenterlagen år 1889 trädde i kraft var *Metodist-episkopalkyrkan*.²⁹⁷ (Namnet ändrades år 1938 till Metodistkyrkan²⁹⁸) Verksamheten i Borgå hade startat år 1906. Fritz Larson var stationerad i Borgå under tiden 1906-1911, efter honom följde Arwid Björklund 1911-1917. Vid tiden för inbördeskriget var Ludwig Larsson ansvarig för verksamheten.

²⁹³ BSFA Historik över Borgå Svenska Friförsamling r.f.:s verksamhet 1891-1961.

²⁹⁴ BKSA I Aa:36, 990; BKSA I Aa:28.

²⁹⁵ Lindholm 1967.

²⁹⁶ BKSA Protokollbok för Borgå Friförsamling 1911-1921, prot. fört vid församlingsmötet den 14 februari 1916.

²⁹⁷ Westin 1956, 349. Legaliseringen trädde i kraft 1892. Se även Juva 1960, 178. Senaten godkände ansökan 28.5.1891.

²⁹⁸ Campell 1988, 78, 84.

Fritz Larson har berättat om Metodist-episkopalkyrkans verksamhet i Horslök (Pernå), Svartså, Hammars, Söderveckoski, Kullo, Svinö och Pellinge skärgård. Av intresse för min forskning är Larsons beskrivning av sina besök i Hammars och Tolkis. Han skriver:

Särskilt oförgätliga var sammankomsterna i Hammars stora arbetarförenings lokal som uppläts alldeles gratis för mina gudstjänster där. Här mötte stora menigheter upp. Och jag fick aldrig ens betala för städningen av lokalen. Arbetarna och deras familjer voro glada och tacksamma för besöken.²⁹⁹

Larsson predikade enligt egna uppgifter på över tjugo platser i Borgå-bygden.³⁰⁰ En viss uppfattning om hur många som aktivt och regelbundet deltog i Metodist-episkopalkyrkans verksamhet får vi av en sammanställning som gjordes till Metodistkyrkans 50-års jubileum den 15 – 17 februari 1957. Uppgifterna redovisas i Tabell 11.

Tabell 11. Statistiska uppgifter från Metodist-episkopalkyrkans verksamhet 1906-1917.³⁰¹

År	Verksamhetsform	Närvarande
1906	16.9 Fritz Larssons första predikan	60
	14.11 En Epworthförening ³⁰² bildas	15
1907	26.4. Församlingen bildas	6 (1 på prov)
1909	3.1. Söndagsskolverksamheten börjar	16
1910	17.11. Juniorförening bildas	40
1912	Församlingens medlemsantal	17
	Barn i söndagsskolan	100
	Prenumeranter på Nya Budbäraren	53
1916	1.3-13.5. Epworthföreningen startar barnbespisning	23
1917	Församlingens medlemstal	29
	Barn i söndagsskolan	85
	Prenumeranter på Nya Budbäraren	64

²⁹⁹ Larsson 1957, 4.

³⁰⁰ Larsson 1957, 4.

³⁰¹ Borgå svenska Metodistförsamling 1957.

³⁰² Westin 1956, 350.

Många trogna kyrkobesökare började även besöka Metodist-episkopalkyrkans samlingar. Av metodisternas tidning ”Nya budbäraren” framgår att metodismen fick ”många vänner bland de intellektuella, sådana som i den officiella kristendomen och i många av dess förkunnares liv saknade den omskapande kraften, tron och kärleken.”³⁰³ Samarbete förekom också med de kristna föreningarna.³⁰⁴

Enligt en biografi av Hjalmar Halminen framgår att *adventisterna* redan år 1918 skulle hade bedrivit någon form av verksamhet i Borgå stad. Halminen som var kolportör berättar om hur en adventist vid namn Kohtanen hade börjat hålla möten i Borgå. Själv kom han, enligt sin självbiografi, till Borgå dagen före de rödas intåg. Han noterar att Kohtanen bodde i huset mittemot skyddskårens högkvarter. På kvällen hade de observerat stor aktivitet i huset och på morgonen var huset tomt. Halminen berättar att Kohtanen hade ropat: ”Katsokaa, päämaja on tyhjä.” (Se, högkvarteret är tomt). Halminen beskriver hur de vita lämnade staden och begav sig mot skärgården och hur de röda installerade sig i föreningslokalen. Adventisterna torde vid denna tid ha bestått av en handfull personer som samlades i Kohtanens hus. Några uppgifter om antalet medlemmar ger Halminen inte. Han talar endast om några systrar som samlades hos Kohtanen.³⁰⁵

Allmänt kan man notera att verksamheten inom Fria Inremissionsförsamlingen och Metodist-episkopalkyrkan var rätt livlig. Man samlade i synnerhet stora skaror av barn och ungdom. Några statistiska uppgifter om uppslutningen när det gällde Frälsningsarméns och adventisernas sammankomster har jag inte funnit. Den evangelisk-lutherska församlingen hade sina söndagsskolor men dess ungdomsarbete var synnerligen anspråkslöst om man bortser frånskriftskolorna och Nykterhetsföreningens ungdomsarbete (År 1915 hade Hoppets härar 104 medlemmar och ungdomsavdelningen 66 medlemmar). Det enda som kyrkorådet utöver söndagsskolor och skriftskolor försökte göra för att nå ungdomen var att ordna gudstjänster i domkyrkan. Enligt annonseringen fanns det vissa gudstjänster som riktade sig till stadens ungdomar.³⁰⁶

³⁰³ Nya budbäraren 1.5.1937, ”Trettio år i Borgå”.

³⁰⁴ Nya budbäraren 1.5.1937, ”Trettio år i Borgå”.

³⁰⁵ Halminen 1967, 38-39.

³⁰⁶ Borgåbladet 3.2.1916; BKSA II Dc:25, 55.

Här är det skäl att notera att den verksamhet som jag ovan har redogjort för aldrig blev splittrande. Att man inte ens försökte sig på det i Frälsningsarmén och i Fria Inremissionsförsamlingen är ganska självklart eftersom deras mål inte hade varit att klippa av banden till kyrkan. Jag kan sålunda t.ex. notera att de barn som deltog i Fria Inremissionsförsamlingens söndagsskolor senare gick i domkyrkoförsamlingens skriftskolor.³⁰⁷ Jag har också kunnat konstatera att Fria Inremissionsförsamlingens medlemsantal inte ökade trots dess livliga verksamhet bland barn och ungdom.

Målsättningen för metodisterna tycks inte heller ha varit att tvinga fram ett val mellan Metodist-epistopalkyrkan och den evangelisk-lutherska församlingen. I stället ville man ge bygdens folk möjlighet till religiös samvaro i en annan form än den som erbjöds inom den evangelisk-lutherska församlingen. Trots att dissenterlagen hade varit i kraft redan år 1889³⁰⁸ och hade gett bygdens folk rätt att lämna församlingen och skriva in sig i metodistkyrkan, hade antalet församlingsbor som utnyttjat denna möjlighet varit litet. Inte heller religionsfrihetslagen, som trädde i kraft år 1923, kom att innebära någon större förändring i detta avseende. Till detta återkommer jag i ett senare avsnitt.

Folk fick alltså genom den kristna verksamhet som nu erbjöds ett vaknat religiöst behov tillgodosett, något som den evangelisk-lutherska kyrkan med sin många gånger stela och gammalmodiga verksamhet inte hade måktat med.

Man kan konstatera att följderna av den verksamhet som bedrevs av Frälsningsarmén, Fria Inremissionsförsamlingen, Metodist-episkopalkyrkan och i någon mån av adventisterna utgående från tillgänglig statistik torde ha varit synnerligen anspråkslös. Deras betydelse för att tillgodose det religiösa behovet bland bygdens folk blev vid tiden för inbördeskriget dock större än vad statistiken eventuellt låter oss ana.

I detta kapitel har jag kunnat konstatera att det politiska läget i landet var synnerligen instabilt. Det gamla ordningsväsendet var i upplösningstillstånd vilket skapade laglöshet och oroligheter. Nya kulturströmningar

³⁰⁷ BSFA Sv. Friförsamlingens förteckning över söndagsskoleelever 1893-. Se även BKSA Skriftskollängd för Borgå stad 1830-1897.

³⁰⁸ Storfurstendömet Finlands Författnings Samling 1889 nr 33.

från Europa nådde Finland. Dessa gav inte bara de röda modellen till en materialistisk ideologi utan fick också kyrkan att söka nya verksamhetsformer för att på så sätt samla folket. Allt detta hände också i Borgåbygden, om också i mycket mindre skala. Tiden före inbördeskriget innebar även att ett flertal föreningar grundades, både profana och religiösa. Församlingens etablerade verksamhet berördes inte i nämnvärd grad av oron inför framtiden, men den fick konkurrens av såväl de religiösa föreningarna som av frikyrkorna. I detta kapitel har jag också försökt ta reda på i vilken mån prästernas agerande påverkade folks inställning till det som var på gång och som sedan skulle utmynna i ett blodigt inbördeskrig.

B.

INBÖRDESKRIGET 1918
– FRÅN DEN 27 JANUARI
TILL DEN 16 MAJ 1918

6. Inbördeskriget 1918

Inbördeskriget utbröt nästan samtidigt på tre olika orter i Finland. I Österbotten avväpnade skyddskårerna under Carl Gustaf Mannerheims befäl 5.000 ryssar den 28 januari 1918.³⁰⁹ I Viborgstrakten började striderna som ett inbördeskrig mellan det lokala röda gardet och skyddskårerna den 27 januari. Samma dag bröt den röda revolutionen ut i Helsingfors. Det som hände i Helsingfors var att en mobiliseringsorder för de röda gardena utfärdades av socialdemokratiska partiets verkställande kommitté. Följande morgon hissades en röd fana på tornet till Folkets hus i huvudstaden som ett tecken på att revolutionen hade börjat. Till ordförande för revolutionsregeringen (folkkommissariatet) utsågs Kullervo Manner. Av de andra medlemmarna i den röda regeringen kan Otto Ville Kuusinen, Yrjö Sirola och Oskar Tokoi ytterligare nämnas.³¹⁰

Numerärt var parterna ungefär jämnstarka, men den vita sidan var överlägsen då det gällde befälet, eftersom jägarna hade fått militär utbildning i Tyskland. Efter att inbördeskriget hade inletts kom jägarna tillbaka till Finland.³¹¹ Den första gruppen avreste från Danzig den 11 februari och den andra den 26 februari 1918. De kom till Vasa där den vita arméns överbefälhavare C. G. Mannerheim tog emot den tusenhövdade skaran.³¹² Efter paraden i Vasa spred sig sedan jägarna över hela Finland och kom genom sin militärutbildning att få stor betydelse för inbördeskrigets utgång. I olika etapper skeppades också vapen från Tyskland till de

³⁰⁹ Jägerskiöld 1967, 48-49.

³¹⁰ Jussila & Hentilä & Nevakivi 2000, 12ff.

³¹¹ Ignatius & Soikkeli 1924, 22. Av de 1.130 jägarna som utbildats i Tyskland fanns 13 majorer, 41 kaptener, 66 premiärlöjtnanter, 126 löjtnanter och 157 fänrikar. De övriga var underbefäl. Se även Enckell 1943, 26.

³¹² Paasivirta 1962, 149.

vita. Redan på senhösten hade man transporterat 6.500 gevär och 30 maskingevär till Finland.³¹³

Den röda sidan var till en början också rätt välutrustad. Den fick sina vapen av de ryska trupperna i Finland. I januari nådde det av Lenin utlovade vapentåget med 15.000 gevär, 30 maskingevär och 10 fältkanoner Helsingfors.³¹⁴ Antalet ryska soldater som deltog på den röda sidan har uppskattats till ca 3.000 man.³¹⁵ Av stor betydelse var också de ryska rådgivarna och befälhavarna. I början av mars slöts två avtal. Den röda folkregeringen i Helsingfors ingick ett avtal med Ryssland och den vita regeringen i Vasa undertecknade ett avtal med Tyskland.

I början av april inträffade en för inbördeskriget avgörande händelse. En tysk expeditionsstyrka på 12.000 man landsteg i Hangö³¹⁶ och en styrka på 3.000 man landsteg i Lovisa.³¹⁷ Samtidigt pågick Mannerheims offensiv mot Tammerfors. De hårdaste striderna utkämpades också i Tammerfors. Den 6 april kapitulerade de röda i den välbefästa staden och 11.000 man togs till fånga. Några dagar senare intog tyskarna Helsingfors.

Därefter inringades de röda i sydvästra Finland och tvingades kapitulera. Krigets sista strider utkämpades i sydöstra Finland. I slutet av april intog de vita Viborg. Inbördeskrigets sista slag ägde rum i Kymmendalen i början av maj. Den vita arméns intåg i Helsingfors den 16 maj 1918 har betecknats som krigets avslutning.³¹⁸ Inbördeskriget var kort men blodigt. De egentliga striderna varade endast några månader.

³¹³ Nurmio (1933, 244-251) konstaterar att det från Tyskland hämtades bl.a. 70.000 gevär, 16 kanoner och 70 maskingevär. Enckell (1943, 262) talar om stora mängder av maskingevär och handgranater.

³¹⁴ Virrankoski 2001, 725.

³¹⁵ Upton 1981, 271-272.

³¹⁶ Cederberg 1943, 177.

³¹⁷ Cederberg 1943, 177.

³¹⁸ Jägerskiöld 1967, 239-247.

Förlusterna i kriget var betydande. Jaakko Paavolainen skriver att den vita sidan förlorade omkring 3.200 man i stupade, medan de rödas förluster uppgick till omkring 3.500 man.³¹⁹

Karta 4. Finland 1918. De rödas trupper. ____ Fronten i mitten av mars.

I undersökningen ”Krigsdödade i Finland 1914-1922”, har man hittills kommit fram till att de stupades antal bland de röda skulle ha varit 5.203 och bland de vita 3.472. Samma undersökning visar att de mördades, de skjutnas och de arkebuserades antal var 1.439 vita och 7.375 röda.³²⁰ Jag återkommer till det totala antalet döda under och efter inbördeskriget i ett senare avsnitt.

³¹⁹ I Krigsmuséets i Helsingfors utställning talas det om att 3.561 röda och 3.233 vita stupade under frihetskriget. Här har man använt sig av Paavolainens siffror. Se även Paasivirta 1962, 177. Antalet som Paasivirta räknar med att stupade är något färre än Paavolainens siffror. Paasivirta skriver att de stupade skulle ha varit ca 3.100 på vita sidan och ca 3.400 på den röda.

³²⁰ www.narc.fi (1.9.2003).

Jag vill redan här notera att man både på den vita och på den röda sidan kraftigt överdrev det våld som förekom, liksom även sina egna framgångar. Detta gällde också i fråga om Borgåbygden. Tidningarna på den vita sidan var fulla av skildringar om ”rödryssarnas” hänsynslösa framfart. På samma sätt fanns det i den information de röda distribuerade skildringar om de vita slaktarnas bestialiska dåd. Rykten spreds över frontlinjen och injagade en hejdlös skräck bland allmänheten, vilket sedan fick tragiska utlopp när kriget var slut.

På de flesta håll i Finland fanns stora sociala olikheter mellan de vita och röda. På den röda sidan fanns få som tillhörde den klass som kunde räknas som välbärgad, som med andra ord hade egendomar (den s.k. ”ägande” klassen). En del forskare har dragit gränslinjen mellan det industrialiserade södra Finland, där det i första hand fanns röda och det agrara mellersta och norra Finland där de vita var i majoritet. Enligt en undersökning gjord av Viljo Rasila som omfattar de stupade på båda sidorna fanns följande yrkesgrupper representerade:

Tabell 12. De i inbördeskriget dödades yrken (Rasila).³²¹

Yrkesgrupp	Vita	Röda
1. Tjänstemän	17%	1,1%
2. Bönder	45,4%	5,4%
3. Arrendatorer	11,0%	12,5%
4. Inhysingar och lantarbetare	8,7%	16,1%
Arbetare (i första hand industriarbetare)	14,2%	62,8%
Övriga	3,7%	2,1%

Jaakko Paavolainen har i sin forskning undersökt vilka som stupade, mördades eller arkebuserades på den vita sidan:

³²¹ Rasila & Jutikkala & Kulha 1977.

Tabell 13. De i inbördeskriget mördade och arkebuserade vitas yrken.³²²

Yrkesgrupp	Antal	% av samtliga
1. Lantbrukare, hemmansägare	610	37%
2. Arbetare, torpare, affärsbiträden, hantverkare m.fl.	302	18,3%
3. Studenter, skolelever	165	10%
4. Handelsmän, affärsmän	99	6%
5. Tjänstemän, kontorister	93	5,6%
6. Agronomer, forstmästare, fogdar, skogsvaktare	89	5,4
7. Poliser, landsfiskaler, domare	77	4,7%
8. Ingenjörer, fabrikstjänstemän	69	4,2%
9. Läkare, apotekare, officerare, redaktörer, lantmätare	63	3,8%
10. Präster, klockare, folkskollärare	30	1,8%
11. Övriga, huvudsakligen lantbrukare, arbetare	52	3,2%
<i>Totalt</i>	<i>1.649</i>	

En jämförelse mellan de två tabellerna ger vid handen att de rätt väl överensstämmer med varandra ifråga om de vitas yrken. Förvånansvärt många arbetare och torpare, affärsbiträden och hantverkare fanns enligt Paavolainen bland de vita (18%). Räknar man ihop arbetare, inhysingar och lantarbetare är procenttalet hos Rasila ännu större (22,9%).

När det gäller de röda i tabell 12 är det ingen överraskning att arbetare, inhysingar och lantarbetare utgör 78,9%. Här är det skäl att påpeka att många av de röda förmodligen uppgav yrket arbetare i ren solidaritet med sina kamrater. Möjligen skedde det också av stolthet över att vara med i den röda revolutionen. Detta antagande har jag fått bekräftat genom min genomgång av de rödas yrken i kyrkböckerna i Borgå. Många av dem som finns antecknade i Röda boken var egentligen barn i stora familjer och uppenbarligen bodde och levde de tillsammans med sina föräldrar och syskon. Trots detta hade de vid ankomsten till fånglägret uppgett att de var arbetare.

³²² Paavolainen 1986, 83.

Till de röda garden anslöt sig till en början äventyrslystna och otåliga ungdomar med drömmar om snabba förändringar vad gällde de sociala förhållandena. När sedan kampen på allvar kom igång anslöt sig också äldre personer med en stark övertygelse. De ansåg att det var deras plikt att ställa sig på arbetarrörelsens sida också om den tillgrep åtgärder som enligt deras mening inte alltid var försvarbara.³²³ Detta tyder på att den egna övertygelsen ofta fick ge vika för det gruppträck de utsattes för. Ändamålen fick helga medlen.

³²³ Oittinen 1948, 171.

7. Inbördeskriget i Borgåbygden

7.1. Lokalpressen

Man kunde föreställa sig att lokalpressen skulle ha gett en detaljerad bild av händelserna och i någon mån åtminstone försökt vara objektiv. Så var dock inte fallet. Den information som lokalpressen gav av händelserna var givetvis inte den som de röda önskade. För båda parterna var tidningar de medier genom vilka man fick fram sin information. Efter erövringen av Borgå stad ville de röda givetvis ha det viktigaste informationsmediet i sin hand. Därefter förbjöds lokaltidningarna att utkomma under tiden 8.2.-15.4.1918. Därefter hade de röda informationsmonopol genom sin egen tidning. Vad detta innebar beskriver Renvall i sin bok när hon noterar att de rödas tidning skulle läsas ”precis tvärtom”.³²⁴

När man studerar de tidningar som utkom får man intrycket att alla de som hörde till den röda sidan var slödder och banditer som hade kommit någon annanstans ifrån, i första hand naturligtvis från Ryssland. De ville förstöra allt som borgåborna höll kärt. Vann de röda skulle friheten för alltid vara förlorad.

Det var i första hand de rödas framfart på olika håll i övriga Finland som tidningarna redogjorde för innan de blev förbjudna. I Borgåbladet ingick ett upprop att ansluta sig till skyddskårerna. Det är skäl att notera att uppropet vid denna tid av allt att döma hade sin orsak i avsaknaden av en fungerande poliskår, men också i det som hände på gården Mommila, då ryska marinsoldater 7.11.1917 trängde in på gården och bl.a. dödade lantbruksrådet A. Kordelin.³²⁵

³²⁴ Renvall 1992, 12.

³²⁵ Soikkanen 1980, 54-56.

Upproret i Borgåbladet hade följande lydelse:

Medborgare.

Länge nog hava vi varit underkastade det våld, yttrande sig i blodsdåd, hemfridsbrott och stöld, för vilket en grupp av vårt folk, vanligen kallande sig ”Röda gardet”, utsatt oss. Slutligen måste dock även de mest fredsälskande reagera däremot. För att värna icke blott liv och egendom, utan även landets anseende hos de nationer, som dels redan erkänt, dels stå i beråd att erkänna Finlands självständighet, reser sig landets befolkning nu mot de makter, som hotar dess medborgarfrihet.

Intill dess landets regering kunnat organisera en för alla samhällsklasser betryggande ordningsmakt, är varje kommun tvungen att skydda sig själv och vid behov försvara sina grannkommuner mot övervåld av såväl yttre som inre fiende. Därför uppmanas härmed var och en medborgare i Borgå stad, som ännu icke haft tillfälle att inträda i dess nybildade skyddskår, att omedelbart anmäla sig till densamma.³²⁶

Upproret följdes upp av ett liknande på tidningens insida som var undertecknat ”Medborgare”.

Till alla lagtrogna och rättänkande finska medborgare! Det är förvisso på tiden att samhället reser sig ur det förnedringstillstånd, vari det alltsedan blodstrejken i november befinner sig.

Alla, som önska värna hus och hem, liv och egendom gentemot de härjningar och plundringar med åtföljande våldsdåd, som vissa brottsliga samhällselement under långa tider på olika orter förövat och fortfarande föröva, böra sammansluta sig till enigt försvar för sina medborgerliga fri- och rättigheter. Må därför på varje ort i våra bygder för ändamålet av oförvitligt folk bildas dugliga och välorganiserade medborgerliga skyddskårer.³²⁷

Jämförd med den text som två månader senare ingick i de rödas egen tidning, vilken också spreds i Borgåbygden, kan texten anses vara anmärkningsvärt sansad. I Finlands Folkkommisariats Notisblad från den 19 mars 1918 kunde man på dess paradsida läsa följande upprop:

³²⁶ Borgåbladet 15.1.1918.

³²⁷ Borgåbladet 15.1 och 17.1.1918.

Tiden är inne, då det gäller att visa vad ni är i stånd till. Fienden mördar och misshandlar arbetare i norra Finland. De organiserade arbetarna och rödgardisterna förföljas som skogens vilddjur. Mannerheims och Renvalls borgerliga barbarhorder vill dränka Finlands arbetares frihetsrörelse i strömmar av blod, för att kunna upprätthålla det gamla samhällssystemet för långa tider framåt och fortfarande få njuta på proletariatets blodiga lidandes bekostnad. Kamrater! Skall ni tillåta detta? Icke! med förenade krafter skall vi gå mot vår gemensamma fiende, mot kapitalistklassen, till en avgörande kamp. [...] Upp således alla kring vår röda banér! Grip till vapen, du alltid förtryckta och förtrampade torpare! Följ med, småbrukare! Statare, dräng, självägare. Allas er plats är i vår röda armés leder. Du ungdom! Träd in i ledet, tag till vapen! Svär den heliga eden: seger eller död! [...] Ned med adelns och kapitalismens makt! Ned med Renvaller, Mannerheimare och Kåjsarmaktens anhängare! Leve revolutionen och socialdemokratin!³²⁸

När vi jämför de två upproppen ser vi tydliga olikheter. De vita talar om en ordningsmakt – skyddskår – som skall försvara konstitutionen. Folkkommisariats upprop handlar däremot i första hand om en klasskamp som riktar sig mot adel och kapitalism. Det är en revolution mot de rådande förhållandena som enligt upproppet förtrycker och förtrampar arbetarna.

I tidningen Työmies den 13 januari 1918 berättas om hur ölfabrikant Ekblom i Sibbo hade fört kommandot över skyddskåren som hade samlats utanför arbetarföreningens lokal. Enligt tidningen hade skyddskåristerna av Ekblom fått ordern: ”Skjut varje djävul som kommer ut från lokalen”.³²⁹ I Borgåbladet den 15 januari 1918 konstaterades det att ingen blev skjuten. Därtill kunde tidningen rapportera att Ekblom inte ens hade befunnit sig i närheten av lokalen vid den aktuella tidpunkten och än mindre deltagit i ”hela expeditionen”. Så fortsatte Borgåbladet och skrev: ”En känd sak är ju att socialistbladen icke skyr att duka fram de mest lögnaktiga historier.”³³⁰

Tidningen Työmies hade den 29 januari 1918 en längre artikel om Borgå och förhållandena i staden. Här beskyllde man staden för en förlegad konservatism. Artikelnen innehöll också en del märkliga påståenden. Det berättades bl.a. att domkyrkans sakristia användes som vapendepå och

³²⁸ Finlands Folkkommisariats Notisblad 19.3.1918.

³²⁹ Työmies 13.1.1918.

³³⁰ Borgåbladet 15.1.1918.

att gårdarna kring salutorget hade försetts med kulsprutor och skyttegravar.³³¹ Borgåbladet vederlade beskyllningarna och fastslog att artikeln i Työmies var full ”av vidunderliga lögner.”³³²

7.2. Inbördeskriget

Inbördeskriget bröt ut i slutet av januari år 1918 men redan hösten 1917 hade röda från Malm, Dickursby och Mellungsby gjort plundringståg till Sibbo. Den 9 januari 1918 hade 150 röda från Malm utan framgång anfällt de vita i Sibbo. Efter detta misslyckade anfall gick ryktet om att de röda hotat återkomma, vilket ledde till att 400 vita hade samlats för att ta emot anfallet. Inga röda kom, vilket eventuellt berodde på att det var nästan 40 grader kallt i Sibbo i början av januari.³³³

Efter att Sibbo hade utsatts för anfall av de röda hade man i Borgåbygden insett nödvändigheten av en organiserad skyddskår. Vid ett möte den 13 januari 1918 i Borgå stad hade Borgåbygdens skyddskår bildats. Kåren hade valt en stab bestående av fem personer. Till chef för skyddskåren hade friherre Gustaf Silfverhjelms från Sannäs valts. Till instruktionschef utsågs jägare Gunnar Stenbäck. Ytterligare valdes vid mötet direktör Mårten Ekblom till chef för stadens och kapten Torsten Nummelin för socknens skyddskårister.³³⁴ De första ansatserna att bilda en skyddskår hade faktiskt gjorts redan i juli 1917 och det första skyddskårsmötet hade hållits samma år i augusti. Till detta möte hade ett hundratal unga män samlats. I oktober och november 1917 uppstod också s.k. ordningsgarden, som senare kallades för Röda garden, i Borgå stad, Tolkis och Hammars.³³⁵

³³¹ Työmies 29.1.1918.

³³² Borgåbladet 31.1.1918.

³³³ Selén 1996, 123.

³³⁴ Allardt 1930, 342. Ytterligare hörde handlaren Oscar Lindholm till staben.

³³⁵ Selén 1996, 122-124; Tapiola 1918, 152; Finlands frihetskrig år 1918 1922, 252, 255. Här kan vi läsa hur det under år 1917 grundades skyddskårer också i Andersböle (15.8), på Vessölandet (20.8) och i Illby (5.11). Se även Skyddskårister och Lottor i svenska Nyland 1944, 29.

Tre dagar efter mötet i Borgå blev Gustaf Silfverhjälm av senaten i Vasa utnämnd till distriktchef för skyddskårerna i Nylands län. Till den i Borgå grundade skyddskåren slöt sig också skyddskårister från Askola, Mäntsälä, Pukkila och Borgnäs. Hela styrkan uppgick till ca 500 man. Enligt Anders Allardt, som har skrivit Borgå sockens historia, var det klen beställt med skyddskårens beväpning. Man hade endast tre maskingevär och några tiotals funktionsdugliga gevär. För övrigt bestod utrustningen av ”gamla berdangevär, hagelgevär och allehanda musei-föremål”.³³⁶

Skyddskårister på marsch 1918 i Skarpens backe norr om staden. Foto: Borgå museum.

I Sibbo hade skyddskårister från Helsingfors och Sibbo samlats den 27 januari 1918 och inkvarterat sig i Nickby folkskola. Här bildades nu den skyddskår som antog namnet ”Gröna bataljonen”. Till chef för denna skyddskår valdes jägare Väinö Petrelius. Följande dag tog Gustav Silfverhjälm kontakt med Petrelius för att diskutera ett gemensamt anfall på Kervo.³³⁷ Avsikten var att få kontroll över telegrafförbindelsen till övriga Finland och på det sättet få kontakt med andra delar av landet. Den 29 januari 1918, dagen innan det planerade anfallet, rapporterades att en stor

³³⁶ Allardt 1928, 342; Svedlin 1938, 55; Finlands frihetskrig år 1918 1922, 253.

³³⁷ Stähle 1918, 140.

röd trupp från Kervo var på väg österut. De vita samlades i Mårtensby för att invänta det kommande anfallet, men inga röda uppenbarade sig.

Det anfall Silfverhjälm och Petrelius hade planerat skedde den 31 januari 1918, men det misslyckades. De röda gjorde nu en ny offensiv mot östra Nyland. Trupper samlades till ett antal av 4.000-5.000 man under Kustaa Salminens befäl. Anfallet mot Sibbo skedde den 5 februari 1918. De röda avgick med seger och skyddskåren tvingades dra sig tillbaka. Borgå sockens skyddskår anlände för sent till Nickby och när den nådde fram var striden redan över.³³⁸

När de röda sedan fortsatte sin frammarsch och närmade sig Borgå uppstod inom skyddskårledningen i Borgå en viss förvirring som tvingade ”Gröna bataljonen” att resa av och an mellan Hindhår och Borgå innan den till slut på kvällen den 7 februari anlände till staden.³³⁹ Den 7 februari 1918 hade största delen av alla Östnylands skyddskårer samlats i Borgå och det var uppenbart att den avgörande striden skulle komma att stå där.

Inför sammandrabbningen med de röda samlades i Borgå mellan 500 och 1.500 skyddskårister. Uppgifterna om deras antal varierar beroende av vilken källa man använder sig av. Det exakta antalet är inte av så stor betydelse, eftersom jag i första hand är intresserad av dem som var hemma från Borgåbygden. Deras antal torde ha varit ca 420. Borgåborna var uppdelade i kompanier. Det var fråga om tre kompanier, vilka i sin tur var uppdelade i två plutoner på mellan 55 och 60 man. Första kompaniet leddes av Arvo Brusin, andra kompaniet av Arvi Tapiola och tredje kompaniet av Torsten Nummelin.

Vidare fanns det en skid- och spaningsavdelning under ledning av N. Kesämaa. Den bestod av 25 man. Därtill fanns en kulsprutsavdelning på 40 man. Den leddes av Sulo Pekkola. Slutligen fanns det ännu en avdelning för minläggning och liknande arbeten. Befälet för denna avdelning, som bestod av 10 man, handhades av Oskar Lampinen.³⁴⁰

³³⁸ Stähle 1918, 145-146.

³³⁹ Stähle 1918, 149-150.

³⁴⁰ Helsingius 1918, 153; Paavolainen 1966, 101. Paavolainen talar om 1.300 skyddskårister. Orsaken härtill är att han knappast har brytt sig om att ”dela upp” kåren på olika kommuner, utan enbart har räknat med dem som samlades i Borgå stad inför det väntade slaget mot de röda. I Borgå hade kårerna från Sibbo och omkringliggande kommuner samlats, liksom säkert många skyddskårister från Helsingfors.

Skyddskårernas ledning beslöt sig för att inte försvara Borgå. I stället upplöstes hela kåren och skyddskåristerna fick rädda sig på egen hand bäst de kunde. Skyddskårsledningen klandrades som fega, men med facit i hand kan man konstatera att det i själva verket handlade om gott omdöme och beslutet avstyrkte ett fullständigt meningslöst blodbad. Någon realistisk chans att stå emot de röda skulle de vita ändå inte ha haft.³⁴¹ Vid 22-tiden den 7 februari 1918 avtågade följaktligen skyddskårens huvudtrupp från Borgå under ledning av jägaren Väinö Petrelius till Pellinge.³⁴² I Borgå stad uppstod något som kunde förliknas vid panik bland stadens invånare och man flydde hals över huvud. De flesta tog sin tillflykt till skärgården i skyddskårens spår. Utan ledning sökte sig män, kvinnor och barn ut till landsbygden. Man tog sig fram på olika sätt, till häst, till fots, springande och skidande. Allardt skriver: ”Det snöade rikligt och yrde. Barnskrik och kvinnogråt blandade sig med männens svordomar, då dessa i mörkret stegade ned sig, och snön gick över stövelkastan.”³⁴³ Bland de flyende torde också domprost Edvard Hannula ha funnits. Största delen av skyddskåristerna begav sig till Vessölandet och fortsatte därifrån till Pellinge. Men det fanns också andra flyktvägar.

Sätten att undfly de röda var många och flera av dem är återgivna i olika minnesanteckningar från denna tid. Här kan t.ex. nämnas Elin Nordmans beskrivning av hur Kalle-Gusta Lindholm via Sarvsalö försökte fly till Hogland och sedan vidare till Estland och Tyskland. I sin brådska att fly skidade han ett 30-tal kilometer med skidorna bakfram.³⁴⁴

På Pellinge samlades resterna av Borgå stads och sockens skyddskårer och en del skyddskårister från i första hand Sibbo. Sammanlagt rörde det sig om 300-400 man.³⁴⁵ Dessa kom senare allmänt att kallas för ”Pellingekåren”. Skyddskåristerna inkvarterades på Tullandet och på Storpellinge i Österby och Söderby. Den flyende civilbefolkningen från Borgå stad begav sig till Pellinge sydsida. När de röda fick reda på detta marscherade en truppstyrka på 1.000-1.300 män under befäl av Kustaa Salminen, Erik

³⁴¹ Allardt 1928, 344; Tapiola 1918, 157; Soikkanen 1980, 187-188.

³⁴² Helsingius 1918, 23.

³⁴³ Allardt 1928, 344-345.

³⁴⁴ Nordman 1933, 72.

³⁴⁵ Rousi 2001, 153.

Johan Leivo (f.d.Lindroos) och J. V. Mäkinen ner mot Tirmo.³⁴⁶ Hur många av de uppskattningsvis 1.000-1.300 rödgardister som marscherade mot Pellinge var borgåbor finns det inga exakta uppgifter om. Jussi T. Lappalainen uppskattar deras antal till 250, men i detta tal ingår också rödgardister från Lovisa.³⁴⁷

Edit Sjöblom (f.1899), som författaren intervjuat, redogör för den skräck och rädsla hon som ungdom kände. Hon hade bott i Tarkis vid den väg som ledde till skärgården. Längs den hade först skyddskåristerna och sedan de flyende stadsborna färdats. Efter dem kom sedan de röda. Edit Sjöblom berättar hur några röda hade tagit av mot deras stuga och hur rädda hon, hennes syster och bror varit. Syskonen hade gömt sig i ett av stugans sidorum och med dörren på glänt hade de iakttagit hur fyra röda med gevär i händerna hade kommit in i stugan. Darrande av skräck hade syskonen väntat att männen skulle börja skjuta omkring sig, men ingenting hade hänt. De röda hade bett om bröd och mjölk och när de lämnade stugan hade de t.o.m. tackat för sig.

Också Unto Junkkila har i en minnessamling berättat om en händelse som är jämförbar med den jag återgett. Han berättar om hur röde Hoffman i Finnby tog emot två vita Sibbopojkar som var på flykt undan de röda: ”Det förvånar att de röda Hoffmans tog emot de vita sibbogossarna gav dem mat och utfordrade deras häst. Men lika oförklarligt är det att också vita finnbybor, tidvis höll sig gömda där.”³⁴⁸

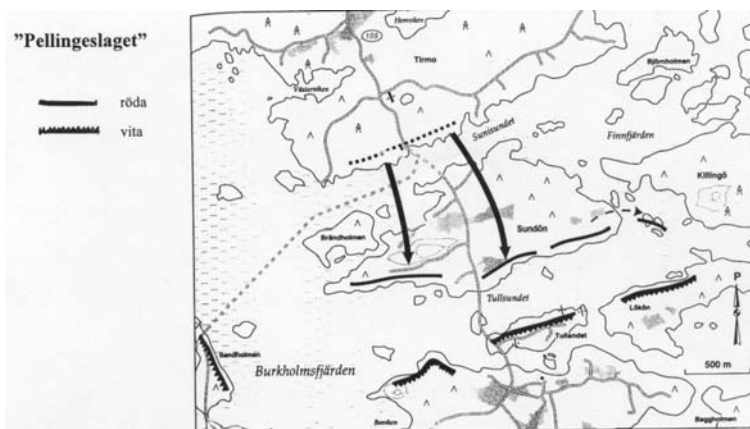
Dessa korta vittnesmål visar att propaganda och sanning mycket sällan överensstämde med varandra. Men det utslöt givetvis inte att det bland de röda och också bland de vita, fanns personer som härjade och mördade i besinningslöst raseri eller hämnades utan förbarmande.³⁴⁹

³⁴⁶ Aunesluoma & Häikiö 1995, 46; Rousi 2001, 152.

³⁴⁷ Lappalainen 1918, 174-175. Här uppskattas rödgardisternas antal i Borgå-Lovisa till 240. I hela Nyland fanns uppskattningsvis 14.860 rödgardister. De röda som finns dokumenterade i församlingens handlingar var 656. Antalet har jag fått genom att till Röda bokens 536 namn addera 131 döda. I Röda boken finns namnen på 11 röda, vilka också är antecknade bland de döda.

³⁴⁸ Junkkila 2000, 79.

³⁴⁹ Hos förf. Intervju med Edit Sofia Sjöblom, som vid tiden för frihetskriget bodde i Tarkis. Se även Juva 1998, 196.

Enligt Anders Allardts sockenhistoria började ”Pellingslaget”³⁵⁰ den 11 februari med att en vit kommendering, som skulle handha vakthållningen på Sundö, av någon anledning blev försenad. När den sedan sent omsider skulle ta sig över sundet till Sundö, vimlade det av röda på stranden.³⁵¹ Kustaa Salminen, som var chef för de rödas stridsoperation, var egentligen målare och hörde till den ”hårda linjens” män. Hans närmaste man var muraren Aksel Nikanor Aarre-Davidson. En av kompanicheferna i Borgå, J. A. Roikonen, hade enligt Paavolainen hävdad att Salminen skulle ha sagt att inga fångar fick tas i Pellinge och att man skulle göra slut på de vita i Pörtö ”innan några konsulter från Sverige och andra länder hann komma till Borgå.”³⁵²

³⁵⁰ Kartan över Pellingslaget är tagen från boken ”Suomen vapaussota 1918, kartasto ja tutkimusopas” 1996, 47 (de finskspråkiga ortnamnen är borttagna).

³⁵¹ Allardt 1930, 346; Finlands frihetskrig år 1918 1922, 303-304; Rousi 2001, 155.

³⁵² Paavolainen 1986, 60; Paavolainen 1966, 234.

Pellingekårens 3 pluton 1:sta grupp på väg till Lökön 11.2.1918. Foto: Borgå museum.

De röda anföll sålunda Pellinge den 11 februari. Häftigast var skottlossningen tvärs över Tullundet. De röda hade två ryska kanoner. Endast den ena av dem fungerade och med den sköts 48 skott. Kanonkulorna flög dock över de vitas trupper eftersom de röda hade fått fel information om avståndet av den 56-åriga posteljonen Berndt Emil Renholm.³⁵³ Pellingeslaget innebar i princip skottlossning över ett sund under en dag.³⁵⁴

I församlingens bok över döda har antecknats namnen på de två borgåbor som dog på den vita sidan, nämligen handelsbodsbiträdet Bertil Edvard Juslin, som dog den 11 februari och postiljonen Karl Artur Busk, som dog följande dag. På den röda sidan uppges 14 män ha stupat samt några män ha drunknat. De sårades antal är okänt. I församlingens böcker finns det inga anteckningar om att någon röd borgåbo skulle ha dött vid denna tid, vilket torde betyda att de röda som deltog i Pellingeslaget till största delen var röda som kommit från andra orter.

Eftersom den röda övermakten var så stor, insåg de vita att deras ställning var ohållbar. När de därtill visste att de röda kunde räkna med förstärkningar och att ammunitionen höll på att ta slut, beslöt de vita att lämna Pellinge. I långsam, mödosam takt skred det långa tåget i nattmörkret fram över Pellingelandet. Till slut kom det ut på isarna vid

³⁵³ Rousi 2001, 157.

³⁵⁴ Selén 1997, 129.

Bastuhamn. Eftersom havet låg fritt vid Äggskär styrde man färden vidare öster om Haverholmen. Minnesskildringar av det som hände efter att de vita hade lämnat Pellinge är ofta fyllda av dramatiska överdrifter. I en av dem kan man t.ex. läsa:

Dagen efter Pellingeslaget fingo de röda tåga in i byarna i Pellinge skärgården utan motstånd. De mördade och plundrade allt de kommo över.³⁵⁵

Det finns ingenting som bekräftar att någon verkligen skulle ha blivit mördad.

Själva tåget från Pellinge mitt framför näsan på de röda upplevdes av dem som var med som något ytterst märkligt. Torsten Helsingius, som skrivit om ”Pellingekåren”, berättar om hur ”en Högre makt var på de kristnas sida.”³⁵⁶ Skildringarna från Pellingeslaget var som jag redan visat känslomässigt synnerligen laddade.

Då vi efterkommande höra skildringarna om hur våra fäder lidit och stridit, böra vi lära oss förstå, att det var för vår frihet de kämpade. Då vi vandrar förbi de många frihetsmonumenten och hjältegravarna med de i frihetskampen fallnas namn inristade, böra vi minnas att det är för oss namnens bärare stridit och dött. Men vi böra också tro, att det var en högre makt som länkade vårt folks öden under den röda vintern, liksom våra förfäder sett en högre makts rådslag i deras öden och prövningar.³⁵⁷

Einar Albin Stjernberg har i en intervju redogjort för den märkliga skidturen över isen. Han berättade om rädslan men också om övertygelsen om Guds beskydd. När de startade sin färd hade alla i den grupp han ingick i förenats i bön som en av männen lett. Man upplevde att man hade Gud på sin sida.³⁵⁸ Dessa minnesanteckningar åskådliggör tydligt den inställning till inbördeskriget bland gemene man som var förhållandevis hos det stora flertalet invånare i Borgåbygden.

³⁵⁵ Gustafsson 1938, 58.

³⁵⁶ Helsingius 1918, 23.

³⁵⁷ Gustafsson 1938, 59.

³⁵⁸ Hos förf. Intervju med Einar Albin Stjernberg.

Delar av Pellingekåren samlade på Larsskär före flykten till Reval och Juminda udde. Enligt Mårten Ekbloms artikel "Över Finska vikens isar" som ingår i Torsten Helsingius bok om "Pellingekåren" (sid. 221) var de femton: Janne Backman, Arvo Brusin, Mårten Ekblom (förf. till artikeln), Valter Henriksson, Arne Hellsten, Anders och Oscar Lindholm, Torsten Nummelin, Arvid Piironen, Gustav Silfverhjälm, Gunnar Stenbäck, Frans och Otto Weckström och Toivo Veriö. Foto: Borgå museum.

Tidigt på morgonen den 12 februari 1918 nådde förtruppen Orrby på Emsalö. Där möttes de av ett tiotal röda som efter en kort eldstrid drog sig norrut. Enligt Allardts sockenhistoria stupade fyra röda och en vit.³⁵⁹ Enligt kyrkböckerna dog en vit den 12 februari 1918, maskinisten Siward Wilhelm Grönholm. Några anteckningar om att någon röd borgåbo skulle ha dött finns inte.³⁶⁰

På den minnessten som senare restes på Pellinge den 6 mars 1928 finns namnen på dem som stupade i samband med det s. k. Pellingeslaget. Det finns fem namn på stenen: Karl Artur Busk, Sivard Vilhelm Grönholm, Bertel Edvard Juslin, Richard Schybergson och Einar Lennart Krogell. Av

³⁵⁹ Allardt 1928, 354.

³⁶⁰ BKSA I F:11; BKSA I F:15.

dessa var endast tre borgåbor. Einar Krogell som var endast 15 år var från Östersundom i Sibbo.³⁶¹ Även Richard Schybergson var hemmahörande i Sibbo.³⁶²

Minnesstenen från Pellinge. Foto: Göran Blomqvist.

Största delen av de vita gömde sig sedan i västra delen av Borgå skärgård. På Pörtö och Söderskär torde som mest ha funnits ca 200 man.³⁶³ Ivar Ståhle begav sig till Helsingfors för att få tag på ett fartyg som skulle kunna undsätta de vita på öarna. Fartyget kom dock aldrig iväg. Rousi berättar i sin bok att hästkusken som skulle hämta mat och förnödenheter till fartyget hade fått tag på en konjaksflaska och att hans högljudda sång när han kom fram till fartyget väckte de rödas misstankar, vilket ledde till att de sedan hindrade fartyget att lägga ut. Också Väinö Petreljus och E. Sillman gjorde ett försök att få tag på ett fartyg i Helsingfors, men de blev gripna och avrättades 13.2.1918.³⁶⁴

³⁶¹ Helsingius 1918, 35.

³⁶² Borgåbladet 30.5.1918; Pellinge-Nytt Nr 1/1998.

³⁶³ Forsblom 1928, 70; Monografi över Pörtö ögrupp 1972, 81; Paavolainen 1986, 60.

³⁶⁴ Rousi 2001, 171.

I Paavolainens bok finns ytterligare uppgifter om vita ”från Borgå” som blev skjutna. Jag har kunnat verifiera endast en av dem som borgåbo. För övrigt är det uppenbart fråga om utsocknesbor. Paavolainen redogör sålunda för hur fem personer i ”framskjuten samhällsställning” avrättades på order av Aarre-Davidson vid Träskholmen den 24 februari. Av dessa var en, Lars Gustaf Bertil Björkenheim, från Gammelbacka i Borgå socken.³⁶⁵ Paavolainen berättar också om hur 18 eller 19 vita i skydd av mörkret försökte fly till Helsingfors och att de alla blev skjutna. Ingen av dem var dock enligt församlingens böcker från Borgå.³⁶⁶

Den 28 februari inledde de röda en rensningsoperation och skyddskåristerna spreds i mindre grupper. Följande dag kom Stockholms borgmästare Carl Lindhagen till Pörtö för att medla. De vita fick ta del av ett kapitulationsförslag som innebar att de skulle ge sig till fånga tills det politiska läget hade klarnat. De östnyländska skyddskåristerna avvisade förslaget.³⁶⁷

Den 3 mars landade ett tyskt flygplan på isen öster om Gloskholmen och man fick besked om att tyskarna hade erövrat Estland och att Finska viken var täckt av is. Det blev nu möjligt för skyddskåristerna att över isen bege sig till Estland. Sammanlagt tog sig 381 skyddskårister³⁶⁸ från den nyländska skärgården till Estland.³⁶⁹

Jag vill här lyfta fram den predikan som Otto Weckström höll den 17 mars 1918 för de vita när de hade nått fram till Estland. Den hölls i Mikaelsskyrkan i Reval (Tallinn). Predikan visar att man också under flykten och under den tillfälliga vistelsen i Estland förtröstade på Guds beskydd.

Väl har kampen också kostat oss offer. Men de som stupade har stupat för en stor och helig sak; vi vet att de kämpat för Guds stora sak. De ha offrat sitt liv för lag och för rätt, för hembygd och fosterland. De ha offrat det bästa de ägt, och ett sådant offer kan aldrig vara förspillt. — — — Var ligger då roten till allt det onda och

³⁶⁵ Helsingius 1918, 39.

³⁶⁶ Paavolainen 1986, 60-61.

³⁶⁷ Rousi 2001, 187.

³⁶⁸ Någon fullständig lista på Pellingekårens medlemmar torde inte existera. Av Pellingekårens ca 400 medlemmar finns 319 avbildade i boken Pellingekåren, Porträttalbum; Rousi 2001, 213.

³⁶⁹ Aunesluoma & Häikiö 1995, 46.

alla de olyckor, som nu övergår vårt land? Om vi granska vårt folks liv, måste vi säga, att hemmen till stor del bära ansvaret för vårt folks bittra upplevelser. Om vi ge akt på den uppfostran, som särskilt städernas och industrisamhälleernas arbetare ger sina barn, kunna vi ej förundra oss över att ungdomen från sådana hem nu stryker omkring, plundrande och begående vilka våldsdåd som helst. Vi kunna ej förundra oss däröver, ty i de hem, där denna ungdom vuxit upp, aktas oftast ingenting heligt. Där lär man sig redan tidigt att förakta och nedsöla nästan. Och alla känna vi till den pestsmitta, den socialdemokratiska tidningspressen sprider. Där trampas allt heligt under fötterna. — — — A l l s v å l d i g e, hör våra böner! — — — Vi har ännu ej segrat, men vi tro att segern är vår. — — — Måtte Gud vara med oss i den kamp vi ännu har att föra.³⁷⁰

Via Reval och Riga kom skyddskåristerna sedan till Danzig och tillsammans med tyska trupper kunde de i april 1918 återvända till Finland.³⁷¹ Vid denna tid inträffade för inbördeskriget avgörande händelser. Den 6 april kapitulerade Tammerfors. På alla fronter avancerade de vita och de röda började känna sig instängda i Borgå. Den 12 april begav sig en del av de röda med tåg till Kervo. När meddelandet kom att Helsingfors hade fallit samlades inemot 400 röda i Borgå stad och begav sig mot Mäntsälä. Jag kommer längre fram att redogöra för det totala antalet röda och vita som dog under inbördeskriget. Här vill jag endast notera hur många som genast efter kriget blev arkebuserade. Enligt kyrkans böcker sköts i Borgå 13 röda som var skrivna i Borgå domkyrkoförsamling. En (1) borgåbo blev ytterligare skjuten i Lahtis.³⁷²

Om man antar att det i första hand var ledarna som blev avrättade, är det av intresse för min undersökning att granska varifrån de kom. De tretton som arkebuserades under mars-juni 1918 var enligt församlingens böcker hemmahörande i följande byar i Borgåbygden: Fagerstad, Kerkko, Pirlax (2st), Hindhår, Prästgårdsbacken (2st), Krepelby, Karsby, Tolkis samt Borgå stad (3st). Fyra av dem som arkebuserades sköts den 4 juni 1918, nämligen Olli Ovaskainen f. 1877, Uno Jussila f. 1898, Kaarlo

³⁷⁰ Helsingius 1918, 72-73; Juslin 2000, 122. Predikan har också ingått i Veteranen 1973 nr 1.

³⁷¹ Selén 1996, 129-131.

³⁷² Selén 1996, 137.

Waahto f. 1888 och Frans Munittula f. 1886.³⁷³ I Lahtis blev, som jag tidigare nämnt, en röd från Borgå landskommun avrättad. Det skedde den 7 maj 1918. Det var en femtonårig flicka som hette Dagmar Irene Hjort, f. 27.11 1902. Hon var hemmahörande i Gammelbacka. Hon hade inflyttat tillsammans med sin familj från Esbo år 1914. Hennes far Karl August dog 19.6 1918 i fånglägret i Riihimäki. Hon var ett av familjens sju barn. Den äldste brodern blev dömd till tre års tukthus som röd. Huruvida de andra i familjen skulle ha varit röda finns det inga anteckningar om. Brodern utflyttade senare till Esbo.³⁷⁴

I kyrkboken står det bl.a. att Dagmar Hjort hade uppträtt i manskläder. Varför denna notering förekommer kan hänga samman med att man i något skede i fånglägren uppenbarligen krävde att kvinnorna skulle klä sig i klänning. Det är ändå svårt att tänka sig att detta skulle ha varit orsaken till att hon blev skjuten. En mer sannolik orsak är att Dagmar Hjort deltog i slaget om Tammerfors, där kvinnor klädda som män stred på de rödas sida. När de röda leden började ge vika kastade den röda ledningen in kvinnor, som enligt historieskrivningen stred som djur. Det berättas att de vita inte ens alltid var medvetna om att det var kvinnor, till och med unga flickor, som de kämpade mot. Det blev klart först när de sett vilka som stupat i striden. Tammerförstidningen Aamulehti skrev den 24 april 1918 att det inte bara gällde att rensa folket från ”det manliga avskummet” utan även från ”det värsta slöddret”, det vill säga kvinnorna, eftersom man annars vid upprensningen inte kunde komma fram till ”varböldens djupaste och mest hemliga rötter”.³⁷⁵ I Borgåbladet den 7 maj 1918 ingick en artikel om de röda kvinnornas grymhet. Enligt den kunde ord inte

beskriva, huru dessa furier fullgjorde sitt ohyggliga värv. Har någonsin ordet ”slaktare”, de rödas ständiga beskrivning på landets hederliga befolkning, varit på sin plats, så nog var detta tillfället, då de röda kvinnosoldaterna gingo till anfall mot hundratals försvarslösa, utsvultna fångar.³⁷⁶

³⁷³ BKSA I F:11, 383; BKSA I F:15, 118.

³⁷⁴ BKSA I Aa:35, 633.

³⁷⁵ Ylikangas (1993b, 379) skriver att de kallades för ”furier” p.g.a. sitt hänsynslösa beteende. Se även Aamulehti 24.4.1918; Upton 1981, 229.

³⁷⁶ Borgåbladet 7.5.1918.

Detta påstods ha skett i Riihimäki där hundratals vita påstods ha mördats. Här är det knappast fråga om en korrekt återgivning av händelserna i Riihimäki. Enligt senare uppgifter torde nio eventuellt tio vita ha dött och sex ha sårats. Därtill deltog både manliga och kvinnliga röda i den ovan nämnda ”slakten” den 22 april 1918.³⁷⁷

När jag har studerat kyrkböckerna i Borgå har jag hittat en anteckningar som visar att kvinnorna också i Borgåbygden ofta kanske var mera engagerade än männen. Kvinnorna var dock i klar minoritet. Av 538 namn i Röda boken var endast 21 kvinnor (räknar vi med Dagmar Hjort var de totalt 22 stycken), men ändå är det efter ett kvinnonamn som någon av prästerna skrivit kommentaren ”Rödast av de röda”.³⁷⁸

Jag har i tabell 14 gjort en förteckning över de personer i Borgåbygden som dog under den tid inbördeskriget varade, samt över de personer som avrättades omedelbart efter inbördeskriget. Det betyder att de dog under tiden 27.1.1918 - 5.6.1918.

Tabell 14. ”Dödsorsakerna” i inbördeskriget enligt församlingens böcker överdöda.³⁷⁹

	vita	röda
Stupade (1 vit stupade i Kervo och en röd i Kavantsaari)	8 (7+1)	9 (8+1)
Mördade (1 vit mördades i Sjundeå)	24 (23+1)	-
Avrättade eller arkebuserade (1 röd avrättades i Lahtis)	-	14 (13+1)
Skjutna (efter summariska rättegångar)	11	4
Dog av sår		1
<i>Summa</i>	<i>43</i>	<i>28</i>

³⁷⁷ Eerola & Eerola 1998, 64-65.

³⁷⁸ BKSA I Aa:35, 185. Enligt Paavolainen (1986, 117) finns de många belägg för att det inte bara var röda i vuxen ålder som dog i inbördeskriget. Det förekommer uppgifter om att mycket gamla men också mycket unga personer avrättades på olika orter i Finland. Den yngsta torde ha varit en 9-årig pojke vid namn Vilho Kuusjärvi. Vad gäller 15-åringar avrättades nio stycken. Bland 16-åringar var det hela 49 stycken som fick sätta livet till. Bland männen avrättades 12 som var över 70 år och hela 143 som var mellan 60 och 69 år. Av röda i åldern 50-59 avrättades 453.

³⁷⁹ BKSA I F:11; BKSA I F:15; Paavolainen 1966, 125.

Sammanställningen visar att 71 fick sätta livet till. Den visar också att många av dem som dog i Borgåbygden inte var borgåbor. Jag har t.ex. redan tidigare visat att ingen av de röda som stupade i det s.k. Pellingeslaget var genuina borgåbor.

Samma iakttagelse kan man delvis också göra vad gäller de döda på den vita sidan. På den minnessten som efter inbördeskriget avtäcktes utanför domkyrkan i Borgå fanns det många namn som inte kan hittas i församlingens böcker (10 av 51). Det samma gäller ifråga om minnesstenen på Pellinge. Jag kommer i ett senare avsnitt att redogöra för de röda som dog i fånglägren. I en bilaga i slutet av avhandlingen finns en namnförteckning över alla röda och vita som dog under inbördeskriget och som finns antecknade i församlingens böcker över döda.

8. Den evangelisk-lutherska kyrkan och inbördeskriget

8.1. Allmänt

Församlingarna runt om i Finland fortsatte givetvis sin verksamhet också under inbördeskriget. Kyrkfolket slöt troget upp i verksamheten och kyrkorna ”var till trängsel besökta”, skriver G. O. Rosenqvist.³⁸⁰ I en översikt av kyrkans verksamhet vid denna tid, vilken Jaakko Gummerus höll vid det svenska prästmötet i Åbo den 20 augusti 1918, noteras följande:

Att där på djupet i vårt folks själ skulle bo så oerhört stor råhet, att det kunde leda till sådana handlingar av bestialisk grymhet som vi sett [...] Att hatet mot kyrkan skulle taga sig uttryck i ett sådant skändligt vanhelgande av kyrkor och marterande av präster som skett [...] det var förfärande.³⁸¹

8.2. Hur reagerade kyrkan?

Vilken roll intog kyrkan och prästerskapet i inbördeskriget? Jag har tidigare slagit fast att prästerna, trots att de helt säkert hade sett och förstått de rent sociala orsakerna bakom kriget, i första hand såg sig skyldiga att engagera sig i den ideologiska kamp som pågick. Här kan nämnas bl.a. Jaakko Gummerus och G.G. Rosenqvist. De allra flesta var uppenbarligen

³⁸⁰ Rosenqvist 1946, 45.

³⁸¹ Gummerus 1918, 15.

övertygade om att en seger för de röda skulle ha lett till en materialistisk ideologi som på lång sikt ofelbart skulle ha krossat den kristna tron. Det var något man visste att man måste kämpa emot, oberoende om det också i kampen fanns inbakat frågor och tankar som handlade om viktiga etiska ställningstaganden såsom jämlikhet och solidaritet med de fattiga. Detta har vi skäl att anta att var orsaken till att det bland kyrkans folk inte fanns någon större förståelse för eller solidaritet med de fattiga på den röda sidan under inbördeskriget.

G. O. Rosenqvist tolkar läget på följande sätt:

Många av våra präster deltog i kriget 1918, en del som fältpräster, andra genom en aktiv insats i de dramatiska månadernas politiska och militära verksamhet. [...] Men Finlands prästerskap kom att även ha en annan, dystrare del i tidens ödestragedi. Martyriet blev i flera fall dess lott. Prästerna torterades och dödades på ett sätt, som icke kan beskrivas. Kyrkor och altaren skändades [...] Prästerskapets hållning under den politiska kampen i seklets början har varit föremål för kritik och hårda domar. Dess roll i händelsema 1918 blev av den art, att vida folkretsar i vördnad böjde sitt huvud inför dess lidande och offer.³⁸²

På den röda sidan av frontlinjen fanns 250 församlingar. Här kan noteras att det bara var två präster från dåvarande Borgå stift som med vapen i hand deltog på den vita sidan.³⁸³ Kyrkoherde Erkki Sovijärvi i Korpilax var enligt Eino Murtorinne den enda präst om vilken det rapporterats att han aktivt skulle ha deltagit i sökandet efter de röda.³⁸⁴ Sixten Ekstrand berättar dock i sin undersökning om Tor Krook att denne vid tiden för frihetskriget ”gick ut för att avväpna ryssen”. Under tiden 28-31 januari 1918 var Krook med om att avväpna inte mindre än sju ryska posteringar i hemkommunen Närpes. Dessutom deltog han i striden om Kristinestad.³⁸⁵ Här är det skäl att notera att det för de flesta österbottniska vita uttryckligen handlade om

³⁸² Rosenqvist 1946, 45.

³⁸³ Kena 1979, 50, 52. Kena skriver: ”Suomen kirkon noin 1000 papista vain muutama osallistui sotaan ase kädessä, esimerkiksi Porvoon hiippakunnan 300 papista vain kaksi”. Se även Selén 2000.

³⁸⁴ Murtorinne 1992, 119.

³⁸⁵ Ekstrand 1990, 27.

en kamp mot ryssen och inte om en kamp mot landsmän, hur mycket socialister de än kunde tänkas ha varit.³⁸⁶

Att det fanns präster som ställde sig på de rödas sida med vapen i hand har vi åtminstone ett bevis på. Kirsti Kena talar visserligen om två till tre präster men då är två av dessa närmast sådana som sympatiserade med de röda och därför förargade de vita. Det var förstadspästen i Tammerfors, Alfred Rikhard Wellroos och kyrkoherden i Sjundeå, Karl Rikard Bonsdorff.³⁸⁷ Den tredje prästen som verkligen grep till vapen kan så till vida vara av intresse, eftersom han enligt uppgift var präst i Strömfors församling, som inte låg långt från Borgå.³⁸⁸

Einar Rauhamäki var född i Borgå den 27 november 1883 där han också hade gått i skola. År 1917 blev han adjunkt i Strömfors. Han påstod om sig själv under inbördeskriget att han var folkskommisarie och manade därför till kamp mot de vita. Trots sina sympatier för de röda och sina häftiga utfall mot Finlands evangelisk-lutherska kyrka och dess präster, som enligt honom tjänade, ”fan och mammon”, kvarstod han som präst i församlingen. När tyskarna den 8 april 1918 intog Strömfors flydde han tillsammans med de andra röda från orten.³⁸⁹

³⁸⁶ Ylikangas 1993a, 102; Ylikangas 1993b, 61, 491.

³⁸⁷ Kena 1979, 62; Godenhjelm 1927, 192, 285. I vilken utsträckning Bonsdorff verkligen sympatiserade med de röda är svårt att avgöra. I den nekrolog som Arne Rosenqvist efter hans död skrev för Svenskt kyrkoliv i Finland framkommer ingenting som direkt skulle ge stöd för ett sådant antagande. I slutet av nekrologen skriver dock Rosenqvist: ”Den söndring och tvedräkt, som var vårt folks förbannelse under frihetskrigets dagar 1918, fick han själv genomkämpa. Den blev för honom tillspetsad genom personliga motsatser och slitningar. Sällan lät han dock andra ana de själslidanden och den kamp, som allt detta vållade honom. – – Under våra senaste krig fick han emellertid även personligen uppleva den förlikning mellan olika sociala samhällsskikt, som blev vinterkrigets stora välsignelse för vårt folk”. Se Rosenqvist 1943, 46-47.

³⁸⁸ Kena 1979, 59, 61-62.

³⁸⁹ Enligt Kansanaho (1994, 291-298) avhöll domkapitlet i Borgå Rauhamäki från hans prästtjänst. Han flydde senare till Stockholm och därifrån till Petroskoi samt vidare till Ingermanland. Där greps han i samband med folkflyttningen åren 1936-1937 och sändes till Sibirien, där han troligen dog år 1974.

8.3. Kyrkan och våldet

För att få riktiga proportioner på det som beskrivs som martyrskap, lidande och offer, kan det vara skäl att kort redogöra för vad som hände med de präster och andra kyrkligt anställda som blev på den röda sidan.

Tabell 15. De rödas behandling av de i kyrkan anställda.³⁹⁰

	Mördade	Misshandlade	På flykt
Präster	10	36	51
Övriga kyrkoanställda	9	18	19
Summa	19	54	70

Av morderna skedde fem i den s.k. mordcentralen i Kouvola-Koria³⁹¹, vilket innebar att det ingalunda var vanliga röda som i sitt hat till kyrkan tog livet av prästerna, utan dödstraffen utdömdes av de rödas ledare. Kyrkans egendomar blev på en del orter bortrövade eller brända. På en del ställen vanhelgades kyrkorna.

Tabell 16. De rödas framfart med församlingarnas egendomar.³⁹²

	Rövade	Brända	Vanhelgade	Verksamheten störd
Prästgårdar	82	10		
Kyrkligt anställdas hem	31			
Kyrkor	41	10	50	55
Summa	154	20	50	55

Våldet torde trots allt inte ha varit större eller grymmare mot prästerna än mot andra som blev kvar på den röda sidan och som vägrade ta del i de rödas kamp, trots att man kan få den uppfattningen när man läser det som skrevs efter inbördeskriget. Jag har påvisat detta bl.a. genom citat av Jaakko Gummerus, som talar om ”råhet” och ”bestialisk grymhet” och G.O. Rosenqvist som skriver om ”tidens ödestragedi” och ”martyriet” som

³⁹⁰ Kena 1979, 59-61.

³⁹¹ Castrén 1926, 69. Platsen där över 40 vita arkebuserades låg en halv kilometer öster om Kouvola. Enligt författaren kallades avrättningsplatsen bland gemene man för ”blodsåker”.

³⁹² Wallinheimo 1924, 13; Kena 1979, 59-61; Paavolainen 1986, 84.

drabbade kyrkans präster.³⁹³ Kirsti Kena noterar att de mördade prästernas antal var förhållandevis litet om man beaktar hela den röda terrorns offer på ca 1.440 personer. Av de präster som blev på den röda sidan mördades 1%. Delvis berodde detta emellertid på att ca 10% av prästerna för en kortare eller längre tid var på flykt.³⁹⁴

Kena kan följaktligen konstatera att församlingens arbetare inte var speciellt utsatta för de rödas hat.³⁹⁵ Eino Murtorinne är med sin ännu större distans till det som hände lika sansad när han slår fast att det våld som riktades mot kyrkan bara ”i någon mån överskred övergreppen mot andra befolkningsgrupper.”³⁹⁶ Paavolainen beskriver i sin bok om röd och vit terror situationen på följande sätt:

Trots att de röda i endel fall råkade använda kyrkorna som inkvarteringsställen och kanske lämnade dem i ostädatskick, nattvardsvin stals någonstans och åtminstone Taipalsaari kyrka brändes ned, kan man ändå inte tala om något allmänt förtryck av kyrkan. [...] Även de vita torde ha utnyttjat kyrkor till inkvartering.³⁹⁷

Under den tid inbördeskriget varade skedde inga märkbara förändringar när det gällde prästernas attityder. Det är skäl att här upprepa att det för de allra flesta hela tiden var fråga om en ideologisk kamp. Det var fråga om en kamp där den kristna tron stod mot en materialistisk livsåskådning som förnekade Guds existens. Däremot fanns det, liksom också före kriget, många inom kyrkan som trots den materialistiska ideologin försökte förstå de sociala orsakerna och nöden bakom det som hände.

³⁹³ Rosenqvist 1946, 45.

³⁹⁴ Godenhjelm 1927, 300; Castrén 1926, 69-76. De präster som miste livet var:

1. kyrkoherden i Loppis Juho Heikki Tuori född 12.2.1852 (död 4.2.1918)
2. kyrkoherden i Suodenniemi Karl Julius Kalpa född 2.4.1867 (död 13.2.1918)
3. kyrkoherden i Längelmäki Iisakki Virtanen född 8.11.1866 (död 12.3.1918)
4. kaplanen i Someri Juhana Oskar Levänen född 30.4.1865 (död 17.4.1918)
5. kyrkoherden i Vehkalahti Gustav Adolf Taube född 9.2.1862 (död 20.4.1918 i Kouvola-Koria)
6. kaplanen i Vehkalahti Adolf Manninen född 18.8.1868 (död 20.4.1918 i Kouvola-Koria)
7. kyrkoherden i Fredrikshamn Uno Mikael Renvall född 17.9.1877 (död 20.4.1918 i Kouvola-Koria)
8. kapellanen i Luumäki Otto Verner Päiviö född 8.2.1869 (död 20.4.1918 i Kouvola-Koria)
9. pastorn, folkhögskolföreståndaren Sulo Iivari Söyrinki född 4.5.1888 (död 20.4.1918 i Kouvola-Koria)
10. kyrkoherden i Iitis Juhan Samuel Pajula född 20.8.1856 (död 1.5.1918).

³⁹⁵ Kena 1979, 60; Paavolainen 1986, 85.

³⁹⁶ Murtorinne 2000b, 88.

³⁹⁷ Paavolainen 1986, 84.

Här kan t.ex. noteras en artikel i tidningen Kotimaa, vars linje delvis avvek från biskoparnas. I artikeln som ingick i tidningen den 19 april 1918 får de sociala krav som socialismen ställde mycket stor förståelse. Artikelns författare talar sålunda om olägenheter som absolut borde åtgärdas. Man borde erkänna att den största orsaken till misslyckandet var att man hade övergett den kristna tron. Det socialdemokratiska partiet skulle ännu, sägs det i artikeln, kunna vara med och bygga ett bättre Finland om dess målsättningar och metoder skulle vara i större samklang med den kristna tron. Skribenten konstaterar dock att han har svårt att tro att arbetarrörelsens ledare är villiga att ompröva sina beslut när det gäller inställningen till den kristna tron. Han hoppas ändå att man inom det socialdemokratiska partiet skulle inse att en neutral inställning till den kristna tron kunde innebära att de som nu fjärmades från partiet på grund av dess trosfientlighet skulle kunna ställa upp i dess kamp för ett rättvisare samhälle. Författaren drar också upp en klar gräns mellan socialdemokratin och den socialism som anarkisterna och bolschevikerna stod för.³⁹⁸

³⁹⁸ Kotimaa 19.4.1918; Kena 1979, 112.

9. Det religiösa livet i Borgåbygden under inbördeskriget

9.1. Lokalpressen

De lokala tidningar som utkom i Borgåbygden innehöll en hel del material som både direkt och indirekt berörde inbördeskriget. I första hand är det fråga om artiklar och skrivelser som berör läget ur de vitas synvinkel.

Några artiklar som skulle beröra församlingens inställning till händelserna ingår inte i tidningarna. Predikningar eller annat religiöst material som skulle kunna vara av värde för bedömningen av de församlingsanställdas inställning till inbördeskriget finns inte heller. Man redogjorde för församlingens aktiviteter i den mån de var av mera allmänt intresse, bl.a. rapporterade man om beslut som församlingens förtroendeorgan hade gjort. Likaså publicerade man de beslut som hade fattats av Borgå domkapitel. Vidare refererades ingående de kristna föreningarnas årsmöten. Man redogjorde för jordfästningar såvida de var av allmänt intresse, liksom en del speciella festtillfällen där prästerskapet medverkade. Församlingen annonserade liksom tidigare sin verksamhet i tidningarna.

Jag kan alltså konstatera att det under denna tid ingick mycket litet om församling och kyrka i lokalpressen som skulle kunna vara av intresse för min undersökning. Den 5 februari 1918 ingick dock i Borgåbladet en notis som det är skäl att citera:

Högmässogudstjänsterna i domkyrkan i söndags, såväl de svenska som de finska, övervoro av en talrik menighet, så att det åldriga templet varje gång var fullt av folk. Olika avdelningar av skyddskårerna närvaro även in corpore med kårens fana vid envar av gudstjänsterna. Den svenska förmiddagsgudstjänsten övervars därjämte av landsstaten för östra Nyland, t.f. landshövdingen, friherre G.

Silverhjälm samt vicelandshövdingarna Otto M. Hohenthal och Fredrik Mörtengren. Vid samtliga gudstjänster predikade domprosten E. Hannula. Hans av kraft och förtröstan genomandade predikoord torde vi i ett följande nummer bli i tillfälle att återgiva.³⁹⁹

Eftersom Borgåbladet av de röda makthavarna förbjöds att utkomma efter den 7 februari 1918 blev den utlovade predikan aldrig återgiven. Artikeln i Borgåbladet visade tydligt hur nära varandra skyddskårerna och församlingen stod. Att lokalpressen intog en viktig roll när det gällde att styra den allmänna opinionen är en självklarhet. Det förstod också den röda ledningen och i sin strävan att få monopol på informationen i bygden förbjöds utgivningen av lokaltidningarna.

Om också lokalpressens artiklar om den lokala församlingens inställning till inbördeskriget i stort lyste med sin frånvaro lyckades man dock med hjälp av en artikel som berörde kyrkan, jaga upp hatet mot de röda. Artikeln hade ingenting med Borgåbygden att göra, men den visar som sådan hur viktig man ansåg att kyrkan var och att man genom att utnyttja vanliga människors positiva inställning till kyrkan uppenbarligen försökte styra den allmänna opinionen.⁴⁰⁰ På Borgåbladets paradsida ingick den 11 maj 1918 – några dagar före frihetskrigets slut den 16 maj – en artikel med rubriken ”De röda vilddjuren mördade och marterade präster”. Artikelförfattaren skriver:

Bland de röda vilddjurens offer finnas flere präster. Kyrkoherden i Suodenniemi mördades invid sin hustrus sida. Liket fick flere dagar ligga ute i snön, och de egna tillätos icke taga vara på detsamma. De röda uppställde det stelnade liket utanför kyrkans port och stucko en bibel i offrets hand. Sedan begabbade och hånade man den döde. [...] En svensk krigare berättar följande fasansfulla skildring från Ruovesi. Kyrkoherden därstedes hade av de röda korsfästs vid altarbordet i kyrkan. Hans bröst var uppläckt av något eggvapen och i såret hade man strött salt. Ovanför det olyckliga offrets huvud hade man med blod å en papperslapp tecknat orden ”Auttakoon Jumalanne” (Må Eder Gud hjälpa).⁴⁰¹

³⁹⁹ Borgåbladet 5.2.1918.

⁴⁰⁰ Huhtala 1937, 31-36.

⁴⁰¹ Borgåbladet 11.5.1918 (Upplaga B).

Den första delen av artikeln i Borgåbladet är uppenbarligen samma berättelse som senare publicerades i två böcker som utkom efter kriget. Den ingick i ”Punainen terrori Suomessa 1917-1918” (Röd terror i Finland 1917-1918), som utgavs anonymt år 1919. Där kan vi läsa en s.k. ögonvittnesskildring av artilleriavdelningens befälhavare C. Lindholm:

Den 20 mars då mina trupper avancerat till Suodenniemi påträffade jag kyrkoherden för Suodenniemi socken mördad. Liket stod upprätt, stött av två bajonettförsedda gevär. Bajonetterna hade trängt in under skulderbladen och stack fram vid nyckelbenen. Ögonen hade stuckits ut. Liket bar glasögon och hade en Bibel under armen. Den avlidnes hustru hade enligt utsago tillsammans med parets dotter tvingats se på medan mordet begicks.

Den andra boken, där berättelsen i delvis ny form ingick, är författad av H. J. Boström och heter ”Sankarien muisto” (Minnet av hjältarna, förf.övers.) som utkom år 1927. Där berättas om kyrkoherde Kalpas död. Några förnamn finns inte nämnda.

Han rannsakades i staben och hans dödsdom förkunnades. Han fördes genast därefter cirka 100 meter från huset åtföljd av två vakter. Där avrättades han genom skjutning. Liket plundrades, skymfades och lämnades liggande i snön. K:s hustru fick först fem dagar senare veta vad som hänt.⁴⁰²

Trots att berättelserna är mycket olika varandra är det sannolikt att de återger samma händelse. I tidningsartikeln talas det om kyrkoherden i Suodenniemi. I de två böckerna berättas det dels om Suodenniemi, dels om prästen som hette Kalpa. Jag noterar att kyrkoherden i Suodenniemi verkligen hette Kalpa. Likheter mellan tidningsartikelns berättelse om mordet på kyrkoherden i Suodenniemi och berättelserna i de två böckerna är inte stora, men man kan ändå anta att de handlar om samma prästmord.

Den andra delen av tidningsartikeln berättar om kyrkoherden i Ruovesi. Nu finns det ändå inga andra uppgifter om att kyrkoherden i Ruovesi skulle ha blivit mördad. Vem var då den andra prästen i tidningsartikeln? Vi vet att tio präster blev mördade. Av dem avrättades fem i mordcentralen i Kouvola-Koria. Två blev mördade i krigets inledande skede, en blev

⁴⁰² Ylikangas 1993b, 489; Paavolainen 1966, 252.

mördad i mars, en i april och en i maj. Eftersom det är fråga om en och samma artikel i Borgåbladet, borde man kunna anta att de två prästerna blev dödade ungefär samtidigt. Kalpa blev mördad den 13 februari 1918, nio dagar tidigare blev Juho Heikki Tuori avrättad. Men han var kyrkoherde i Loppis och inte i Ruovesi. Någon beskrivning, som ens skulle komma nära den som ingår i artikeln i Borgåbladet, finns inte om mordet på Tuori. I Jaakko Paavolainens bok finns en redogörelse för hur Tuori blev dödad. Han slogs i huvudet med en gevärskolv varefter man med en bajonett stack upp hans mage. Till sist sköt man honom. Denna beskrivning är så annorlunda att det knappast kan vara fråga om samma mord. Däremot har mordet på kyrkoherden i Längelmäki församling Iisakki Virtanen som blev mördad över en månad senare (12.3.1918) stora likheter med artikeln i Borgåbladet. Paavolainen skriver om hur han blev korsfäst på altarbordet och hans bröst blev genomborrat. Han berättar också om att salt skulle ha blivit strött i hans sår och att man med blod hade skrivit att Gud må hjälpa honom.⁴⁰³ Med största sannolikhet är det alltså fråga om morderna på Kalpa och Virtanen som återges i Borgåbladet.

För en sentida läsare uppstår många frågetecken när man läser de olika berättelserna. Hade de röda verkligen så mycket vapen att de kunde offra två bajonettförsedda gevär för att ”korsfästa” en som dött? När det gäller tidningsartikeln kan man förstås fråga sig om de som dödade kyrkoherden i Suodenniemi verkligen gav sig tid att vänta tills liket stelnat för att sedan kunna bära det till kyrkans port. Bibeln hade enligt de bägge skildringarna placerats dels i handen, dels under armen. Enligt tidningsartikeln mördades kyrkoherden vid sin hustrus sida och i överste Lindholms ögonvittnesskildring var hela familjen vittne till mordet. Boström skriver däremot att hustrun först fem dagar efter avrättningen fick veta vad som hänt

Tidningsartikeln frossar i de grymheter som de röda påstods vara skyldiga till. Man kan inte heller låta bli att fråga sig hur den svenske krigaren så väl behärskade finska att han klarade av att memorera orden ”Auttakoon Jumalanne”. De olika beskrivningarna av morderna på prästerna är säkert baserade på verkliga händelser men de är på olika sätt överdrivna för att på så sätt framhäva hur grymma de röda hade varit. Heikki

⁴⁰³ Paavolainen 1966, 251.

Ylikangas har i ”Vägen till Tammerfors” noterat de ovannämnda böckerna, men han har synbarligen inte varit medveten om tidningsartikeln, eftersom han drar slutsatsen att redogörelserna i de två böckerna skrivits i efterhand för att ge motiv och orsak till den massiva hämnd som de röda blev utsatta för. De facto spred berättelsen om prästmorden skräck, avsky och hat redan under inbördeskrigets slutskede.⁴⁰⁴

Ändå tycks inte de artiklar som jag ovan har noterat i någon nämnvärd grad ha påverkat opinionerna i Borgåbygden. Det förekom nämligen inte några överdrivna hämndaktioner i dessa trakter. Det enda som man kan anta är att det uppenbarligen utdömdes en del godtyckliga dödsdomar i samband med de arkebuseringar som utfördes genast efter inbördeskriget.⁴⁰⁵

9.2. Borgå svenska domkyrkoförsamling

9.2.1. Kyrkostämma, kyrkofullmäktige och kyrkoråd

Genom de protokoll som förts och som finns bevarade i församlingens arkiv tycker man att det skulle ges en fingervisning om hur församlingen och dess lekmän reagerade under inbördeskriget. Det märkliga är dock att församlingens förtroendevalda inte med ett ord, vid något som helst möte, behandlade inbördeskriget. Olika ställningstaganden skulle nämligen framkomma i protokollet eftersom de är skrivna som diskussionsprotokoll. För att få en uppfattning om hur kriget inverkade på församlingen och dess verksamhet är jag därför tvungen att använda mig av andra källor.

⁴⁰⁴ Ylikangas 1993b, 490.

⁴⁰⁵ Hos förf. Intervju med Yngve Lindert. Linderts farmor Hulda Vihelmina, f. 18.3.1877 har för honom berättat att hennes man inte på något sätt hade deltagit i striderna. Han hade varit ”röd” p.g.a. den stora misär och fattigdom familjen hade levit i. Willehard Lindert, f. 27.9.1868 blev utan rannsaking arkebuserad den 26.4.1918 och efter-lämnade hustru och åtta barn. Se även BKSA I Aa:35, 559.

9.2.2. Församlingens präster

För att få en bild av vad som hände i församlingen under inbördeskriget börjar jag med att försöka ta reda på hur församlingens präster reagerade inför händelserna under kriget. Som vi redan tidigare har kunnat konstatera betraktades församlingens kyrkoherde Edvard Hannula allmänt som en högerman. Detta framgår bl.a. i den biografi, som egentligen handlar om en annan av församlingens präster. Enligt den var Hannula ”en ultrahögerman” som ”genom utmanande yttranden hade riktat deras [de rödas] hat mot sig” och som ”rymde fältet och gömde sig, enligt uppgift hos bondfolk i Pellingetrakten.”⁴⁰⁶ Eftersom Hannulas dotter Ruth under Pellingeslaget, som ung frivillig sanitär mitt i kulregnet gick ”med het mjölk till kulsprutskommandona” låter detta antagande om flykt till Pellinge sannolikt.⁴⁰⁷ Var Ruth Hannula hade sina sympatier kommer mycket tydligt fram i en dikt hon skrev vid denna tid och som ingick i Borgåbladet sommaren 1918. Dikten har titeln ”Ve eder!” Jag återger två av stroferna:

1. Ve er, som i fredliga hemmens ro
Befläckat med blod er hand!
Ve eder, ni mördare, röde män,
ni kvinnor ur avgrundsrand,
som drogo med uti härjningståg
att krossa de svage och slå
O, ve er, ty Gud från sitt ljus det såg.
Hans vrede skall över er gå

4. Då ni släpat och stympat en son, en far
och hån lett åt hustruns gråt.
O, veten, vår älskade fosterjord
är ännu av tårar våt.
Det spirar blommor, där marken väts,
den ingen räkna förmår.
O, ve er, till seklernas sena tid
edra gärningars mörker går.⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ Panelius 1985, 21.

⁴⁰⁷ Helsingius 1918, 26, 169.

⁴⁰⁸ Borgåbladet 18.7.1918.

I samband med jägarbataljon Thesleffs upplösning och dess paradmarsch kring Borgå trycktes flera vykort. Foto: Borgå museum.

Några säkra bevis för att Edvard Hannula verkligen skulle ha gömt sig på Pellinge har vi inte. Börje Andersson från Pellinge har visserligen berättat om två sårade skyddskårister som sökte skydd i hans föräldrars stuga och nämner att den ena sårade var präst. Här kan det eventuellt också ha varit fråga om teologie studerande Otto Weckström som bevisligen var med i Pellingeslaget. Otto Weckström var hemma från Bjurböle. En eventuell bindning mellan Hannula och Pellingekåren finner jag i uppgiften om att Hannula höll ett av talen då Jägarbataljon Wilhelm Thesleff – till vilken Pellingekåren anslöt sig när bataljonen i början av april landsteg i Hangö – upplöstes i Borgå.⁴⁰⁹ I en nekrolog över Hannula i Svenskt kyrkoliv i Finland berättar S.W. Roos om Hannulas flykt till Pellinge. Roos skriver att Hannula ”råkade i de rödas våld och fördes redan ut för att skjutas. Det dödande skottet föll dock inte. Gud ville ännu spara hans liv för arbetet inom församling och samhälle”.⁴¹⁰ Huruvida detta verkligen har skett finns inte bekräftat i andra källor.

⁴⁰⁹ Finlands Frihetskrig 1933, 230; Juslin 2000, 122.

⁴¹⁰ Roos 1931, 40.

Kapellan Emil Panelius däremot bodde kvar i Borgå under hela den tid inbördeskriget varade. Att han högaktades och uppskattades också av de röda finns det flera belägg på. I biografien över Panelius kan vi bl.a. läsa:

Under röda tiden bodde Sigurd (f. 28.12.1895) och Armas (f. 6.5.1898) inackorderade hos sin släkting Sofi von Bonsdorff i Helsingfors [...] En dag blev det husundersökning som gjordes av några rödgardister för att söka eventuellt gömda vapen, antagligen efter angivelse. Då ledaren för gruppen frågade efter deras namn och fick veta att de var söner till f.d. fängelseprästen Emil Panelius avbröts undersökningen omedelbart och männen gav sig iväg utan närmare förklaring.⁴¹¹

Emil Panelius råkade också ut för en alldeles speciell händelse som det är skäl att återge. Händelsen utspelades på en söndag under den s.k. ”röda tiden” i Borgå. Panelius hade just börjat sin predikan när en grupp beväpnade rödgardister stövlade ”fram längs mittgången, stannade där ett ögonblick och vandrade sedan upp på läktaren mitt emot predikstolen. Där satte de sig och riktade sina gevär mot predikanten. Han lät inte detta kusliga intermezzo bringa sig ur fattningen, utan fortsatte gudstjänsten ända till slut”.⁴¹² Några åtgärder att gripa Panelius gjorde inte de röda kyrkobesökarna, utan Panelius fick lämna kyrkan utan att bli antastad.

Att prästerna i Borgåbygden stod på de vitas sida finns det knappast något tvivel om. Detsamma var för övrigt fallet i så gott som hela Finland. Därför kan Mikko Juva i sin undersökning ”Valtiokirkosta kansankirkoksi” konstatera att prästernas sympatier och stöd var så gott som helt på de vitas sida.⁴¹³

⁴¹¹ Panelius 1985, 15.

⁴¹² Panelius 1985, 21-22.

⁴¹³ Juva 1977, 46.

9.2.3. Gudstjänstlivet

Till det normala församlingslivet hörde gudstjänster, aftonsånger och förrättningar. Antalet deltagare vid gudstjänsterna under inbördeskriget sjönk från 3.000 till 2.500. Detta hade sin orsak i den allmänna osäkerhet som rådde under de nio veckor som de röda hade makten i Borgåbygden. Det var inte riskfritt att ta sig till kyrkan i Borgå stad, i synnerhet inte för sockenborna. Det hade man blivit upplyst om inte minst genom lokalpressens propagandafärgade information. Antagligen svalnade också det till en början så livliga intresset bland de finskspråkiga att besöka domkyrkan som de från och med den 24 oktober år 1917 hade fått rätt att fira gudstjänst i.

Man hade i bygden också beaktat den strategi som många i kyrkans ledning pläderat för, nämligen grundandet av kristna föreningar. Jag har i ett tidigare avsnitt redogjort för det rika föreningsliv som uppstod i Borgåbygden vid sekelskiftet. Med tanke på landet i stort var de kristna föreningarnas andel anmärkningsvärt stor i Borgåbygden och vi kan konstatera att församlingen indirekt genom dessa föreningar samlade mera folk än någonsin tidigare.

Det bortfall vi kan notera vad gäller kyrkobesökarnas antal kompen-serades sannolikt med uppslutningen vid föreningarnas sammankomster. Vid dem kunde man otvunget umgås, diskutera och vara tillsammans. Utgående från protokoll och andra handlingar har jag räknat ut att ca 20% av alla stadsbor år 1917 deltog i någon kristen föreningsverksamhet varje vecka.

9.2.4. Åsiktsyttringar vid läsförhören

Man får en god bild av flera prästers inställning till samhällsutvecklingen om man studerar protokollen från församlingens läsförhör. Det finns ingen färdig modell enligt vilken protokollen skulle ha skrivits. Därför är en del protokoll mycket detaljerade och även känsloladdade, medan andra är mycket kortfattade och beskriver stämningen vid läsförhöret endast med några få ord. Det man dessvärre också måste notera är att vissa för-

samlingspräster inte höll läsförhör, varför deras åsikter om det röda upproret aldrig blev dokumenterade i protokoll av denna typ.

För min undersökning har det också varit viktigt att försöka platsbestämma läsförhören, eftersom det är av intresse att få reda på hur dessa förlöpte på de platser där det fanns arbetsföreningar eller där antalet röda var förhållandevis många. Vad sade prästerna i dessa läslag? Var prästernas auktoritet så stor att de verkligen vågade kritisera de röda? Deltog överhuvudtaget de röda i läsförhören? Detta är frågor som jag försökt finna svar på i de protokollsanteckningar som finns.

Protokollen har alltså ingen enhetlig utformning, utan läsförhörspästen eller den som skrivit protokollet har haft fria händer att utforma protokollet efter eget förgottfinnande. Gemensamt för de flesta protokoll är dock att de på ett eller annat sätt tangerade det som pågick i samhället. Det gäller i synnerhet protokollen från de läsförhör som Sigurd Öhrnberg och Emil Panelius höll.

Det är dock stor skillnad på prästerna i detta avseende. Adjunkten Öhrnberg talar i första hand om det politiska läget och protokollen berättar hur han försöker egga de närvarande till kamp mot de röda. Kapellanen Panelius beskriver i sina protokoll i första hand vad som händer under själva läsförhöret och nämner endast i förbigående om man också har diskuterat utvecklingen i samhället.

De första läsförhören 1918 bar en stark prägel av politiska möten med inslag av bön, psalmsång och andakt. Läsförhöret den 28 januari 1918 i Norrveckoski hölls av ministerieadjunkt Sigurd Öhrnberg som biträdades av lärare Johannes Wirén, vilken fungerade som sekreterare. Wirén var förtroendeman i domkyrkoförsamlingens ledande organ och under många år sekreterare i Lutherska Evangeliföreningens lokalavdelning i Borgå.⁴¹⁴ Läsförhöret var, läser vi i protokollet ”oerhört talrikt besökt”. Efter läsförhöret ”dryftades frågan om bildandet av skyddskår, varvid pastor Öhrnberg i flera andraganden ivrigt uppmanade byns män att inträda i skyddskåren, belysande saken genom Rom. 13.”⁴¹⁵

⁴¹⁴ Wirén 1943, 235-236.

⁴¹⁵ BKSA II Ah:3, 275 (Norrveckoski 28.1.1918).

Läsförhöret i Söderveckoski den 29 januari 1918 blev i högsta grad dramatiskt. Protokollet berättar om hur pastor Öhrnberg just höll

sitt katekesföredrag över ämnet ”vad skola vi tänka om timliga olyckor”, då en man öppnade stugans dörr och ropade: ”alla man ut!”. Den föregående afton bildade skyddskåren, som haft sina första övning under natten, var nämligen in corpore närvarande vid läsförhörstillfället för att stärka sin själ för den förestående kampen. De drogo, utan ett ord, till strid, som lågade i Sibbo.⁴¹⁶ Det var en underlig stund. Ingen ljudlig klagan. Tung saknad blott, då de egna gått. Krigets allvar mätade med ens hela stämningen, varföre past. Öhrnberg höll ett tal över 91 psalmens 1-11 verser. Efter några trosfrimodiga, förtröstansfulla sånger och bön skildes man åt, några för att taga måhända ett sista farväl av sina män, fäder och söner.⁴¹⁷

Vi kan lägga märke till en nästan överdriven högstämndhet i protokolltexten. Att det sedan visade sig att det var falskt alarm och att inget tåg med rödgardister kom från Kervo är sedan en annan sak. I Mickelsböle avslutades mötet med ”ett av tidsstämningen framsprunget andligt, fosterländskt tal sång och bön”. I en anmärkning efter det egentliga protokollet noteras att det endast varit ”kvinnor barn och ålderstigna män med krökt rygg och silvervitt hår” närvarande vid läsförhöret. Men, fortsätter anmärkningen: ”Landsvägen vimlade av yngre män, som foro ut för lag och rätt, för hem, för bröd, för land.”⁴¹⁸

Också läsförhöret i Kullo och Svartbäck avslutades med ”fosterländska tal”. I en not efter protokollet från läsförhöret i Svartbäck finns följande kommentar:

”Natten mot den 31 januari 1918 vaknade förrättningsmännen å Kullo Stor Lavers kl 1/2 1 på natten av att byns män alarmerades till strid i Sibbo, dit de även begåvo sig längs de ytterst dåliga vägarna, eldade till kamp genom de andaktsstunder, vilka av förrättningsmännen höllos varje afton kl. 6 e.m. i alla byar.”⁴¹⁹

⁴¹⁶ Hembygdsminnen 1928, 76-78.

⁴¹⁷ BKSA II Ah:3, 272 (Söderveckoski 29.1.1918).

⁴¹⁸ BKSA II Ah:3, 276 (Mickelsböle 31.1.1918).

⁴¹⁹ BKSA II Ah:3, 277 (Kullo 31.1 och Svartbäck 1.2.1918).

Hur dessa andaktsstunder i byarna organiserades och utformades finns det inga anteckningar om i protokollet. Vid läsförhöret i Renum, höll pastor Öhrnberg ett katekesföredrag över frågan ”

Äro vi pliktiga att visa andra samma vörnad som mot våra föräldrar? speciellt uppbärande sig vid vörnaden mot överheten. Alla samvets- o. andra hinder för medlemskap i skyddskåren vederlades och öppet uppmanades alla sedliga män att resa sig mot det röda djävulska upproret och strida med fädrens kraft och anda under deras segervissa fältrop; Gud med oss!⁴²⁰

Vid läsförhöret på Drägsby gård hos friherrinnan Aina Standertskjöld (f. Orrman) noterades i protokollet att läget var ”yttermera skärpt, emedan bl. de närvarande underhåfvande funnos röda element i oroväckande grad.⁴²¹ Jag har i ett tidigare avsnitt visat hur såväl röda som vita deltog i läsförhören. Detta kan ytterligare verifieras med flera utdrag ur läsförhörsprotokoll från februari 1918. Enligt läsförhörsprotokollet från Åby var ”drygt hälften av de närvarande [...] röda, och ilska sådana”. Pastor Öhrnberg tog kraftigt ställning mot de röda. Han höll ett tal över psalmistens ord ”De ogudaktiga grönska såsom gräs”. Han framhöll vidare hur ”det röda upproret kommer att sluta illa för dem som deltaga däri och hylla det”. Enligt protokollet avslutades läsförhöret med lantdagpsalmen och bön.⁴²² I protokollen från de av Panelius hållna läsförhören var kommentarerna till det som pågick i samhället inte ens närmelsevis lika salvelsefyllda.

Läsförhöret i Teissala kunde inte hållas den 8 februari 1918, eftersom de vita dragit sig från Borgå stad till skären och de röda ”besatte staden kl. tiotiden f.m. berusade av sin lätta seger”. Det samma gällde läsförhören i Varlax, Lomböle och Skavarböle. ”Orsaken var enligt protokollet att de röda mördade, plundrade, rasade och härskade 9 utomordentligt långa veckor i Borgå med omnejd”.⁴²³

⁴²⁰ BKSA II Ah:3, 277 (Renum), 283 (Drägsby).

⁴²¹ BKSA II Ah:3, 283 (Drägsby 4.2.1918).

⁴²² BKSA II Ah:3, 278 (Åby 5.2.1918).

⁴²³ BKSA II Ah:3, 279 (Varlax, Lomböle och Skavarböle 8.2.1918). Det kan noteras att protokollet är skrivet efter inbördeskriget.

Protokollen från läsmötena Gäddrag, Norike, Brattnäs, Illby, Sannäs, Stensböle, Saxby och Veckjärvi var kortfattade, men i samtliga betonade Panelius tidens allvar och det talades om ”den hotande klasskampen” som belystes ”från Guds ords synpunkt”.⁴²⁴ Här är det skäl att notera att Panelius tar fram det som också var viktigt för kyrkan, nämligen klasskampen. Enligt kyrkan hotade klasskampen att rasera den rådande samhällsstrukturen och detta i sin tur kunna ha oanade följder.

Av dessa exempel får vi en ganska god bild av var församlingen stod i förhållande till de röda. Av läsförhörprotokollen och en tidigare uppskattning av de närvarandes antal (se avsnitt 4.3.6) konstaterar jag att läsförhören hade en viktig funktion att fylla och att de samlade förhållandevis mycket folk. På basen av de anteckningar och övriga uppgifter som finns bevarade vågar jag anta att cirka 30% av dem som bodde i byalaget besökte förhören. Då är också barnen inberäknade i denna siffra.

En av de viktigaste uppgifterna för läsförhörens var att upprätthålla byagemenskapen men de gav också prästerna en möjlighet att träffa sina församlingsbor. Vid dem kunde han inte bara undervisa, han kunde förhöra sig om läget i byalaget. Söndagsskolor grundades och söndagsskollärare utsågs. Vidare diskuterade man frågor som var aktuella såväl i byn som i församlingen som helhet. Följdverkningarna av det som hände vid läsförhören var säkert stora.

Kyrkan var otvivelaktigt en auktoritet vid denna tid och det församlingens präster uttalade sig om litade man på. Som en följd av denna auktoritet kunde prästerna givetvis också styra sina församlingsbor. Det torde knappast vara någon överdrift att påstå att kyrkans ord ”bar långt” genom de årligen återkommande läsförhören. Sådan var situationen före och ännu under inbördeskriget.

I detta kapitel har jag inledningsvis skisserat upp situationen i hela Finland. Därefter har jag mera noggrant redogjort för inbördeskrigets förlopp i Borgåbygden. Jag har påvisat hur viktig den kristna tron var för de vita som deltog i kampen. Jag har även försökt ge en beskrivning av hur aktiva de röda från Borgåbygden egentligen var i de skärmytslingar som ägde rum. Slutligen har jag försökt visa på vilket sätt kyrkan och

⁴²⁴ BKSA II Ah:3, 280-284 (Gäddrag m.fl. 22.1-6.2.1918).

församlingen i Borgåbygden kom i beröring med inbördeskriget. Speciell vikt har jag lagt vid granskningen av prästernas agerande. Här har de ofta mycket utförliga läsförhørsprotokollen varit en viktig källa.

C.

TIDEN EFTER INBÖRDESKRIGET

10. Ett delat samhälle

Inbördeskriget hade delat Finlands folk i två grupper. De vita hade gått segrande fram. Kyrkan hade ställt sig på deras sida och prästernas insatser hade uppskattats bland de vita. I detta avsnitt kommer jag att notera tudelningen av samhället. Jag kommer också att försöka skärskåda den grupp av människor som engagerat sig på den röda sidan. Situationen för många av dem var fruktansvärt svår. De vitas hämnd var hård och skoningslös. Jaakko Paavolainen har kommit fram till att ca 8.380 personer avrättades, av dem 364 (4,3%) kvinnor. Den vita sidan ansåg till en början att den riktiga siffran för dem som sköts skulle ha varit 4.972. Statskansliets arbetsgrupp har den 1 september 2003 kommit fram till att de arkebuserade rödas antal skulle ha varit 7.375.

R. H. Oittinen som år 1948 skrev om arbetarrörelsen i Finland noterar att det socialdemokratiska partikansliet räknade med att 18.965 röda dog under kriget. Här är det fråga om stupade, arkebuserade och döda i fånglägren. Enligt Oittinen räknade man dock med att antalet döda i fånglägren skulle ha varit var 5.000-6.000 flera än vad den tillgängliga statistiken visade. Ytterligare hävdade man att 1.824 personer försvann. Jaakko Paavolainen har kommit fram till att de dödas antal bland de röda skulle ha varit totalt 23.724 eller 24.441.⁴²⁵

Enligt senare forskning verkar det som om både Oittinens och Paavolainens siffror skulle vara tagna i underkant. Statskansliets arbetsgrupp meddelade i september 2003 att man då kommit fram till att antalet döda på den röda sidan skulle ha varit sammanlagt 27.055. Det är dock troligt att siffran ännu kommer att justeras.⁴²⁶ Paavolainens uppskattning har hittills ansetts vara den mest tillförlitliga. Statskansliets arbetsgrupp har i

⁴²⁵ Paavolainen 1986, 117-118.

⁴²⁶ Oittinen 1948, 173; www.narc.fi (1.9.2003).

någon mån justerat Paavolainens uppgifter men dessa är som sagt ännu inte slutgiltigt kontrollerade. Jämfört med antalet offer för den röda terrorn under kriget är siffran för de röda som dog fem gånger större.

Omkring 80.000 röda inspärrades i fångläger. De största fånglägren fanns i Helsingfors, Tavastehus, Lahtis, Ekenäs och Riihimäki. Situationen i fånglägren var olidlig och de dödas antal synnerligen stort. Under tiden 4.6-15.9.1918 var de avlidnas antal 10.102. Paavolainen har gjort en förteckning över de fångläger som fanns, antalet fångar, samt antalet döda i respektive fångläger.

Tabell 17. Antalet fängslade och avlidna i fångläger och fängelser under tiden 4.6 - 15.9 1918.⁴²⁷

Fångläger	Avlidna	Antal fångar	%
Helsingfors (från 27.5)	999 (1.323)	13.341	7,49 (10,62)
Åbo	120 (162)	3.3	3,64 (1,3)
Tavastehus (från 28.5)	2.070 (2.166)	11.286	18,34 (17,39)
Ekenäs	2.654 (2.941)	8.689	30,54 (23,66)
Riihimäki	775 (645)	8.495	9,12 (5,17)
Tammerfors	878 (1.152)	7.71	11,39 (14,94)
Lahtis	879 (1.128)	9.867	8,91 (11,43)
Viborg	798 (567?)	6.08	13,33 (9,32)
Villmanstrand	588 (542?)	2.658	22,12 (20,39)
Kuopio	274 (465)	2.631	10,41 (17,67)
Uleåborg	23	883	260
Brahestad	20	129	1550
Vasa	9	862	106
Toijala	5	546	916
S:t Michel	10	778	1285
<i>Totalt</i>	<i>10.102 (12.453)</i>	<i>74.8</i>	<i>1351</i>

⁴²⁷ Paavolainen 1986, 184; Eerola & Eerola 1998, 121-123. Siffrorna inom parentes avviker delvis. En av orsakerna till att siffrorna inte stämmer kan vara att de siffror som finns inom parentes omfattar hela tiden fånglägren var i funktion medan Paavolainens undersökning, som av tabellrubriken framgår, enbart omfattar tiden 4.6-15.9.1918. Helt stämmer knappast heller det antagandet eftersom en del siffror är lägre än de Paavolainen uppgett. Det gäller Viborg och Villmanstrand.

Som vi kan se av sammanställningen var situationen värst i Ekenäs, där 30,54% av dem som internerats dog. Det största antalet dödsfall förekom i Ekenäs och Tavastehus. De dödas antal på de bägge orterna var 2.554 respektive 2.070. Siffrorna inom parentes i kolumnen för avlidna liksom procenttalet för de döda i förhållandet till samtliga fångar, är tagna ur boken Henkilötappiot Suomen sisällissodassa (Personförlosterna i finska inbördeskriget), som har utkommit efter Paavolainens böcker.

Paavolainen redogör också för fördelningen mellan länen när det gäller de avlidna i fånglägren.⁴²⁸ De flesta döda var hemmahörande i Åbo och Björneborgs län. Av sammanlagt 3.383 internerade från detta län dog 35,7%. Också Tavastehus län uppvisar många döda. Av 2.296 fångar dog 24,2%. Efter dessa följer sedan Nylands län där 19,7% av 1.868 dog. Minst döda kommer från Uleåborgs län d.v.s. 0,8% men då var också fångarnas antal endast 76.⁴²⁹

Jag har inte funnit någon orsak till att i detalj klarlägga vad olika forskare har kommit fram till i fråga om döda på den röda respektive den vita sidan. Det är utredningar som fortsättningsvis görs. För min undersökning har det räckt att få fram tendenser och de stora linjerna.

Tabell 18. Döda under och efter inbördeskriget.⁴³⁰

	Röda		Vita
	Oittinen (1948)	Paavolainen (1986)	
1. Stupade (1918)	1, 2, 3 tillsammans	3.561	3.500
2. Arkebuserade, skjutna (1918)	18.965 + uppsk. 5.000 ev. 6.000	8.38	1.649
3. Döda i fångläger		11.783 el. 12.500	
4. Uppskattade ytterligare döda och försvunna (Oittinen)	1.824		
<i>Totalt</i>	<i>25.789 (el. 26.789)</i>	<i>23.724 (el. 24.441)</i>	<i>5.149</i>

⁴²⁸ Paavolainen 1986, 117, 186.

⁴²⁹ Paavolainen 1986, 117, 186.

⁴³⁰ Oittinen 1948, 173; Paavolainen 1986, 117, 183; Eerola & Eerola 1998, 156.

I broschyren, ”Krigsdödade i Finland 1914-1922”, ges uppgifter om att antalet döda skulle ha varit mycket högre. Här bör dock noteras att en del perifera krigshändelser som inföll efter det att det egentliga inbördeskriget var över också är medräknade. Detta gäller också i fråga om döda som inte var finska medborgare.

Tabell 19. Det totala antalet döda under och strax efter inbördeskriget enligt broschyren krigsdödade i Finland 1914-1922.⁴³¹

Krigshändelser	uppskattade antal krigsdöda
Kriget 1918	ca 35.000
Ryska militär- och civilpersoner i Finland avrättade av finländare 1918	minst 1.000
De östkarelska expeditionerna 1918	100
De finländska rödgardistavdelningarna i Sovjet 1918-1922	1.500
Den finländska Estlands expeditionen 1919	100
Aunusexpeditionen 1919	400
Övriga kriser	500
<i>Totalt</i>	<i>ca 37.750</i>

I samband med den rapport som den av statsrådet tillsatta projektgruppen gav den 6 mars 2002 justerades broschyrens uppgifter för år 1918. En ny justering gjordes den 1.9.2003 enligt följande:

Dödssätt	Röda	Vita	Övriga	Sammanlagt
Stupade	5.324	3.279	484	9.084
Avrättade, skjutna , mördade	7.207	1.321	392	8.92
Döda i fångläger	11.79	6	500	12.291
Döda efter frisläppning från fångläger	592		2	594
Försvunna	1.818	42	116	1.966
Döda på andra sätt	695	173	536	1.404
<i>Tillsammans</i>	<i>27.43</i>	<i>4.821</i>	<i>2.030</i>	<i>34.259</i>

⁴³¹ Broschyren Krigsdödade i Finland 1914-1922.

I juni 1918 trädde en ändring av strafflagen i kraft, vilken möjliggjorde villkorliga domar. Med stöd av den nya lagen försattes 40.000 fångar i villkorlig frihet. Under hösten kom nya fångamnestier. De skedde den 31 oktober och den 7 december. Genom dessa blev nästan 75% av dem som satt fängslade frisläppta. I slutet av år 1918 fanns endast 6.100 röda fångar kvar i fånglägren. Sedan följde i snabb takt nya amnestier: 19.6.1919, 30.1.1920, 20.1.1921, 21.5.1921, 7.12. 1923, 23.10.1925 och 18.5.1927. I början av år 1920 var de fängslade cirka 4000 till antalet. Vid ingången av år 1921 var de 1000 och i slutet av år 1925 ca 200. År 1927 var antalet fångar ca 50 stycken.⁴³²

Utöver de röda som dömdes till fångläger, fanns det andra grupper som också drabbades hårt efter kriget. Det var i första hand de familjemedlemmar som blev kvar i torpen och gårdarna, när fadem i huset dömdes till internering. För dem var livet tungt och svårt på många sätt. Deras ekonomiska situation var i de flesta fall katastrofal.

Ytterligare fanns sådana som hade sympatiserat med de röda men som inte själva hade deltagit i kriget och som efter kriget var fyllda av besvikelse över utgången. Det var fråga om en tudelning av samhället som även gick genom byarna och mellan husen,⁴³³ till och med genom släkter och familjer. Det var en ny splittrad samhällsstruktur som blev en utmaning för många, inte minst för kyrkan och de enskilda församlingarna.

⁴³² Paavolainen 1986, 198-199.

⁴³³ Hos förf. Intervju med Karin Andersson.

11. Borgåbygden och dess invånare efter inbördeskriget

11.1. Döda bland de vita och de röda

Av de röda från Borgåbygden stupade nio personer, fyra blev skjutna, fjorton avrättades (en av dem blev avrättad i Lahtis, den 7 maj 1918) och en dog ”av sår”. Det betyder sammanlagt 28 personer. Utöver dessa dog många röda som hade inspärrats i fångläger.

När det gäller de vita kan jag konstatera att den förteckning som gjordes upp för en minnesgudstjänst i domkyrkan den 2 juni 1918 över dem som dött under inbördeskriget inte stämmer överens med kyrkböckerna. Förteckningen omfattar 53 namn. Enligt kyrkans böcker dog på den vita sidan 43 personer. Av dessa har 41 fått sina namn inristade på minnesstenen medan två, märkligt nog, saknas. Jag har gjort en sammanställning över alla som stupade, blev arkebuserade eller dog i fånglägren under tiden 27.1-31.12.1918:

Tabell 20. Totala antalet döda och dömda bland de röda och de vita i Borgåbygden.⁴³⁴

	Döda under kriget		Dömda till fångläger		Döda i lägren		Döda sammanlagt
	staden	socknen	staden	socknen	staden	socknen	
röda	6	22	157	349	15	88	131
vita	18	25	-	-	-	-	43
totalt							174/256

Det totala antalet döda som jag här noterar avviker rätt mycket från det som den av statskansliet tillsatta arbetsgruppen den 6 mars 2002 kommit fram till. Enligt de uppgifter man då gav ut, skulle antalet döda i Borgåbygden ha varit 256. Den siffra jag redovisar för är 174. Antalet döda har jag fått fram genom att granska församlingens böcker över döda under tiden 27.1- 31.12 1918.⁴³⁵ Det är alltså 82 namn, som utöver namnen i bilagorna 3,5 och 6, är medtagna i arbetsgruppen utredning år 2002. Det är namn som jag inte har kunnat finna i församlingens böcker över döda.

De uppgifter som finns på dessa 82 personer i arbetsgruppens förteckning är ofta mycket bristfälliga. Här saknas ibland födelsedatum liksom också dödsdatum. Några har dött senare eller före 1918. En del är antecknade som saknade, andra uppgetts ha dött efter det att de frigivits från fånglägren. Några har dött av sviter från kriget, bl.a. uppges dödsorsaken ”vatten i lungorna” för en av dem. En del personer saknar förnamn. Direkta felskrivningar förekommer också. På annat sätt kan man knappast tolka namn som ”Kaalsson” och ”Lönqvist”. Endast för 17 personer finns det släktnamn och förnamn samt uppgifter om födelsetid och dödsdatum.

⁴³⁴ Paavolainen 1966, 125 not 49. Det är ganska märkligt att Paavolainen i sin bok konstaterar att det praktiskt taget är omöjligt att dela upp de döda mellan stad och socken. De facto fanns det skilda kyrkböcker för dem som dog i socknen och dem som dog i staden. Att hitta personerna i böckerna är däremot svårare eftersom man vid denna tid inte använde sig av alfabetisk ordning utan personerna skrevs in under den by de bodde i.

⁴³⁵ Se www.narc.fi

aug.	1	1257	Mellin Göta Ragnhild	1918	3	1	ben
"	13	1258	Carlman Eva Wilhelmina	1918	3	2	öpp
"	5	811	Carlman Abrahams, vido, vido	1918	17	10	öpp
"	5	1259	Anders Erik Hans, vido	1918	28	1	öpp
"	15	1260	Sjöman Anders Hans, Hansson	1918	16	10	öpp
"	15	1261	Sjöman Erik Petrus, Sjöman	1918	3	3	ben
"	15	524	Sjöman Hans August, Sjöman	1918	42	1	öpp
"	18	314	Sjöman Siv, Min, Sjöman	1918	36	3	öpp
"	11	25	Sjöman Maria Sofia, Sjöman	1918	49	10	öpp
"	22	804	Sjöman Gunnar Edvin, Sjöman	1918	27	1	öpp
"	17	22	Sjöman Erik, Sjöman	1918	26	7	öpp
"	15	25	Sjöman Hugo, Sjöman	1918	17	9	öpp
"	25	46	Sjöman Anders, Sjöman	1918	50	7	öpp
"	28	36	Sjöman August, Sjöman	1918	35	2	öpp
"	20	20	Sjöman, Sjöman	1918	30	1	öpp
"	15	15	Sjöman, Sjöman	1918	57	2	öpp
"	30	11	Sjöman, Sjöman	1918	21	4	öpp
"	14	1191	Sjöman, Sjöman	1918	72	7	öpp

Sida ur boken över döda i stadsförsamlingen. Här har även antecknats i vilket fångläger respektive röd dog.

Dessa 17 namn finns trots allt inte antecknade i kyrkans böcker över dem som dött under tiden 27.1-31.12 1918. Det är därför osäkert om det verkligen är fråga om personer som var skrivna i Borgå domkyrkoförsamling. Möjligheterna till misstag var många vid denna tid. Man kan till exempel tänka sig att den folkbokföringsort som är antecknad i den dödes handlingar är liktydig med den ort där den röda blev fängslad och som han uppgav när han kom till fånglägret. Eftersom de röda var rörliga kan det väl hända att orten där personen i fråga vistades under sitt fängslande inte alls var hans egentliga folkbokföringsort. Nu flyttade också folk rätt flitigt vid denna tid beroende på den turbulens som rådde i samhället. En stor del av de röda var drängar och arbetare som flyttade oftare än medeltalet. Man kan därför anta att flyttningsbetyget inte alltid nådde fram, eftersom det i första hand var den som flyttade som skulle se till att flyttningsbetyget vidarebeordrades till den nya församlingen. Eftersom jag inte kunnat bekräfta arbetsgruppens uppgifter utgår jag från de uppgifter som jag funnit i församlingens böcker.

11.2. Hurudana var de människor som deltog i inbördeskriget?

Min avsikt är att försöka göra en ”personprofil” av dem som aktivt deltog i inbördeskriget. Jag kommer, i den mån det är möjligt, att ta reda på språkfördelningen samt personernas ålder och yrke. Det är en profil som är speciellt viktig för mig när jag försöker utröna allvaret och intensiteten hos de röda, samt när jag försöker hitta ett svar på frågan om de överhuvudtaget hade förutsättningar att förstå vad allt sist och slutligen ideologiskt handlade om.

Inledningsvis är det skäl att i någon mån försöka reda ut vilka möjligheter barnen hade att gå i skola. Man kan notera att först år 1858 utfärdades en förordning om grundande av folkskolor. Åtta år senare, år 1866, kom en förordning som innebar att det måste finnas *en* folkskola i varje kommun. År 1870 anställde församlingen 5 ambulatoriska lärare och 1879 grundades den första folkskolan i socknen. Tre år senare grundades den första finska skolan. Situationen vid sekelskiftet var allt annat en tillfredsställande. I synnerhet tycks de finskspråkiga barnens undervisning ha skötts bristfälligt. Detta visar med all tydlighet ett besvär i frågan som fick senaten att konstatera socknen inte tillfredsställande skötte den finskspråkiga befolkningens behov. Detta hände så sent som 1915. Man kan också notera att ett av de områden som var speciellt dåligt skött var Hammarstrakten. Något bättre var läget i Tolkis med omnejd efter att kommerserådet Eklöf ställt skollokal till förfogande. Detta skedde dock först år 1913. Dessförinnan hade det bara funnits en liten privat men ofullständig folkskola.⁴³⁶ Situationen i Borgå stad var något bättre. Där hade de första folkskolorna grundats åren 1847 och 1851. En finsk folkskola startade sin verksamhet år 1882. I staden fanns också andra läroinrättningar. Här kan bl.a. nämnas att ett gymnasium grundades år 1725. År 1841 fick staden både en högre elementärskola och en lägre elementärskola. Den senare blev år 1887 realskola. År 1851 inledde en skola som senare blev en högre folkskola för flickor sin verksamhet. Grundläggningsåret för privata fruntimmersskolan var 1863 och år 1872 förenades elementär-

⁴³⁶ Ruuth 1979, 10-11.

skolan med gymnasiet och blev lyceum. Porvoon suomalainen yhteiskoulu, den finska samskolan, grundades år 1896. Från år 1889 fanns i Borgå stad en högre finsk folkskola. En folkhögskola tillkom samma år.⁴³⁷

11.2.1. Språkfördelningen bland de röda

Kirsti Kena noterar i sin undersökning att socialismen hade en förhållandevis liten utbredning bland finlandssvenskarna och att den i svenskspråkiga trakter i regel framträdde inom den finskspråkiga minoriteten.⁴³⁸ Min intention är nu att försöka ta reda på om detta var fallet också i Borgåbygden. För att få reda på språkfördelningen bland de aktivt röda kan jag gå till väga på två olika sätt.

För det första kan jag hålla mig till prästernas anteckningar i kommunionböckerna, där prästen i en särskild kolumn antecknade huruvida församlingsmedlemmen i fråga hade svenska eller finska som modersmål. För det andra kan jag räkna dem som hade finska respektive svenska släktnamn och på det sättet få fram det troliga modersmålet.

Båda tillvägagångssätten har sina brister. Prästernas anteckningar är inte fullständiga och endel namn saknar anteckning för modersmål. Fel blir det givetvis också om vi räknar svenska och finska släktnamn. Många finskspråkiga hade vid denna tid svenska släktnamn.⁴³⁹ Jag har därför valt att i första hand lita på prästernas anteckningar i kommunionböckerna. För att få fram ett procenttal på svenskspråkiga respektive finskspråkiga har jag valt att använda namnen i Röda boken. Här finns uppgifter om 537 röda (se bilaga 3). Jag har i församlingens kommunionböcker funnit modersmålet på 477 av dem. Av dem som är antecknade i Röda boken har 283 finska och 194 svenska som modersmål. Detta betyder att av de röda hade 59,3% finska och 40,7% svenska som modersmål. Här är det skäl att notera att de finskspråkigas antal (6.032) i bygden av samtliga invånare (21.012) år 1917 endast var 28,7%. Det innebär att 71,3% var svenskspråkiga.

⁴³⁷ Schmidt 1998, 227.

⁴³⁸ Kena 1979, 120.

⁴³⁹ Hämäläinen 1978, 99.

Räknar man hur många som hade entydigt finska släktnamn är antalet 240, medan 292 hade svenska släktnamn (5 hade utländska släktnamn). Skillnaden mellan modersmålen och släktnamnen är anmärkningsvärt stor, vilket bekräftar mitt antagande att många med svenska släktnamn talade finska. Enligt kyrkböckerna var det också många som vid denna tid förfinskade sina släktnamn. Om siffrorna inte är helt exakta är de i alla fall riktgivande. Ett stöd för att det var många finskspråkiga i Borgåbygden som deltog på de rödas sida får jag delvis bekräftat när jag jämför fluktuationen bland de finskspråkiga i socknen före och efter inbördeskriget. Helt entydig är inte denna jämförelse eftersom man i staden kan se en motsatt trend. Där minskar de svenskspråkigas andel.

Lantdagsvalet 1919 visar tydligt hur starkt stödet för de vita var bland de svenskspråkiga. Svenska folkpartiet hade under inbördeskriget enhälligt stått på de vitas sida. Trots att de svenskspråkigas antal i staden minskade från 3.564 år 1917 till 3.060 år 1920 (-504) lyckades Svenska folkpartiet mobilisera de svenskspråkiga till rösturnorna så att partiet kunde öka sitt röstetal med 438 röster. Från att år 1916 ha fått 1.272 röster fick man år 1919 1.710 röster.

Det samma hände i socknen med den skillnaden att här ökade de svenskspråkigas antal från år 1917 till år 1920 från 11.416 till 12.458 (+1.042). Röstemas antal ökade från 2.924 till 3.977 (+1.053). Vid valet 1919 ökade sålunda Svenska folkpartiet sitt röstunderlag i hela bygden med sammanlagt 1.491 röster jämfört med valet år 1916. Gör vi en jämförelse med 1917-års lantdagsval var ökningen ännu större, nämligen hela 2.763 röster.

Tabell 21. De finsk- och svenskspråkiga i bygden åren 1910, 1917 och 1920.⁴⁴⁰

År	Staden			Socknen		
	svenskspråkiga	finskspråkiga	totalt	svenskspråkiga	finskspråkiga	totalt
1910	3.305	1.62	4.925	10.837 (10.828)	4.088	14.925
1917	3.564	1.746	5.31	11.416	4.286	15.702
1920	3.060 (3.920)	1.86	4.92	12.458 (11.280)	3.368	15.826

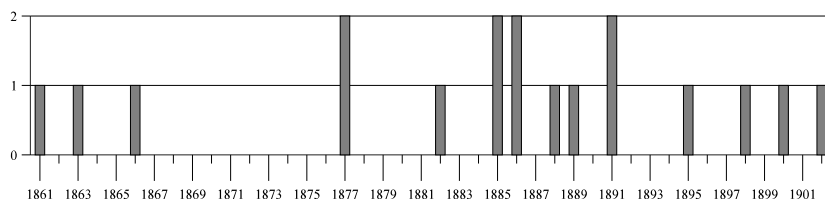
⁴⁴⁰ Holmqvist 1923. Siffrorna inom parentes anger Holmqvists avvikande uppgifter vad gäller församlingens storlek. Se även BKSA II Df:3.

Allt detta tyder på att Kirsti Kenas antagande att de röda i första hand var finskspråkiga stämde också i Borgåbygden. Pekka Kalevi Hämäläinen har i sin bok ”Luokka ja kieli vallankumouksen Suomessa” (Samhällsklass och språk i revolutionens Finland) utförligt rätt ut förhållandet mellan språkgrupperna bland såväl de röda som de vita i hela landet. Hämäläinens utredning stöder Kenas antagande och såväl Hämäläinens som Kenas forskningsresultat ligger i detta avseende i linje med de tendenser som jag jag i det ovanstående har kunnat påvisa.⁴⁴¹

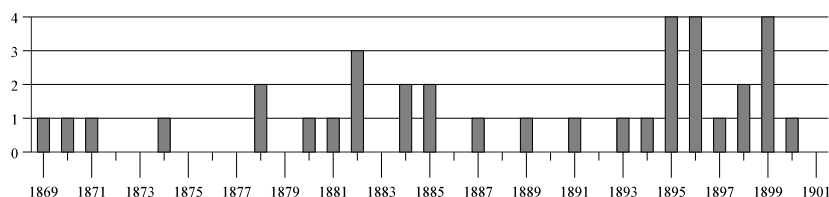
11.2.2. Hur gamla var de som mördades, sköts eller arkebuserades under och strax efter kriget?

När det gäller åldersfördelningen har jag valt att börja med att ta reda på åldern på dem som mördades eller sköts i samband med inbördeskriget.

Tabell 22. De rödas ålder. Sammanlagt 18 stycken.

Tabell 23. De vitas ålder. Sammanlagt 36 stycken.

⁴⁴¹ Hämäläinen 1978, 52-68.

Med fog torde man kunna karakterisera dem som mördades eller arkebuserades som de mest nitiska och hängivna i den kamp som utkämpades. Tabellerna 22 och 23 visar åldersfördelningen bland de röda och de vita. Här är det alltså fråga om dem som mördades, arkebuserades eller sköts.

Jämför man myndiga och omyndiga bland röda och vita kan man inte iaktta någon märkbar skillnad. I båda lägren var ca 65% omyndiga. Här bör dock noteras att myndighetsåldern vid denna tid var 24 år. Av de arkebuserade på röda sidan var 6 myndiga och 12 omyndiga (67% omyndiga). Bland det vita var motsvarande antal 13 respektive 23 (64% omyndiga). Överlag kan man notera att medelåldern var låg. Det verkar alltså framför allt ha varit de unga som gick i främsta ledet. Att dessa unga inte alltid var medvetna om situationens allvar när de gick med i striden visar en skildring av förhållandena i Illby vid denna tid, gjord av Linnea Forsblom.

Skildringen handlar om röda och vita ynglingar. Skyddskåristen Lennart Forsman (f.1895) blir lurad av en jämgammal kamrat och denne avslöjar honom som vit och Forsman blir fasttagen. De som griper honom är unga röda. En av dem grips av fruktan när han skall skjuta och klarar inte av det förestående mandomsprovet. Han är inte så oförvägen och rå när det verkligen gäller. Men så griper en annan yngling in. ”En råare i hopen avgjorde saken”, konstaterar Forsblom. Därefter plundras liket av de unga röda och det kastas slutligen under en sten.⁴⁴²

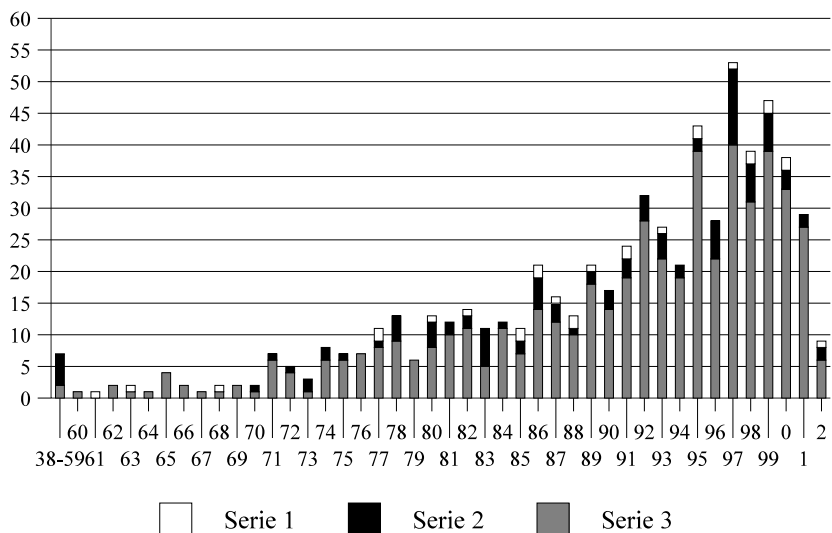
Forsbloms känsloladdade berättelse visar att det som kanske för många av de unga till en början föreföll vara en spännande lek, utvecklades plötsligt till blodigt allvar och till en kamp på liv och död.

Uppgifterna i Tabell 24 överensstämmer inte med det totala antalet i Röda boken (536) eftersom elva stycken ingår i serie 2 och sex personer saknar födelseår. Dessa var uppenbarligen inte hemma från Borgå trots att de har uppgett Borgå som hemort. Antalet röda i förteckningen är sålunda 650. Jag kan notera att de flesta var födda mellan åren 1895 och 1899.⁴⁴³

⁴⁴² Forsblom 1928, 71; Selén (2002, 77) berättar om mordet på H. Stefansson och V. Blomgren.

⁴⁴³ BKSA I Hc:3.

Tabell 24. Samtliga rödas ålder 1838-1902. Serie 1 visar de röda som stupade och de som blev arkebuserade strax efter inbördeskriget (28 stycken). Serie 2 visar dem som dog i fånglägren (103 stycken). Serie 3 visar dem som finns antecknade i Röda boken och som dömdes till olika långa fängelsestraff (519 stycken).

En uppdelning mellan myndiga och omyndiga bland de röda ger vid handen att 55,7% var myndiga och 44,3% omyndiga. Det blir sålunda bekräftat att antalet unga pojkar utgjorde en anmärkningsvärd stor del av dem som aktivt tog del i kampen och efter kriget dömdes för sin medverkan. Ytterligare kan nämnas att antalet kvinnor var endast 22 stycken (3,3%).

11.2.3. Vilka yrken hade de som aktivt tog del i inbördeskriget?

När det gäller yrkena är jag i första hand intresserad av de rödas yrken, eftersom min avsikt är att försöka påvisa att de röda i Borgåbygden inte hade förutsättningar att egentligen förstå den ideologi som fanns bakom de rödas krav och som för kyrkan var så avgörande för dess val av sida. Men innan jag går över till att utreda de rödas yrken vill jag trots allt för

jämförelsens skull och för att klarlägga de vitas profil redogöra för de yrken som de vita, som dog i kriget, hade. Allra först kan noteras att åtminstone två av de borgåbor som var med och som kämpade på den vita sidan var ”jägare” med utbildning i Tyskland. Det var Väinö Petrelius och Gunnar Stenbäck.

Tabell 25. Förteckning över de vitas yrken.⁴⁴⁴

Yrke	Antal	Yrke	Antal
Bondsöner	5	Inspektor	1
Studerande, handelsskolelever	4	Inhysing	1
Hemmans- och gårdsägarsöner	3	Arbetsförman	1
Bokbindare	2	Verkmästare	1
Arbetare	2	Dräng	1
Handelsbiträden	2	Postiljon	1
Skeppare, sjöman	2	Smed	1
Kontorister	1	Maskinist	1
Skolelever	1	Sågförvaltare	1
Förvaltare	1	Rörmästare	1
Häradsskrivare	1	Sågägarson	1
Godsägare	1	Statardräng	1
Filare	1	Inget yrke uppgivet	4
Snickare	1		

I det följande kommer jag att granska de inblandade rödas yrken. Dessvärre har jag inte helt exakta uppgifter om vilka yrken de aktiva röda hade. Ibland kan man t.ex. notera att de uppgett olika yrken vid olika tillfällen. Yrkena för de röda varierar ofta från kyrkbokens uppgifter till de yrken som de uppgett vid den fånganstalt dit de förts. Jag har därför i första hand försökt räkna med de yrken som finns angivna i Röda boken. Jag har sedan uppjort en skild tabell över de yrken de hade som dog under kriget eller som avrättades genast efter kriget.

Många saknar yrkesbeteckning. Vidare finns sådana som t.ex. i Röda boken kallas för ”pojkar”, ”döttrar” och ”hustrur”. Det yrke som i första hand förekommer är givetvis arbetare. Detsamma gäller för hela Finland.

⁴⁴⁴ BKSA I F:11; BKSA I F:15.

Ändå är yrket ”arbetare” svårt att specificera, vilket det är skäl att komma ihåg om man vill göra jämförelser med andra liknande undersökningar. Antalet personer i Röda boken med antecknade yrken är 497 (av 536). Av dessa har 286 entydigt uppgett att de var arbetare eller lantarbetare.

Tabell 26. Förteckning över de rödas yrken (enligt Röda boken).⁴⁴⁵

Yrke	Antal	Yrke	Antal
Arbetare, lantarbetare	286	Fogde	1
Parcellägare	3	Smedslärling	1
”agent”	1	Smeder	3
Backstugusittare	3	Kontorsbiträde	1
Statsdrängar/inhysingar	52	Arbetsledare	1
Typografer	4	Tjänarinnor	6
Bromsare	1	”hustrur”	8
Mjöltnare	1	”pojkar”	23
Lokomotivförare	1	”döttrar”	2
Montörer	2	Ramsågare	1
Handelshjälp	1	Murare	6
Sjömän/skeppare	5	Skidarbetare	2
Målare	9	Skomakare	4
Lagerkarl	1	Mjölkkuskar	2
Timmermän/snickare	22	Servitris	1
Bokbindare	4	Silversmedslärling	1
Fd. polis	1	Körkarl	1
Torpare	1	Tapetserare	1
Skräddare	7	Skomakarlärling	2
Gjutare	3	Maskinist	1
Bonde	2	Bagare	4
Filare	1	Postiljon	1
Fiskare	1	Städare	2
”sågbettsjusterare” (hajaaja)	1	Köpman	3
Torghandlare	2	Hästkarl	1
Järnvägsman	1	Slaktare	1 = 497
Tidningsredaktör	1	Icke uppgett något yrke	39

⁴⁴⁵ BKSA I Hc:3.

Av de yrken som de röda har uppgett krävde givetvis en del såväl läs- som skrivkunnighet, men det var egentligen bara länsmannen och tidningsredaktören som behövde högre utbildning. Om länsmannen Kaarlo Frans Teodor Waahto och tidningsredaktören Kaarlo Uskela verkligen hade utbildning finns det inga uppgifter om.⁴⁴⁶ Kaarlo Waahto var i varje fall en av ledarna bland de röda och visste säkert en hel del om den socialistiska ideologien.

Tabell 27. Yrken på de röda som stupade, arkebuserades eller dog i fångläger.

Yrke	Antal	Yrke	Antal
Arbetare/såg- och lantarbetare	86	Typograf	1
Statdräng/stalldräng	12	Parcellägare	2
Skomakare	4	Sjöman/skeppare	3
Tapetserare	1	Målare	1
Vaktmästare	1	Backstugusittare	1
Smed	3	Plåtslagare	1
Timmerman/snickare	8	Sotare	1
”son” / ”dotter”	4	Garvare	1
Länsman	1	Summa	131

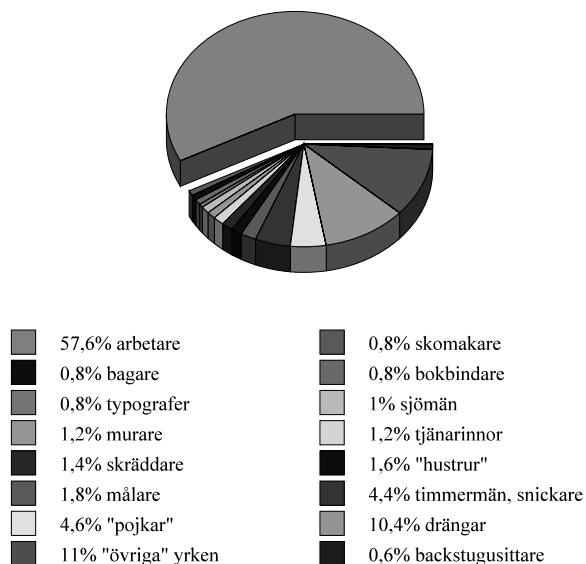
Här är det skäl att notera en undersökning som berör läs- och skrivkunnigheten bland de röda i hela Finland, gjord av Jaakko Paavolainen. Av samtliga rödgardister (ca 55.000) var 80,5% läskunniga. Av dessa var 63,4% såväl läs- som skrivkunniga. Endast 0,9% av rödgardisterna hade dock erhållit ”fullständig undervisning”, varmed avses folkskolans hela kurs. Kontentan av detta är att 19,5% varken kunde läsa eller skriva. Man kunde eventuellt tänka sig att situationen var likartad i Borgåbygden. För att få reda på om ett sådant antagande är riktigt har jag ur förteckningen på de röda i röda boken – som jag sorterat i alfabetisk ordning – valt ur var tionde, d.v.s. 53 personnamn och undersökt vilka anteckningar präster har gjort efter dessa namn. Detta har gett följande resultat. Av de 53 personer som jag närmare har granskat, har jag fått fram tillförlitliga uppgifter på 51. Ett namn saknar hänvisning i kyrkboken och ett namn har felaktig hänvisning.

⁴⁴⁶ Upton 1981, 181.

Samtliga 51 har blivit admitterade till nattvarden, några så sent som åren 1916 och 1917. Tre saknar anteckning om läs- och skrivkunnighet. Efter deras namn står endast att de är godkända och att de har blivit admitterade. Av de övriga 48 har 42 anteckningar om att de är såväl läs- som skrivkunniga (87,5%). Sex stycken av de 48 var enligt kyrkböckerna inte skrivkunniga (12,5%). Läskunnigheten bland de 48 har av prästerna bedömts sålunda att 22 hade utmärkta kunskaper (X), 25 hade goda kunskaper (Y) och en hade svaga kunskaper (/).

Utgående från detta gör jag antagandet att de allra flesta röda hade gått i skriftskola och därför också kunde läsa. Vilken nivå deras läskunnighet låg på är det givetvis svårt att på basen av anteckningarna i kyrkböckerna kunna avgöra. Det verkar ändå som om läskunnigheten skulle ha varit mera allmän bland de röda i Borgåbygden än vad den var bland de röda i hela landet.

Tabell 28. Procentfördelningen av de rödas yrken (497) som uppgetts i Röda boken.

Paavolainens undersökning visar också att de avrättade hade en högre utbildning än de röda överlag, något som helt är i linje med det som jag har kommit fram till. Paavolainen skriver: ”Just på denna punkt avvek den grupp som dömdes för brott mot liv (621st) från rödgardisterna i allmänhet, ty i denna grupp hade 5,2% erhållit ”fullständig undervisning”.⁴⁴⁷ Dessa hade självfallet genom sina större kunskaper bättre förutsättningar att förstå vad det hela handlade om och kom också därför att antingen bli valda till ledare eller så ställde de sig själva i ledarposition.

De unga pojkarnas deltagande handlade däremot av allt att döma i stor utsträckning om äventyrlusta och solidaritet. Grupstryck var vid denna tid inte ett okänt begrepp. Så kan R. H. Oittinen skriva att ”pois jääminen näet leimattiin helposti toveruuden pettämiseksi” (De som inte ställde upp stämplades nämligen lätt som svikare av gänget).⁴⁴⁸ Därtill fick de löfte om sold. Detta finns dokumenterat i förhørsprotokoll uppbevarade i Borgå gymnasium.⁴⁴⁹ Att lönen till deras stora förargelse inte alltid utbetalades, är sedan en annan sak. Men varför skulle inte äventyr och pengar ha lockat unga pojkar att delta i kampen?

11.2.4. Vilken anknytning hade de röda till arbetarföreningarna?

Endast de största arbetarföreningarna, d.v.s. föreningarna i Borgå stad, Hammars och Tolkis kunde fortsätta sin verksamhet i någorlunda normal utsträckning, men kraftigt decimerade efter inbördeskriget. Orsaken var givetvis att många av medlemmarna hade deltagit i kampen och som en följd av detta dömts till fångläger. Några hade stupat eller avrättats och en del hade lämnat föreningen i besvikelse över inbördeskrigets utgång.

Föreningarnas handlingar och egendomar blev i många fall konfiskerade liksom tidningar och flygblad. Ofta hände det också att egna släktingar av rädsla för att bli trakasserade, inte ville kännas vid dem som

⁴⁴⁷ Paavolainen 1986, 90-91.

⁴⁴⁸ Oittinen 1948, 171; Virrankoski 2001, 723.

⁴⁴⁹ BGB Protokollböcker.

hade stämplats som röda och dömts och därför kunde uppgifter över tidigare medlemmar ”försvinna” ur föreningarnas handlingar.⁴⁵⁰

När det gäller Borgå stad kan vi konstatera att av arbetarföreningens i Borgå protokoll finns från år 1918 endast ett ”månadsprotokoll” (13.1.1918) och ett styrelseprotokoll (30.1.1918) bevarat.⁴⁵¹ Ur Hammars arbetarförenings protokollsbok är en del av protokollen från oktober och november 1917 utrivna.⁴⁵² R. H. Oittinen konstaterar lakoniskt att arbetarföreningarna efter kriget verkligen var slagna till marken.⁴⁵³

I vilken utsträckning lyckades arbetarföreningarna under inbördeskriget egga sina medlemmar till kamp för de röda idealen? Den sista utredningen jag har gjort är att försöka finna ett svar på den frågan. Jag försöker sålunda utröna kopplingen mellan dem som tog del i de rödas kamp och dem som var aktiva i arbetarföreningarna. Visar de byar där det fanns arbetarföreningar på en större uppslutning i kampen mot de vita än de byar där det inte fanns arbetarföreningar?

Jag har gjort min utredning sålunda att jag räknat antalet personer som bodde i en by med en arbetarförening. Sedan har jag räknat dem som antecknats som röda i Röda boken och kompletterat denna förteckning med dem som internerades eller dog som en följd av kriget. Slutligen har jag i tabellen tagit med de anteckningar som prästerna gjorde i kyrkböckerna, d.v.s. anteckningar om att någon var röd trots att personen i fråga kanske inte dömdes till fängläger eller dog under inbördeskriget. Efter detta har jag räknat ut procenttalet av antalet röda i respektive by. Detta tal kan sedan jämföras med procenttalet för hela Borgåbygden.

Här är det skäl att poängtera att det inte är möjligt att få fram några exakta tal. Folk flyttade till och från byarna under den tid inbördeskriget pågick. Folk dog av naturliga orsaker och barn föddes. Skulle min målsättning ha varit att jämföra de olika byarna och Borgå stad med varandra vid en bestämd tidpunkt skulle jämförelsen ha varit möjlig och jag skulle ha fått fram ett exakt jämförelsetal byarna emellan vid den fastslagna tiden. Detta har dock inte varit syftet med tabell 29. Jag är

⁴⁵⁰ Borgåbladet 8.10.1921.

⁴⁵¹ Mattila 2001, 21.

⁴⁵² Selén 1996, 138.

⁴⁵³ Oittinen 1948, 173.

intresserad av hur många procent av byns invånare som engagerade sig på röda sidan under hela den tid inbördeskriget varade. Talen blir sålunda inexakta men visar enligt mitt förmenande ändå vissa tendenser.

Sammanställningen ger vid handen att endast sex (av tolv) av de byar (staden också medräknad) där det fanns arbetarföreningar hade ett större procentmedeltal för de röda än hela bygdens d.v.s. 3,1%.⁴⁵⁴ Tabellen är så tillvida intressant att den visar på en förvånansvärt dålig uppslutning på de rödas sida i många av de byar där det fanns arbetarföreningar och således borde ha funnits underlag för en livlig verksamhet. Detsamma gäller också för Borgå stad. I min slutanalys kommer jag att penetrera orsakerna till detta.

Tabell 29. Antalet aktiva röda i olika byar med arbetarföreningar i Borgåbygden. Här är också Borgå stad medtagen.

Borgå stad och byar i socknen med arbetarförening	Totala antalet invånare	Döda röda under kriget	Röda antecknade i Röda boken	Döda i fångläger som inte antecknats i Röda boken	Totala antalet röda	Prästernas uppskattning i kyrkoboken	% av alla som bodde i staden eller byn
Borgå stad	5.142	6	163	15	184	162	36
Ebbo	376		4	4	4		11
Finnby	116		7		7	3	60
Gammelbacka (Hammars, Borgå ångsåg)	1.045	3	10	21	78	74	75
Hindhår	481	2	16	1	19	20	40
Illby	517		8		8	3	15
Karsby	498	1	5	2	8	10	16
Kerko	774	1	38	6	30	35	39
Kullo-Mickelsböle	1.077	9	4	11	12	1	11
Svartbäck	235	1	1	1	2	3	9
Tolkis	430	2	20	5	27		63
Vålux	236		3	1	4	3	17
<i>Hela bygdens medeltal</i>							<i>31</i>

⁴⁵⁴ BKSA I Hc:3; BKSA I Aa:20; BKSA I Aa:21; BKSA I Aa:22; BKSA I Aa:35; BKSA I Aa:36; BKSA I Aa:37; BKSA I Aa:38.

Jag har också gjort en tabell över samtliga byar (och staden) varifrån de röda kom. Sammanlagt rör det sig om 658 personer.

Tabell 30. Byar i socknen (och Borgå stad) varifrån de röda kom.

By	Antal	By	Antal
Andersböle	1	Baggböle	1
Bengstby	2	Bergstad	21
Bjurböle	2	Boe	20
Borgå	182	Bosgård	2
Brattnäs	5	Dregsby	1
Ebbo	4	Eknäs	10
Fagerstad	3	Finnby	7
Gammelbacka (Hammars + Borgå ångsåg)	78	Gammalgård	8
Grännäs	1	Gäddrag	1
Haiko	2	Haraldsnäs	1
Hindhår	19	Illby	8
Jackarby	13	Kalax	4
Karsby	8	Kerko	30
Karleby	3	Klementsby	2
Kiala	13	Kreppelby	1
Kortisbacka	1	Krogsnäs	1
Kristenäs	1	Kuggsund	1
Kråkö	17	Mickelsböle	3
Kullo	9	Norrveckoski	1
Molnby	8	Prästgårdsbacken	20
Pirlax	6	Sannäs	6
Renum	1	Siggböle	4
Saxby	5	Sköldvik	2
Skavarböle	1	Stensböle	3
Sondby	4	Svartbäck	2
Strömsberg	1	Söderveckoski	4
Svartså	23	Tjusterby	1
Teisala	8	Torasbacka	1
Tolkis	27	Veckjärvi	2
Varlax	1	Välax	4
Virvik	2	Åby	1
Ylike	1	Totalt	629 ⁴⁵⁵
Åminsby	4		

⁴⁵⁵ Totalt 629, vilket innebär att jag inte kunnat få fram hemorten för 28 av de röda.

I samtliga tabeller är det alltså fråga om röda som finns dokumenterade i det förefintliga källmaterialet. I några fall finns endast namnen antecknade i Röda boken, hänvisningen till kyrkboken är oriktig eller saknas. Detta är orsaken till att jag inte kunnat slå fast hemorten för samtliga.

Den genomsnittsvita hade gått i folkskola och efter det vanligtvis förvärvat sig en mångsidig utbildning vid folkhögskola, i gymnasium eller så hade han till och med bakom sig universitetsstudier. Härtill hade han det i regel ekonomiskt väl förspänt. Om han inte var gymnasieelev eller studerande var hans yrke eventuellt herrgårdsägare, hemmansägare, förvaltare, handelsman eller jurist. Han läste Hufvudstadsbladet, Borgåbladet eller Uusimaa. Han deltog i ungdomsföreningens verksamhet om en sådan fanns på den ort där han bodde. Hans ålder har jag haft svårt att precisera och om man vill generalisera kunde man fastslå att det fanns vita i alla åldrar. Oftast tycks han därtill ha talat svenska.

En genomsnittsröd var ungefär 25 år gammal. Han var oftast läskunnig. Han skrev behjälpligt men inte utan ansträngning. Han hade gått i skriftskola. Han hade mycket små inkomster. Hans familj och släkt var fattig. Han kom från en familj med många barn. Han hade nästan alltid haft hårt kroppsarbete. Han hade långa arbetsdagar. Arbetstiden var visserligen reglerad för dem som var anställda inom industrin. Men arbetsdagen var ändå lång och det gällde i synnerhet dem som arbetade inom lanthushållningen. Hans hem var anspråkslöst och maten var enkel och knapp. Han tyckte därför om att delta i gemensamma aktiviteter utanför hemmet. För att glömma den misär han levde i var han benägen att överdriva sin alkoholkonsumtion, något som arbetarrörelsen också var medveten om. Detta sistnämnda kom bl.a. till uttryck genom att man stödde förbudslagen som hade antagits av lantdagen år 1909 men som sedan inte hade blivit stadfäst. Han var lätt att entusiasmera och påverka. Han talade ofta finska.⁴⁵⁶

⁴⁵⁶ Hämäläinen 1978, 43, 70, 98.

12. Finlands kyrka efter inbördeskriget

G. O. Rosenqvist beskriver tiden efter 1918 som en framgångsrik tid för kyrkan. ”Många nya initiativ togs, och framgången var uppenbar”.⁴⁵⁷ Det är inte min avsikt att ifrågasätta eller analysera detta påstående. Vad kyrkan konkret gjorde och lyckades med har undersökts av andra. Sålunda har t.ex. Kirsti Kena gjort en utförlig utredning av händelseutvecklingen åren 1918-1922. Min avsikt i föreliggande kapitel är i stället att försöka ta reda på hur kyrkan på nationell nivå såg på de röda efter kriget och huruvida de rödas krav på större social rättvisa på något sätt hade väckt gehör bland kyrkans folk. Vilka satsningar gjordes från kyrkans sida för att minska nöden bland de fattiga som i tron på en bättre framtid gått med i de rödas led? Och hur förverkligades dessa satsningar i Borgåbygden?

Som jag tidigare har noterat stod många kyrkomäns uppfattning om kriget i första hand stod att söka i det religiöst-etiska, d.v.s. i avfallet från Gud.⁴⁵⁸ Frågan är om det finns något som tyder på att man bland kyrkans folk skulle ha noterat den sociala misär, som var drivfjädern för de flesta röda att delta i inbördeskriget. Kunde kyrkans män hålla isär den ideologiska debatten och kravet på social rättvisa och hade det som hänt på något sätt öppnat deras ögon för den röda majoritetens prekära ekonomiska situation? Det finns rätt litet som pekar på det. Som exempel kan nämnas Max von Bonsdorffs⁴⁵⁹ inlägg vid det svenska prästmötet i Åbo i augusti 1918. Han konstaterade bl.a. följande:

⁴⁵⁷ Rosenqvist 1946, 47.

⁴⁵⁸ Murtorinne 1992, 88.

⁴⁵⁹ Max von Bonsdorff föddes år 1882 och dog år 1967. Han var biskop i Borgå stift åren 1923-1954. Se Widén 1973, 5-6.

Vi ha under förloppet av halvtannat år bevitnat historiska händelser, enastående i vårt folks liv. Vi har kastats mellan hopp och förtvivlan, mellan segerjubel och djupaste nöd. Den gångna vinterns och vårens erfarenhet ha bjudit på de starkaste intryck i både dur- och mollstämning. Knappast hade glädjen över vårt lands sent vunna självständighet hunnit sprida sig kring bygderna, så stormade broderfejdens fasor in över oss. Det var en tid, oförgätlig i sin hämska dysterhet. Vi hade svårligen förut kunnat tro, att medlemmar av vårt folk, av våra församlingar skulle förmå så tillägna sig vilddjursinstinkter, som då visade sig vara fallet. Men samtidigt fingo vi erfaras, att i våra fäders land ännu fanns också mycken guldren tro och heder, mycken offervillighet och ädel manna kraft.⁴⁶⁰

Professorn i dogmatik och etik G.G. Rosenqvist ägde en större förståelse för de rödas krav på social rättvisa. Han var uppenbarligen medveten om att det inte bara var fråga om en ideologisk kamp för det stora flertalet röda. Det märker vi när vi läser vad han skrev i sin lilla skrift "Några tankar, nedskrivna under det röda barbariets dagar, februari–mars 1918":

Socialismen såsom en allmän folkrörelse har ock otvivelaktigt innerst fram sprungit ur "gripenhet" öfver andras elände, har haft sin naturliga och väsentliga grund i djupt sorgliga sociala förhållanden. I ett samhälle, hvarest den kristna jämlikhetens och broderlighetens idéer hade blifvit förverkligade, hvarest det kristna egendomsbegreppet varit bestämmande för människornas handlande, hvarest framförallt kristendomens humanitetsideal fått vara ledstjärnan för lifvets skilda gestaltningar, i ett dylikt samhälle skulle socialismen sakna hvarje fruktbar jordmån⁴⁶¹

Trots denna analys av krigets orsaker försvarar G. G. Rosenqvist ändå kyrkans rätt enhetliga bedömning att inbördeskriget i huvudsak var ett krig om ideologier. Han rättfärdigar sålunda kyrkans linje. Inbördeskriget var ingalunda, hävdade han, bara en kamp för social jämlikhet utan

bakom alla praktiskt sträfvandnen på det sociala och politiska området står ytterst en lifsåskådning från hvilken mer eller mindre medvetet, kanske ofta omedvetet, de ledande idéerna liksom de innerst bestämda motiven utgår [...] åtminstone vid sina afgörande epoker och hvad dess ledare beträffar, stått i nära samband med

⁴⁶⁰ Pmprot. (Åbo) 1918, 5.

⁴⁶¹ Rosenqvist 1918, 33.

religiösa och filosofiska ideér [...] bakom Marx och Engels socialism, hvilken särskildt gifvit färg och karaktär åt den finska socialdemokratin, stod den förras historieuppfattning, den s.k. historiska materialismen – Gud och himmel äro en öfvergifvnen ståndpunkt.

John Vikström understryker detta i sin undersökning om Rosenqvist. Vikström menar att Rosenqvist förhåller sig återhållsam till det i inbördeskriget som hade med social jämlikhet och ekonomi att göra. Visserligen tillerkänner han saken betydelse, bl.a. lämnade han den 20 juni 1918 in en skrivelse till Finlands lantdag, där han efterlyste åtgärder för att förbättra förhållandena i fånglägren.⁴⁶² Men samtidigt är han ”uppmärksamt på vakt mot att den skall få dominera på bekostnad av den sida som enligt honom är den väsentliga och egentliga” d.v.s. ”personlighetens omdaning och fostran”.⁴⁶³

Socialismen hade visserligen till en början varit en samhällsåskådning som hade hållit sig neutral till religiösa, filosofiska och naturvetenskapliga åskådningar. De röda ledarna i Finland kopplade dock ihop kampen för social rättvisa med en materialistisk världsåskådning. Detta skedde vid ett möte i Forssa 1903.⁴⁶⁴ Det var utgående från denna insikt Rosenqvist kritiserade socialismen. Det var en världsåskådning som fick sin definitiva utformning i kommunismen vilken var en gren på socialismens släkträd.⁴⁶⁵ Kommunismens doktrin var att den skulle ersätta allt annat.⁴⁶⁶ Detta var naturligtvis något som inte så många av de röda förstod eller kände till, men det kom mycket tydligt fram i senare propagandaskrifter. Må här nämnas en skrift från 1930 som gavs ut i Leningrad. Som författare anges K. Vento. Bokens titel är ”Miten suomalainen papisto ”rakentaa” sosialismia”, (Hur det finska prästerskapet ”bygger” socialism) Här berättas om hur prästerna i Finland försökte få de fattiga att tro att det var Guds mening att de fattigas och arbetarnas resning år 1917 mot herrarna

⁴⁶² RDA Dokument hänförande sig till riksdagen 1917 II, mapp 10; Soikkanen 1980, 308. De övriga undertecknarna var Eirik Hornborg, Annie Furuholm och Julius Sundblom.

⁴⁶³ Rosenqvist 1918b, 35, 39; Vikström 1966, 332; Murtorinne 1993, 12.

⁴⁶⁴ Kena 1979, 18.

⁴⁶⁵ Lindström 1973, 82, 85.

⁴⁶⁶ Hassinen 1967, 77-78.

och härskarna stod i strid med Guds vilja. Vidare fastslås att religionen enligt Lenin är en sömndrog för folket. Kyrkan med sina präster är den som matar folket med denna drog. Varje kyrkosamfund är oberoende av dess trosbekännelse ett redskap för kapitalismen och dess förslavande av det arbetande folket.⁴⁶⁷

Sammanfattningsvis kan man notera att en majoritet av kyrkans folk i första hand ansåg att orsaken till inbördeskriget var att de röda hade övergett tron på Gud. För det andra kunde kyrkans folk inte acceptera de rödas tal om en klasskamp. För dem var endräkt en grundförutsättning för landets framtid. Så kunde G. G. Rosenqvist karakterisera kriget som en rättsskamp till försvar för hem och härd, liv och arbetsfred, rättsordning och kultur. Han skydde inte ens att tala om ”ett heligt krig”.⁴⁶⁸

Andra ledande teologer och präster intogsamma inställning till de röda. Ärkebiskop Gustaf Johanssons hållning till socialismen var entydigt negativ. Sålunda kunde Johansson konstatera, hur upproret hade visat vad en socialistisk stat var och han menade att det fanns all orsak att för evigt begrava socialismen. Det bör dock noteras att han samtidigt nog ansåg att arbetarbefolkningens förhållanden borde förbättras, men inte med hjälp av socialismen. Samma negativa inställning till socialismen intog Borgåbiskopen Herman Råberg.⁴⁶⁹

Vid kyrkomötet hösten 1918 antogs en proposition i vilken det ingick skarp kritik mot de röda men också mot samhället som sådant. ”Vi måste bekänna: oss fattas mycket, vår folksjäl är sjuk [...] vårt folk kan helas endast om ’bättring sker hos hvarje enskild’ ”. Adressen avslutades med en förhoppning om att den svåra tid man levde i skulle leda till självrensning ”och hänvisning till våra fäders Gud”. Propositionen underskrevs av samtliga delegater och upplästes i kyrkor runt om i Finland.⁴⁷⁰

Linjen inför framtiden var klar och entydig, uppföljningsarbetet efter inbördeskriget innebar fostran och utbildning. En naturlig följd av detta var att kyrkan i fånglägren, där förhållandena var odrägliga, inte i första hand skulle satsa på själavård eller konkret hjälp i form av mat och kläder, utan

⁴⁶⁷ Vento 1930, 1-5; Murtorinne 2000b, 89; Barron & Waddams 1951, 15-16.

⁴⁶⁸ Vikström 1966, 308.

⁴⁶⁹ Kena 1979, 98-99.

⁴⁷⁰ Juva 1976, 106; Kmprot. Bihang 1918.

på andlig upplysning.⁴⁷¹ Att detta var en uppfattning som anammades inte bara av prästerna utan också av många andra visade bl.a. en lång artikel som ingick i allmänhetens spalt i Borgåbladet där den uppfostran som förekom i fånglägren försvarades.

I artikeln i Borgåbladet framhöll man följande: ”Blott så, att man plöjer djupt med Guds sannings och Kristii Evangelii kraft tryggas vårt folk i tid, som stundar”. Här hjälpte det inte enligt artikelförfattaren med att bara skapa ett nytt ordningsväsende utan det gällde att ”i hjärtedjupet” med hjälp av Herrens Ande skapa ”pånyttfödda personligheter”.⁴⁷² Liknande tankar finner vi i en ”broschyr” som utgavs i maj 1918:

Liksom orsakerna till det onda ligger djupare, så måste ock botmedlen sökas i väsentligen annat än blotta organisationer och anordningar... Vårt folks uppfostran måste tydligen helt läggas om, efter nya linjer. Ty det är ej nog ens med sociala och ekonomiska reformer. En ny anda måste ingjutas hos nationen. Ja, en ny anda! All social och politisk kultur beror i sista hand på själens kultur.⁴⁷³

Robert Hermanson försvarade kraftigt hårda straff för de röda i ett föredrag som han höll år 1919 för svenska folkskollärare som samlades i Helsingfors. Samlingen hade ordnats av den av de svenska kyrkodagarna i Finland tillsatta Centralkommittén för församlingsarbetet. Hermanson frågade i sitt föredrag om någon trodde att de ”gräsligheter” som man fick uppleva år 1917 överhuvudtaget skulle ha varit möjliga ”om en verklig gudsfruktans anda varit rådande i samhället”. Han framhöll att en ”hög världslag, grundad i Guds eget väsende” skulle innebära att ”en var skall få igen vad han gjort sig förtjänt av, vad hans gärningar värda äro...”. Han fortsatte med att konstatera att en studie av skrifterna skulle lära oss ”att överheten är Guds tjänare till straff för dem, som gör det onda”. Därför fastslog han: ”Undfallenhet förvirrar rättsbegreppen hos oräknade, förslappar rättsmedvetandet, så viktigt för folkets fortbestånd och blir en av orsakerna till moraliskt fördärv i samhället”.⁴⁷⁴

⁴⁷¹ Rosenqvist 1919, 11-12. Uppropet ingår i Kmprot. 1918, bihang.

⁴⁷² Borgåbladet 30.5.1918.

⁴⁷³ Rosenqvist 1918a, 15.

⁴⁷⁴ Hermanson 1920, 21, 25, 46.

Det fanns en uppfostringsledare för varje fångläger och denne hade under sig uppfostringsmedhjälpare. Målet var en uppfostringsledare per 5000 fångar och en medhjälpare per 500 fångar. Uppfostringsledarna var präster och hade som mål att ”återföra de vilseförda sinnena till att ära Gud, älska hemmet och fosterlandet”. Obligatoriskt deltagande i gudstjänsterna kom att inta en central plats.

Vi kan anta att inställningen till fängelseprästerna i fånglägren var lik den som Jarl Hemmer beskriver i sin bok ”En man och hans samvete.”⁴⁷⁵ I boken berättar Hemmer om fängelseprästerna Bro och Hurtig på Sveaborg. Jarl Hemmer ställde sig före och under inbördeskriget på de vitas sida.⁴⁷⁶ Hans ställningstagande framgick bl.a. av dikthäftet ”Ett land i kamp” som utkom vårvintern 1918⁴⁷⁷ samt av en dikt till Runebergsdagens festligheter på Svenska Teatern mitt under inbördeskriget. Redan hösten 1917 hade han skrivit dikten ”Det ruttnar”: ”Det ruttnar i landet. Stanken står // ur tallösa smittonästen. Folket förvandlas, allt vidare når // den asiatiska själapesten”.⁴⁷⁸

I motsats till många andra insåg Hemmer att hatet mot de röda efter inbördeskriget fick alltför stora proportioner. Johannes Salminen menar att Hemmer redan 1918 talade om försoning. Som stöd för detta nämner han dikten ”Jordens sång”, som Hemmer skrev till Åbo Akademis invigningsfest i oktober 1919. År 1928 skrev Hemmer prosaboken ”Gehenna och Ljusstrålarna” som senare fick namnet ”En man och hans samvete” Boken utgavs av Albert Bonnier i Stockholm 1931.⁴⁷⁹ Att tala om försoning och medlidande var dock ovanligt och sällsynt vid denna tid när tidningarna gjorde sitt bästa för att kväsa och slå ner alla försök till självvransakning.⁴⁸⁰

⁴⁷⁵ Hemmer 1945, 171-188.

⁴⁷⁶ Hemmer 1935, 136-137.

⁴⁷⁷ Salminen 1955, 70.

⁴⁷⁸ Ingår i ett debattinlägg om Hemmer och hans inställning till inbördeskriget i Hufvudstadsbladet 12.9.2001 skrivet av Christoffer Ericsson.

⁴⁷⁹ Salminen 1955, 81f, 173f.

⁴⁸⁰ Paavolainen 1986, 133; Hämäläinen 1978, 88, 90.

13. Den evangelisk-lutherska församlingen i Borgåbygden efter inbördeskriget

13.1. Allmänt

Efter de rödas kapitulation och de vitas seger var givetvis besvikelsen på förlorarnas sida stor. Utgående från det källmaterial jag haft tillgång till och presenterat i tidigare avsnitt vågar jag påstå att de borgåbor som ställde sig på den röda sidan rätt okritiskt gjorde det. De hade i första hand gått med för att de hade trott på talet om ett rättvisare samhälle där de i framtiden skulle ha en bemärkt ställning och ett bekymmerfritt liv.

Jag har även visat att deras engagemang på den röda sidan uppenbarligen inte påverkade deras positiva inställning till församlingen. Detta bekräftas bl.a. av protokollsuppgifter från församlingens läsförhör som berättar att såväl vita som röda deltog i förhören. Jag har även funnit det motiverat att anta att många med anknytning till de röda deltog i de kristna föreningarnas verksamhet, eftersom antalet aktiva i dessa föreningar vid tiden för inbördeskriget var anmärkningsvärt stort.

Liksom Kena utgår jag från att de röda hade förväntningar på församlingen när inbördeskriget var över och deras drömmar om ett nytt samhälle hade slagits i bitar. De hoppades uppenbarligen att den kyrka som förkunnade kärlekens evangelium skulle komma sina förlorade medlemmar till hjälp med hela sin auktoritet och försvara rättvisa och medmänsklighet i det samhälle som växte upp efter inbördeskriget.⁴⁸¹ Det finns inte mycket som tyder på att församlingen efter inbördeskriget märkbart skulle ha engagerat sig i klassfrågor och ställt upp för dem som hade stått på de

⁴⁸¹ Kena 1979, 73.

rödassida. Man intog samma linje som kyrkan i övrigt. Följden var besvikelse och bitterhet mot kyrkan på de orter där större grupper hade slutit sig till de röda.

13.2. Borgå domkyrkoförsamling

13.2.1. Kyrkostämman, kyrkofullmäktige och kyrkoråd

Det finns inte mycket som berör inbördeskriget antecknat i protokollen från de möten som kyrkostämman, kyrkofullmäktige och kyrkorådet höll efter krigets slut. Enligt kyrkorådsprotokollet från den 24 maj 1918 beslöt kyrkorådet att ordna en sorge- och åminnelsefest till minne av dem som hade stupat i kampen mot de röda. Församlingen profilerade sålunda sin inställning för de vida. Protokollets text är synnerligen känsloladdad och avslöjar tydligt rådets inställning till det som hade hänt.

Kyrkorådet beslöt enhälligt att ordna en sorge- och åminnelsefest till minne af de personer tillhörande Borgå stads- och landsförsamling, hvilka med ära stupat i kriget eller fallit offer i den stora fosterländska kampen beslöt kyrkorådet låta trycka och utdela ej blott en förteckning, upptagande de fallnes namn utan äfven de psalmer och sånger, som vid tillfället kommer att sjungas. Likaså skulle vid åminnelsefesten hommusik anskaffas på församlingens bekostnad.⁴⁸²

I programbladet för festen den 2 juni 1918 framgår de psalmer och sånger man sjöng. Man inledde festen med psalmen ”Vår Gud är oss en väldig borg” och slutade med lantdagspsalmens sista vers ”Välsigna, Herre och bevara”.⁴⁸³ I sista versen sjöng man ord som på sätt och vis var ett ställningstagande, i detta fall för ”arbetarna”.

⁴⁸² BKSA II Cb:7, 14, Kyrkorådsmötet 24.5.1918 § 4.

⁴⁸³ BKSA Programbladet finns återgivet i bilaga 2: ”Psalmer och sånger hvilka sjungas vid Sorge- och åminnelsefesten i Borgå domkyrka 2 juni 1918”.

Välsigna, Gud, i alla öden
Och hägna allt vårt fosterland!
För det till ljus; styrk det i nöden;
Räck brödet åt arbetarns hand;
Att släkten efter släkten lära
Förkunna, store Gud, din ära.

Festen refererades utförligt i Borgåbladet. Det framgick tydligt av referatet på vilken sida lokalpressen stod.

Samtliga högmässor senaste söndag i Borgå domkyrka hade anordnats som sorgedustjänster till åminnelse av de medlemmar av domkyrkoförsamlingen, vilka stupat i frihetskampen eller fallit offer för upprorsmännen, emedan de varit fosterlandet trogna och hållit på dess frihet, lag och samhällsordning. Gudstjänsterna gestaltade sig i sin helhet till en storslagen och högtidlig sorgefest. Det åldriga templet var festligt eklärat och dekorerat med grönt och blommor. Altaret, predikstolen och de främsta bänkarna hade draperats i svart. Allt detta samverkade med det djupa allvaret hos menigheten som till sista plats fyllde kyrkan och i vilken syntes ett stort antal sorgklädda personer, till att omedelbart skapa en stark högtidlig stämning och när gudstjänsten inleddes med den gamla välbekanta psalmen; ”Vår Gud är oss en väldig borg”, ljud sången med hela makten av den lyftande, hoppfulla och trösterika trosvissheten, som ligger i orden. Medan psalmen sjöngs, förde tvenne skyddskårister fram en sorgflorbehängd lejonfana, som placerades vid Alexandersstatyn.⁴⁸⁴

Predikan hölls av domprosten Edvard Hannula ”som verkningsfullt talade kraftens och tröstens ord i anslutning till bibelns berättelse om uppväckandet av änkans son i Nain”. Altartjänsten förrättades av Karl Wallén, Oscar Liljequist och Sigurd Öhrnberg. Kapellanen Emil Panelius tycks av någon anledning inte ha medverkat vid gudstjänsten.⁴⁸⁵

Minnesstenen restes den 19 april 1922. Den hade planerats av Gunnar Finne och bestod av en fem meter hög fyrkantig grå pelare av granit krönt av ett brinnande hjärta i järnsmide.⁴⁸⁶ Namnen på de döda vita (också en del icke borgåbor) i inbördeskriget år 1918 fanns inristade på sidorna.

⁴⁸⁴ Borgåbladet 6.7.1918.

⁴⁸⁵ Borgåbladet 8.7.1918.

⁴⁸⁶ Selén 1996, 550. Kostnaderna för monumentet – 80.000 mark – bestreds av Borgå stad och Borgå landskommun gemensamt.

Minnesstenen planerad av Gunnar Finne restes 1922. Foto: Lars Schmidt.

Man kan av allt att döma också tolka det beslut som kyrkorådet gjorde den 11 maj 1919 som en hedersbetygelse till sonen av en före detta anställd som dött på den vita sidan. Då beslöt kyrkorådet nämligen att ”framlidne magistern Martin Kjälldröm [son till Lars Oskar Kjälldröm som var kapellan i Borgå åren 1901-1914], hvilken för icke så länge sedan tillhört Borgå församling och sedan under så tragiska omständigheter fått sätta lifvet till under den röda våldsperioden” skulle ges gravplats till kraftigt nedsatt pris.⁴⁸⁷ Vid kyrkorådets sammanträde den 24 maj 1918 noterades till protokollet att inbördeskriget var en av orsakerna till att de kyrkliga utskylderna inte kunnat insamlas. Ordvalet i protokollet avslöjar tydligt på vilken sida rådets sympatier låg: ”Ordföranden meddelade att, då någon uppbörd af kyrkliga utskylder från Borgå landsförsamling för senaste förflutna ecklesiastikår till följd av den röda våldsperioden ännu ej kunnat verkställas, medel till särskilda utgående betalningar upplånats från kyrko-byggnadsfonderna”.⁴⁸⁸

⁴⁸⁷ BKSA II Cb:7, 39, Kyrkorådsmötet 11.5.1919 § 4; Borgåbladet (25.5.1918) redogör för hur L.O. Kjälldröms son Martin dödades av de röda i Varkaus 20.2.1918.

⁴⁸⁸ BKSA II Cb:7, 8, Kyrkorådsmötet 24.5.1918 § 1.

13.2.2. Församlingsprästernas agerande efter inbördeskriget

Några direkta belägg för de olika prästernas ställningstagande efter inbördeskriget har jag inte funnit. Prästerna har inte uttalat sig i tidningspressen. Vad de eventuellt sade i olika sammanhang finns inte dokumenterat. En del smärre fragment av ställningstaganden finns dock. Jag har tidigare konstaterat att Hannula under inbördeskriget uppenbarligen höll sig gömd på Pellinge. Han hade förmodligen i många sammanhang delgett allmänheten sina åsikter om de röda och flydde följaktligen när de röda intog Borgå.

Efter inbördeskriget deltog han aktivt i politiken. Han var en av undertecknarna när Nationella samlingspartiets lokalförening grundades i Borgå den 21 januari 1919. Samma år blev han invald i riksdagen för samlingspartiet. I en skrivelse till kyrkomötet 1928 kritiserade han kraftigt kyrkans högsta ledning för att den inte hade protesterat när socialdemokraten Väinö Tanner hade blivit statsminister och sålunda fick inflytande också över den evangelisk-lutherska kyrkan.⁴⁸⁹

Inte ens de annars så känslomättade läsförhørsprotokollen avslöjar någonting om vad prästerna tyckte och tänkte om det som hade hänt. Det enda som visar att inbördeskriget utkämpats är Panelius anteckningar från läsförhören i Söderveckoski och Mickelsböle. I Söderveckoski uppmanades ungdomen ”att arbeta för höga ideal, hvilka den lyckligen genomkämpade röda tiden ställt fram; fosterlandet fordrar sina offer, men ock Gud sina”.⁴⁹⁰ Öhrnbergs tidigare så långa och utförliga protokoll är nu året senare korta och knapphändiga och ger därför ingen information om några ställningstaganden.

Sammanfattningsvis kan vi notera följande om prästerskapet i Borgåbygden. Domprosten Edvard Hannula och ministerieadjunkten Sigurd Öhrnberg hade på olika sätt kraftigt kritiserat allt som hade med de röda att göra. Man kan inte hos dem finna några försök att hålla isär ideologi och de krav som ställdes på jämlikhet och rättvisa. Trots att Hannula stod långt högerut på den politiska kartan kom han ändå aldrig, utgående från

⁴⁸⁹ BKSA II Dd:2.

⁴⁹⁰ BKSA II Ah:3, 286 (Söderveckoski 25.2.1919).

de källor jag haft tillgång till, att agera överdrivet aggressivt mot de röda. När de röda intog Borgå, lämnade han helt enkelt staden och försvann.⁴⁹¹

Kapellanen Emil Panelius uppträdde av allt att döma annorlunda. Vi kan se det av tidigare läsförhållningsprotokoll där Panelius visserligen påtalar ”skefheten” i socialismen sådan den utvecklats i Finland, men utan att för den skull gå till liknande retoriska orimligheter som till exempel Öhrnberg. Med sin gedigna praktiska erfarenhet av fattigdom och orättvisa är det lätt att anta att han blev någon slags förenande länk mellan prästerskapet och dem som upplevde sig övergivna av församlingen. Detta bestyrks inte minst av att till och med dödsdömda, som besatt höga ledande poster bland de röda, i sin andliga nöd vände sig till Panelius. Det att röda dödsdömda och i det här fallet t.o.m. en röd ledare i själavårdsärenden bad att få tala med en präst som stod på de vitas sida är ganska anmärkningsvärt, när man tänker på kyrkans svårigheter i arbetet bland de röda i t.ex. fånglägren. I boken om Panelius kan man läsa: ”Betecknande är att när ett par av de livdömda bad om ett samtal med en präst vände de sig till Emil Panelius. Det hände med två rätt unga män Munittula [Frans Hemming Munittula f. 8.5.1886] och Jussila [Uno Edvard Jussila f. 16.11.1898] som bad om att få träffa honom före sin avrättning.”⁴⁹² Enligt boken skall samtalet ha lämnat ”ett djupt och skakande intryck på biktfadern”.

Jag vågar anta att en av orsakerna till att församlingen också efter inbördeskriget tolererades och accepterades av många som tidigare varit engagerade på den röda sidan var att en av prästerna också under inbördeskriget kände ansvar för de församlingsmedlemmar som hade stått i opposition till församlingens majoritet.

Hur övriga präster och anställda ställde sig till de röda vet vi tämligen litet om. Ur en artikel, ”Borgå folkhögskola femtio år” har jag fått en del uppgifter om församlingens kantor Mikael Lindfors som bl.a. hade varit aktiv inom skyddskåren. Där berättas att åtta av folkhögskolans elever på initiativ av rektor Fritiof Freudenthal bildade en skild skyddskårsgrupp efter inbördeskrigets slut.⁴⁹³ Denna grupp ”stod under ledning och utbildning av kantorn”.⁴⁹⁴

⁴⁹¹ Ekstrand 1990, 28-29.

⁴⁹² Panelius 1985, 22.

⁴⁹³ Selén 1996, 474.

⁴⁹⁴ Borgå folkhögskola 1939, 19.

13.2.3. Det andliga arbetet

13.2.3.1. Gudstjänstlivet

Tack vare den diskussionen som fördes angående byggandet av en ny kyrka samt den finska minoritetens skrivelse till domkapitlet om att få fira gudstjänst i domkyrkan har jag lyckats få fram uppgifter som har hjälpt mig att uppskatta antalet kyrkobesökare före inbördeskriget. Att erhålla exakta uppgifter om kyrkobesökarnas antal efter inbördeskriget är däremot vanskligt, för att inte säga omöjligt. De enda konkreta uppgifterna från denna tid har jag funnit i domprostens rapport om församlingens tillstånd under åren 1922-1927. Enligt den var antalet ”deltagare vid de två svenskspråkiga och en finskspråkig gudstjänst sommartid ungef. 2.200, vintertid 1.800”.⁴⁹⁵ Dessa siffror ger vid handen att kyrkobesökarnas antal i medeltal skulle ha varit ca 730 per söndag under sommaren och ca 600 under vinterhalvåret. Sålunda noterades årligen sammanlagt 210.000 kyrkobesök i församlingen.

13.2.3.2. Förrättningar och skriftskolor

Inte heller när det gäller övriga församlingsaktiviteter finns någon statistik att tillgå. Uppenbarligen minskade deltagandet vid jordfästningar och vigslar i samma takt som de upphörde att vara byalagens gemensamma angelägenheter. Det blev t.ex. vanligt i början på 1900-talet att de unga for till staden för att gifta sig. I staden hyrde man ett rum och prästen kom dit och förrättade vigseln. Efter hemkomsten ordnades sedan en anspråkslös bjudning.⁴⁹⁶

De privata skriftskolorna upphörde mer eller mindre vid denna tid. Att det förekom enskilda skriftskolor också efter 1918 innebar inte en direkt fortsättning på de avgiftsbelagda skriftskolorna. Det var istället fråga om

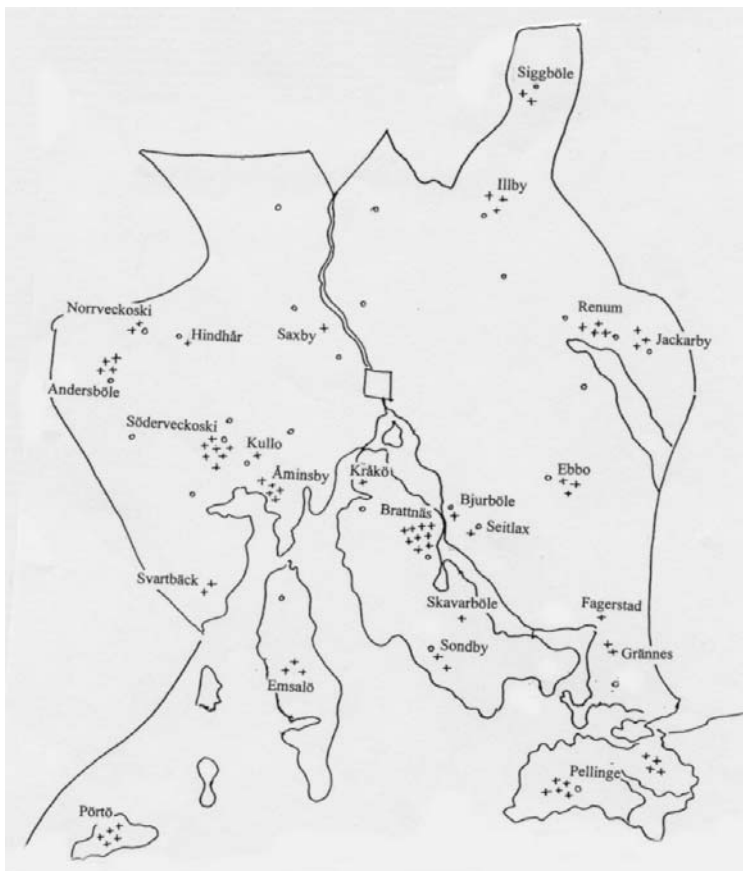
⁴⁹⁵ BKSA II Dd:2.

⁴⁹⁶ Andersson 1926, 31.

skriftskolor för skolelever som klassvis gick i skriftskola för sin religionslärare. Ofta hölls skriftskolorna efter skoldagens slut. Aftonsånger hölls regelbundet i kyrkan.

När jag försökt bilda mig en uppfattning om församlingens verksamhetsstrategi under och efter inbördeskriget har jag kunnat notera att församlingen uppenbarligen noterade nedgången i antalet kyrkbesökare.

Karta 6. Församlingsandakter (+) och platser för läsförhör (o) i Borgå socken under tiden 1919-1920.

Utgående från de kyrkliga kungörelserna kan vi få en bild av en helt ny verksamhetsform som nu växte fram inom församlingen. Jag tänker här på de många andaktsstunder som ordnades i de olika byarna. Vid andaktsstunderna utnyttjade församlingen också den nya teknikens vinningar. År 1918 kungjordes t.ex. ett missionsföredrag av fröken Elli Cajander, varvid skioptikonbilder från Kina, Japan och Indien skulle förevisas.⁴⁹⁷

13.2.3.3. Söndagsskolan

Den verksamhetsform som rätt utförligt är dokumenterad är söndagsskolverksamheten. Det var en verksamhet som inte nämnvärt berördes av inbördeskriget. De förändringar som skedde i fråga om söndagsskolverksamheten framgår av tabell 31. Utvecklingen visar tydligt att man från församlingens sida var angelägen om verksamheten och också beredd att satsa på dem.

Tabell 31. Domkyrkoförsamlingens söndagsskolor och söndagsskolbarnens antal.

Verksamhetsår	Söndagsskolornas antal		Antal barn som besökte söndagsskolan	
	staden	socknen	staden	socknen
1917	4	10	100	250
1918	3	10	100	280
1919	(uppgifter saknas)			
1920	5	13	130	320
1921	5	12	120	280
1922	5	13	120	280

I tabellen ingår inte stadsmissionens söndagsskolor. Stadsmissionen höll under dessa år söndagsskolor på svenska för mellan 145 till 180 barn och på finska för mellan 140 och 150 barn. Antalet barn varierade något beroende på om det var vår- eller hösttermin.⁴⁹⁸

⁴⁹⁷ BKSA II Dc:27.

⁴⁹⁸ Borgåbladet 24.2.1916.

Antalet söndagsskolor i staden var fyra år 1917. Ett år senare var de tre, men ökade sedan igen år 1920 till fem. I socknen var de 17 under åren 1915-16. Antalet sjönk sedan till 10 under åren 1917-1918, men ökade sedan igen år 1920 till 13.⁴⁹⁹ Församlingen beställde 445 söndagsskoltidningar år 1919, d.v.s. flera än någonsin tidigare. Ett större antal söndagsskoltidningar tyder också på ett större antal söndagsskolelever.⁵⁰⁰

Jag noterar att antalet söndagsskolbarn ökade under och efter inbördeskriget (se tabell 31). År 1917 hade 250 barn besökt söndagsskolan i socknen. År 1918 var deras antal 280 för att sedan år 1920 uppgå till 320. I staden var utvecklingen densamma. År 1917 deltog 100 barn i söndagsskolans verksamhet. Tre år senare fanns det 130 barn med i verksamheten.

Tabell 32 visar att församlingen verkligen satsade på söndagsskolan och på att nå barnen. Efter inbördeskriget var antalet beställda söndagsskoltidningar anmärkningsvärt stort. Det verkar otvivelaktigt som om församlingens söndagsskolverksamhet skulle ha upplevt en höjdpunkt strax efter inbördeskriget då över 450 barn tycks ha samlats till söndagsskolor runt om i bygden. Varför antalet beställda söndagsskoltidningar minskade med hälften från år 1919 till år 1920 har jag dock inte i källmaterialet hittat något förklaring till.

13.2.3.4. Läsförhören

Av de protokoll som finns att tillgå framgår att läsförhören också efter inbördeskriget fortsatte som tidigare. Protokollen är dock summariska och oftast är det bara gården där läslaget samlades, antalet barn som deltagit och eventuellt något ämne prästen talat eller predikat över som nämns. Att deltagarantalet skulle ha minskat finns det inga indicier på. Detta gäller i första hand de byalag som inte i någon nämnvärd grad hade berörts av inbördeskriget.

⁴⁹⁹ BKSA II Dh:1.

⁵⁰⁰ Borgåbladet 10.2.1922.

Tabell 32. Beställda söndagsskolstidningar för barnen åren 1915-1922⁵⁰¹ (för att visa utvecklingen har åren 1915-1917 också medtagits).

	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922
Borgå stad				50+50	50+50	50+25	41+25	41+25
Mickelsböle	4	16+1						
Seitlax			7	11	12		12	12
Saxby			30	30	30	30	30	10
Kerko		23 (fi)	23 (fi)	23 (fi)	23 (fi)			
Siggböle		20		10	20	15	21	23
Svartbäck		33						
Andersböle		14			34	34	34	12
Sondby		10						
Boe		6		5+6			20	
Stor-Kroksnäs			8		8			
Lill-Pellinge		17		10				
Brattnäs		12	12	12	12			
Stor-Pellinge			6	17	6	6		
Östermunkby			6					
Karleby		10 (fi)						
Söderveckoski				9				
Kullo-Nyby			18	18				
Jackarby			8 (fi)	8 (fi)				
Renum			14					
Girsnäs			20	20				
Illby				10+2	17+2			
Mickelsböle			15					
Karleby			10 (fi)					
Söderby			10					
Åminsby				10				
Nygård					20	20	10	
Vålox					9			
Skavarböle					11	10		
Kråkö					20	20	20	20
Gäddrag					12			
Orrby					1			
Grännäs								40
Hindhår								15 (fi)
Pirlax								12
<i>Totalt</i>	<i>4</i>	<i>162</i>	<i>303</i>	<i>301</i>	<i>445</i>	<i>210</i>	<i>213</i>	<i>210</i>

På de orter där de röda hade varit talrika och där det fanns eller hade funnits arbetsföreningar var situationen en annan. I dessa läsförhållningsprotokoll finns ett antal anteckningar som det är skäl att återge.

⁵⁰¹ BKSA II Dh: 1.

I läsförhørsprotokollet från Kerko förekommer en anteckning om hur Panelius ger en ”öfverblick öfver Guds lärdomar angående en kristen vandel”. Eventuellt kan det här vara fråga om någon form av kritik mot kerkobornas agerande under inbördeskriget. Anmärkningsvärt många i Kerko hade nämligen sympatiserat med de röda under inbördeskriget. Panelius slutandakt utgick från bibelstället Luk. 11:28 ”Saliga de som höra Guds ord och gömma det”.⁵⁰²

Från läsförhöret i Gammelbacka finns anteckningar om att förrättningsprästen ”i skilda repriser under förrättningens lopp talade allvarsord till gamla och unga med anl. af tidens faror och lyten”.⁵⁰³ Några uppgifter om antalet deltagare finner vi varken i protokollet från Kerko eller i protokollet från Gammelbacka.

Läsförhörstraditionen levde vidare oberoende av samhällsutveckling och inbördeskrig. Detta får vi bekräftat i domprostens uppgifter till kyrkomötet år 1928. Där skriver domprosten att intresset för läsförhören fortfarande är ”livligt och läsförhörsdagen betraktas i allmänhet såsom en högtidsdag i byalaget”.⁵⁰⁴

13.3. Det kristna föreningslivet

På många håll i Finland satsade enskilda men också olika föreningar på att hjälpa dem som p.g.a. kriget hade råkat i materiell nöd. I Borgåbygden är det endast Stadsmissionen som i sina protokoll har dokumenterat en dylik verksamhet. Dels hade man anställt en diakonissa som gjorde hem- och sjukbesök, dels delade man ut mat och kläder åt hjälpbehövande. Efter inbördeskriget berörde enligt föreningens protokoll denna utdelning 180 familjer.⁵⁰⁵ Detta utesluter givetvis inte att också många andra enskilda och föreningar i Borgåbygden på olika sätt hjälpte dem som efter inbördeskriget levde i armod.

⁵⁰² BKSA II Ah:3, 290 (Kerko 6.3.1919).

⁵⁰³ BKSA II Ah:3, 292 (Gammelbacka gård 13.3.1919).

⁵⁰⁴ BKSA II Dd:2.

⁵⁰⁵ Heiman 1983, 36; BKSA II Ee.

Föreningarnas verksamhet under och efter inbördeskriget var anmärkningsvärt stor. Antalet deltagare i de flesta föreningars verksamhet ökade jämfört med år 1917. Orsaken till att kolumnen över förändringar i tabell 33 ändå visar ett minus är att jag lämnat bort Marthaföreningen. Det var en förening som gick starkt framåt. Flera filialföreningar grundades i socknen. Frågan är dock om man trots det bibliska namnet kan räkna föreningen och dess filialer som religiösa föreningar? Jag gjorde det i min tidigare översikt eftersom min bedömning var att den vid grundandet hade starka band till församlingen. Det är dock uppenbart att de praktiska göromålen blev allt viktigare och att det var de som lockade kvinnorna att ansluta sig som medlemmar.

Tabell 33. De kristna föreningarnas aktivitet efter inbördeskriget.

Förening	Deltagare efter frihetskriget i veckan / i året (1919)	Förändringar från 1917
Nykterhetsföreningen	25 / 1.250	-35 / -1.750
Nykterhetsvännerna	350 / 17.500	+21 / +1.050
K.F.U.M.	30 / 1.500	+0
K.F.U.K.	45 / 2.250	+0
Stadsmissionen	500 / 25.000	-80 / -5.000
Lutherska ev.föreningen	60 / 3.000	-90 / +4.000
Borgå missionsförening	30 / 1.500	+0
Sjömansmissionsföreningen	20 / 1.000	-10 / -500
Sammanlagt	1.060 / 53.000	-194 / -2.200

År 1919 var det ca 53.000 personer som tog del i föreningarnas verksamhet. Jag har uppskattat deltagandet i de olika föreningarna utgående från uppgifter framför allt i tidningsnotiser och föreningsprotokoll. Nykterhetsföreningen sålde sin möteslokal till metodisterna år 1919 vilket tyder på att medlemsantalet skulle ha sjunkit. Nykterhetsvännerna lyckades däremot engagera barn och ungdomar i sina barn- och ungdomsgrupper som kallades för ”Hoppets härar”. Lärare stod oftast i ledningen för dessa och lärarens elever var mer eller mindre ”tvungna” att delta. Redan år 1916 hade dessa ”Hoppets härar” samlat 104 barn.⁵⁰⁶

⁵⁰⁶ Borgåbladet 3.2.1916.

Stadsmissionen gjorde – som jag redan noterat – ett anmärkningsvärt arbete efter inbördeskriget då den inte bara hade en diakonissa anställd, utan också delade ut matpaket till personer som råkat i svårigheter på grund av kriget. Därtill ordnade man syföreningar och söndagsskolor liksom tidigare.⁵⁰⁷

I sin berättelse till kyrkomötet år 1928 för tidsperioden 1922-27 gjorde domprosten följande anteckning; ”Stadsmissionen, Borgå Sjömansmission, Borgå Missionsförening, Lutherska ev. föreningens lokalavdelning, samtliga tvåspråkiga, alla under prästerskapets ledning och medverkan.”⁵⁰⁸ Anteckningen visar vilka föreningar som domprosten ansåg att hade en direkt anknytning till församlingen. Jag vill ändå hävda att utöver dessa också K.F.U.M., K.F.U.K. och Nykterhetsföreningarna var nära anknutna till församlingen. Mitt påstående bygger jag på att det ofta var församlingsanställda som antingen var ordförande eller medlemmar i dessa föreningars styrelser.

En indirekt följd av de många kristna föreningarnas verksamhet i Borgåbygden vid denna tid var att kristen litteratur och kristna tidningar vann stor spridning bland församlingsborna. Många av föreningarna hade som direkt målsättning att sprida kristen litteratur vilket de också med stor iver och effektivitet gjorde. Detta innebar att man inte mera behövde besöka gudstjänsterna eller andaktsstunderna för att få andlig vägkost i form av tal och predikningar. Ett sådant behov kunde nu åtminstone till en del tillfredsställas genom de böcker och tidningar som vann spridning genom föreningarnas och kolportörernas verksamhet. Också prästerna medverkade vid spridandet av tidningar och böcker med andligt innehåll.⁵⁰⁹

⁵⁰⁷ Borgåbladet 24.2.1916.

⁵⁰⁸ BKSA II Dd:2.

⁵⁰⁹ Schmidt 1998, 146; BKSA II Dc:27.

13.4. Övrigt religiöst liv efter inbördeskriget

I Borgåbygden verkade under tiden för inbördeskriget Frälsningsarmén, Borgå Fria Inremissionsförsamling samt Metodist-episkopalkyrkan och adventisterna. Deras arbete i byar där det funnits många sympatisörer för de röda kom att bli av stor betydelse med tanke på den evangelisk-lutherska församlingens framtida verksamhet. Efter kriget var det nämligen inte i första hand den evangelisk-lutherska församlingen som kom förlorarna till hjälp och tröst utan Fria Inremissionsförsamlingen och Metodist-episkopalkyrkan. Dessa etablerade sig mer aktivt än någonsin i t.ex. Hammars och Tolkis.

I en maskinskriven 50-års historik över Borgå Svenska Friförsamling kan man utläsa att Friförsamlingen upplevde tiden efter inbördeskriget som en ny väckelsetid.⁵¹⁰ Av historiken framgår att söndagsskolverksamheten och ungdomsarbetet upplevde en glansperiod. År 1918 samlade ungdomsarbetet över 70 ungdomar och inte mindre än 150 barn gick i söndagsskolan.⁵¹¹ Det är skäl att notera att man ordnade söndagsskolor i många av de byar där arbetarföreningarna hade varit aktiva, d.v.s. i Borgå ångsåg (Hammars), Finnby, Illby samt i Borgå stad.⁵¹² I läsesalen i Hammars hölls, utöver söndagsskolor på både finska och svenska, också gudstjänster.⁵¹³

Under hösten 1918 ordnades finskspråkiga väckelsemöten i Borgå stad under ledning av Ragnar Breitholtz och William Jokinen.⁵¹⁴ Detta ledde till att ”många blev omvända till Gud och en finskspråkig församling, som bildades, började bedriva regelbunden verksamhet i Missionskyrkan”.⁵¹⁵ Metodist-episkopalkyrkan var även aktiv vid denna tid på många av de platser där Friförsamlingen bedrev verksamhet och där det fanns arbetar-

⁵¹⁰ Fria Inremissionsförsamlingen antog namnet Borgå Svenska Friförsamling år 1923. I det följande använder jag mig av benämningen Friförsamlingen eftersom församlingen långt före 1923 använde sig av det namnet.

⁵¹¹ BSFA Historik över Borgå Svenska Friförsamling r.f.:s verksamhet 1891-1961.

⁵¹² Ytterligare ordnade Friförsamlingen söndagsskolor i Tarkis och Kiala.

⁵¹³ Nevanlinna 1995, 175.

⁵¹⁴ Lindholm 1967.

⁵¹⁵ BSFA Historik över Borgå Svenska Friförsamling r.f.:s verksamhet 1891-1961.

föreningar och industri. Redan före år 1918 hade den fått fotfäste i Svartså, Tolkis, Hammars och Kullo och verksamheten fortsatte efter inbördeskriget. I boken Metodistkyrkan i Finland 100 år konstaterar Björn Elfving att verksamheten vid denna tid ”var lovande” i Svartså, Kullo och Tolkis.⁵¹⁶ Ludvig Larsson som var metodistpräst åren 1917-1923 var synnerligen entusiastisk när han beskrev verksamheten efter inbördeskriget:

På landsbygden öppnas allt fler dörrar för evangelisk förkunnelse, och de största lokaler visar sig för små. Landsbygden är ett härligt fält. Gud give kraft till ett intensivt missionsarbete. [...] Stora skaror samlas för att höra Guds ord och där finns nästan obegränsade möjligheter till gagneligt arbetet.

Larsson redogjorde också för sina besök hos sågarbetarna vid sågverket i Hammars och hos arbetarna vid trämassefabriken i Tolkis. Enligt egen utsago blev han mycket väl emottagen i dessa kretsar. Hur subjektiv han var i sin beskrivning är inte lätt att avgöra men jag utgår ifrån att han ger en sanningsenlig beskrivning av läget. Allt tyder på att metodisterna kunde fortsätta sin verksamhet utan egentliga avbrott.⁵¹⁷ Metodisterna hade nämligen inte lika öppet som de flesta av den evangelisk-lutherska kyrkans representanter tagit ställning för de vita och de accepterades därför troligen i Hammars och Tolkis av dem som hade sympatiserat med de röda.⁵¹⁸ Deras möjligheter att bedriva verksamhet i de byar, varifrån många röda hade kommit var goda och någon konkurrens från domkyrkoförsamlingen behövde de inte oroa sig över eftersom församlingen efter sitt val av sida i inbördeskriget hade försvårat sina verksamhetsmöjligheter på dessa orter.

⁵¹⁶ Elfving 1984, 77.

⁵¹⁷ Metodist-episkopalkyrkans verksamhetsberättelse för år 1915; I Borgåbladet ingick också annonser om de tillfällen Metodistkyrkan ordnade. Se t.ex. Borgåbladet 12.1.1918 och 26.1.1918.

⁵¹⁸ Larsson 1937; Larsson 1957, 4. En av orsakerna till att metodisterna inte lika öppet hade tagit ställning för någon part i kriget var givetvis att metodistkyrkans pastorer kom från Sverige och därför inte hade något direkt intresse av att engagera sig i den finländska inrikespolitiken.

Metodist-episkopalkyrkan hade år 1917 29 församlingsmedlemmar och fem år senare var antalet i stort sett detsamma, d.v.s. 30.⁵¹⁹ Friförsamlingens medlemstal var år 1917 enligt årsmötesprotokollet 30.⁵²⁰ Samtliga protokoll från de möten som hållits under tiden 19.9.1917 - 23.5.1918 är dock försvunna och jag har inte några uppgifter om medlemstalet för år 1918. Vid årsmötet 1919 noteras att man fått 3 nya medlemmar.⁵²¹ Det visar att trots att folk mötte upp vid möten och sammakomster så tycks det ändå ha varit ett stort steg att bli medlem i något av dessa samfund. En bekräftelse på detta och på borgåbornas reserverade inställning överlag till de frikyrkliga predikanterna framgår av en artikel i Hembygdsminnen från år 1926, vilken beskriver tiden efter inbördeskriget. Där noteras hur predikanter från olika frikyrkor rörde sig i bygden och höll andaktsstunder. Författaren slutar sin redogörelse med orden: ”Huruvida de nu skola lyckas att utplantera sina läror här är ännu ovisst. Som det för tillfället synes har nog av deras sådd mycket fallit på hälleberget”.⁵²²

⁵¹⁹ Borgå svenska Metodistförsamling 1957.

⁵²⁰ BSFA Protokoll fört vid församlingens årsmöte den 20 januari 1917, §3.

⁵²¹ BSFA Protokoll fört vid Borgå Friförsamlings årsmöte den 10 januari 1919, §3.

⁵²² Andersson 1926, 34.

D.

ORSAKER OCH FÖLJDER

14. Orsaker och följder

14.1. Allmänt

Min avsikt är att i det följande redogöra för faktorer som på olika sätt kom att påverka utvecklingen vid tiden för inbördeskriget. Utöver frågor som behandlar den kristna trons betydelse och den röda ideologins genomslagskraft kommer jag att försöka reda ut vilken uppslutningen var bland de röda i staden och i de byar där det hade grundats arbetarföreningar. Jag kommer även att penetrera de förändringar som skedde i kyrkan vid denna tid. Hade de sin orsak i de rödas uppror eller var det andra omständigheter som åstadkom dem? Ytterligare försöker jag besvara frågan hur dessa förändringar påverkade inställningen till församlingen.

14.1.1. Trohet mot kyrkan

Troheten mot den evangelisk-lutherska kyrkan i Borgåbygden var stor vid tiden för inbördeskriget och vill man generalisera kan man påstå att troheten fortlevde både under och efter kriget. En orsak härtill var givetvis att en mycket stor del av invånarna i Borgåbygden hade sympatiserat med de vita på vars sida kyrkan hade stått.

Tabell 36 anger röstfördelningen i lantdagsvalen 1913, 1916, 1917 och 1919 i Borgå stad och socken. Det som här är av speciellt intresse är att jämföra röstningsfrekvensen mellan 1917-års lantdagsval, d.v.s. valet före inbördeskriget, och lantdagsvalet 1919 som inföll efter krigets slut.

Tabell 34. Lantdagsvalet 1916 och 1919.

	Svenska folkpartiet	Socialdemokraterna	Finska samlingspartiet	Finska framstegspartiet	Övriga
Socknen					
1916	2.924	1.709		321	24
1919	3.977	1.116		395	126
Staden					
1916	1.272	287	123 (Gammalf.)	85 (Ungfinnar)	3
1919	1.710	383	262	130	3

Jag har tidigare konstaterat att vänsterns stöd bland de röstande under åren före inbördeskriget var 34 % (1916) respektive 29 % (1917). När man studerar röstfördelningen i lantdagsvalet 1919 kan man lägga märke till att stödet kraftigt sjunker, d.v.s. med dryga 9 %. Från att år 1917 ha fått 2.286 röster får man två år senare endast 1.499 röster. I staden minskar vänsterns stöd med 125 röster och i socknen med hela 659 röster. Här bör dock noteras att många av de personer som förmodligen tidigare hade röstat på vänstern efter inbördeskriget blev internerade i olika fångläger och förlorade samtidigt sitt medborgerliga förtroende. Detta gjorde att de inte hade någon möjlighet att rösta i valet år 1919.⁵²³

För de flesta borgåbor var kyrkan och församlingen någonting självklart som man inte ifrågasatte. Tron hade man arvt av tidigare generationer som byggt upp den bygd man bodde i. Inför detta kände man vördnad och tacksamhet. Detta är något som i flera olika sammanhang har kommit fram i min undersökning. Jag vill här ännu notera den av mig tidigare citerade predikan som Otto Weckström höll i mars 1918 då Pellingekåren hade flytt och kommit till Reval. I den sade han bl.a. att ”de kämpat för Guds stora sak. De ha offrat liv för lag och rätt för hembygd och fosterland”.⁵²⁴ Predikan uppskattades storligen, vilket visar hur viktig den kristna tron var för de vita.

⁵²³ Borgåbladet 11.7.1916, 18.7.1916, 11.10.1917, 23.10.1917, 13.3.1919 och 1.4.1919.

⁵²⁴ Wallgren 2001; Helsingius 1918, 72-73.

Nyårskortet om Borgå katedral var ett dubbelsidigt vykort som trycktes och distribuerades inför nyåret 1919.

Jag vill ytterligare notera ett nyårskort som trycktes och distribuerades i Borgå inför nyåret 1919. Kortets text var liksom Weckströms predikan djupt rotad i en fäderneärvd kristen tro och kan förmodligen ses som ganska typisk för hur de allra flesta kände det vid denna tid. Det var ett dubbelsidigt vykort. Texten var skriven av Ines Lindström.⁵²⁵

Ines Lindström som hade författat texten på kortet var dotter till Herman Lindström. Denne ägde en gård vid Ågatan som han år 1852 hade köpt av färgerifabrikanten, kommerserådet Erik Johan Strähles arvingar. Huvudbyggnaden hade 16 rum.⁵²⁶ Ines hade sålunda ekonomiska möjligheter att gå i skola. Hon började i "Salanderska skolan" som "hade gott anseende på grund av lärarinnornas nit och stränga gudsfruktan".⁵²⁷ Därefter gick hon tre klasser i Privata svenska Fruntimmersskolan, där hon

⁵²⁵ Ines Maria Lindström föddes 1855 och dog 1937. Hon var dotter till Herman Johannes Lindström född 1825. Kortet var sänt av Johanna Sjöblom till Edit Sjöblom. Se BKSA I Aa:23, 579.

⁵²⁶ Lindström 1920, 3-4.

⁵²⁷ Lindström 1920, 19.

senare också kom att verka som lärare.⁵²⁸ Hon grundade ett eget bokförlag, ”Ines Lindströms förlag, Borgå” och utgav små böcker som innehöll berättelser från Borgå. Hon var alltså något av en kulturpersonlighet som säkert på många sätt var representativ för den tidens Borgåbor och som genom sin dikt även uttryckte det som de kände och tyckte.

Sammanfattningsvis kan vi fastslå att det kristna trosarvet hade en stor betydelse för Borgåborna. Det gjorde att det var synnerligen svårt, för att inte säga omöjligt, för den röda ledningen att entusiasmera folket i bygden till kamp för de värderingarna som de tydligt uttalat sig för och som visade att de ställde sig i opposition till kyrkan och till den kristna tron.

14.1.2. Den röda ideologin

Enligt författaren till Borgå sockens historia, Göran Selén, hade många av dem som aktivt ställde sig på de rödas sida låtit sig påverkas ”av agitationen och viljelöst ryckt med i de röda leden”.⁵²⁹ Det ligger säkert mycken sanning i Seléns påstående. Det är svårt att tänka sig att 16-20-åringar utan större kunskap och utbildning skulle ha förstått den ideologiska orsaken till kriget. Det är lätt att komma fram till den slutsatsen utgående från de uppgifter som jag har om de aktivt röda i Borgåbygden och som jag tidigare redogjort för. Deras möjligheter att intellektuellt förstå den socialistiska ideologin med dess ateistiska och materialistiska framtoning var nog begränsad. Det som de däremot kunde förstå var en enkel retorik som påtalade orättvisor i samhället och som lovade makt åt arbetarna och de fattiga. Som jag tidigare har visat var de rödas läs- och skrivkunnighet rätt dålig, trots att mycket tyder på att den var bättre i Borgåbygden än i övriga Finland. Utgående från detta är det orealistiskt att tänka sig att det fanns mycket annat än äventyrslystnad, ”hopplös fattigdom”, någon form av krav på rättvisa, avundsjuka och kanske rent av hat mot de rika, som drev de röda i Borgåbygden att ställa upp i inbördeskriget. Många samtida iakttagare såg också inbördeskriget som ett

⁵²⁸ Hos förf. Intervju med Runar Nyholm.

⁵²⁹ Selén 1996, 137; Salomies 1935, 236.

hungeruppror, där massorna sattes i rörelse på grund av livsmedelsbristen.⁵³⁰

Att våldet sedan fick överdrivna dimensioner i form av mord, stölder och skövlingar, får man nog räkna med att i första hand hade sina orsaker i att de ofta unga och omyndiga ynglingarna i sin iver blev blinda för samhällets moraliska realiteter. Samtidigt eggade de upp varandra och händelserna kom därför att glida dem ur händerna. R. H. Oittinen noterar i sin bok om arbetarfrågan och arbetarrörelsen att socialismen som sådan var alltför abstrakt och dess mål alltför diffust för att den skulle ha fått arbetarfolket i rörelse. Det som enligt Oittinen drev arbetarna framåt var en obestämd längtan efter ett bättre och lyckligare liv.⁵³¹ På samma linje är Leino Hassinen i sin bok ”Kristinusko ja kommunismi” (Kristen tro och kommunism). Han menar att kunskapen i den ideologiska bakgrunden överlag inte är särskilt stark bland gemene man. Att man ger sin röst åt kommunismen är ofta ett utslag av bitterhet över att arbete fattas och att livet känns tungt och hårt. Man ger helt enkelt utlopp för sitt missnöje.⁵³²

Eira Paunu, som har skrivit om sin far Hjalmar Paunu och hans verksamhet i Pojo under inbördeskriget, berättar om trons djupa förankring hos de röda. Paunu redogör för hur dessa i stora skaror samlades till andaktsstunder som hennes far höll. Detta stöder mina antaganden att en materialistisk ideologi, som varit kyrkans viktigaste motiv att ställa sig på de vitas sida, var främmande för de allra flesta röda. Paunu skriver att hennes far har berättat hur männen i stora skaror fördes till fronten och hur rödgardisternas hustrur samlades inför Guds ord. Stämningen var speciell och spänningen stor. Det gjorde att Hjalmar Paunu som aldrig annars kunnat få folk att gråta nu fick bevittna hur de grät ”utan min hjälp av sig själva”.⁵³³ Den vanliga människan i denna tidens Finland vidkändes knappast den materialistiska och gudsförnekande ideologi som de nationella röda ledarna bekände sig till.⁵³⁴

⁵³⁰ Virrankoski 2001, 723.

⁵³¹ Oittinen 1948, 169.

⁵³² Hassinen 1967, 99.

⁵³³ Paunu 1990, 160; Kortekangas 1974, 124.

⁵³⁴ Jakobson (2001, 48) skriver: ”Undantaget var de rättrogna finländska bolsjevikerna, den tidens taistoiter, vilkas enda fosterland var en socialistisk utopi [...] dessa uppgick

I detta sammanhang kan man dra en parallell till den beskrivning som Väinö Linna gör av förhållandena i sin trilogi om folket i Pentinkulma by. Där lyser kritiken av den kristna tron nästan helt med sin frånvaro. Det som folket kritiserar är kyrkans agerande i världsliga ting, pastorskans arrogans och kyrkoherde Lauri Salpakaris menlöshet. Men man riktar sig egentligen aldrig mot den kristna tron, tvärtom är den kristna tron synnerligen viktig för de röda.

Jag vill påstå att Linna i sin beskrivning har kommit mycket nära det som var allmängiltigt för den ”vanliga” människan ute i byarna runt om i Finland och inte minst i Borgåbygden.⁵³⁵ Att man i arbetarföreningarna i Borgåbygden t.ex. skulle ha anmodat sina medlemmar att inte besöka församlingens gudstjänster eller andra av församlingen ordnade samlingar, vilket hände på andra håll i Finland, finns det inga tecken på.⁵³⁶ Följden av allt detta var att dem man i första hand lyckades locka med i Borgåbygden var unga pojkar som främst av äventyrslystnad kastade sig in i kampen. I andra hand var det fråga om de verkligt fattiga som egentligen ingenting hade att förlora. Någon kamp för en ny materialistisk ideologi var det med största sannolikhet inte fråga om för det stora flertalet.

En viss fingervisning om de röda borgåbornas engagemang i inbördeskriget kan man eventuellt få när man studerar de domar som utdömdes efter kriget. Man bör kunna anta att ju strängare domar, desto större engagemang. Rent allmänt kan man notera att de fängelsedomar som utdömdes var ganska korta. Många av de längre fängelsestraffen förkortades också. Av Röda boken framgår att totalt 375 av de nämnda 536 personerna fick straff som varierade mellan ett och tre år. De flesta röda – närmare bestämt 178 personer – dömdes till internering i tre år. Sammanlagt 81 personer dömdes till två års fängelse. Till fängelsestaff på mellan fyra och nio år dömdes 109 personer. Domar på över tio år utdömdes i 52 av fallen. Av dessa fick 16 livstidsstraff. Under åren 1918-1926 erhöll 182 personer amnesti. Av de fångna dog 103 personer i fånglägren. De återstående

till endast 2% av de röda; 98% var alltså vilseledda”.

⁵³⁵ Se Linna (1977, 290) där Halme filosoferar kring döden.

⁵³⁶ Kortekangas 1965, 280.

frisläpptes när de hade avtjänat sina straff.⁵³⁷ Domarna innebar i så gott som alla fall att man också förlorade sitt medborgerliga förtroende och sålunda inte gavs möjligheter att rösta i olika val. I regel förlorade de dömda sitt medborgerliga förtroende för två eller tre år utöver den egentliga strafftiden. Sålunda förlorade t.ex. de flesta som dömdes till tre års fängelse sina medborgerliga rättigheter för fem år (87 personer) eller för sex år (35 personer). I undantagsfall blev dessa straff längre. Av dem som hade dömts till tre års fängelse miste 38 personer sitt medborgerliga förtroende för en tid av åtta år.

Utgående från uppgifterna i röda boken kan man konstatera att domarna överlag var ganska milda, vilket skulle tyda på att de röda från Borgåbygden inte kan ha gjort sig skyldiga till alltför allvarliga brott och sålunda inte kunde räknas till de mest brutala bland de röda.

14.1.3. Tvångsrekrytering och löfte om sold

Någon form av tvång tycks eventuellt också ha förekommit i Borgåbygden. Borgåbladet hade den 18 april 1918 en notis där det påstods att det pågick tvångsrekrytering och att detta skulle ha pågått efter det att de röda stiftat en lag om arbetsplikt. Notisen i Borgåbladet var tvetydig och bara delvis med sanningen överensstämmande.

Trots den olycksbådande notisrubriken om tvångsrekrytering framgår av själva notisen att förordningen bara några timmar efter det att den offentliggjorts togs tillbaka. Detta skall enligt Borgåbladet ha skett enbart beroende på påtryckningar från utländska konsulter som vistades i staden. Dessa hotade nämligen att meddela sina generalkonsulat och regeringar om inte den ”barbariska föreskriften” omedelbart drogs tillbaka.

Notisen slutar med att konstatera att föreskriften på grund av konsulernas påtryckning snabbt upphävdes.⁵³⁸ Det är märkligt att en dylik föreskrift överhuvudtaget dök upp vid denna tid i Borgå, eftersom ett

⁵³⁷ Amnestierna berörde borgåborna enligt följande: 1919: 8 stycken, 1920: 25 stycken, 1921: 48 stycken, 1923: 58 stycken, 1925: 40 stycken, 1927: 2 stycken. Totalt var det fråga om 182 stycken.

⁵³⁸ Borgåbladet 18.4.1918.

förbud mot tvångsrekrytering hade utsänts en månad tidigare. Den 18 mars 1918 hade nämligen chefen för Röda Gardets generalstab, August Wesley utsänt följande förordning:

TILL DE RÖDA GARDERNA. Förordning. Till chefskapets känedom har kommit att å en del orter i Karelen tvångsintagning till Röda Gardet skulle ägt rum. Dessa rykten har blott delvis grund. Oaktat detta förnyar vi vårt tidigare utfärdade förordnande: att å de områden, varest Finlands Röda Garden värkar, icke är och icke får råda tvångsvämplikt. Om på någon ort tvångsintagning till vår armé ägt rum, står ett sådant tilltag i strid mot förordningarna, och sådan personer må genast befrias från att kvarstå i gardets leder.⁵³⁹

Det som däremot förekom i Borgåbygden var att de som anslöt sig till de röda fick löfte om sold (avlönning). De blev lovade bröd och en lön på 350 - 450 mk i månaden.⁵⁴⁰ Att den sedan inte alltid utbetalades är en annan sak.

I Hannes Ignatius och Kaarle Soikkelis bok om ”Frihetskriget i Finland 1918”, påstås att de arbetare som inte hörde till någon organisation tvingades gå med i gardet under hot om att de annars skulle förlora sina brödkort.⁵⁴¹ Att något dylikt skulle ha förekommit i Borgåbygden finns inte noterat i de källor jag har haft tillgång till. Följden av tvångsrekryteringen blev alltså i det stora hela resultatlös. Detsamma gällde löftet om sold som inte heller fick någon större betydelse för mobiliseringen av de röda i Borgåbygden.

14.1.4. De sociala orsakerna till inbördeskriget

Grogrunden för den socialistiska kampen hade i första hand varit den sociala orättvisa och den nöd som många levat i. Det var besvärliga och fattiga tider i Borgåbygden liksom i hela Finland, men ändå var förhållandena i Borgåbygden knappast sämre än på många andra håll i landet.

⁵³⁹ Efter 1809 1981, sidan för år 1918.

⁵⁴⁰ Nyberg 1983, 208; Helsingius 1918, 192.

⁵⁴¹ Ignatius & Soikkeli 1924, 23.

Bygden bestod av Borgå stad men också en socken med såväl jordbruksområden som skärgårdsbygd. Största delen av bygdens invånare hade länge bott i trakten och släktbanden sträckte sig kors och tvärs genom byar och gårdar. Detta hade i sin tur som följd att man hjälpte och stödde varandra och delade med sig av de livsmedel som fanns att tillgå. Under de svåraste tiderna var sålunda stadsborna i mycket stor utsträckning beroende av sina släktingar och vänner i socknen.

De som var mest utsatta var de som flyttat från andra orter för att arbeta i de industrier som fanns i Borgåbygden. De var ofta finskspråkiga. Det finns bl.a. vittnesmål om hur arbetarbefolkningen i Tolkis under denna tid uppmanades att blanda hälften cellulosa i brödet för att inte svälta ihjäl.⁵⁴²

Tabell 35. Den ”sociala” strukturen i församlingen 1900-1920.

	1900		1910		1920	
	socknen	staden	socknen	staden	socknen	staden
Personer utan yrke underhållna i asyler, vård- och fattigvårdsanstalter, fångar, värnlösa barn o.s.v., vilka icke äro upptagna såsom familjemedlemmar hos andra	219	62	28	40	17	46
Övriga medellösa personer, utan varje yrke, som icke äro familjemedlemmar hos andra, ävensom tiggare, landsstrykare o.s.v.	-	60	11			
Okänt yrke	418	96	-	21	7	29
<i>Totalt</i>	<i>637</i>	<i>218</i>	<i>39</i>	<i>61</i>	<i>24</i>	<i>75</i>

Tabell 35 visar på en synnerligen positiv utveckling av de sociala förhållandena. Siffrorna från år 1900 till 1920 visar på en snabb och för samhället fördelaktig trend. De som kan kategoriseras som ”socialt utslagna” var år 1900 hela 855 till antalet. Tio år senare var de endast 100. Inte ens inbördeskriget förändrade situationen. År 1920 bokfördes endast 99 stycken socialt utslagna.

⁵⁴² Tolkis i ord och bild 2001, 105.

I socknen var utvecklingen speciellt gynnsam. År 1900 var de utslagnas antal 637 för att tjugo år senare endast vara 24. Av detta kunde man eventuellt dra slutsatsen att det egentligen inte fanns någon orsak till den blodiga kamp som inbördeskriget kom att bli. Helt entydig är knappast ändå den bild av läget som siffrorna i tabell 35 utvisar. En iakttagelse som det också är skäl att göra ifråga om tabell 35 är det förvånansvärt låga antalet ”fångar” i tabellerna. År 1920 skulle de enligt tabellen ha varit endast 63. Ändå vet vi att under åren 1920-1926 benådades 143 röda fångar. Detta visar att man i församlingens tabell över den ”sociala” strukturen inte hade medtagit de röda som var internerade.

14.2. Arbetarföreningarnas förutsättningar att samla sympatisörer

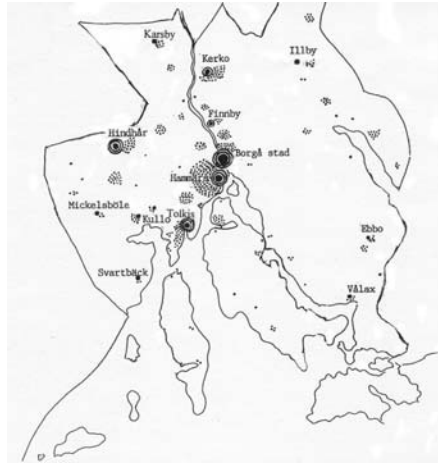
Jag har valt att inledningsvis rekapitulera från vilka byar de aktiva röda kom. Därefter är det min avsikt att redogöra för orsakerna till arbetarföreningarnas svårigheter att värva anhängare för inbördeskriget i Borgåbygden. Här har jag sålunda delvis sammankopplat frågan om orsak och följd. Karta 8 visar att de aktiva röda i första hand kom från Tolkis, Hammars (Gammelbacka) och Kerko, men också från området Hindhår-Boe. Det är också ganska naturligt eftersom de aktivaste arbetarföreningarna var verksamma i dessa byar.⁵⁴³

I Hammars torde ett 50-tal av föreningens drygt 100 medlemmar ha anslutit sig till de röda. Tolv av dem dog i fångläger, bland dem föreningens mångåriga ordförande Johan Lönnroth som dog i en halssjukdom i fängelset på Sveaborg 27.9. 1918.⁵⁴⁴

⁵⁴³ Borgå stad hade 184 röda vilka inte är utmärkta på kartan.

⁵⁴⁴ Selén 1996, 137.

Karta 7. Karta som visar varifrån de röda i socknen kom. På de orter som är utmärkta fanns arbetarföreningar. Övriga orter är utmärkta på en karta i Bilaga 1.

Man har i allmänhet ansett att många i Tolkis skulle ha slutit sig till de aktivt röda eftersom socialdemokraterna hade starkt stöd där. Det starka stödet för socialdemokraterna kom till synes i lantdagsvalen. År 1916 fick socialdemokraterna i Svartså (där Tolkisborna röstade) 301 röster av 459 avgivna. Det innebar 65,6% av alla röster.⁵⁴⁵ Trots detta kan vi konstatera att det var ganska få som aktivt ställde sig på de rödas sida.

Jag har tidigare noterat att av Tolkis Arbetarförenings 224 medlemmar år 1917 återstod i slutet av år 1918 enligt föreliggande historik endast 43. Det är frestande att utgående från detta dra slutsatsen att 181 medlemmar skulle ha anslutit sig till de aktivt röda. Enligt kyrkböckernas anteckningar var det dock endast 27 (d.v.s. två stupade, fem som dog i fångläger och 20 personer som antecknats i Röda boken).

I boken om Tolkis uppges att de röda skulle ha varit 90 (+ 2 stupade). Räknar man alla dem som gick med i Tolkis röda garde är uppgiften säkert korrekt. Det är dock skäl att notera att många av rödgardisterna i Tolkisgardet kom från andra byar.⁵⁴⁶ Jag har inte heller noterat de rödgardister

⁵⁴⁵ Borgåbladet 20.7.1916.

⁵⁴⁶ Tolkis i ord och bild 2001, 178-181.

som var med, men som inte dömdes till fångläger eller blev dödade. I Borgå stad var det 184 personer som aktivt deltog i kampen på den röda sidan.⁵⁴⁷ Antalet var trots allt ganska litet om man beaktar stadens storlek och de möjligheter som arbetarföreningens medlemmar hade att påverka varandra.

Studerar man röstningsfrekvensen i lantdagsvalen märker man att det borde ha funnits förutsättningar för att samla större skaror i de rödas led. År 1913 röstade 227 på socialdemokraterna i staden. År 1916 var motsvarande röstetal 287. År 1917 ökade detta tal till 511. Med de uppgifter jag har om såväl arbetarföreningarnas medlemsantal, som om de röda som aktivt tog del i inbördeskriget i Borgåbygden, är jag tvungen att ställa frågan: Vilken var orsaken till att man trots allt inte lyckades engagera nya människor för sin sak trots ett rätt starkt röstunderlag i lantdagsvalen? Min avsikt är nu att försöka reda ut varför Borgåbornas deltagande i inbördeskriget blev så anspråkslöst trots att så många hade röstat på socialdemokraterna och trots att man hade bedrivit ett intensivt förarbete och grundat arbetarföreningar runt om i bygden och även utsänt skickliga och kunniga agitatorer.

I det följande kommer jag att redogöra för situationen på de orter där det fanns arbetarföreningar. Vilken roll spelade föreningarna? Vilka var följderna av att de fanns utspridda i bygden?

14.2.1. Staden

I den största arbetarföreningen – den i Borgå stad – uppstod det inför inbördeskriget en splittring efter avsättningen av ordföranden Joel Jernstedt och valet av August Wenho till ny ordförande. Att det verkligen gick hett till innan den från Vasa inflyttade agitatorn Wenho blev vald visar två jämna omröstningar i vilka Wenho första gången avgick med segern med rösterna 16-13 (6.4.1917). Andra gången föll rösterna 27-21 (17.5.1917) till Wenhos fördel. Som en följd av oenigheten lämnade flera

⁵⁴⁷ 162 arbetare från Borgå stad finns antecknade i församlingens Röda bok. Räknar vi också med dem som dog under inbördeskriget och strax efter, är antalet röda från Borgå stad 183.

medlemmar arbetarföreningen. Från att i början av 1917 ha haft ca 130 medlemmar var medlemsantalet vid årets slut endast 63.⁵⁴⁸ Detta utgör förklaringen till de divergerande uppgifterna om föreningens medlemsantal år 1917.

Både Jernstedts och Wenhos vidare öden tyder på att de båda hörde till den radikala flygeln. Jernstedt flydde nämligen efter inbördeskriget till Ryssland. Han höll år 1923 ett tal vid 5-års jubileet av den ryska revolutionen i Petroskoi. August Wenho flyttade från orten 6.10 1918. I Borgå fanns också en moderatäre falang under ledning av Bernhard Lehtinen. Den kom efter inbördeskriget att ta över ledningen för arbetarföreningen. Man kan med skäl anta att händelserna i föreningen i samband med ordförandevalen gjorde det svårt att samla ”de oeniga arbetarna” till en gemensam kamp mot de vita.

Allmänt kan man ytterligare konstatera att det inom arbetarföreningarna i hela Finland pågick en splittring som tog sin början redan före inbördeskriget. Efter inbördeskriget var sedan boskillnaden ett faktum. I protokollet från socialdemokraternas extra partidag i december 1918 finns flera uttalanden som pekar på detta. I sitt inledningsanförande konstaterar t.ex. ordförande Väinö Tanner att orsakerna till nederlaget hade varit ett oriktigt tillvägagångssätt och en olycklig planering.⁵⁴⁹ Han gick till och med så långt att han menade att inbördeskriget ”iscensatts i strid med den socialdemokratiska partikongressens beslut.”⁵⁵⁰

Som ett exempel på dålig planering kan t.ex. nämnas att Karl H. Wiik, som hörde till socialdemokraternas partistyrelse, inte visste om att man på hans hemort i Malm hade bildat ett rött garde hösten 1917. I Wiiks dagbok, som publicerades 1978, kan vi läsa att många av rödgardisterna i Malm inte ens kände Wiik. Vi kan också notera hur Wiik ber om befrielse från partistyrelsen eftersom revolutionen enligt hans mening ”göres i strid mot partikongressens beslut”.⁵⁵¹

⁵⁴⁸ Mattila 2001, 20.

⁵⁴⁹ Sos.dem.prot. 1918 1920, 14-15; Hämäläinen 1978, 45.

⁵⁵⁰ Paasivirta 1962, 249-250.

⁵⁵¹ Lindman 1978, 136-139. Karl Harald Wiik (1883-1946) blev fil.mag. 1910, blev på nytt medlem i partistyrelsen 1919-1920 och 1926-1940. Se även Virrankoski 2001, 724.

I ett långt anförande under rubriken ”Menettelytapakysymys ja Suomen sosialidemokraattisen puolueen suhtautuminen bolshevistiskommunistisiin virtauksiin” (Åtgärdsstrategi och Finlands socialdemokratiska partis inställning till de bolsjevik-kommunistiska strömningarna) konstaterade Taavi Tainio från Helsingfors bl.a. att även om socialdemokratin var en revolutionär rörelse så stod dess principer i strid med anarkism, kommunism, syndikalism och bolsjevism.⁵⁵²

Efter inbördeskriget skedde sålunda en tudelning av vänstern. Inför inbördeskriget hade, som jag noterat, de radikala krafterna inom det socialdemokratiska partiet lyckats gripa makten. De moderata socialdemokraterna som velat fortsätta på den parlamentariska linjen hade hamnat i minoritet och inbördeskriget blev ett faktum. Det var en splittring som efter inbördeskriget resulterade i två arbetarpartier. Delningen skedde i december 1919

Pertti Laulajainen har i sin doktorsavhandling ”Sosialidemokraatti vai kommunisti” (Socialdemokrat eller kommunist) analyserat den partidelning som skedde i Finland efter inbördeskriget. Han hävdar att det av Väinö Tanner ledda socialdemokratiska partiet efter inbördeskriget till sin strävan inte mera var likt den socialdemokrati som hade varit förhärskande före inbördeskriget utan att en tydlig förskjutning högerut hade skett.⁵⁵³ Den 23 december 1918 sammanträdde 240 arbetarrepresentanter från olika delar av landet. Vid mötet valdes Väinö Tanner till ordförande och Taavi Tainio till partisekreterare för det socialdemokratiska partiet.⁵⁵⁴

Den radikala falangen som uteslutits ur det socialdemokratiska partiet grundade Finlands socialistiska arbetarparti (Finlands kommunistiska parti.)⁵⁵⁵ Partiet fick sin egentliga början i maj 1920. Partiprogrammet hade uppgjorts av Otto Wille Kuusinen⁵⁵⁶ och det byggde på kommunistiska

⁵⁵² Sos.dem.prot. 1918 1920, 95; Lindström 1973, 165, 177.

⁵⁵³ Laulajainen 1979, 136.

⁵⁵⁴ Paasivirta 1962, 254-255.

⁵⁵⁵ Upton 1981, 448-450; Laulajainen 1979, 144.

⁵⁵⁶ Oittinen 1948, 196. Otto Ville Kuusinen (1881-1964) var en av de ledande socialdemokraterna fram till 1918. Han flydde efter inbördeskriget till Ryssland. Han var under 1920- och 1930-talet nära medarbetare till Stalin och bl.a. chef för Kominterns skandinaviska avdelning samt sekreterare för dess exekutivkommitté. Från omkring 1940 kan Kuusinen betraktas som en av Sovjetunionens chefsideologer. Se även Jussila & Hentilä & Nevakivi 2000, 199, 200.

principer om bl.a. proletariats diktatur.⁵⁵⁷ Det nya arbetarpartiet hade givetvis mycket sämre förutsättningar för sin verksamhet än det socialdemokratiska partiet eftersom de radikala ledarna som stått i ledningen för de röda under inbördeskriget tvingades fly till Ryssland för att undgå att arkebuseras eller interneras i fånglägren. Som exempel kan nämnas Kullervo Manner som varit högsta chef för de röda garden och Edvard Gylling som varit ordförande i socialdemokratiska partiet under kriget och stabschef vid den röda armén. Båda dessa flydde till Ryssland.

Valresultatet år 1922 avslöjar understöden för de två vänsterpartierna efter inbördeskriget. De två partierna fick sammanlagt 39,9% av samtliga röster. Av dessa röster tillföll 25,1% det socialdemokratiska partiet medan Finland socialistiska arbetarparti fick 14,8% av rösterna. Av vänsterns samtliga röster fick socialdemokraterna sålunda 71,1% och Finlands socialistiska arbetarparti (kommunisterna) 29,9%.⁵⁵⁸

Följderna av arbetarföreningens verksamhet i Borgå stad vid tiden för inbördeskriget kan man nog anse att blev rätt anspråkslös. Någon större betydelse för församlingens verksamhet kom den inte heller att få. En bidragande orsak till att man överlag inte lyckades mobilisera skarorna i staden var förmodligen det stora antalet religiösa föreningar som fanns. De program som dessa bjöd på var eventuellt också mera tilltalande och mera mångsidig än den politiska agitation som förekom i arbetarföreningarna. Jag har visat att sannolikt över 20% av alla som bodde i staden regelbundet besökte någon av de religiösa föreningarnas sammankomster. Att tänka sig att en arbetarförening, som därtill var splittrad, skulle ha haft någon möjlighet att jaga upp en negativ inställning till församlingen och kyrkan är svårt att föreställa sig. Man kan ytterligare med stor sannolikhet anta att många av de arbetare som var medlemmar i arbetarföreningarna också deltog i de kristna föreningarnas verksamhet.

⁵⁵⁷ Laulajainen 1979, 31.

⁵⁵⁸ Laulajainen 1979, 37.

14.2.2. Socknen

Många av arbetarföreningarna i socknen där de aktivaste röda fanns hade inte det medlemsunderlag som de skulle ha behövt för att de verkligen skulle ha kunnat påverka utvecklingen. Deras påverkningsmöjligheter var och förblev mycket begränsade.

En faktor som spolerade flera av de mera aktiva arbetarföreningarnas möjligheter att engagera arbetarna var att många av föreningarna var belägna på platser som på olika sätt hade berörts av någon form av religiös väckelse.

Jag väljer att börja i bygdens västra del, Kullo. Här uppstod kring sekelskiftet 1900 en lokal väckelse. Kullo besöktes av en kvinnlig evangelist som hette Emmy Palm från Borgå Fria Inremissionsförsamling. Trots att hon representerade en friförsamling kom den väckelse som startade i Kullo att hållas inom församlingen. Man började med att fira gudstjänster i hemmen. Efter 1902 flyttades gudstjänsterna till skolan i Kullo för att flera personer skulle få rum. Som talare anlätades i första hand församlingens präster. År 1916 byggdes Kullo bönehus.⁵⁵⁹

Inte långt från Kullo låg såväl Mickelsböle som Svartbäck. I Svartbäck fanns före inbördeskriget också planer på att bygga en kyrka vilket visade trons starka förankring i den sydvästra delen av bygden. På samtliga dessa orter fanns arbetarföreningar. Den kyrkliga verksamheten hade sålunda fasta punkter åtminstone i Kullo och Svartbäck med entusiastiska medlemmar. Det är svårt att tänka sig att arbetarföreningar under sådana omständigheter skulle ha lyckats mobilisera folk att vända sig mot församlingen och den kristna tron.

Ser man på området kring Hindhår, där det också fanns en arbetarförening, kan man notera att svenska Missionsförbundet aktivt hade bedrivit evangelisationsarbete i trakten. I slutet av 1800-talet hade det i Söderveckoski, väster om Hindhår, byggts ett bönehus med ekonomiskt understöd från Sverige. Anders Allardt berättar i sin sockenhistoria hur ”denna rörelse gjorde alla jämlika, torparen var jämställd med bonden,

⁵⁵⁹ Ekestam 1933, 8.

drängen med husbonden. Trogemenskapen upphävde skiljaktigheter med avseende å förmögenhet och samhällsställning”.⁵⁶⁰

Det sociala budskap som den röda kampen i främsta hand handlade om i Borgåbygden hade alltså redan förkunnats i den nordvästra delen av Borgåbygden. De röda kom alltså inte med något nytt budskap till folket som bodde kring Söderveckoski. Att något av detta fanns kvar också vid tiden före inbördeskriget har jag fått bekräftat av Saga Cecilia Forsberg som var Jakob Forsbergs barnbarn. Delvis kan hennes vittnesbörd vara subjektivt, men säkert ligger det en hel del sanning i hennes ord, när hon hävdar att tron alltid har varit brinnande i Söderveckoski. Man levde i väckelsens efterdyningar. Det räckte inte heller länge efter år 1918 innan domkyrkoförsamlingens verksamhet i Söderveckoski blev både aktiv och livlig. Det framgår av kartan över domkyrkoförsamlingens andaktsstillfällen i socknen i ett tidigare avsnitt.⁵⁶¹

I Tolkis hade en predikant vid namn Johan Hassel varit verksam. Han representerade en annan typ av väckelse än Forsberg. Av de beskrivningar jag har på Hassels väckelse handlade det om en auktoritär väckelse med stränga krav på religiös asketism. Hassel förbjöd sålunda all lyx, alla gardiner och blommor och krävde till och med att gungstolarnas medar skulle sågas av.⁵⁶² Det var en väckelse som säkert inte många vid tiden för inbördeskriget eller ens efter det reflekterade över, men säkert fanns det spår av den i föräldrarnas uppfostran av sina barn. Av en undersökning, som Bengt Klemets har gjort om religionsundervisningen i skolorna, framgår det hur viktig den kristna tron var för tolkisborna.⁵⁶³

Utöver väckelsen kring Hassel hade också Friförsamlingen och metodisterna bedrivit evangelisationsverksamhet i Tolkistrakten. Det kan vara skäl att i detta sammanhang notera att arbetarföreningen i Tolkis redan från början av sin verksamhet hade fäst stor vikt vid sina medlemmars andliga hälsa. Efter inbördeskriget etablerades intima kontakter med det ”Andliga befolkningsskyddet” vars ledande personlighet i Borgå var Lennart Segerstråle. Ett konkret bevis på denna kontakt har vi i den av Segerstråle

⁵⁶⁰ Allardt 1930, 136, 302-303; Selén 1996, 576-577; Borgåbladet 1.7.1916.

⁵⁶¹ Församlingens annonsering i Borgåbladet och BKSA II Dc:27.

⁵⁶² Hos förf. Intervju med Märta Eriksson.

⁵⁶³ Klemets 1978, 68; Borgåbladet 1.4.1922; Schmidt 1940, 273; Tolkis i ord och bild 2001, 208.

donerade stora tavla som fortfarande hänger i Arbetarlokalen i Tolkis.⁵⁶⁴ Det är skäl att notera att Segerstråle var en sann ekumen. Han gjorde nämligen en fondmålning på 1920-talet till metodisternas år 1919 inköpta lokal i hörnet av Nikolaigatan (nu Mannerheimgatan) och Brunnskatan. Segerstråle besökte också flitigt Metodist-episkopalkyrkans gudstjänster samtidigt som han aktivt deltog i den evangelisk-lutherska kyrkans verksamhet.⁵⁶⁵

I Illby som låg i nordöstra hörnet av Borgåbygden bodde Constantin Boije, som var en flitig initiativtagare till gudstjänster och bönestunder i byn. Av Borgå Svenska Friförsamlings historik 1891-1961 framgår att församlingen alltid hade haft god kontakt och gott samarbete med godsägare C. Boije: ”De sedvanliga samlingstillfällena på berget invid Illby gård midsommarkvällarna känna vi alla till. De började troligen för omkring 90 år sedan och har hela tiden samlat en stor del av ortens befolkning”. Historiken vittnar också om det som hände efter inbördeskriget och som pekar på hur djupt förankrad den kristna tron var i Illby: ”Men på 20-talet gick en ganska god väckelse fram över samhället. En mötesserie hölls under ledning av predikant Frans Höglund. Många blev vunna för Herren och en ungdomsförening, ansluten till C.E. förbundet kom till stånd.”⁵⁶⁶ Denna väckelse visar hur viktig den kristna tron var för Illbyborna och är samtidigt en förklaring till varför arbetarföreningen i Illby aldrig kom att spela någon väsentlig roll.

I Hammarstrakten, den överlägset största industriorten, där förutsättningar borde ha funnits för ett helhjärtat engagemang för de rödas sak, hade visserligen ingen noterbar väckelse skett men Friförsamlingen och metodisterna hade dock redan långt före inbördeskriget bedrivit aktiv verksamhet i trakten. Industrin på Hammars var därtill geografiskt splittrat. En del av ”industriimperiet” låg på fastlandet, en del på öarna utanför. Detta var av stor betydelse för en eventuell gemensam kamp för de röda idealen.

⁵⁶⁴ Lennart Segerstråle föddes 1892 och dog 1975. Han blev student från Borgå gymnasium 1910 och forstkonduktör 1915. Han arbetade vid statens forstarbeten. Här kan också noteras att Lennart Segerstråle åren 1918-1919 varit lokalchef för Padasjoki skyddsskär. Se Borgå lyceum 1873-1923 1923, 91; Segerstråle 1967.

⁵⁶⁵ Borgåbladet 20.5.1987.

⁵⁶⁶ BSFA Historik över Borgå Svenska Friförsamling r.f.:s verksamhet 1891-1961.

För sågens arbetsfolk tycks boplatsen ha haft en stor betydelse med tanke på den sociala rangskalan. Enligt Nevanlinna talade man om sågholmsbor, furuholmsbor, kristenäsbor och hammarsbor. Sågholmsborna verkar ha stått överst på rangskalan, eftersom de för sågens verksamhet viktigaste personerna bodde just på Sågholmen. Därför deltog sågholmsborna i allmänhet inte i aktiviteterna i Hammars. Detta gjorde att den socialistiska propagandan, trots t.o.m. eventuella utsända agitatorer, inte förmådde samla arbetarna till en gemensam front i Hammars. Att Friförsamlingen och metodisterna därtill hade en aktiv verksamhet på orten gjorde inte saken lättare.

Nevanlinna konstaterar också att levnadsstandarden hela tiden blev bättre bland sågarbetarna och att deras inkomster var jämförbara med lantarbetarnas i de allra rikaste socknarna i Nylands och i Åbo- och Björneborgs län.⁵⁶⁷ Någon direkt grogrund för ett socialt missnöje existerade alltså enligt Nevanlinna inte i Hammars. Det är också skäl att påpeka att förhållandet mellan de anställda och den högsta ledningen uppenbarligen var ganska god både i Hammars och i Tolkis. I en artikel publicerad i Hufvudstadsbladet kan man sålunda läsa:

Kanske bidrog ”röde konsult” Hjalmar Eklöf till att många vänstermän lärde sig att det också kan dunka ett rött hjärta i en vit mans kostym. Han förhindrade arkebuseringar och försvarades sina arbetare i upprepningen efter inbördeskriget.⁵⁶⁸

En rad undersökningar har gjorts för att utreda hur olika slag av religiös väckelse och socialism (kommunism) inverkat på varandra. Resultaten har stämt väl överens med dem som jag har kommit fram till när det gäller Borgåbygden. Religiös väckelse har i de flesta fall inverkat negativt på kommunismens påverkningsmöjligheter. Här kan t.ex. Sven Rydenfelts undersökning rörande kommunismen i Sverige nämnas som exempel. Rydenfelt konstaterar entydigt att väckelseområdena har varit en otacksam jordmån för kommunismen.⁵⁶⁹

⁵⁶⁷ Nevanlinna 1995, 175.

⁵⁶⁸ Hufvudstadsbladet 17.5.1918.

⁵⁶⁹ Rydenfelt 1954.

Kerko och Finnby var byar där det fanns arbetarföreningar, men de hade enligt källmaterialet inte upplevt någon märkbar religiös aktivitet. Det var anmärkningsvärt många i Kerko (3,9% vilket innebar 30 bybor) som finns antecknade som röda i de källor jag använt mig av. Lantdagsvalet 1916 visar även att socialdemokraternas hade ett mycket starkt fäste i Kerko. Av 399 avgivna röster fick socialdemokraterna 178, det vill säga 45,9% av samtliga röster.⁵⁷⁰ I Finnby var de rödas antal 6% av byns hela befolkning. Trots det höga procenttalet var antalet röda p.g.a. av byns litenhet (116 invånare) endast 7.

Att så många i Kerko och Finnby slöt sig till de röda är indirekt helt i enlighet med det som Sven Rydenfelt kommit fram till i sin forskning. Dessa byar hade inte upplevt någon märkbar andlig väckelse. Församlingens aktivitet var också anspråkslös i de två byarna. Friförsamlingen hade visserligen försökt ordna söndagsskola i Finnby, men uppenbarligen med rätt dålig framgång eftersom verksamheten bara omnämns i förbigående i församlingens verksamhetsberättelser. Här lyckades alltså arbetarföreningarna mycket bättre engagera invånarna. Procenttalen för antalet röda i Kerko och Finnby är båda klart över Borgåbygdens medeltal.

Karsby, Ebbo och Vålox, där det också fanns arbetarföreningar, låg på platser med jordbruks- och skärgårdsbefolkning. I byarna rådde stor fattigdom. Samtidigt gjorde sig här en kollektiv gammallutherdom med allt vad den innebar gällande.⁵⁷¹ Inte heller här hade arbetarföreningarna några stora framgångar.

Jag vill ytterligare i detta sammanhang peka på en viktig omständighet som i princip berörde samtliga arbetarföreningar och som också kom att påverka utvecklingen i stort. Det var det faktum att röda agitatorer från andra orter ställde sig i ledningen för flera av arbetarföreningarna utan att desto närmare känna till bygdens invånare. Att kommendera borgåborna ut i strid blev en övermäktig uppgift för dessa. När inte heller löftena om sold väckte någon större entusiasm, utom bland de allra yngsta, var man tvungen att kalla in nytt manskap – i första hand från Helsingfors. När man gått så långt var spelet nog definitivt förkorat. Här är det skäl att upprepa

⁵⁷⁰ Borgåbladet 20.7.1916 och 29.7.1916.

⁵⁷¹ Schmidt 1998, 39-40.

det jag tidigare noterat att över 3% d.v.s. 22 stycken av alla dokumenterade röda i Borgåbygden, hade inflyttat till bygden året före inbördeskriget.

Resultatet av det jag här redovisat för var att arbetarföreningarnas roll blev mindre än man kunde ha trott utgående från antalet. Det att man sedan efter inbördeskriget som aldrig tidigare tog del i Friförsamlingens och Metodist-episkopalkyrkans verksamhet i bl.a. Hammars och Tolkis tyder i sin tur på att man i dessa byar tog avstånd till den evangelisk-lutherska församlingens verksamhet men inte till den kristna tron. Detta bekräftas bl.a. av protokollet från läsförhöret på Borgå ångsåg den 12 mars 1919. När prästen skulle fråga om läslagets sedliga tillstånd konstateras i protokollet att frågan helt enkelt inte kunde ställas ”emedan arbetarpersonalen ej infunnit sig”.⁵⁷² Man bojkottade sålunda läsförhöret som domkyrkoförsamlingen ordnade. Slutresultatet blev att arbetarföreningarna inte i någon större utsträckning lyckades påverka invånarnas inställning till den kristna tron.

14.3. Religionsfrihetslagen

En omständighet som ytterligare stöder mina tidigare antaganden om att de enskildas trosliv inte påverkades av den ideologi som fanns bakom de rödas krav, är det som hände efter religionsfrihetslagen 1922, vilken gav invånarna rätt att utträda ur den evangelisk-lutherska kyrkan.

I församlingens bok om utträdda framgår att 125 personer överfördes till civilregistret efter religionsfrihetslagen. Av dessa var 78 personer vuxna (här finns också flera hustrur som uppenbarligen följde sina män) och 47 barn. Eftersom samtliga invånare i Borgåbygden uppgick till 20.312, betyder det ett procenttal på endast 0,62. Räknar vi enbart de vuxna som utträdde, vilket med tanke på denna undersökning vore att föredra eftersom barnen i regel utskrevs tillsammans med sina föräldrar, blir procenttalet så pass lågt som 0,38.

⁵⁷² BKSA II Ah:3, 291.

Tabell 36. Från Borgå församling utträdde efter religionsfrihetslagen 1922.

Borgå stad	52 vuxna + 29 barn
Finby	-
Hammars	-
Hindhår	-
Illby	1
Jackarby	6 vuxna + 9 barn
Karsby	1
Kerko	11 vuxna + 4 barn
Svartså	2 vuxna + 4 barn
Tolkis	-
Övriga från socknen utflyttade	5 vuxna + 1 barn (Prästgårdsbacken 1+1, Veckjärvi 1, Karleby 1, Kråkö 1 och Bergstad 1.
Sammanlagt	125 av dessa var 78 vuxna. ⁵⁷³

Man kan ytterligare göra en intressant iakttagelse. Av dem som utträdde fanns endast 18 antecknade i Röda boken. Det som också är värt att notera är att ingen person vare sig från Hammars eller Tolkis utträdde när den första möjligheten gavs.

Det skulle givetvis vara av intresse att få reda på varför de 18 personer som är antecknade i röda boken lämnade församlingen. Var det av ideologiska skäl eller fanns det andra orsaker, t.ex. ekonomiska, i bakgrunden? Dessvärre finner man inga svar i församlingens böcker på dessa frågor. Det är först från år 1929 som prästerna i en speciell kolumn har börjat anteckna orsakerna till att folk har anmält om utträde ur församlingen. Anteckningar från en tidigare tidpunkt anger ingen orsak till utträdet, utan konstaterar endast att ett utträde ur församlingen ägt rum.⁵⁷⁴

Tabell 36 ger sålunda vid handen att de utträdas antal i Borgåbygden var mycket anspråkslöst och att det endast var fråga om en marginell företeelse. Det är också skäl att påpeka att man ingalunda kan vara säker på att det var just inbördeskriget som var orsak till de utträden som gjordes, eftersom religionsfrihetslagen trädde i kraft i Finland först år 1923.

⁵⁷³ BKSA Ur församlingen utflyttade 1923-.

⁵⁷⁴ BKSA Längd över personer som utflyttat ur församlingen 1923-1961.

Tabell 37. De utträdas antal i Finland under åren 1923-1928.⁵⁷⁵

År	Antal
1923	22.660 (0,6%)
1924	3.646
1925	5.359
1926	3.369
1927	3.285
1928	4.396

Slutligen kan man göra en jämförelse med hela landet. Också här rör vi oss med mycket låga siffror. År 1923 var procenten av utträdde i hela landet 0,6%⁵⁷⁶, det vill säga ungefär i samma storleksordning som i Borgåbygden.⁵⁷⁷ Man kan sålunda med fog hävda att önskan att lämna kyrkan inte korrelerade med den politiska vänstervridningen i samhället i övrigt. De kyrko- och religionsfientliga åsikterna som hade framförts av talesmän och agitatorer för arbetsrörelsen och av en del tidningar var inte representativa för arbetarrörelsen i stort utan återspeglade i första hand vissa framträdande ledarpersoners ståndpunkt.⁵⁷⁸ Följderna av religionsfrihetslagen i Borgåbygden var alltså synnerligen obetydliga. Var detta något som också hände i Borgåbygden och som kan ge oss en indikation på folkets trohet gentemot församlingen?

⁵⁷⁵ Murtorinne 1992, 143; Murtorinne 1974, 135. Här förekommer en del divergerande uppgifter om antalet utträdde. Jag har dock använt mig av uppgifterna i Murtorinne 1992.

⁵⁷⁶ Murtorinne 1992, 143.

⁵⁷⁷ År 1910 var befolkningen i hela landet 2.910.106. Tio år senare, år 1920 uppgick den till 3.446.066 personer.

⁵⁷⁸ Murtorinne 1974, 135.

14.4. Gudstjänst- och ”kyrkomakts”- renässans efter inbördeskriget

G. O. Rosenqvist konstaterar att tiden efter år 1918 var fylld av fredligt arbete och rik utveckling i Finland.⁵⁷⁹ Det som Rosenqvist påtalar är att tidens händelser hade gett anledning till besinning. Man insåg, menade han, att landets framtid inte bara krävde en yttre frihet, utan också en sedlig förnyelse. Det ledde till att mångas ögon, enligt Rosenqvist, öppnades för ”de religiösa krafternas betydelse för folklivets sundhet och kyrkans uppgift som folkuppfostrare”.⁵⁸⁰

Som en följd av detta ändrades inställningen till kyrkan bland den allmänna opinionen och i tidningspressen. De intellektuellas kritik av kyrkan avtog märkbart. Det räckte inte heller länge förrän man också inom arbetarrörelsen betonade betydelsen av den kristna tron.⁵⁸¹

Det är viktigt att inledningsvis notera att Rosenqvist talar om något annat än en återgång till en gammal tid med fyllda kyrkor, välbesökta aftonsånger och läsförhör och en återställd auktoritär makt för kyrkan över sina medlemmar. Den tiden var nog definitivt förbi.

All tillgänglig statistik från denna tid visar att kyrkobesökarnas antal minskade under åren efter inbördeskriget. Tiden just före och strax efter inbördeskriget hade dock inneburit en tid, då man eventuellt kunde tala om någon slags kort ”kyrkobesöksrenässans” i kongruens med det som Rosenqvist skriver. Men den hade med största sannolikhet haft sin orsak i den osäkerhet man kände inför framtiden. I samband med en artikel i Borgåbladet i september 1918 inför biskop Herman Råberghs 80-års dag noteras det sålunda att folket hade genomgått en religiös renässans ”efter den sista tidens hårda provningar” och ”luttring”.⁵⁸² Trots Borgåbladets artikel kan man observera en sjunkande besökstrend också i Borgåbygden.

⁵⁷⁹ Rosenqvist 1946, 47.

⁵⁸⁰ Rosenqvist 1946, 46.

⁵⁸¹ Oittinen 1954, 26.

⁵⁸² Borgåbladet 3.9.1918.

Den tillgängliga statistiken efter inbördeskriget ger vid handen att deltagarantalet vid församlingens högmässor under åren 1922-1927 sommartid skulle ha varit ca 2.200 personer och vintertid ca 1.800 personer. År 1917 var antalet ca 3.000. Deltagarsiffrorna är trots allt fortfarande förvånansvärt höga och det är möjligt att de är tagna i överkant. En tydlig oro över det minskade intresset för gudstjänsterna kan vi utläsa ur ett brev som ordföranden för Lutherska Evangeliföreningens lokalavdelning i Borgå, Gideon Gyllenberg, skrev till kyrkorådet år 1921:

”Med vemod har jag lagt märke till huruom de förr så väl besökta svenska gudstjänsterna i Borgå inom en jämförelsevis kort tid förvandlats till raka motsatsen och icke ens till såväl innehåll som form utmärkta predikoprestationer förmår uppkalla en talrikare församling, utom i undantagsfall”.⁵⁸³

Enligt ”Berättelse över den evangelisk-lutherska kyrkans i Finland tillstånd åren 1918-1929” var kyrkobesökarnas antal i domprostetriets samtliga församlingar under år 1922 på sommaren i medeltal 324 (6,3%) och på vintern 188. Detta innebar 6,3% respektive 3,7% av befolkningen. Det procentuella medeltalet för hela landet var 5,9% respektive 3,7%.⁵⁸⁴ Jämfört med dessa uppgifter låg kyrkobesökarnas antal i Borgå domkyrkoförsamling klart över medeltalet. Om man beaktar att antalet invånare i Borgåbygden år 1920 var 20.312 personer och kyrkobesökarnas antal ca 2.000 per söndag, betydde det alltså att ca 10% av borgåborna gick i kyrkan. Oavsett den fördelaktiga statistiken som skulle kunna tänkas visa på ett minskat intresse för församlingen och dess verksamhet visar mina källor att församlingsborna gavs andra möjligheter att komma samman genom ett blomstrande kristet föreningsliv som vid denna tid såg dagens ljus. Detta innebar att bygdens folks behov att komma samman till andakt inte minskade eller förändrades.

När vi sedan går över till att ställa frågan om huruvida församlingens auktoritet och makt minskade under inbördeskriget och om den efter kriget eventuellt återställdes är svaret mer komplicerat. Vilka var kyrkans instrument när den utövade sin makt? Jag har valt att som exempel nämna

⁵⁸³ BKSA II Cb:6, 74.

⁵⁸⁴ Berättelse till KM 1924, 178f.

läsförhöret, informationsmonopolet i samband med högmässorna och kyrkotukten. Jag väljer att som illustration rekapitulera vad som hände med kyrkotukten. Att den mer eller mindre upphörde vid denna tid är uppenbart. Anteckningarna rörande kyrkotuktsärenden började försvinna redan vid sekelskiftet. Efter att dessa anteckningar under 1800-talets slut kunde uppgå till omkring 40 per år, var de år 1913 endast elva till antalet. Efter detta sker en liten ökning under åren 1914 och 1915, då de är 19 respektive 18. Därefter blir ärendena kontinuerligt färre. I tabell 38 framgår utvecklingen på detta område efter inbördeskriget. Man kan alltså notera att kyrkotukten så gott som helt upphörde efter inbördeskriget. Visserligen hittar vi några anteckningar efter 1919 som berör lägersmål (lönskaläge) och oenighet i äktenskapet, men som auktoritetsutövning kan man nog slå fast att kyrkotukten försvann i och med inbördeskriget. Av samtliga 27 kyrkotuktsanteckningar efter år 1917 var 26 sådana som handlade om utomäktenskapliga barn och oenighet i äktenskapet.⁵⁸⁵ Inte heller lägersmålen tycks längre ha betraktats lika allvarligt som under tiden före inbördeskriget. Många av dem som antecknades för lägersmål tycks ha upprepat sin förseelse flera gånger. Sålunda fanns det en kvinna som fem gånger fick anteckning om lägersmål. Man kan således med fog påstå att kyrkans auktoritet när det gällde kyrkotukten definitivt bröts i samband med tiden för inbördeskriget. Som jag har visat med mitt exempel var det inte inbördeskriget som gjorde slut på anteckningarna utan mycket annat som hände i samhället samverkade till denna utveckling.⁵⁸⁶ Det finns heller ingenting som tyder på att denna auktoritetsförlust för kyrkan skulle ha fått folket att lämna församlingen.

⁵⁸⁵ BKSA I Hb:3, 142-146.

⁵⁸⁶ Schmidt 1998, 41-90; 143-145.

Tabell 38. Kyrkotukten i Borgåbygden 1918-1923.⁵⁸⁷

År	Antal	Orsak till anteckningen
1918	4	3 lägersmål
1919	10	5 lägersmål + 5 oenighet i äktenskapet
1920	1	1 faderskapserkännande
1921	2	1 lägersmål + 1 oenighet i äktenskapet
1922	1	1 lägersmål
1924-1937	10	10 lägersmål
Summa	27	

En utveckling och förändring skedde också vad gällde de seder och bruk som hade krävt en gemensam insats av alla som bodde i byn. Många av dessa började försvinna vid tiden för inbördeskriget. Det var i första hand seder och bruk i samband med gudstjänstbesök, bröllop, jordfästningar och läsförhör. En ny tid förde med sig förströelser och nöjen av olika slag. Vid tiden kring sekelskiftet 1900 hade ett stort antal föreningar bildats i Borgåbygden. Efter inbördeskriget var föreningarna etablerade och samlade stora skaror av unga och gamla.

Det torde dock stå klart att följderna av inbördeskriget för församlingens verksamhet i Borgåbygden var rätt anspråkslösa. I mycket ringa grad kom religiösa seder och bruk att direkt påverkas av kriget. Möjligen kan man påstå att inbördeskriget i viss mån påskyndade upplösningen av sådana sedvänjor som hade sina rötter i den gamla bygemenskapen. Det finns dock ingenting i källmaterialet som skulle antyda att kriget skulle ha inneburit någon markant brytningstid ifråga om kyrkliga seder och bruk överlag. Däremot finns det mycket som talar för att församlingen liksom övrigt religiöst liv i Borgåbygden på många sätt kom att ”sabotera” de rödas kamp mot den rådande infrastrukturen, vilket i sin tur försvårade de rödas förutsättningar att vinna folket i bygden för sin sak.

⁵⁸⁷ BKSA I Hb:3, 143.

15. Församlingen och de röda

Avsikten med min avhandling har varit att undersöka på vilket sätt inbördeskriget år 1918 kom att sätta sin prägel på församlingen och församlingslivet i Borgåbygden. Jag har härvid särskilt koncentrerat mig på de församlingsmedlemmar som deltog i kriget på den röda sidan. Jag har försökt utröna deras intresse för församlingen samt försökt klargöra hur församlingen i sin tur reagerade när den märkte att den i sina led hade röda sympatisörer. När min undersökning nu är slutförd är det skäl att sammanfatta de resultat som den har gett. Jag gör det genom att återknyta till de frågor som jag presenterade i inledningskapitlet.

1. För de flesta röda i Borgåbygden började inbördeskriget av allt att döma som en kamp mot fattigdom och social misär. Det var inte de röda i bygden som hade formulerat det ideologiska manuskript som stod bakom kriget och som indirekt medverkade till att kampen eskalerade i ett hänsynslöst inbördeskrig. Jag har i min avhandling försökt påvisa att denna förskjutning från kamp om det dagliga brödet till en ideologisk armbrytning mellan de röda och de vita aldrig kom att framstå som viktig för de röda i Borgåbygden.

När det gäller gemene man bland de aktivt röda i Borgåbygden har jag kunnat konstatera att ålderstrukturen för dessa är jämförbar med ålderstrukturen för de röda i övriga Finland. Jag har också kunnat notera att det bland de aktivt röda i Borgåbygden egentligen inte fanns personer med högre utbildning (undantaget några agitatorer som inflyttade just före inbördeskriget). Många av de borgåbor som deltog i kampen var därför knappast medvetna om vad det hela sist och slutligen handlade om. För dem framstod kriget framför allt som en kamp för social rättvisa eller enkelt uttryckt – mat på bordet. Det var det jordnära som låg dem närmast.

De flesta ideologiskt medvetna kom från andra orter. Det var också dessa som ställde sig i främsta ledet när kampen började.

En följd av att ledarna för de röda tillsammans med vanligt fotfolk, kom från andra orter var att de röda i Borgåbygden aldrig helt kunde ryckas med och engageras som fallet var på många andra håll i Finland. Det är, som jag ser det, en av de viktigaste orsakerna till att jag inte har funnit några egentliga belägg för att kyrkans val av sida i kriget skulle ha haft någon betydelse för de rödas religiositet och deras inställning till församlingen.

Ur församlingens synvinkel var situationen vid tiden för inbördeskriget såtillvida fördelaktig att en av dess präster, kapellanen Emil Panelius, tidigare hade verkat som emigrant- och sjömanspräst i U.S.A. och även som fängelsepräst i Finland. Han ägde följaktligen stor kunskap om vad det innebar att leva under svåra förhållanden. Genom sin erfarenhet av sociala missförhållanden blev Panelius en länk mellan de röda och vita i bygden. Därtill fungerade han som biktfar åt två av de dödsdömda röda. Enligt en levnadsteckning över Emil Panelius gjorde han också en aktiv insats för att rädda sonen till familjens hembiträde Elsa Johansson, vilken hade anslutit sig till de röda och blivit gripen i Lahtis. Enligt biografen lade Emil Panelius ”ett gott ord för fången” vilket torde ha inneburit en mildare dom för pojken.⁵⁸⁸ Ryktet om detta spreds säkert snabbt bland de röda i bygden.

Sålunda kom alltså en enskild präst att ha betydelse för utvecklingen av kriget i Borgåbygden. Förmodligen kan det ha varit likadant på andra orter i Finland. Detta är något som forskningen inte tidigare fäst någon speciell vikt vid.

2. I min undersökning har jag flera gånger stött på källor där man påtalat den brutalitet som förekom under inbördeskriget runtom i Finland. Beskrivningar av enskilda större sammandrabbningar mellan de röda och de vita under inbördeskriget är fyllda av uppgifter om omänsklig sadism på båda sidorna.

⁵⁸⁸ Panelius 1985, 22.

Jag har i min avhandling också gett prov på hur man på olika sätt försökte måla upp skräckbilder, ofta uppenbarligen uppdiiktade, av respektive motståndares beteende. De rödas grymheter kunde t.ex. handla om hur de torterade sina ”försvarslösa” offer: ”de flådde dem levande, brände dem, förfrys dem, spikade fast dem i stolar och bord, stympade dem bit för bit”.⁵⁸⁹

En motsvarande beskrivning på de vitas våld finns i Hannu Soikkanens dokumentsamling där ett avsnitt ur ”Borgå Arbetarnes Meddelare” citeras:

Tre mans huvud klövs med yxor och av två slets hjärnan ur huvudskålen, på några slogs kindbenen och näsorna in med yxa, i en del av kropparna sköt man explosiva kulor och alla stympades därtill med bajonetter. Därefter frånrövades dem klockor och pengar – av dem som sådana ägde – av en 500 mark. Och därefter [...] ja [...] vad sedan inträffade och hur de sedan skändades, det må historieskrivarna bekräfta, ty jag fömår det ej.⁵⁹⁰

Jag har kunnat notera att det också i Borgåbygden förekom en inexaktheter när det gällde rapporteringen från kriget. Här kan t.ex. nämnas den information som den vita sidan gav när det gällde de vita borgåbor som hade stupat eller blivit mördade. Förteckningen över dem förlängdes nämligen från 43 till 53. Visserligen kan man notera att alla de personer vars namn finns på de två minnesstenarna som restes – en utanför kyrkan och en i Pellinge – har namn på vita som stupade, men flera av dessa kom från andra orter i Finland.

Gjorde man detta för att ytterligare accentuera de rödas grymhet? Vad visar då de ”officiella siffror” som presenterades över de röda som blev arkebuserade? Också här har jag funnit att man varit inexakt. De röda borgåbor som arkebuserades på andra orter har givetvis som alla vita döda registrerats i församlingens böcker över döda, men däremot vanligtvis inte alltid noterats i olika slag av lokalhistoriska skildringar. Frågan är om man medvetet eller omedvetet varit inkonsekvent för att accentuera de rödas

⁵⁸⁹ Ingick i IKL:s (Isänmaallisen kansanliike) tidning Ajan Suunta 30.3.1933. Citeras i Ylikangas 1993b.

⁵⁹⁰ Soikkanen 1980, 280. Enligt Soikkanen härstammar dokumentet från ”Borgå Arbetarnes Meddelare 8.4.1918”.

terror samtidigt som man gjort de vitas agerande mindre dramatisk. Allt detta har givetvis försvårat en senare bearbetningen av inbördeskriget.

Helt entydigt är inte heller det material som finns att tillgå. Ibland uppstod problem när två intressen stod mot varandra. Dels ville man påtala motståndarens grymhet, dels ville man framhäva sina egna insatser. När man beskrev hur många egna som grymt blev mördade överdrev man gärna. Likaså hände det ofta att man överdrev motståndarens förluster. Allt detta kompletterades sedan med allmänt prat och skvaller, som ytterligare förstärkte det man ville framhäva.

Jag har i undersökningen citerat minnesbilder där det talas om hur de röda dödade varhelst de drog fram.⁵⁹¹ Går man till kyrkböckerna kan man dock inte hitta några uppgifter om att något sådant skulle ha ägt rum. Mycket tyder på att de vitas insatser fick något av Davids kamp mot Goliat över sig. I synnerhet gäller detta den händelse som brukar benämnas Pellingeslaget. Med tiden blev insatserna här synnerligen uppblåsta. Det uppgavs t.ex. att ett 80-tal stupade på den vita sidan och att 250 dog på den röda sidan.⁵⁹² Ett exempel på hur Pellingekårens kamp fick heroiska proportioner är den honnörmarsch som skrevs efter Pellingeslaget av Hans Berndtson och tonsattes av Johan Lindgren. Jag återger här de sex sista verserna⁵⁹³:

3. De kom mit från hem och värmande hård
dit ut till drivans och dödens värld,
likt stormfåglar drivna på vidderna ut
som förtrupp mot natten vid vägarnas slut.

4. Men lekar och nöjen – de glömde det allt
när det växte i bjudande jättegestalt
det nödställda fädernelandet, som blev
den eldpil, som mörkret i stycken rev.

5. De grönvita färger på bindeIn om arm
blev symbolen för hoppet och ljuset,
då fosterjorden låg sargad och arm
och plundrat av våldgäst i huset.

6. Mot mångdubbel övermakt tappert stred
de strama och trotsiga krigareled
som tyngdes av ödet. Att biltoge dö,
Att falla förgättna i mansdjup snö

7. De buro det med sig i isarnas famn
under skyar, som stjärnlösa tåga
i fädernelandets heliga namn
En levande brinnande låga

8. Och de bröto sin boja, de biltoge män
som ställts för de hårdaste kravet,
de sprängde sin järnring och kommo igen
Med segerhär över havet.

⁵⁹¹ Gustafsson 1938, 53-59; Stenbäck 1928, 75.

⁵⁹² Helsingius 1918, 33; Juslin 2000, 112.

⁵⁹³ Wallgren 2001, 16.

Med kunskap om Pellingeslagets anspråkslösa omfång känns honnörsmarschens ord verkligen något överdimensionerade. Men också informationen på den röda sidan har varit felaktig. I den har man givetvis försökt betona de vitas grymhet. Ännu år 2001 när Arbetarföreningen i Borgå gav ut sin jubileumsbok skriver författaren att 23 stadsbor och 17 från socknen (sammanlagt 40 röda borgåbor) blev arkebuserade på Näsebacken. Enligt kyrkans böcker var det endast 18 borgåbor som avrättades eller sköts under och efter inbördeskriget (se bilaga 4).⁵⁹⁴

Jag kan sålunda peka på en felaktig information, som har skapat bitterhet ända in i våra dagar och som har gjort kyrkans arbete svårt i de byar där de rödas antal varit stort. Min undersökning har strävat till att ge så exakta uppgifter som möjligt om vad som hände i Borgåbygden.⁵⁹⁵ Jag anser dock att det viktigaste inte är att få fram det exakta antalet döda utan att, i den mån det är möjligt, få reda på i vilken utsträckning meningslös brutalitet förekom i bygden och vilka följder det eventuellt hade för inställningen till församlingen.

Trots att jag kunnat notera att många dödades utan egentlig rannsaking och dom, anser jag ändå att man kan slå fast att det i Borgåbygden inte förekom någon organiserad grymhet vare sig mot de vita eller mot röda som senare skulle ha haft konsekvenser för församlingen och dess verksamhet. Detta utesluter givetvis inte enskilda överdrifter som jag också i min undersökning noterat.

3. Jag har noterat den ”brandvägg” som väckelserörelserna kom att bli. Tidigare forskning har visat att socialism i olika former haft svårt att samla sympatisörer på orter där väckelse förekommit, något som i och för sig vid tiden för inbördeskriget också var ganska självklart när man beaktar den materialism som de röda officiellt anammade vid mötet i Forssa 1903.⁵⁹⁶

Min undersökning har kompletterat tidigare forskning genom att jag kunnat konstatera att också en mycket begränsad väckelse, som till och med låg rätt långt tillbaka i tiden, tycks ha påverkat inställningen bland

⁵⁹⁴ Mattila 2001, 23.

⁵⁹⁵ Jag har gjort det medveten om att forskning ännu pågår om hur många som verkligen dog som en direkt eller indirekt följd av inbördeskriget.

⁵⁹⁶ Murtorinne 2000b, 27, 34.

folk i Borgåbygden. Gudstron och de moraliska värderingar som väckelsen en gång hämtat med sig var viktiga ännu vid tiden för inbördeskriget.

Jag har funnit att de röda inte ens på större industriorter där det fanns arbetarföreningar, på grund av en rätt anspråkslös väckelse, lyckades få människorna engagerade i kampen mot de vita. Det gällde till exempel i Hammars och Tolkis. Det är en iakttagelse som nästan helt negligerats av den allmänna historieskrivningen och dess behandling av inbördeskriget.

4. I väckelsens ”kölvatten” följde de kristna föreningarna. Det är något som endast i förbigående brukar noteras i forskningen kring inbördeskriget. Deras betydelse för det religiösa livet har jag flera gånger fått bekräftad genom min undersökning. Dessa föreningar samlade mer folk än någonsin vid tiden före och efter inbördeskriget. Folk kom i stora skaror till de religiösa föreningarnas sammankomster, samtidigt som kyrkobesökarnas antal efter inbördeskriget började minska. Slutresultatet blev dock att det totala antalet personer som som var engagerade i kristen verksamhet var mycket större än vad tillgänglig statistik över kyrkobesökare visar.

Jag har utgått från att många av dem som deltog i de kristna föreningarnas aktiviteter var röda eller i varje fall hörde till familjer där det fanns röda sympatisörer. Här stöder jag mig dels på en minnesanteckning från Pojo⁵⁹⁷ och utgår från antagandet att förhållandet knappast var annorlunda i Borgåbygden, dels på församlingens egna läsförhørsprotokoll som berättar hur de röda ännu på tröskeln till inbördeskriget deltog i läsförhören.⁵⁹⁸ Mot denna bakgrund verkar det högst osannolikt att de röda skulle ha vänt sig mot den kristna tron och kyrkan, men däremot nog i vissa fall mot enskilda präster som på ett eller annat sätt kritiserat det de menade var en kamp enbart för social rättvisa. Jag har noterat att den präst som eventuellt skulle ha kunnat dra på sig de rödas hat och som också stod i församlingens ledning, domprosten Edvard Hannula, flydde från Borgå då de röda började tränga in i staden.

Inställningen till församlingen var överlag positiv, något annat har jag inte kunnat utläsa ur förefintligt källmaterial. Man får naturligtvis anta att det fanns en del personer som var besvikna över att prästerskapet i stort

⁵⁹⁷ Paunu 1990, 160.

⁵⁹⁸ BKSA II Ah:3, 277 (Renum).

stälde sig på de vitas sida. Men inte ens detta kunde rubba de vitas och de rödas välvilliga inställning till församlingen. Den starka känsla som folket i Borgåbygden hade för kyrka och kristen tradition gör att man kan tala om en mycket kortvarig röd parentes i Borgåbygdens historia under den tid inbördeskriget varade.

Till slut vill jag återkomma till min rubriksättning ”En kamp för själar”. Den kan givetvis tolkas på olika sätt. Sätter man likhetstecken mellan människor och själar kan man notera att de röda ledarna mycket dåligt lyckades vinna borgåbygdens invånare för sin sak. Sätter man likhetstecken mellan själar och det som kyrkan avser när den talar om att rädda själar för det eviga, kan man notera att den ateistiska ideologin, som många av de rödas radikala ledare hade anammat, i mycket ringa grad fick fotfäse bland borgåbygdens röda. Slutkonklusionen blir att församlingen i denna kamp om själar enligt min bedömning avgick som segrare.

16. English summary

The present study is an investigation of the influence of Civil War of 1918 on the Evangelical-Lutheran Church in the Porvoo region (in Swedish: 'Borgå'). No previous research has dealt with the same question in a similar region composed of both rural and urban environments in southern Finland.

This study firstly shows that the Evangelical-Lutheran Church of Finland and the local Evangelical-Lutheran congregation in Porvoo were in the first hand faced with an ideological struggle. The great majority of leading theologians within the church concluded that the Reds represented an anti-religious and materialistic ideology. Thus the struggle was either for or against the Christian faith in Finland. Secondly, this study shows that the great majority of the Reds in Porvoo did not fight against the local church but rather for justice and better social conditions. This was the case despite of the highly critical or even directly hostile attitude toward the church within the Red leadership. This attitude was manifested e.g. at a meeting held in Forssa in 1903. On the eve of the Civil War both Whites and Reds participated in the catechetical meetings of the local church.

By portraying various characteristics of the Reds and the Whites in several tables the dissertation produces two personality profiles. The average White person had attended elementary school and in many instances also high school or even university. He came from stable economic conditions and in many instances he was a Swedish-speaking Finn. The average person on the Red side was typically very young. His reading ability was comparatively poor and he could barely write. He had a low income and he earned his livelihood by manual labour. He came from a poor home and he spoke Finnish. The latter profile verifies the claim that the Reds had a limited capability of

understanding the ideological issues at stake.

The Civil War in the Porvoo region lasted from February 7th, when the Reds marched into the town, until April 12th, when 400 Red troops left the town and headed for Mäntsälä. During the war 43 Whites and 28 Reds were killed. 506 Reds were detained in various prisoner of war camps, of which 103 died. A total of 174 people from Porvoo were casualties of the Civil War. Participation in church life was high before, during and after the Civil War. On an average Sunday more than 2 600 people participated in the divine services. Participation sunk after the Civil War being about 2 200 during the summer and

1 800 during the winter in the years after the war. Many associations were active in the region. There were both secular and religious associations. Of the secular associations the Workers' Associations were the most important ones. They counted some 840 members. The religious associations rallied around 1 350 people to their weekly meetings before the Civil War. After the war participation was roughly the same.

Revivalist tendencies were also manifest in the Porvoo region. Several Christian communities were active at that time in the region. They were the Salvation Army, the Free Home Mission (Fria Inremissionsförsamlingen), the Methodist Church and the Seventh-day Adventists.

In the final chapter the following question is raised: What kind of new information has emerged from the study? The question is answered by an account of four sets of circumstances, which have come up in the research.

Firstly, the study shows that the Reds in the Borgå region had blatantly poor means of comprehending the ideological background of the Civil War. From the point of view of the Evangelical-Lutheran Church this was the decisive factor, which determined their choice of side in the conflict. The Reds understood the issues of injustice, poverty and social misery but hardly anything beyond that. The great majority of them were illiterate. In addition, the study shows that the ideologically motivated agitators often came from other regions. The study shows that one of the local priests, chaplain Emil Panelius, was well aware of the implications of social misery. He had first worked as a priest in both the Seamen's Mission and in an emigrant church in

the United States, and later on as a prison chaplain. The study shows that he was appreciated by the local Reds. He even had the opportunity of giving pastoral care to two Reds that were executed shortly after the war.

Secondly, the study confirms previous findings about the nature of the information that was spread during the Civil War. The information spread in newspapers and pamphlets was often false creating hatred and fear. Such disinformation was also present in the Porvoo region. The local events were also reported in a distorted way. For example, the numbers of people shot or murdered were exaggerated both among the Reds and the Whites. Nevertheless, the study shows that the incorrect information did not create hatred and exaggerated violence during or after the Civil War, as was the case elsewhere.

Thirdly, the "firewall" effect of the revival movements is investigated. It is noted that a fairly low level of revivalist activity was sufficient to hamper the Reds' efforts to engage people in the struggle against the Whites. This was also the case in areas with large industries and workers' associations.

Fourthly, the great importance of the Christian associations is pointed out. The associations rallied an unprecedented number of people in the period before and after the Civil War. This indicates a great interest in religious issues among the local population. Thus people attended the meeting of the associations while church attendance declined after the Civil War.

The final conclusion of the dissertation is that the attitude toward the church was positive irrespective of one's choice of side in the Civil War. The reason for this was the strong attachment of the local population to heritage, faith and Christian tradition. One can say that the Civil War constituted a very brief "Red interlude" in the history of the porvoo region.

17. Förteckning över kartor, tabeller och bilagor

Kartor

1-3	Finland, Nylands län med Borgåbygden utmärkt	40
4	Finland 1918	121
5	Pellingslaget	133
6	Församlingens andakter (+) och platser för läsförhör (o) i Borgå socken under tiden 1919-1920	201
7	Karta som visar varifrån de röda i socknen kom	223

Tabeller

1.	Befolkningssituationen och språkfördelningen i Borgå stad och Borgå socken	45
2.	Översikt över utövade näringar i Borgå socken	48
3.	Översikt över utövade näringar i Borgå stad	49
4.	Antalet uppskattade medlemmar i de olika arbetarföreningarna år 1917	55
5.	De privata skriftskolornas utveckling i Borgåbygden (landsförsamlingen)	92
6.	De privata skriftskolornas utveckling i Borgåbygden (staden)	93
7.	Söndagsskolorna i Borgåbygden 1915-1917	95
8.	Närvarande vid läsförhören i några av byarna i Borgåbygden år 1917	98
9.	Barnens deltagande i läsförhören	98
10.	Antalet deltagare i de religiösa föreningarnas verksamhet	106
11.	Statistiska uppgifter från Metodist-epistopalkyrkans verksamhet 1906-1917	113
12.	De i inbördeskriget stupades yrken	122
13.	De i inbördeskriget mördade och arkebuserade vitas yrken	123
14.	”Dödsorsakerna” i inbördeskriget enligt församlingens böcker över döda	141
15.	De rödas behandling av de i kyrkan anställda	146
16.	De rödas framfart med församlingarnas egendomar	146

17. Antalet fängslade och avlidna i fångläger och fängelser under tiden 4.6. -15.9. 1918	166
18. Döda under och efter inbördeskriget	167
19. Det totala antalet döda under och efter inbördeskriget enligt broschyren Krigsdödade i Finland 1914-1922	168
20. Totala antalet döda och dömda bland de röda och de vita i Borgåbygden ..	171
21. De finsk- och svenskspråkiga i bygden åren 1910, 1917 och 1920	175
22. De rödas ålder	176
23. De vitas ålder	176
24. Samtliga rödas ålder 1838-1902	178
25. Förteckning över de vitas yrken	179
26. Förteckning över de rödas yrken (enligt "Röda boken")	180
27. Yrken på de röda som stupade, arkebuserades eller dog i fångläger	181
28. Procentfördelningen av de rödas yrken (498) som uppgetts i "Röda boken" ..	182
29. Antalet aktiva röda i olika byar med arbetarföreningar i Borgåbygden. Här är också Borgå stad medtagen	185
30. Byar i socknen (och Borgå stad) varifrån de röda kom	186
31. Domkyrkoförsamlingens söndagsskolor och söndagsskolsbarnens antal ..	202
32. Beställda söndagsskoltidningar för barnen åren 1915-1922	204
33. De kristna föreningarnas aktivitet efter inbördeskriget	206
34. Lantdagsvalen 1916 och 1919	214
35. Den "sociala" strukturen i församlingen	221
36. Från Borgå församling utträdde efter religionsfrihetslagen 1922	234
37. De utträdas antal i Finland under åren 1923-1929	235
38. Kyrkotukten i Borgåbygden 1918- 19	239

Bilagor

1. De viktigaste byarna vid seklets början	274
2. Programbladet från "åminnelsefesten" i Borgå domkyrka	275
3. "Röda boken"	276
4. Vita som dog under frihetskriget	290
5. Döda röda under och strax efter frihetskriget 1.3-4.6. 1918	292
6. Namnen på de röda som dog i de olika fånglägren	294

18. Källor och litteratur

1. Otryckt källmaterial

Borgå kyrkliga samfällighets arkiv, Borgå (BKSA)

- I Aa:12 Kommunionbok för Borgå Finska Församling 1880-1889
- I Aa:17 Borgå Stadsförsamlings Kyrkobok 1900-1909 I
- I Aa:18 Borgå Stadsförsamlings Kyrkobok 1900-1909 II
- I Aa:19 Borgå Stadsförsamlings Kyrkobok 1900-1909 III
- I Aa:20 Borgå Stadsförsamlings Kyrkobok 1910-1919 I
- I Aa:21 Borgå Stadsförsamlings Kyrkobok 1910-1919 II
- I Aa:22 Borgå Stadsförsamlings Kyrkobok 1910-1919 III
- I Aa:23 Borgå Stadsförsamlings Kyrkobok 1921-1930 I
- I Aa:24 Borgå Stadsförsamlings Kyrkobok 1931-1940 I
- I Aa:25 Inflyttade till Borgå Stadsförsamling 1901-1946
- I Aa:26 Utflyttade från Borgå Stadsförsamling 1901-1929
- I Aa:27 Kommunionbok för Borgå Moderförsamling 1880-1889 Westra Delen
- I Aa:28 Kommunionbok för Borgå Moderförsamling 1880-1889 Östra Delen I
- I Aa:34 Borgå Landsförsamlings Kyrkobok 1900-1909 IV
- I Aa:35 Borgå Landsförsamlings Kyrkobok 1910-1919 I
- I Aa:36 Borgå Landsförsamlings Kyrkobok 1910-1919 II
- I Aa:37 Borgå Landsförsamlings Kyrkobok 1910-1919 III
- I Aa:38 Borgå Landsförsamlings Kyrkobok 1910-1919 IV
- I Aa:39 Borgå Landsförsamlings Kyrkobok 1921-1930 I
- Ab:9 Barnbok för Borgå Stadsförsamling 1848-1858
- I Ba:1 Inflyttade från staden 1901-1946
- I Bb:1 Inflyttade till Borgå Landsförsamling 1901-1929
Utflyttade från Borgå Landsförsamling 1901-1929
- I Bb:1 Utflyttade från staden 1901-1946.
- I Bb:2 Utflyttade från staden 1901-1940
- I D:2 Skriftsförhörslängd för Borgå Landsförsamling 1859-1887
Skriftskollängd för Borgå stad 1830-1897

- I D:3 Skriftskollängd för Borgå Landsförsamling 1887-1899
- I D:4 Borgå Landsförsamlings Konfirmationslängd 1902-1913
Skriftskollängd för Borgå Stadsförsamling 1897-1913
- I D:5 Borgå Landsförsamlings Konfirmationslängd 1914-1926
Borgå Stadsförsamlings Konfirmationslängd 1914-1934
- I Ea: Förelysta i staden 1906-1924
- I F:3 Döda i Borgå Stadsförsamling 1906-1941
- I F:11 Döda och Begravna i Borgå Landsförsamling 1901-1928
- I F:15 Dödslängd för Borgå Stadsförsamling 1906-1941
- I Hb:3 Kyrkotuktslängd 1880-1937
- I Hc:3 Röda boken 1918-1931
- I Hc:4 Borgå församlings Svartbok 1875-1945
- I Hc:5 Brottmålslängder 1918-1931
- II Ad:4 Pastorsembetets kungörelsekladd 11.11.1894-24.4.1903
- II Ad:5 Pastorsembetets kungörelsekladd 3.5.1903-1906
- II Ah:2 Läsförhørsprotokollbok 1879-1902
- II Ah:3 Protokollbok för läsförhören i Borgå Landsförsamling 1903-1933
- II Ca:8 Kyrkostämmoprotokollbok 1896-1909
- II Ca:9 Kyrkostämmoprotokollbok 1909-1914
- II Ca:10 Kyrkostämmoprotokollbok 1914-1921
- II Cb:6 Kyrkorådets protokollbok 1900-1917
- II Cb:7 Borgå Stads- och Landsförsamlingars Kyrkorådsprotokollbok 1917-1950
- II Cc:1 Borgå Domkyrkoförsamlings Kyrkofullmäktiges Protokollbok 1913-1916
- II Cc:2 Borgå Domkyrkoförsamlings Kyrkofullmäktiges Protokollbok 1916-1930
- II Cd:1 Biskopsvisitationsprotokoll 1890, 1901
- II Dc:23 Avkunnade kungörelser 1889-1899
- II Dc:24 Avkunnade kungörelser 1900-1901
- II Dc:25 Kyrkliga meddelanden i domkyrkan 1912-1913
- II Dc:27 Pastorskansliets Kungörelsebok 1916-1920
- II Dd:2 Berättelse över församlingens tillstånd och kyrkomötesstatistik 1922-1961
- II Df:3 Befolkningsstatistik 1878-1930
Befolkningsstatistik 1899-1904
Befolkningsstatistik 1905-1909
Befolkningsstatistik 1910-1916
- II Dh:1 Skolärenden Barnundervisningen 1882-1913, 1914-1922
- II Ee Skrivelser från enskilda
”Kladdbok” över närvarande vid församlingens gudstjänster 1898-
”Berättelsekladd” inför biskopsvisitationen 1890
Stadsmissionens i Borgå Protokoll I 1899-1904
Stadsmissionens i Borgå Protokoll II 1906-1909
Stadsmissionens i Borgå Protokoll III 1910-1916

Stadsmissionens i Borgå Protokoll IV 1917-1.9.1936
Protokollbok för Borgå missionsförening 1908-1925
Medlemmar i Sjömansmissionssyföreningen i Borgå 1914-1947
Brev från Finska Missionssällskapets bestyrelse 9.2.1911
Ordningsstadgar för Kullå Kristliga Förening (handskriven)

Borgå Gymnasiebibliotek, Borgå (BGB)

Protokollböcker

Borgå svenska Friförsamlings arkiv (BSFA)

Protokollbok för Sv. Friförsamlingen 1896-1903
Protokollbok för Borgå fria inre Missionsförsamling 1903-1910
Protokollbok för Borgå Friförsamling 1911-1921
”Matrikel” för Borgå Friförsamling 1899-
Sv. Friförsamlingens förteckning över söndagsskoleelever 1893-

Maskinskrivna manuskript:

Borgå Sv. Friförsamlings 40-årsjubileum (14 febr. 1931)
Borgå Sv. Friförsamlings 50-årsjubileum (23 febr. 1941)

Alm, J. E.

1951 Ett religiöst halvsekelminne, Borgå svenska friförsamling fyller sextio år.
Borgå svenska friförsamlings 60-årsberättelse (3-4 mars 1951).

Historik över Borgå Svenska Friförsamling r.f.s verksamhet 1891-1961.

Kyrkohistoriska arkivet vid Åbo Akademi, Åbo (ÅKA)

ÅKA 781 (Andersson, Fredrik, Storpellinge)

Metodistkyrkans i Borgå arkiv, Borgå

Verksamhetsberättelser

Finlands Riksarkiv, Helsingfors (RA)

Finlands sjämanskyrkas arkiv (FSA)

Bestyrelsens protokoll 1887

Riksdagens arkiv, Helsingfors (RDA)

Dokument hänförande sig till riksdagen 1917 II

Svenska Lutherska Evangeliföreningens i Finland arkiv, Helsingfors (SLEFA)

Wirén, Johannes

1918 Berättelse om verksamheten i Lutherska Evangeliföreningens bönehus i Borgå under året 1917, afgifven till årsmötet söndagen den 27 januari 1918.

Hos Nils Wilén (Häggvägen 4, 06100 Borgå)

Protokoll-bok för K.F.U.M. i Borgå – Porvoon N.M.K.Y.:n Pöytäkirjat I

Protokoll-bok för K.F.U.M. i Borgå – Porvoon N.M.K.Y.:n Pöytäkirjat II 1905-1919

Hos förf.

Schmidt, Wolfgang

1927 Det andliga nutidsläget och kyrkan. En studie i Finlands nyaste kyrkohistoria. På insidan av första bladet står det: Till min kära moder på hennes födelsedag d. 4/5 1927. Handskrivet manuskript.

Virtanen, Mauri E.

1991 ”Käy eespäin väki voimakas”. Tal vid föreningens 90-års fest. Maskinskrivet manuskript.

Intervjuade personer:

Andersson, Karin Irene, Tolkis (f. 7.11.1909)
Hassel, Signe Elina, Svartbäck (f. 26.11.1901)
Hassel, Solveig Linnea, Svartbäck (f. 26.03.1929)
Eriksson, Märta Helena, Tolkis (f. 23.03.1917)
Eriksson, Åke Karl, Borgå (f. 10.5.1932)
Forsberg, Saga Cecilia, Söderveckoski (f. 30.11.1914)
Karlqvist, Maj-Britt Ingegerd, Skavarböle (f. 15.7.1930)
Lindert, Yngve, Fagersta (f. 28.5.1943)
Nyholm, Runar Alexander, Borgå (f. 1.9.1910)
Salenius, Börje Olof (f. 31.8.1927)
Sjöblom, Edit Sofia, Tarkis (f. 15.5.1899)
Stjernberg, Einar Albin, Andersböle (f. 22.8.1899)
Wilén, Ruben Nils Bernhard, Borgå (f. 10.12.1922)

2. Tryckta källor och litteratur

Ahlberg, Alf

1952 Filosofins historia från den äldsta grekiska antiken till våra dagar. Stockholm.
1961 Filosofins historia. Stockholm.

Alanen, Yrjö J. E.

1947 Gustaf Johansson. Elämänkuvaus. Porvoo.

Allardt, Anders

1925 Borgå sockens historia I. Helsingfors.
1928 Borgå sockens historia II. Helsingfors.
1930 Borgå sockens historia III. Helsingfors.

Andersson, Felix

1926 Det kyrkliga och religiösa livet i Pellinge fordomdags. Ingår i Hembygds-
 minnen IV. Borgå.

Aróstegui, Julio

1996 La Guerra Civil 1936-1939. La ruptura democrática. Ingår i serien ”Historia
 de Espana” del 27. Madrid.

Aunesluoma, J. & Häikiö, M.

1995 Suomen vapaussota 1918. Porvoo.

Backman, Edvin

1974 Borgåminnen, Backlundsbisin och femton andra berättelser från Gamla Borgå. Borgå.

Barron, J. B. & Waddams, H. M.

1951 Kommunismen och kyrkan. En dokumentsamling. Stockholm.

Berglund, Barbro

1972 Söndagsskolan i Pedersöre prosteri 1870-1960. Otryckt pro gradu-avhandling vid Åbo Akademi.

Bergroth, Elis

1892 Den finska kyrkans historia i dess grunddrag. Helsingfors.

Berättelse till KM

1924 Berättelse över den evangelisk-lutherska kyrkans i Finland tillstånd åren 1918-1922. Enligt uppdrag av biskopsmötet utarbetad av J.W. Vallinheimo. Sordavala.

Björkstrand, Gustav

1976 Åkerblom-rörelsen. En finlandssvensk profetörörelsens uppkomst, utveckling och sönderfall. Meddelanden från stiftelsens från Åbo Akademi Forskningsinstitut Nr. 11. Diss. Åbo. Åbo.

Borgå folkhögskola

1939 Borgå folkhögskola 50 år. En historik författad av Helmer J. Wahlroos. Borgå.

Borgå lyceum 1873-1923

1923 Borgå lyceum 1873-1923. En minnesskrift. Borgå.

Borgå svenska Metodistförsamling

1957 Borgå svenska Metodistförsamlings 50-års jubileum 15-17 februari 1957. Borgå.

Boxström, Brita

1947 Ungdomsnöjen fordomdags i min hemby II. Ingår i Hembygdsminnen XXI. Borgå.

- Campell, Dennis M.
1988 The Yoke of Obedience – The Meaning of Ordination in Methodism.
Nashville.
- Castrén, Kaarlo
1926 De rödas våldsdåd under frihetskriget. Helsingfors.
- Cederberg, A.R.
1943 Suomen uusinta historia 1898-1942. Helsinki – Porvoo.
- Colliander, O.I.
1910 Suomen kirkon paimenmuisto 19:n vuosisadan alusta nykyaikaan. SKHS:n toimituksia VIII. Helsinki.
- Colliander, Tito
1965 Gripen. Helsingfors.
- Dahlbacka, Ingvar
1987 Den evangeliska rörelsen i svenska Österbotten 1845-1910. Diss. Åbo. Åbo.
- De politiska åskådningarna
1931 De politiska åskådningarna. Konservatismen – Liberalismen – Socialismen – Kommunismen – Fascismen – Den nya rättsstaten. (Red. Leon. Ljunglund m.fl.) Ingår i serien Natur och kultur 111. Stockholm.
- Eerola, Jari & Eerola, Jouni
1998 Henkilötappiot Suomen sisällissodassa 1918. Turenki.
- Efter 1809
1981 Efter 1809. En krönika i ord och bild om finlandssvenskarna. Malmö.
- Ekestam, Olga
1933 Historik över Kullo bönehus. Otryckt manuskript hos författaren.
- Ekholm, Håkan
1978 Svartså kapell 50 år. En minnesskrift om verksamheten på Svartså krets. Borgå.

Ekstrand, Sixten

1990 "Då skall svärden smidas om till plogbillar". En studie i Tor Krooks syn på krig och fred. Kyrkohistoriska arkivet vid Åbo Akademi. Meddelanden 23. Åbo.

Elfving, Björn

1984 Metodistkyrkan i Finland 100 år. Vasa.

Emsalö skärgårdskapell

1986 Emsalö skärgårdskapell. Historik utgiven till kapellets invigning den 12 juni 1955. Historiken gavs ut i nytryck 1986.

Enckell, Olof

1943 Jägarnas historia. Helsingfors.

Enckell, Carl

1956 Politiska minnen I. Helsingfors.

Filosoflexikonet

1988 Filosoflexikonet. Filosofen och filosofiska begrepp från A till O. (Red. Poul Lubcke). Stockholm.

Finland 1917-1920

1993 Finland 1917-1920. Del 1. Ett land blir fritt. Riksarkivet. (Redaktör Ohto Manninen). Helsingfors.

Finlands frihetskrig år 1918

1922 Finlands frihetskrig år 1918 del III. Folkresningen och dess ledning. Utgiven av kommittén för frihetskrigets historia. Helsingfors.

Finlands Frihetskrig

1933 Finlands Frihetskrig. Minnen och upplevelser del I. (Red. Erkki Räikkönen). Helsingfors.

1935 Finlands Frihetskrig. Minnen och upplevelser del II. (Red. Erkki Räikkönen). Helsingfors.

Forsblom, Ann-Maj

1950 Kvinnans liv och arbete på landsbygden fordomdags. Ingår i Hembygdsminnen XXIV. Borgå.

Forsblom, Linnea

1928 När de röda voro herrar över Illby. Ingår i Hembygdsminnen häfte VI. Borgå.

Forsell, Henry

2002 UC57 ubåt i Östra Nylands skärgård. Borgå.

Författningar om religionsfrihet

1922 Religionsfrihetslagen 10.11.1922/267.

1922 Förordning angående verkställighet av religionsfrihetslagen 29.12.1922/334.

Godenhjelm, Hugo

1916 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja papiston matrikkeli. Tampere.

1927 Suomen evankelis-lutherilaisen papiston matrikkeli. Sortavala.

Grefberg, Tor

1930 Tegeltillverkning i Teissala. Ingår i Hembygdsminnen häfte VIII. Borgå.

Grönqvist, E.

1927 Forna tiders Gäddrag. Ingår i Hembygdsminnen V. Borgå.

Gulin, Helmi

1951 En Herrgårdsfröken i uniform. Drag ur Hedvig von Haartmans liv. Helsingfors. Delar av boken ingick som artikelserie i Krigsropet 7-8/1989.

Gummerus, Jaakko

1918 Vår kyrkas uppgift i närvarande tid. Ingår i Serie 1. Kyrklig upplysningslitteratur. Helsingfors.

Gummerus, Herman

1933 Jägarrörelsens födelse. Ingår i boken Finlands frihetskrig. Minnen och upplevelser I. Helsingfors.

Gustafsson, Anders

1972 Kyrktagningsseden i Sverige. Skrifter från Folklivsarkivet i Lund nr 14. Diss. Lund. Lund.

Gustafsson, Eva

1938 ”Då kriget röt från dal till dal”. Några anteckningar från Pellingeslaget. Ingår i Hembygdsminnen häfte XVI. Borgå.

Haaland, Arild

1962 Friedrich Nietzsche. Ingår i boken Västerländska tänkare från antiken till våra dagar del III. Från Marx till Sartre. Stockholm.

Halminen, Hjalmar

1967 Jumalan lähettiläänä. Tampere.

Hartman, Tor

1970 Inbördeskriget år 1918. Döda och försvunna. Statistiska meddelanden 46. Helsingfors.

Hartman, Torsten

1908 Borgå stads historia III. Borgå.

Hassinen, Leino

1967 Kristinusko ja kommunismi. A vain-sarja 18. Helsinki.

Heikkilä, Markku

1979 Kirkollisen yhdistysaktiivisuuden leviäminen Suomessa. Virallisen jäsenorganisaation kehitys 1900-luvun alusta toiseen maailmansotaan. SKHS:n toimituksia 112. Diss. Helsinki. Loimaa.

Heiman, Lauri

1972 Porvoolaisia. Porvoo.

1983 Porvoon vaiheita 1900-1920. Porvoo.

1984 Elämänmeno Porvoossa. Porvoo.

1985 Muistorikas ystävällinen Porvoo. Porvoo.

Helsingius, Torsten

1919 Pellingekären. Porträttalbum. Esbo.

Hembygdsminnen

1928 Hembygdsminnen .När finskan blev kommunalspråk i Sibbo. Artikeln ingår i Hembygdsminnen häfte VI. Borgå.

Hemmer, Jarl

1935 Kontraster. Artikeln ingår i boken Hågkomster och livsintryck. Uppsala.

1945 En man och hans samvete. Helsingfors.

Henricson, Eric

1940 Striden kring Carl von Bergens föredrag i Helsingfors. Art. i FKHS årsskrift XXVII 1938. Helsingfors.

Hentilä, Seppo

1973 Vanhan työväenpuolueen vaiheita. Ingår i Kuohuva vuosisata. 1900-luvun historia nro 8. Epilä.

Hermanson, Robert

1920 Folkets rättsmedvetande och kristendomen. Ingår i serie I Kyrklig upplysningslitteratur N:o 4. Utgiven av Centralkommittén för svenskt församlingsarbete i Finland. Helsingfors.

Hobsbawn, Erik

1999 Ytterligheternas tidsålder. Det korta 1900-talet 1914-1991. Stockholm.

Holmqvist, Valdemar

1923 Svenska församlingar och svenska minoriteter. Ingår i Svenskt kyrkoliv i Finland. Helsingfors.

Hornborg, Eirik

1935 I inbördeskrigets skugga. Ingår i boken Hågkomster och livsintryck. Uppsala.

Huhtala, Olavi

1937 Propaganda uusi so dankäyntiväline. Helsinki.

Hågkomster och livsintryck

1935 Hågkomster och livsintryck. Finländska minnen av 28 författare under redaktion av Sven Thulin. Uppsala.

Hämäläinen, Pekka Kalevi

1978 Luokka ja kieli vallankumouksen Suomessa (Historiallisia tutkimuksia 107). Helsinki.

Ignatius, Hannes & Soikkeli, Kaarle

1924 Frihetskriget i Finland 1918. Helsingfors.

Ijäs, Matti

1993 Jaakko Gummerus kirkkohistoriantutkijana. SKHS:n toimituksia 165. Diss. Helsinki. Jyväskylä.

Jakobson, Max

- 1999 Finlands väg 1899-1999. Från kampen mot tsarväldet till EU-medlemskap. Stockholm.
2001 Våldets århundrade. Stockholm.

Jernström, Erik

- 1933 Till jägarbataljonen. Ingår i boken Finlands frihetskrig. Minnen och upplevelser I. Helsingfors.

Junkkila, Unto

- 2000 Hört och hänt. Borgå.

Juslin, T.

- 2000 Wessö förr del II. Borgå.

Jussila, Osmo & Hentilä, Seppo & Nevakivi, Jukka

- 2000 Finlands politiska historia 1809-1999. Helsingfors.

Jutikkala, Eino & Pirinen, Kauko

- 1989 Kivikaudesta Koivistoon. Espoo.

Juva, Mikko

- 1960 Valtio Kirkosta kansankirkoksi. SKHS:n toimituksia 61. Helsinki.
1969 Gustaf Johansson, poliittinen herääminen. Suomalainen Taideakatemia. Esitelmät ja pöytäkirjat. Helsinki.
1974 Den materialistiska religionskritikens första framträdande i finskt kulturliv. Ingår i boken Kyrkliga brytningstider i Finland. Stockholm. (Har också ingått i FKHS:s årsskrift 1949-1950).
1976 Kirkon parlamentti. Suomen kirkolliskokouksen historia 1876-1976. Helsinki.
1977 Kirkko vallankumouksen keskellä. Artikel i Kirikko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Toimittajat Markku Heikkilä ja Eino Murtorinne. Helsinki.
1998 Aika etsiä ja aika löytää. Sukuni vaiheita sadan vuoden ajalta. Helsinki.

Jägerskiöld, Stig

- 1967 Gustaf Mannerheim 1918. Helsingfors.

Kaila, Erkki

- 1935 Några hågkomster från utbrottet av upproret 1918. Ingår i boken Hågkomster och livsintryck. Uppsala.

Kansanaho, Erkki

1994 Pappi punaisten puolella. Einar Rauhamäen elämäntarina. SKHS:n vuosikirja 1982-1983. Jyväskylä.

Kena, Kirsti

1979 Kirkon asema ja asenteiden muotoutuminen itsenäistyneessä Suomessa 1918-1922. SKHS:n toimituksia 110. Diss. Helsinki. Helsinki.

Ketola, Mikko

1995 Vapaa Ajatus-lehti suomalaisen jumalanpilkan edistäjänä. SKHS:n vuosikirja 1994-1995. Helsinki.

Kirkkolaki

1908 Kirkkolaki Suomen suuriruhtikunnan evankelis-luterilaiselle kirkolle annettu 6 p:nä joulukuuta 1869. Muutokset ja lisäykset v:lta 1908, Porvoo.

Klemets, Bengt

1978 Kyrkofolkets resning. Den finlandssvenska debatten åren 1921-1922 om införandet av obligatorisk morallära i skolorna. Kyrkohistoriska arkivet vid Åbo Akademi. Meddelanden 5. Åbo.

1986 Samling genom separation. Den svenska kyrkliga samlingsrörelsens i Finland uppkomst, utformning och utveckling åren 1917-1918. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi Forskningsinstitut Nr 113. Diss. Åbo. Åbo.

KM prot., bihang

1918 Suomen Evankelis-Luterilaisen kirkon kahdeksannen Yleisen Kirkolliskokouksen Pöytäkirjain liitteet. – Bihang till Evangelisk-Lutherska kyrkans i Finland åttonde Allmänna Kyrkomötets Protokoll. Åbo.

Kortekangas, Paavo

1965 Kirkko ja uskonnollinen elämä teollistuvassa yhteiskunnassa. Tutkimus Tampereesta 1855-1905. Diss. Helsinki. Helsinki.

1967 Kirkko murroksen vuosina 1899-1917. Tutkimus Hämeen maaseudusta 1899-1917. Porvoo – Helsinki.

1974 Storstrejken som kyrklig brytningstid. Ingår i boken Kyrkliga brytningstider i Finland. Stockholm. (Har också ingått i Teologisk Tidskrift 1965).

Koskenniemi, Lauri

1967 Suomen evankelinen liike 1870-1895. Diss. Helsinki. Turku.

Kvist, H-O.

1978 Zum Verhältnis von Wissen und Glauben in der kritischen Philosophie Immanuel Kants. Struktur- und Aufbau-Probleme dieses Verhältnisses in der "Kritik der reinen Vernunft". Diss. Åbo. Åbo.

Kyrkliga brytningstider i Finland

1974 Kyrkliga brytningstider i Finland. Kyrkohistoriska uppsatser under redaktion av Kauko Pirinen. Stockholm.

Kyrkodagarna

1918 De svenska kyrkodagarna i Finland år 1918. Borgå 1919.

Kyrkolag

1686 Finlands kyrkolag.

Laasonen, Pentti

1971 Vanhan kirkollisuuden hajoaminen Pohjois-Karjalassa. SKHS:n toimituksia 83. Helsinki.

Lagerborg, Rolf

1934 Om sanningen i religionen och fromhetslivet. En uppgörelse. Helsingfors.

Lappalainen, Jussi T.

1918 Punakaartin sota 1. Ingår i serien Punaisen Suomen historia 1918. Helsinki.

Larkio, Mauri

1967 Kirkon ja työväenliikkeen kohtaaminen Helsingissä suurlakosta ensimmäisen maailmansodan syttymiseen. SKHS:n toimituksia 76. Diss. Helsinki. Joensuu.

Larsson, Fritz

1937 Trettio år i Borgå. Ett kapitel ur metodismens historia i Finland. Artikeln ingår i Nya budbäraren 1.5.1937.

1957 Blad ur en resepredikants dagbok. Artikeln ingår i Nya budbäraren 1.2.1957.

Laulajainen, Pertti

1979 Sosialidemokraatti vai kommunisti. Vaalieologinen tutkimus Suomen poliittisen työväenliikkeen jakautumisesta kansalaissodan jälkeen. Mikkelä.

Laurentius Petris kyrkoordning

1932 Laurentius Petris kyrkoordning av år 1571. Utgiven av Samfundet Pro fide et Christianismo med inledning av E. Färnström. Stockholm.

- Lemberg, Robert
2000 Jag, du och verkligheten. Religiös kunskap och teologi som vetenskap i John Cullbergs religionsfilosofi. Diss. Åbo. Åbo.
- Liljequist, Oscar
1938 Borgå missionsförening har verkat i tre årtionden. Borgå.
- Lindfelt, Mikael
1996 Teologi och kristen humanism. Ett perspektiv på Torsten Bohlins teologiska tänkande. Diss. Åbo. Åbo.
- Lindholm, W.
1967 Historik över Borgå Svenska Friförsamling r.f.:s verksamhet 1891-1966. Otryckt manuskript i Borgå svenska friförsamlings arkiv.
- Lindman, Sven
1978 Karl H. Wiiks dagbok, från storstrejken till upproret 1917-1918. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut Nr 36. Åbo.
- Lindroos, A. & Andersson, J.
1987 En gammal begravning i Pellinge i Borgå skärgård. Artikel i Pellingeboken 2. Borgå.
- Lindström, Heimer
1973 Religion och politik. Studier i finländsk politisk idévärld och politisk miljö vid 1900-talets början. Acta Academiae Aboensis, ser. A Humaniora. Vol. 45 nr 2. Diss. Åbo. Åbo.
- Lindström, Ines
1920 Borgågummor. Borgå.
1924 Borgågummor. Andra häftet. Borgå.
- Lindström, Rickard
1931 Socialismen. Ingår i boken De politiska åskådningarna. Stockholm.
- Linna, V.
1977 Upp trälar.
- Linnell, Björn (red.)
1999 Litteraturhandboken. Stockholm.

- Manninen, Turo
1982 Vapaustaistelu. Kansalaissota ja Kapina. *Studia historica Jyväskyläensia* 24. Diss. Jyväskylä. Jyväskylä.
- Mansner, Greta
1925 Bröllopseder i borgåbygden. Artikel i *Hembygdsminnen* häfte III. Borgå.
- Martha – kvinna i tiden 1899-1999
1999 *Finlands Svenska Marthaförbund* (red. Sheila Liljeberg-Elgert). Ekenäs.
- Martling, Carl Henrik
1958 Nattvardskrisen i Karlstads stift under 1800-talets senare hälft. *Biblioteca Teologiae Practicae* 9. Diss. Lund. Lund.
- Mattila, Antti
2001 PTY 100 vuotta. Porvoon Työväenyhdistys ry:n juhlajulkaisu. Porvoo.
- Meinander, Henrik
1999 *Finlands historia del 4*. Helsingfors.
- Meinander, Nils
1980 *Det fria Finland formas*. Borgå.
- Mielonen, Mikko
1973 *Suomen papisto ja alkohoolikysymys 1859-1886*. SKHS:n toimituksia 89. Helsinki.
- Monografi över Pörtö ögrupp
1972 *Monografi över Pörtö ögrupp från äldsta tid fram till utgången av år 1962*. Sammanställd av E. Lindblad och G. Mikander. Pro Pörtö r.f. Lovisa.
- Murtorinne, Eino
1974 *Uppkomst och verkan av 1922 års religionsfrihetslag*. Ingår i boken *Kyrkliga brytningstider i Finland*. Stockholm. (Har också ingått i *Teologisk Tidskrift* 1966).
1992 *Suomen kirkon historia osa 4. Sortovuo sista nykypäiviin 1900-1990*. Helsinki.
1993 *Uutta Suomea rakentamaan. Kansalaissodan vaikutus teologiaan*. Ingår i boken *Vaikea totuus. Vuosi 1918 ja kansallinen tie* (red. Heikki Ylikangas). Helsinki.
2000a *Finlands kyrkohistoria del III. Autonomins tidevarv 1809-1899*. Malmö.
2000b *Finlands kyrkohistoria del IV. Från förtrycksperioden till våra dagar, 1900-1990*. Malmö.

Mustakallio, Hannu

2002 Piispa J.R. Koskimies suomalaisuusmiehenä. Oulun hiippakunnan johto ja oikeistoradikalismi 1929-1939. SKHS:n vuosikirja 1989-1991. Jyväskylä.

Mustelin, Olof

1963 Euterpe. Tidskriften och kretsen kring den. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 398. Helsingfors.

Neovius, A.A.

1897 Anteckningar rörande Borgå stads och sockens historia. Borgå.

Nevanlinna, Lea

1995 Hamari. Portti merelle 1 ja 2. Hammars. Porten till havet 1 och 2. Hammars ungdomsförening.

Newman, Ernst

1948 Edvard Björkenheim och den ”frikyrkliga” väckelsen i Finland I. FKHS:s handlingar 48. Åbo.

Nokkala, Immo

1986 Ehtoollispakkokysymys Suomessa 1818-1910. SKHS:n toimituksia 137. Diss. Helsinki. Jyväskylä.

Nordman, Elina

1933 Jackarby Kalle-Gusta Lindholm. Artikel i Hembygdsminnen häfte XI. Borgå.

Nordmann, Petrus

1906 Borgåbarn och borgare. Hågkomster och hörsågen. Helsingfors.

Nurmio, Heikki

1933 Jägarbataljonens hemkomst. Ingår i boken Finlandsfirhetskrig. Minnen och upplevelser I. Helsingfors.

Nyberg, Folke

1983 Borgå Gymnasii Bibliotek – möten med böcker och människor. Borgå.
2002 Svenska klubben i Borgå. Folkbildning och sällskapsliv. Borgå.

Nygård, T. & Salokangas, R.

1987 Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Ingår som del 2 i serien Suomen Lehdistön historia. Kuopio.

Nylander, Lennart

1931 Folket vid skeppshamnen. Helsingfors.

Oisang, Ole

1962 Karl Marx. Ingår i boken Västerländska tänkare från antiken till våra dagar del III. Från Marx till Sartre. Stockholm.

Oittinen, R.H.

1948 Työväenkysymys ja Työväenliike Suomessa. Ingår i serien Aikamme kulttuuri 12. Kansan Työn kirjapaino. Lappeenranta.

1954 Työväenliikkeen kulttuuripoliittiset tavoitteet. Ylipainos teoksesta Työväen omaehtoinen sivistystyo. Helsinki.

Paasivirta, Juhani

1957 Suomi vuonna 1918. Porvoo – Helsinki.

1962 Finland 1918 och relationerna till utlandet. Helsingfors.

Paavolainen, Jaakko

1966 Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 1918, I. Punainen terrori. Helsinki.

1967 Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 1918, II. Valkoinen terrori. Helsinki.

1986 Röd och vit terror. Finlands nationella tragedi. Stockholm.

Panelius, Olav, Per-Erik och Samuel

1985 Emil och Hanna Panelius, levnad, anor och ättlingar. Helsingfors.

Parvio, M.

1959 Isaacus Rothovius. Turun piispa. SKHS:n toimituksia 60. Helsinki.

Paunu, Eira

1990 Hjalmar Paunu ja vuosisadan alkupuolen nuorkirkollinen liike. Ingår i SKHS:vuosikirja 1989. Jyväskylä.

Pleijel, Hilding

1949 Från storskifte till storkommun. Kyrkans folkbildningsarbete i historiskt perspektiv. Ingår i boken Kyrka och folkbildning. Studier tillägnade Torsten Bohlin den 2 december 1949. Stockholm.

Pmprot. (Porvoo)

1917 Pöytäkirja tehty Porvoon hiippakunnan lakimääräisessä pappeinkokouksessa Porvoossa lokakuun 9 –12 päivänä 1917 ynnä liitteet. Porvoo.

Pmprot. (Åbo)

1918 Det svenskspråkiga enskilda prästmötet i Åbo den 20-22 augusti 1918. Åbo.

Puntila, L. A.

1963 Suomen poliittinen historia 1809-1955. Helsinki.

1972 Finlands politiska historia 1933-1983. Helsingfors.

Pärssinen, I.

1991 Kenelle kirkko kuuluu? Teologisia virikkeitä keskusteluun kansankirkosta 1990-luvulla. Synodaalikirjoitus Turun arkkihiippakunnan papistolle. Kirkon tutkimuskeskus sarja A Nro 57. Tampere.

Rasila, Viljo & Jutikkala, Eino & Kulha, Keijo

1977 Suomen poliittinen historia 1809-1975. Toinen osa. Vuodet 1905-1975. Porvoo.

Renvall, Viola

1992 Det hände i Tammerfors. En skolflicka berättar. Åbo.

Rislakki, Jukka

1995 Kauhun aika. Neljän väkivallan kuukautta keskisuomalaisessa jokilaaksossa. Tampere.

Roos, S.W.

1931 Edvard Hannula. Ingår i Svenskt kyrkoliv i Finland 1932. Helsingfors.

Roppen, Georg

1962 Herbert Spencer. Ingår i boken Västerländska tänkare från antiken till våra dagar del III. Från Marx till Sartre. Stockholm.

Rosenqvist, Arne

1943 Richard Bonsdorff. Ingår i Svenskt kyrkoliv i Finland 1944. Åbo.

Rosenqvist, G.G.

1918a I dagens frågor. Besinning och tolerans. Helsingfors.

1918b Några tankar nedskrivna under det röda barbariets dagar februari – mars 1918. Helsingfors.

1919 Religion och kultur. Ingår i serien Religion och kultur N:o 1 utgiven av Centralkommittén för svenskt församlingsarbete i Finland. Helsingfors.

1923 Från den sociala etikens område II. Den sociala frågan och socialismen. Helsingfors.

Rosenqvist, G.O.

- 1919 Vår kyrka och den svenska kyrkliga samlingsrörelsen. Ingår i serien Religiösa och kyrkliga folkskrifter N:o 3 utgiven av Centralkommittén för svenskt församlingsarbete i Finland. Helsingfors.
- 1946 Finlands kyrka i det senaste halvseklets brytningstider. Helsingfors.

Rosenqvist, Gustav V.

- 1994 För sanning och rätt. Några glimtar om G.G. Rosenqvists och G.O. Rosenqvists verksamhet (Talet hölls i samband med Lapträsk kyrkors 250-års jubileum 3.7.1994). [Lapträsk].

Rostedt, R.

- 1886 Borgå. Handbok för stadsbor och resande. Borgå.

Rousi, Arne

- 2001 Shpalernajassa ja Suomen lahden jäillä. Suomen itsenäistymisvuodet viimeisen kalterijääkärin kokemia. Helsinki.

Ruuth, Leo (red.)

- 1979 Borgå landskommun 100 år kommunalt skolväsende. Borgå

Rydenfelt, Sven

- 1954 Kommunismen i Sverige. En samhällsvetenskaplig studie. Lund.

Salminen, Johannes

- 1955 Jarl Hemmer. En studie i liv och diktning. Diss. Helsingfors. Helsingfors.

Salomies, Ilmari

- 1935 På hemliga stigar och vid sjukbädden. Ingår i boken Hågkomster och Livsintryck. Uppsala.

Sanmark, Carl Samuel

- 1935 En vandring i krigstid över Finska viken. Ingår i boken Hågkomster och Livsintryck. Uppsala.

Schildt, Runar

- 1919 Hemkomsten och andra noveller. Helsingfors.

Schmidt, Lars

- 1967 Läsförhåret i Svensk-Finland omkring sekelskiftet 1900 med särskild hänsyn tagen till folkliga seder och bruk. Otryckt pro gradu-avhandling vid Åbo Akademi.
- 1998a Från kollektiv ”gammallutherdom” till individualistisk fromhet. Fromhetslivet i borgåbygden 1881-1923. Otryckt licentiatavhandling vid Åbo Akademi.
- 1998b Så var det förr. Präst och församling i Borgåbygden 1881-1923. Borgå.

Schmidt, W.A.

- 1940 Finlands kyrka genom tiderna. Stockholm.
- 1947 Luthersk kyrkofromhet. Särtryck ur Församlingsbladet nr 22/1947.
- 1953 Kyrkofromhet och väckelsefromhet. Ingår i skriften Vid Åbo domens fot 1924-1949. Helsingfors.
- 1954 En sociologisk aspekt på Finlands nyare kyrkohistoria. Särtryck ur Historisk Tidskrift för Finland 1954. Helsingfors.

Sejerstråle, Lennart

- 1967 Varför Moralisk upprustning. Borgå.

Selén, Göran

- 1989 Näsinmäen hautausmaa 200 vuotta – Näsebackens begravningsplats 200 år. Borgå.
- 1992 Borgå domkyrka och lilla kyrkan. Borgå.
- 1996 Borgå socken genom tiderna I. Borgå.
- 1997 Borgå socken genom tiderna II. Borgå.
- 2002 Lodböle – en by på Vessölandet. Borgå.

Selén, Kari

- 2000 Sarkatakienmaa. Suojeluskunta järjestö ja yhteiskunta 1918-1944. Helsinki.

Seppo, Juha

- 1991 Kansainvälinen vapaa-ajattelijaliitto 1880-1905. SKHS:n toimituksia 154. Jyväskylä.

Skyddskårister och Lottor i svenska Nyland

- 1944 Skyddskårister och Lottor i svenska Nyland. Nylands södra skyddskårsdistrikt och Nylands södra Lotta Svärd distrikt 1918-1944. Utgiven av Nylands Södra Skyddskårsdistrikt. (Red. Armas Appelgren, Beatrice Gripenberg och Ola Zwegbergk). Helsingfors.

Soikkanen, Hannu

1961 Sosialismin tulo Suomeen. Diss. Turku. Porvoo.

1980 Dokument från finska inbördeskriget. Helsingfors.

Sos.dem.prot.

1918 Pöytäkirja. Suomen sos.dem. puolueen ylimääräisestä puoluekokouksesta Helsingissä 27 –29 p:nä jouluk. 1918. Kotka 1920.

Stenbäck, Maj-Lis

1928 Vita flyktingar i Renum. Ingår i Hembygdsminnen häfte VI. Borgå.

Storfurstendömet Finlands Författnings Samling Nr. 33. 1889.

Ståhle, Ivar

1918 Utryckningen från Helsingfors. Striderna vid Kervo och Mårtensby. Reträtten till Borgå. Ingår i Torsten Helsingius bok om Pellingekåren. Helsingfors.

Sulkunen, Irma

1986 Raittius kansalaisuskontona. Diss. Helsinki. Helsinki.

Suomen Vapaussota 1918

1996 Suomen Vapaussota 1918. Kartasto ja tutkimusopas. (Toim. Juhana Aunesluoma ja Martti Häikiö). Porvoo.

Svedlin, T. H.

1938 Frihetskrieket i översikt. Helsingfors.

Svärd, Birger

1938 När helgen ringes in. Ingår i Hembygdsminnen häfte XVI. Borgå.

Tammisaari 1918

1988 Tammisaari 1918. (Toim. Jouni Eerola). Tammisaari.

Tapiola, Arvi

1918 Borgå skyddskår. Striden i Mäntsälä. Ingår i Torsten Helsingius bok om Pellingekåren. Helsingfors.

Thermaenius, Edvard

1923 Finlands frihetskamp 1914-1919. Verdandis småskrifter 271. Stockholm.

Tigerstedt, E.N.

1939 Det religiösa problemet i modern finlandssvensk litteratur. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland CCLXXII. Helsingfors.

Tolkis i ord och bild

2001 Tolkis i ord och bild. Del 3. (Red. Nancy Lökfors). Utgiven av Tolkis Gillet r.f. 2001. Lovisa.

Upton, F.

1981 Vallankumous Suomessa 1917-1918 osa II. Helsinki.

Wallgren, Erik Ivar

2001 Pellingekåren. Artikeln ingår i Pellinge-Nytt, tidning för Pellinge Hembygdsförening i Helsingfors r.f. Nr 1/2001.

Wallinheimo, J.W.

1924 Berättelse över den evangelisk-lutherska kyrkans i Finland tillstånd 1918-1922. Sordavala.

Waltari, Toivo

1925 Finska Sjömansmissionen 1875-1925. Helsingfors.

Weckman, Hugo

1927 Kyrkligt och religiöst liv fordomdags. Ingår i Hembygdsminnen häfte V. Borgå.

Veikkola, Juhani

1969 Teologinen lauantaiseura kirkon puolustajana suurlakon jälkeisenä aikana 1905-1914. SKHS:n toimituksia 79. Helsinki.

1977 Kansa katkoo kahleitaan – miten käy kansankirkon. Ingår i Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. (Toimittajat Markku Heikkilä ja Eino Murtorinne). Helsinki.

1980 Nuorkirkollisen suuntauksen muotoutuminen Suomen kirkossa, suurlakosta 1905 ensimmäisiin kirkkopäiviin 1918. SKHS:n toimituksia 118. Helsinki.

Wejryd, Harald

1984 Från konventikel och väckelse till friförsamling och denomination. En skildring av Den fria missionens i Finland uppkomst och utveckling fram till 1890. Diss. Uppsala. Uppsala.

Vento, I.K.

1930 Miten suomalainen papisto ”rakentaa” sosialismia. Leningrad.

Westin, Gunnar

1956 Den kristna friförsamlingen i Norden. Frikyrklighetens uppkomst och utveckling. Stockholm.

Widén, Bill

1973 Stiftet och dess utveckling. Särtryck ur Perspektiv på Borgå stift. Vasa.

Vikström, John

1966 Religion och kultur. Grundproblemet i G.G. Rosenqvists religiösa tänkande. Diss. Åbo. Helsingfors.

Wirén, Edvin

1943 Från plogen till ordets svärd. Ett blad ur den evangeliska rörelsens historia. Helsingfors.

Virrankoski, Pentti

2001 Suomen historia, osa II. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 846. Jyväskylä.

Virtanen, Kari O.

1974 Ahdistettu kansakunta 1890-1917 (osa 5). Porvoo – Helsinki.

Virtanen, Mauri E.

1991 ”Käy eespäin väki voimakas”. Porvoon Työväenyhdistys 90 vuotta (maskinskrivet dokument).

Vår kyrkas läsförhör

1934 Vår kyrkas läsförhör. Av biskopsmötet meddelade anvisningar och råd. Åbo.

Ylikangas, Heikki (toim.)

1993a Vaikea totuus. Vuosi 1918 ja kansallinen tiede. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 603. Helsinki.

1993b Vägen till Tammerfors. Striden mellan röda och vita i finska inbördeskriget 1918. Helsingfors.

Zeman, Zbynek

1982 Konsten att sälja ett krig. Affischer och propa ganda under andra världskriget. Märsta.

Åberg, Thorsten
1952 Livsåskådningsfrågor. Stockholm.

Östling, Brutus (red.)
1992 Vad är upplysning? Kant, Foucault, Habermas, Mendelssohn, Heidegren.
Stockholm.

3. Tidningar och tidsskrifter

Aamulehti
Ajan Suunta
Borgåbladet
Borgå Nya Tidning
Finlands Folkkommisariats Notisblad
Församlingsbladet
Hufvudstadsbladet
Kotimaa
Krigsropet
Nya budbäraren
Pellinge-Nytt, tidning för Pellinge Hembygdsförening i Helsingfors r.f.
Sjömansvännen
Työmies
Uusimaa
Vasabladet
Veteranen

4. Övrigt material

Broschyren Krigsdödade i Finland 1914-1922.

Frågeformuläret: Har du uppgifter om krigsdödade 1914-1922? Underrätta oss
(Statsrådets kansli 1999).

Korkeajännitys, sarjakuvia, Taistoon työkansan puolesta.

Korkeajännitys, sarjakuvia, Vapauden tulikaste.

Programblad för teateruppsättningen ”En man och hans samvete” på Svenska Teatern, 2000.

Programblad för teateruppsättningen ”Den stora rollen” på Svenska Teatern, 2001.

Programblad för teateruppsättningen ”En ängel flög förbi” på Svenska Teatern, 2003

www.narc.fi

19. Bilagor

Bilaga 1.

De viktigaste byarna vid seklets början. Här fattas endel ortsnamn, dels på grund av att de ligger utanför kartan, dels för att deras betydelse var mycket liten. Pörtö som omnämns i avhandlingen ligger sydväst om Onas.

Bilaga 2.

Programbladet vid "åminnelsefesten" i Borgå domkyrka den 2 juni 1918.

Psalmer och sånger,
hvilka sjungas vid Sorge- och åmin-
nelsefesten i Borgå domkyrka
söndagen d. 2 juni 1918.

I.

Vår Gud är oss en väldig borg,
Han är vår sköld och värja,
Han hjälper oss af nöd och sorg,
Som vilja oss besnärja.
Nu mörkrets furste vred,
Han vill oss trampa ned,
Stor magt och mycken list,
Hans rustning är förvisst:
På jord ej finns hans like.

Vår egen kraft är här för svag,
Vi vore snart nedgjorde;
Men för oss går till strid och slag
Vår hjelte, Herrens Smorde.
Spör du hvad namn han bär,
Det Jesus Kristus är,
Vår Herre Sebaot.
Hvem kan stå honom mot?
Han fältet skall behålla.

II.

Pris vare dig, o himmelske Fader,
Pris ske ock vår Herre Jesus Kristus,
Hans ende Son, och den helige Ande
nu och allan tid i evighet!
Helig, helig, helig är du, Herre Sebaot!
Himlar och jord äro fulla af din härlighet!
O Gud, vi prisä dig, Högtlofvad vare du i evighet! Amen.

Bilaga 3.

Röda boken. De inskrivna namnen kompletterade med uppgifter ur kommunion-böckerna. Teckenförklaringar: + efter födelseåret utmärker hur många gånger respektive person förekommer i Röda boken. Förkortningarna M = modersmål, fi = finska och sv = svenska. Lf. betyder Borgå landsförsamling och Stf. betyder Borgå stadsförsamling.

Namn	Födelseår	M	Yrke	Hemort	Sida i kyrkboken
1. Aaltonen, Anders Sakarias E.	1886+++	fi	parcellägare	Kerkko	Lf. 1341
2. Aaltonen, Henrik Berndt F.	1893++	fi	arbetare	Kerkko	Stf 1252
3. Aaltonen, Karl Engelbert	1896+	fi	arbetare	Molnby	Lf 1851
4. Aaltonen, Viljo Arvid	1897+	fi	arbetare	Borgå	Stf 1252
5. Aaltonen, Väinö Henri	1890+	fi	arbetare	Borgå	Stf 1215
6. Aaltonen, Väinö Viktor	1895	fi	arbetare	Stensböle	Lf 2767
7. Aarnio, Erik Lennart	1881++++	fi	skomakare	Kerkko	Lf 1300
8. Adamsson, Nestor	1890+	fi	diversearb.	Gammelbacka	Lf 668
9. Ahlberg, Karl Mauritz	1901	sv	dräng	Gäddrag	Lf 771
10. Ahlgren, Frans August	1893++	sv	dräng/arb.	Söderveckoski	Lf. 2975
11. Ahokas, August	1881+	fi	agent	Borgå	Stf 749
12. Ahola, Artur Arvid	1891++	fi	diversearb.	Bergstad	Lf 136
13. Ahonen, Axel Ivar	1897+	sv	arbetare	Bosgård	Lf 342
14. Ahonen, Karl Johan	1895	sv	arbetare	Bosgård	Lf 342
15. Airaksinen, Artur	1899+++	fi	arbetare	Hammars	Lf 637
16. Airaksinen, Atle	1897++	fi	arbetare	Hammars	Lf 637
17. Airaksinen, Walfrid	1895+	fi	arbetare	Borgå ångsåg	Lf 291
18. Aittala, Viktor		1879+ fi		skomakare Borgå	Stf 780
19. Andersson, Arthur Ilmari	1898++	sv	muraron	Borgå	Stf 1313
20. Andersson, Gustaf Verner	1896+	sv	inhysing	Svartbäck	Lf 2851
21. Andersson, Johan Emil	1869++	fi	backstugus.	Kråkö	Lf 1540
22. Andersson Karl Axel	1889+	sv	stenarb.	Kiala	Lf 1400
23. Andersson, Karl Fridolf Wald.	1892+	sv	arbetare	Hammars	Lf 637
24. Andersson Oskar Lennart	1896++	fi	arbetare	Illby	Lf 1034
25. Andersson, Oskar Sigfrid	1892+++	sv	plåtslagare	Borgå	Stf 1093
26. Andersson, Sven Gunnar	1896+	sv	metallarb.	Borgå	Stf 1093
27. Andersson, Vilhelmina		1867+ fi		statpiga Åby	Lf 3448
28. Andersin, Alfred	1896++	sv	arbetare	Kiala	Lf 1433
29. Anttila, Johan Viktor	1866++	fi	statdräng	Boe	Lf 246
30. Anttila, Yrjö Johannes	1896++	fi	statdräng	Boe	Lf 246
31. Appel, Edvard Georg	1896++	sv	arbetare	Jackarby	Lf 1088
32. Appel, Gunnar Erhard	1901+	sv		Jackarby	Lf 1088
33. Arola, Artur Vilhelm	1899+++	fi	lantarbetare	Hindhår	Lf 926
34. Aronen, Väinö Verner	1898+	fi	kontorsbitr.	Borgå	Stf. 1070
35. Asplund, Karl Petrus	1894+++	sv	typograf	Borgå	Stf 764/774
36. Axberg, Gustav Gunnar	1891+	fi	mjölnare	Borgå	Stf 854
37. Backman, Anders Johan Mikael	1900+	fi	arbetare	Hindhår	Lf 922

38. Backman Ernst Alfred	1897++	fī	snickare	Kråkö	Lf 1544
39. Backman, Karl Hjalmar		1892+	sv	arbetare	KråköLf 1544
40. Backman, Otto Edvard		1883+	sv	arbetare	KullåLf 1643
41. Backman, Wilhelm Emil	1886++	sv	arbetare	Kalax	Lf 1181
42. Berg, Aato Johannes	1899+	fī	arbetarson	Gammelbacka	Lf 641
43. Berg, Einar Richard	1900+	fī	arbetarson	Borgå ängsåg	Lf. 294
44. Berg, Johan Klas	1898+	fī	lantarbetare	Boe	Lf 244
45. Bergman, Fredrik Bernhard	1898+	sv	plåtslagare	Bergstad	Lf 152
46. Bergqvist, Karl Harald	1901+	sv	arbetarson	Borgå	Stf 1274
47. Blomander, Anders Karl Mikael		1901+	sv	arbetare	SvartsåLf 2873
48. Blomander, Edvard Lennart	1899+	sv	arbetare	Svartså	Lf 2873
49. Blomberg, Alexander Konstantin	1893+			Åminsby	
50. Blomberg, Johan Emil	1901+		statdräng	Brattnäs	Lf 376/326
51. Blomberg, Runar Sigurd	1900++	sv	työmies	Gammelbacka	Lf 640
52. Blomqvist, Frans Ferdinand	1892+	sv	työmies	Borgå	Stf 1277
53. Blomqvist August	1862+	sv	arbetsledare	Kiala	Lf 1402
54. Blomqvist, Karl	+			Jackarby	Lf 931/284
55. Blomqvist, Karl Viktor		1892+++		sv	arbetareÅminsby Lf 3506
56. Blomqvist, Oskar Ferdinand	1893+		arbetare	Dregsby	
57. Blomqvist, Otto Ivar	1889+	sv	bromsare	Borgå	Stf 732
58. Borgman, Artur Waldemar	1901+	sv	arbetare	Illby	Lf 1034
59. Borgman, Elis Valdemar V.	1896+	sv	lantarbetare	Illby	Lf 1034
60. Bro, Konstantin	1882+	fī	arbetare	Borgå	Stf 1295
61. Bäck, Gunnar Viktor	1897+	sv	arbetare	Skavarböle	Lf 2694
62. Daavidsainen, Johannes					
63. Degerman, Elin Maria	1900+		tjänarinna	Veckjärvi	
64. Didriksson, Karl August	1890+	sv	statdräng	Kiala	Lf 1428
65. Didriksson, Otto Ivar	1892+	sv	inhysesshjon	Gammelbacka	Lf 644
66. Edlund, Johanna Alexandra	1897+		skomakardot.		741
67. Ek, Artur Reinhold	1889+	sv		Prästgårdsb.	Lf 2195
68. Ekébom, Johan Emil	1889+	sv	dräng	Kiala	Lf 1402
69. Ekholm, Johan Edvard		1869+		backstugus.	SvartsåLf 2896
70. Eklund, Hilja Maria	1894+	fī	tjänarinna	Borgå	Stf 1053
71. Eklund, Hulda Katarina	1872+	sv	skräddarh.	Borgå	Stf 814
72. Ekman, Artur	1899++	sv	arbetare	Borgå	Stf 917
73. Ekman, August Edvard	1891+	sv	arbetare	Tolkis	Lf 3199
74. Elo, Kalle Emil	1898+	fī	arbetare	Kiala	Lf 1427
75. Eloranta, Juho Konstantin	1888+	fī	arbetare	Kråkö	Lf 1531
76. Englund, Elis August	1894+	sv	arbetare	Illby	Lf 1046
77. Eriksson, Erik Johannes	1880++	fī	diversearb.	Gammalgård	Lf 727
78. Eriksson, Erik Johan	1860+	sv	arbetare	Gammelbacka	Lf 647
79. Eriksson, Ernst Johannes	1897+	sv	arbetare	Gammelbacka	Lf 622
80. Eriksson, Oskar William	1895+	fī	arbetare	Eknäs	Lf 534
81. Eriksson, Viktor Edvard	1897+	fī	arbetare	Borgå	Stf 851
82. Eskola Lehtikangas	1884+			Prästgårdsb.	Lf 2301
83. Fagerblom, Ernst August	1888+	sv	lokomotivf.	Järnvägen	Lf 1147
84. Fagersten, Gunnar Mikael	1900+	sv	arbetare	Gammelbacka	Lf 650
85. Fagersten, Waldemar Rafael	1891++	sv	montör	Borgå	Stf 650
86. Fagerstolt, Johanna Maria	1875+++	sv	tjänarinna	Pirlax	Lf 2065
87. Fagerstolt, Karl Eleasar	1884++	sv	snickare	Kristenäs	Lf 2066
88. Felin, Johan Wilhelm	1882+	sv	arbetare	Borgå	Stf 1238

89. Forsblom, Arthur Wilhelm	1884++	sv	arbetare	Borgå	Stf 1271
90. Forsblom, Ivar William		1896+++		sv	arbetareBorgåStf 905
91. Forsblom, Johan Ferdinand	1893++++	sv	arbetare	Borgå	Stf 1316/1186
92. Forsblom, Johan Waldemar	1898+	fi	arbetare	Borgå	Stf 754
93. Forsman, Johan Emil	1893+	fi	plåtslagare	Prästgårdsb.	Lf 2153
94. Frejborg, Karl Hjalmar E.	1900+	sv	arbetare	Boe	Lf 251
95. Frilander, Alina	1889++	fi	butikshjälp	Borgå	Stf 789
96. Frisk, Unto Harald	1901+	fi	arbetare	Eknäs	Lf 512
97. Frost, August Walfrid	1901+++	sv	arbetare	Borgå	Stf 814
98. Färdig, Oskar	1889++	fi	ramsågarare	Finnby	Lf 584
99. Gabrielsson, A ron Edvin	1899+	sv	diversearb.	Borgå ångsåg	Lf 297
100. Grönberg, Johan Reinhold	1892+++	sv	sjöman	Prästgårdsb.	Lf517/2187
101. Gröndahl, Johan Albert V.	1897++	sv	statdräng	Kiala	Lf 1414
102. Grönlund, Arvo Mikael	1896++	fi	lantarbetare	Borgå	Stf 266/1175
103. Grönlund, Elis Elias	1893++	fi	arbetare	Borgå	Stf 1266
104. Grönlund, Otto Mattias	1888++	fi	arbetare	Borgå	Stf 1266
105. Grönqvist, Johan Einar	1897+			Ebbo	Lf 472
106. Grönroos, Ida Olivia	1885++	sv	statdrängsh.	Pirlax	Lf 2057
107. Gustafsson Viktor Edvin	1892+++	sv	landbondes.	Sannäs	Lf 2449
108. Gustafsson, August William	1877++	sv	murare	Kuggsund	Lf 1554
109. Gustafsson, Frans Emil	1881+	sv	arbetare	Wälax	Lf 3391
110. Gustafsson, Hjalmar Brynold	1897+	sv	landbondes.	Jackarby	Lf 1137
111. Gustafsson, Karl Werner	1885+	sv	landbondes.	Jackarby	Lf 1451
112. Haarala, Juho Juhanp.	1874+	fi	målare	Borgå	Stf 1165
113. Hagert, Henrik Lennart	1899+		diversearb.	Teissala	Lf 3121
114. Hagman, Emil Harald		1896+++		sv	snickareBorgå Stf1278
115. Ham maren, Antero Nikolai	1901+	fi	arbetare	Gamm elgård	Lf 724
116. Heikkilä, Erland Ireneus M.	1883+	fi	arbetare	Hindhår	Lf 950
117. Heino, Kaarle Kustaa	1888+	fi		Warlax	Lf 3270
118. Heippala, Vilhelm Nikanor	1882+	fi	arbetare	Saxby	Lf 2479
119. Helander, Frans Gunnar	1894++	fi	arbetare	Hindhår	Lf 939
120. Helenius, Alvar Edvin	1899+	sv	diversearb.	Borgå	1301
121. Helenius, Ernst Runar		1897+ fi		arbetare	KlemetsbyLf 405
122. Helenius, Johan Nestor	1887++	fi	arbetare	Borgå ångsåg	Lf 299
123. Helenius, Johannes Henrikinp.	1888+	fi	diversearb.	Borgå	Stf 566
124. Helenius, Lauri Johannes	1895+	fi	diversearb.	Borgå	Stf 107
125. Helminen, Artur	1894+	fi	dräng	Sondby	Lf 2760
126. Henriksson, Allan Teodor	1898+	sv	arbetare	Teissala	Lf 3136
127. Henriksson, Toivo William	1900+	sv	arbetare	Teissala	Lf 3136
128. Henriksson, Karl Henrik	1877+	fi	arbetare	Borgå	Stf 863
129. Henriksson, Otto Lennart A	1900++	sv	dräng	Boe	Lf 254
130. Henriksson, Rauha Mailda	1891+	fi	sågarbetare	Borgå ångsåg	Lf. 299
131. Henriksson, Henrik Waldemar	1896++	fi	arbetare	Borgå	Stf 734
132. Hermansson Herman William	1893++		skidarbetare	Kerko	Lf 1338
133. Hermansson, Johan Willehard	1895++	sv	diversearb.	Prästgårdsb.	Lf 2270
134. Hietanen, Emil Anselm	1897+	fi	lagerarb.	Bergstad	Lf 193
135. Hiltunen, Johan Viktor	1859+	fi	murare	Torasbacka	Lf 3232
136. Hjort, Harald Wilhelm		1898++		sv	gjutareBorgåStf 1409
137. Hjort, Johan Vilhelm	1878+	fi	arbetare	Borgå	Stf 1264

138. Hjort, Karl Axel	1900+	sv		Borgå	Stf 116
139. Hoffman, Sven Johan		1900+		arbetare	FinnbyLf 199
140. Holm, Hugo Hjalmar	1900+	fi	diversearb.	Finnby	Lf 143
141. Holm, Nunnte Yrjö	1897+	fi	arbetare	Bergstad	Lf 143
142. Holmberg, Axel Vilhelm	1898+	sv	sjöman	Vålax	Lf 3366
143. Holmström, Frans Mikael	1896++		sågarbetare	Borgå	Stf 60
144. Holmström, Johan Alfred	1889+	sv	maskinarb.	Borgå	Stf 1340
145. Holmström, Karl Oskar	1895+				
146. Holmström-Kajander, Siiri A.	1900+	fi	”hustru”	Sköldvik	Lf 2733
147. Hurme, Konstantin Emil	1881+	fi	skomakare	Karsby	Lf 1214
148. Hytönen, Kalle Eelis	1895+++	fi	inhysing	Bergsta	Lf 187
149. Hägglund, Gustaf Adolf	1875+	sv	arbetare	Gammelbacka	Lf 692
150. Hällberg, Edvard	1874+	sv	montör	Borgå	Stf 1132
151. Hällberg, Paul Edvard		1900+	fi	montörsson	BorgåStf 1132
152. Hänninen, Abel Abelinp.	1889++	fi	arbetare	Borgå	Stf 1193
153. Hänninen, August Abelinp.	1876+	fi	arbetare	Gammelbacka	Lf 656
154. Hänninen, Edvard Abelinp.	1886+	fi	arbetare	Gammelbacka	Lf 656
155. Hänninen, Eino Edvard	1897+	fi	arbetare	Virvik	Lf 3353
156. Hänninen, Juho Abelinp.	1879+	fi	arbetare	Borgå	Stf 1240
157. Hänninen, Otto Adaminp.	1894++	fi	bagare	Saxby	Lf 2496
158. Härkälä, Otto Viktor	1890+	fi	diversearb.	Borgå	Stf 1212
159. Johansson, Alfons Kurt E.	1901+	sv	arbetare	Kräkö	Lf 1543
160. Johansson, Axel Ivar	1886+	sv	arbetare	Svartså	Lf 2886
161. Johansson, Anders Hjalmar	1892+	sv	timmerman	Illby	Lf 999
162. Johansson, August Wilhelm	1899++	fi	mjölkkest	Gammelgård	Lf 725
163. Johansson, Hjalmar Edvin	1896+	sv	telefonmont.	Åminsby	Lf 3486
164. Johansson, Hjalmar Willehad	1886+	sv	arbetare	Tolkis	Lf 3182
165. Johansson, Johan Arndt	1891+	fi	kirvesmies	Siggböle	Lf 2627
166. Johansson, Johan Emil	1872+	sv	skeppare	Gäddrag	Lf 766
167. Johansson, Johan Oskar	1878+	sv	fogde	Boe	Lf 250
168. Johansson, Johan Wiktor	1897+	fi	dräng		Lf 2426
169. Johansson, Johannes	1880++	sv	parcellägare	Vålax	Lf 3376
170. Johansson, Karl Edvin	1895+	sv	arbetare	Kräkö	Lf 1549
171. Johansson, Oskar	1898++		städare		Lf 2127
172. Johansson, Valter Valdemar	1898+++	sv	arbetare	Fagerstad	Lf 556
173. Johansson, Villiam Aleksander		1900+	sv	dräng	HaikåLf. 800
174. Joutsinen, Karl Gunnar Mikael		1895+++		fi	arbetareBergstadLf 162
175. Junkkila, Kalle Juhonp.	1882+	fi	sågarbetare	Gammelgård	Lf 187
176. Junnila, Jalmari Antinp.	1884+	fi	arbetare	Gammelbacka	Lf 658
177. Jussila, Juhani Nikolai		1890+	fi	arbetare	BorgåStf 1281
178. Jussila, Väinö Villiam		1893++			stenarbetareBorgåStf 1079
179. Järvinen, Arne Hjalmar	1899++	fi		Borgå	Stf 757
180. Järvinen, Anna Sylvia	1901+	fi	bokbindare	Borgå	Stf 757
181. Järvinen, Elis Evert	1901+	fi	arbetare	Borgå	Stf 1050
182. Järvinen, Erik Viktor	1871++++	fi	arbetare	Borgå	Stf 776
183. Järvinen, Evert A.	1866++	fi	arbetare	Illby	Lf 1050
184. Järvinen, Gustaf Hjalmar	1880++	fi	arbetare	Borgå	Stf 757
185. Järvinen, Hilda Elvira		1878+	fi	arbetarhustru	BorgåStf 1154
186. Järvinen, Johan Teodor	1875+	fi	arbetare	Borgå	Stf 1154

187. Järvinen, Saima Susanna	1897+	fi	servitris	Borgå	Stf 757
188. Kaiku, Nikolai Oskar	1878+	fi	f.d.polisk.	Borgå	Stf 1097
189. Kajander, Anders Armas	1899++	fi	arbetarson	Borgå	Stf 739
190. Kallio, Iivari Davidinpoika	+				170
191. Kallio, Yrjö Bernhard		1900+	fi	silversm.lärl.	JackarbyLf 1083
192. Kallstén, Sulo Richard	1899+	fi	arbetare	Borgå	Stf 749
193. Kandell, Karl Alfred	1870++	sv	statorpare	Boe	Lf 258
194. Karlsson, Emil Gunnar	1901+	sv	arbetare	Svartså	Lf 2895
195. Karlsson, Gunnar Waldemar	1898++	sv	arbetare	Kerko	Lf 1378
196. Karlsson, Johan Walter	1894+	sv	murare	Prästgårdsb	Lf 2304
197. Karlsson, Karl Albert	1893+	fi	statdräng	Molnby	Lf 1852
198. Karlsson, Karl Emil	1891+		statdräng		
199. Karlsson, Kurt Mauritz	1892+	sv	arbetare	Fagersta	Lf 572
200. Katajisto, Matti Ivari Eevanp.	+				
201. Kauppila, Alfred	1897++				Lf 3484
202. Kauppila, Emil Albin	1900+	sv	statdräng	Åminsby	Lf 3484
203. Kauppila, Hjalmar	1882++	fi	arbetare	Åminsby	Lf 3484
204. Kauppinen, Anders Evert	1865+	fi	arbetare	Borgå	Stf 1296
205. Kavander, Johan Alfred	1891+	sv	inhysing	Gammelbacka	Lf 666
206. Kivistö, Lauri	1894+	fi	diversearb.	Svartså	Lf 2905
207. Kivi, Olof Arvid	1894+	fi	snickare	Borgå	Stf 1143
208. Koistinen, Karl Johan		1885+	fi	arbetare	TolkisLf 3188
209. Koistinen, Onni Evald	1895+	sv	bokbindare	Borgå	Stf 1277
210. Koivisto, Armas Vihtori	1899++	fi	arbetare	Borgå	Stf 1547
211. Koivisto, Evert	1893+		bokarbetare	Borgå	Stf
212. Koivisto, Hugo Ilmari		1898+			Stf 466
213. Koivisto, Viktor	1897+	fi	arbetare	Molnby	Lf 1851
214. Korhonen, Heikki Vilho	1879+	fi	arbetare	Borgå	Stf 1300
215. Korkolainen, Emil	1901+	fi	arbetare	Eknäs	Lf 516
216. Korkolainen, Johan Petter	1871+	fi	arbetare	Eknäs	Lf 516
217. Korppila, Antti Antinp.	1879+	fi	arbetare	Borgå	Stf 1414
218. Kortström, Karl Viktor	1890++	fi	statdräng	Beckjärvi	Lf 3281
219. Korttinen, Emil	1876+	fi	statdräng	Boe	Lf 264
220. Koskela, Onni Adolf	1899+	fi	lantarbetare	Gammelgård	Lf 736
221. Koskinen, Joel Anselm	+				
222. Kouvolainen, Matti Ville	1876+	fi	statdräng	Gammelbacka	Lf 627
223. Kovanen, Johan Werner	1895+	fi	diversearb.	Borgå ängsåg	Lf 302
224. Kraufvelin, Johan Oskar V.	1879++	sv	diversearb.	Gammelbacka	Lf 665
225. Kullberg, Karl Artur	1897+	sv	torparson	Strömsberg	Lf 2816
226. Kullberg, Axel Vilhelm	1898+		arbetare	Tolkis	
227. Kuusimurto, Väinö Oskar	1892+	fi	inhysing	Bergstad	Lf 163
228. Kuusinen, Anders Kustaa A.	1874+	fi	arbetare	Gammelbacka	Lf 665
229. Kvist, Elis Kallenpoika	1881+++	fi	arbetare	Tolkis	Lf 3182
230. Kvist, Nikolai Kallenpoika	1881+	fi	metallarb.	Tolkis	Lf 3183
231. Köningsberg, Fritz Arne	1901+	sv	arbetare	Borgå	Stf 785
232. Laakso, Emil Abrahaminp.	1888+	fi	statdräng	Kiala	Lf 1417
233. Laakso, J	1899+				1400
234. Laaksonen, Abraham	1880+	fi	målare	Borgå	Stf 811
235. Laaksonen, Armas Anshelm	1992+	fi	smed	Stensböle	Lf 2774
236. Laaksonen, Karl Fredrik	1880++	fi	statdräng	Ilby	Lf 525
237. Lahtinen, Juho Akseli		1891+	fi	bleckslagare	BorgåStf 1249

238.	Laine, Frans Valfrid	1900+	fi	skomakarlärl.	Borgå	Stf 1287
239.	Laine, Johan Hjalmar	1892+	fi	arbetare	Eknäs	Lf 522
240.	Lainio, Arvo Henrik	1901+	fi	skräddare	Kerko	Lf 1345
241.	Lampi, Oskar Salomon	1892++	fi	tapetserare	Borgå	Stf 1311
242.	Lappi, Armas	1889+	fi	gjutare	Borgå	Stf 1323
243.	Larsson, Edvin Aleksander	1884++	sv	målare	Jackarby	Lf 1126
244.	Laukkanen, Olga	1890++	fi	arbetarhustru	Boe	Lf 276
245.	Laukkanen, Sixtus	1892+	fi	skräddare	Boe	Lf 276
246.	Lawenius, Gunnar Rafael	1900+	sv	lantarbetare	Illby	Lf 1010
247.	Lehtimäki,	1890+		arbetare	Prästgårdsb.	
248.	Lehtinen, Anton Topianp.	1877+	fi	arbetare	Gammelbacka	Lf 672
249.	Lehtinen, Eino Olavi	1902+	fi	stadträngsson	Kerko	Lf 1296
250.	Lehtinen, Hugo Leonard M.J.	1900+	sv	diversearbetare	Bergstad	Lf 112
251.	Lehtinen, Ida Maria	1886+	fi	dränghustru	Boe	Lf 252
252.	Lehtinen, Kalle Mikko	1879+	fi	stadträng	Boe	Lf 252
253.	Lehtinen, Karl Ferdinand	1897+	fi	f.d.dräng	Kerko	Lf 1295
254.	Lehtinen Olli,	1875+++	fi	diversearbetare	Kerko	Lf 1296
255.	Lehtinen, Oskari	1891+	fi	stadträng	Ebbo	Lf 461
256.	Lehtinen, Richard	1876+	fi	arbetare	Borgå	Stf 1298
257.	Lehtinen, Sulo Viktor		1896+		diversearbetare	(ev.f. Sörnäs, H:fors)
258.	Lehto, Emil Joonanp.	1882+	fi	arbetare	Borgå	Stf 1192
259.	Lehtovuori Hugo Nestor K.	1887+++	fi	arbetare	Borgå	Stf 1535
260.	Leino, Johan Nestor E.	1886+	fi	timmerman	Kerko	Lf 1328
261.	Leino, Erland Jalmari		1881+ fi	målare	Borgå	Stf 1202
262.	Leino, Kalle Emil	1891+	fi	arbetare	Gammelbacka	Lf 672
263.	L.ejonqvist, Edvard Edvin	1900+	sv	trädgårdsarb.	Borgå	Stf 1162
264.	L.ejonqvist, Elis Wilhelm	1890+	sv	lantarbetare	Borgå	Stf 1162
265.	Lemberg, Anders Wilhelm	1892+	sv	arbetare	Borgå ångsåg	Lf 305
266.	Lemberg, Ernst Vilhelm	1891+				Lf 844
267.	Leskinen, William Artur	1901+	fi		Söderveckoski	Lf 3071
268.	Liittäinen, Otto	1893+	fi	arbetare	Jackarby	Lf 1114
269.	Liittäinen, Johan Väinö	1895++	fi	arbetare	Jackarby	Lf 1114
270.	Lind, Gustaf Lennart	1893+	fi	arbetare	Gammelbacka	Lf 669
271.	Lind, Harald Mikael	1897+	sv	metallarbetare	Pirlax	Lf 2066
272.	Lind, Oskar Willehad		1894+ sv		snickare Kullo	Lf 1579
273.	Lindberg, Armod Johannes	1895++	sv	skomakarlärl.	Borgå	Stf 713
274.	Lindberg, Arne Mikael	1897++	sv		Borgå	Stf 715
275.	Lindberg, Lennart Vilhelm	1889+	sv	stadträng	Brattnäs	Lf 380
276.	Lindberg, Otto Waldemar	1891+	sv	dräng	Baggböle	Lf 48
277.	Lindberg, Väinö Valfrid	1899+		arbetare	Gammelbacka	Lf 677
278.	Lindblad, Anders Ivar Julius	1892+	sv	skräddare	Ebbo	Lf 486
279.	Lindert, Bruno Aleksander	1898+	sv	arbetare	Gammelbacka	Lf 667
280.	Lindert, Tyra Olivia Ingeborg	1902+	sv	tjänarinna	Gammelbacka	Lf 667
281.	Lindfors, Aksel Edvin		1900+ sv		arbetare Tolki	Lf 3190
282.	Lindfors, Johan Fredrik	1885++	sv	timmerman	Gammelbacka	Lf 609
283.	Lindfors, Johan Fredrik	1895+	sv	stadträng	Kalax	Lf 1177
284.	Lindfors, Karl Emil	1889+	sv	arbetare	Ebbo	Lf 462
285.	Lindfors, Karl Ernst Arnold	1897++	sv	arbetare	Kalax	Lf 1177
286.	Lindfors, Nestor Johannes	1897+	sv	(?)diversearbetare	Tolkis	Lf 3190
287.	Lindfors, Viktor	1877+	fi	lantarbetare	Teissala	Lf 3121
288.	Lindgren, David Wihtori	1876+	fi	arbetare	Gammelbacka	Lf 662
289.	Lindholm, Adolf Mauritz	1868+	sv	bonde	Kortisbacka	Lf 1449

290.	Lindholm, Birger Valdemar	1900++	sv	arbetare	Brattnäs	Lf 394?
291.	Lindholm, Ester Eufemia	1896+	sv	tjänarinna	Gammelbacka	Lf 673
292.	Lindholm, Hugo Valdemar	1899+	sv	arbetare	Svartså	Lf 2933
293.	Lindqvist, Artur Mikael	1898+++	sv	arbetare	Kullo	Lf 1585
294.	Lindqvist, Arvid Mikael	1894++	fi	arbetare	Karleby	Lf 1245
295.	Lindqvist, Otto Gunnar Rafael	1898++	sv	arbetare	Gammelbacka	Lf 617
296.	Lindqvist, Gunnar Vilhelm	1902+	sv	staddrängson	Kullo	Lf 1585
297.	Lindqvist, Julius Isidor	1895+	sv	arbetare	Gammelbacka	Lf 617
298.	Lindqvist, Karl Hjalmar	1884++	sv	maskinist	Tolkis	Lf 3184
299.	Lindqvist, Sven Arthur	1899+	fi	arbetare	Borgå	Stf 974
300.	Lindroos, Anders Harald	1896+	sv	skräddare	Borgå	Stf 794
301.	Lindroos, Johan Hjalmar	1889+	fi	arbetare	Borgå	Stf 1185
302.	Lindström, Gustaf Edvard	1881++	sv	arbetare	Tolkis	Lf 3177
303.	Lindström, Johan Leander	1891++	sv	sågarbetare	Borgå ångsåg	Lf 306
304.	Lindström, Karl	1865+	fi	stenarbetare	Prästgårdsb	Lf 2095
305.	Lindelöf, Aapeli Bernhard	1892+	fi	smed	Mickelsböle	Lf 2650
306.	Luoto, Eino	1899+	fi	arbetare	Borgå	Stf 872
307.	Luoto, Erkki Kustaa	1881+	fi	snickare	Borgå	Stf 1331
308.	Lovin, Alexander	1874+	sv	arbetare	Gammelbacka	Lf 699
309.	Lundström, Einar Gunnar	1899+		parcellägareson	Svartså	Lf 2931
310.	Lyytikäinen, Albin Fredrik	1892+	sv	sjöman	Gammelbacka	Lf 668
311.	Lyytikäinen, Verner Mikael	1889+++	sv	filare	Kråkö	Lf 1542
312.	Långström, Julius Harald	1897+	fi	arbetare	Kråkö	Lf 1543
313.	Långström, Johan Arttur	1893+	fi	trädgårdshj.	Kråkö	Lf 1543
314.	Lätti, Gustav		1895++	fi		bagareSvartsåLf
					2899	
315.	Lönnfors, Alfred Julius	1895+			Illby	Lf 1505
316.	Lönnfors, Feliks Ananias	1886+	sv	pappersarbetare	Tolkis	Lf 3180
317.	Lönnqvist, Hugo Vilhelm	1891+	sv	fiskare	Sondb	Lf 2740
318.	Lönnroth, Frans Waldemar	1887+	sv	metallarbetare	Borgå	Stf 1277
319.	Magnusson, Herman Alexander	1887+	sv	arbetare	Svartså	Lf 2899
320.	Maiminki, Johan Emil		1870+	fi	statdräng	KialaLf 1403
321.	Maren, Paavo Juho	1885++	fi	stenarbetare	Tolkis	Lf 3208
322.	Marin, Wilho Reinhold	1897+	fi	snickare	Borgå	Stf 1155
323.	Markkanen, Artur Hjalmar	1898++	fi	diversearbetare	Borgå	Stf 1175
324.	Mattila, Oiva Aleksander H.	1899+	fi	arbetare	Borgå ångsåg	Lf 314
325.	Mattila, Urho Uljas	1896++	fi	arbetare	Gammelbacka	Lf 314
326.	Mattsson, Johan Arttur	1887++	fi	bonde	Renum	Lf 1125
327.	Melander, Evert Ernfrid	1894+	sv	arbetare	Bergstad	Lf 176
328.	Mellin, Verner Georg		1890+	fi	arbetare	BorgåStf 1202
329.	Meritähti, Sulo Jalmari	1887++	fi	smed	Borgå	Stf 1128
330.	Metsola Herm an William	1893++	fi	skidarbetare	Kerko	Lf 1338
331.	Metsola, Johan Hjalmar	1901+	fi	parcellägareson	Kerko	Lf 1338
332.	Metsä, Johan Wilhelm	1899+	fi	arbetare	Finnby	Lf 584
333.	Mikander, Arvo Vitalis	1894++++		målare		2264
334.	Mikander, Valter Manuel	1873+		arbetare	Bjurböle	Lf 219
335.	Mustonen, Uno Emil	1887+	fi	arbetare	Gammelbacka	Lf 675
336.	Myrttinen, Johan Emil	1876+	fi	arbetare	Borgå	Stf 1036
337.	Myrttinen, Oiva Emil	1899++	fi	arbetare	Borgå	Stf 1036
338.	Mäkinen, Alarik Albinus	1898+	fi	timmerman	Borgå	Stf 1327
339.	Mäkiö, Henrik Emil	1890+++	fi	arbetare	Kerko	Lf 1328
340.	Niemelä, Anders Hjalmar	1891+	fi	plåtslagare	Borgå	Stf 1535
341.	Niemelä, Johan Oskar		1887++	fi		bagareBorgåStf

				1305	
342. Niskanen, Anders Artur	1889+	fi	typograf	Borgå	Stf 1053
343. Nordling, Anders Erik			1902+	arbetarson	BorgåStf 1233
344. Nurmi, Artturi	1898+	fi	snickare	Gammalgård	Lf 741
345. Nygrén, Oskar Alexander	1892++	sv	statdräng	Boe	Lf 270
346. Nyholm, Aksel Edvin			1894+++	sv	arbetareSikilänLf 2587
347. Nyholm, Johan Theodor	1886+	sv	statdräng	Sannäs	Lf 2449
348. Nyholm, Urho Aleksii K.	1895+				
349. Nylander, Richard	1880++	fi	posteljon	Borgå	Stf 1057
350. Nymán, Anton Hjalmar	1889+	fi	arbetare	Borgå	Stf 1220
351. Nymán, Karl Hjalmar			1890+ fi	arbetare	GammelbackaLf
			677		
352. Nyqvist, Erik Hjalmar Waldemar			1900+ sv	diversearbetare	BorgåStf 323
353. Nyqvist, Johan Oskar	1985+	fi	mjölkhusk	Kullo	Lf 1610
354. Nyqvist, Willehad	1888+	fi	bagare	Prästgårdsb.	Stf 2333
355. Nystedt, Gustaf Alarik	1899+	fi	fabriksidkarson	Borgå	Stf 1219
356. Nystrom, Frans Viktor	1880+			snickare	Tjusterby Lf 3385
357. Nystrom, Johannes	1884+++	fi	diversearbetare	Kerko	Lf 1344
358. Oksanen, Aapeli Hikinp.	1871+	fi	statdräng	Gammelbacka	Lf 597
359. Orre, Juho Väinö	1898+			statardräng	Bergstad Lf 87
360. Othman, Karl Vilhelm			1897+	arbetare	AndersböLf 40
361. Paananen, Kalle Kaapo	1899+++	fi	arbetare	Sannäs	Lf 2445
362. Paavola, Uno Ilmari	1899+	fi	arbetare	Borgå	Stf 1160
363. Packalén, Karl Arvid	1892+	fi	arbetare	Borgå	Stf 971
364. Packalén, Karl Johannes	1882+	fi	timmerman	Sköldvik	Lf 2724
365. Pajunen, Olof Hjalmar			1893+ fi	plåtslagare	BorgåStf 1158
366. Palm, Arne Fredrik	1901+	sv	målarson	Tolkis	Lf 3184
367. Palm, Artur Hemmer	1882+	sv	statdräng	Boe	Lf 263
368. Palm, Arvid Alexander	1898+	sv	arbetare	Borgå	Stf 778
369. Palm, Frans Oskar	1896++	sv	dräng	Hindhår	Lf 959
370. Park, Frans Ludvig	1883+	sv	arbetare	Borgå ångsåg	Lf 310
371. Pedersen, William	1897+++	fi	arbetare	Kråkö	Lf 1540
372. Pelin, Jeremias	1871+	fi	murare	Kerko	Lf 1303
373. Peltola, Johan Ivar	1889+			Norrveckoski	Lf 1921
374. Peltonen, Emil	1872+	fi	arbetare	Borgå	Stf 1152
375. Penttinen, Henrik Johan	1859++	fi	inhysing	Kerko	Lf 1381
376. Pettersson, Axel Albert	1900+	sv	torparson	Gammelbacka	Lf 594
377. Pettersson, Olof Waldemar	1899+	fi	arbetare	Gammelbacka	Lf 682
378. Pettersson, Otto Wilhelm	1886+	fi	snickare	Prästgårdsb.	Lf 2271
379. Pietiläinen, August Hermaninp.	1890+	fi	arbetare	Bergstad	Lf 116
380. Pihlaja, Anders Gustaf	1891++			gjutare	Prästgårdsb. Lf 2334
381. Pihlajaniemi, Johannes	1899+++	fi	arbetare	Kerko	Lf 1345
382. Pihlajaniemi, Urho Samuel	1901++	fi	stenarbetare	Kerko	Lf 1345
383. Pikuinsky, Adolf Ignatius I.	1893++	sv	borstbindare	Borgå	Stf 936
384. Pulkkinen, Helmi	1900+	fi	bokbindre	Borgå	Stf 1258
385. Pulkkinen, Paavo	1875++	fi	arbetare	Borgå	Stf 1258
386. Pyynnönen, Henrik Teodor	1850+	fi	arbetare	Finnby	Lf 576
387. Pöntynen, August Wille	1888++	fi	lantarbetare	Bergstad	Lf 188
388. Pöyhönen, Brynolf Verner	1901+			arbetare	Borgå Stf 851
389. Rajaniemi, Axel Mauritz	1900+	fi	arbetare	Borgå	Stf 768
390. Rask, Evelina	1852+	fi	handelsman	Finnby	Lf 187
391. Rauhamäki, Evert August	1888+	fi	arbetare	Gammelbacka	Lf 685

392. Raunio, Johan Emil	1884+	fi	maskinist	Borgå	Stf 1304
393. Rautiainen, Anna Fredrika	1892+		tjänarinna		460
394. Rehnberg, Johan Edvard	1892++	sv	diversearbetare	Borgå	Stf 1315
395. Rif, Johan Verner	1893+++	sv	arbetare	Gammelbacka	Lf 684
396. Rinne, Johan Arvid	1884+	fi	snickare	Borgå	Stf 1161
397. Roslander, Alfred Ferdinand	1865+	sv	arbetare	Boe	Lf 271
398. Roikonen, Ida	1886+	fi	arbetarhustru	Borgå	Stf 1319
399. Roikonen, Juho Adiel		1882++		fi	torghandlareBorgå
					Stf1319
400. Roikonen, Onni Vihtori	1884++	fi	torghandlare	Prästgårdsb.	Lf 2335
401. Rosenström, Edvard	1887+++	fi	stenarbetare	Borgå	Stf 767
402. Rosenström, Karl Johan	1895++	fi	arbetare	Borgå	Stf 767
403. Rosenström, Oskar Alexander	1900+++	fi	arbetare	Borgå	Stf 767
404. Roth, Anton Valdemar	1894+	sv	arbetare	Tolkis	Lf 3201
405. Rounio, Kaarlo Aleksander	1878+	fi	arbetare	Borgå	Stf 1286
406. Runn, Reinhold Ture	1899+	sv	arbetare	Borgå	Stf 793
407. Ruoho, Väinö Einar	1897+	fi	skräddare	Karsby	Lf 1212
408. Ruohonen, Wilho	1895+	fi	arbetare	Kerko	Lf 1371
409. Ryyänen, Kalle Petter	1895++	fi	dräng	Molnby	Lf 1851
410. Räsänen, Helga Maria	1898+			Söderveckoski	Lf 2974
411. Räsänen, Juho Heikki		1877+ fi		typograf	BorgåStf 1543
412. Röman, Ilmari Reinhold	1901++	sv	arbetare	Borgå	Stf 69
413. Saari, Aleksis	1897++	fi	arbetare	Kråkö	Lf 1532
414. Saari, Ferdinand	1871++	fi	arbetare	Kråkö	Lf 1532
415. Saari, Sulo Ferdinand	1898+	fi	arbetare	Kråkö	Lf 1532
416. Saarinen Emil	1893+++++	fi	arbetare	Kråkö	Lf 1541
417. Saarnio, Tynne Maria		1896+		arbetare	BorgåStf 1259
418. Sainio, Artur		1897+++		fi	arbetareKerko
					Lf1337
419. Sainio, Johan Ivar	1898++	sv	skomakarson	Borgå	Stf 865
420. Sainio, Johan Viktor	1876+	fi	skomakare	Borgå	Stf 865
421. Salenius, Anders Mikael	1899+	sv	arbetarson	Gammelbacka	Lf 687
422. Salenius, Johan Hjalmar	1899+	sv	lantarbetare	Hindhår	Lf 949
423. Salenius, Johan Villehad	1897++		arbetare	Borgå	Stf 1235
424. Salenius, Oskar Vitalis	1893+++	fi	målare	Borgå	Stf 237
425. Salmi, Sulo Soverin	1898+		diversearbetare	Borgå ångsåg	Lf 984
426. Salminen, Anders Johan	1872+	fi	diversearbetare	Borgå	Stf 1549
427. Salo, Oiva Einar	1895++++	fi	arbetare	Prästgårdsb.	Lf 2321
428. Salonen, Gustaf Adolf Alfred	1897++	fi	backstugus.	Svartså	Lf 2950
429. Salonen, Väinö	1889++	fi	arbetare	Bergstad	Lf 118
430. Salovaara, Arvo Mikael	1896+	fi	arbetare	Kerko	Lf 1310
431. Sand, Allan Albert	1899+	fi	hästkarl	Borgå	Stf 248
432. Selenius, Väinö Armas	1894+	fi	arbetare	Gammelbacka	Lf 590
433. Seppänen, Felix Alfred	1878+++	fi	plåtslagare	Borgå	Stf 1094
434. Siikanen, Urho	1892+	fi	dräng	Borgå	Stf 958
435. Siivonen, Johan Oskar	1892+	fi	arbetare	Saxby	Lf 2472
436. Siivonen, Karl Sulo	1895+	fi	arbetare	Kerko	Lf 1322
437. Siivonen, Viljo Felix	1900++	fi	arbetare	Kerko	Lf 1322
438. Silander, Johan Fridolf	1900+	fi	arbetarson	Borgå	Stf 773
439. Silfverberg, Frans Georg	1874+	sv	statdräng	Eknäs	Lf 524
440. Siltala, Arvo Johannes	1892+	fi	arbetare	Karsby	Lf 1246
441. Siltala, Vihtori William	1888+	fi	inhysing	Karsby	Lf 1246
442. Siltanen, Arthur Johannes	1895+++	fi	skräddare	Kerko	Lf 1381

443. Sirenius, Karl Viktor	1901++	fi	arbetare	Kråkö	Lf 1532
444. Siven, Henrik Willehard	1863+	fi	soldattorpsäg.	Hindhår	Lf 943
445. Siven, Oskar Villehard	1895+	fi	diversearb.	Hindhår	Lf 943
446. Sjöblom, Arvo Alarik		1892++		sv	arbetareBorgåStf
				1293	
447. Sjöblom, Johan Aksel		1900++		sv	arbetareBorgåStf
					1293
448. Smidt, Onni Edvard	1897+	fi	arbetare	Tolkis	Lf 3199
449. Smidt, Oskar William		1890+	fi	arbetare	TolkisLf 3199
450. Snellman, Johan Viktor	1899+	fi	arbetarson	Teissala	Lf 3121
451. Soinio, Aino Emilia	1880+		diversearb.		Lf 1034
452. Stenbäck, Karl Harald		1899+	sv	lantarbetare	ÅbyLf 3452
453. Stolt, Nils Väinö	1899+	fi	arbetare	Krogsnäs	Lf 1467
454. Sundberg, Anders Alfred	1887+	sv	dräng	Mickelsböle	Lf 1824
455. Sundqvist, Katri Maria	1897+	fi	fabriksarb.	Borgå	Stf 1148
456. Sundström, Karl Wilhelm	1877++	sv	backstugus.	Kullo	Lf 1588
457. Suomalainen, Wiljo Oskar	1895+	fi	diversearbetare	Teissala	Lf 3111
458. Suomi, Einar Johannes	1894+		arbetare	Borgå	Stf 720
459. Suominen, Johan Emil N.	1886+	fi	arbetare	Karleby	Lf 1287
460. Suominen, Onni Ferdinand	1896+		snickare	Borgå	Stf 2143
461. Suominen, Onni Johannes	1897+	fi	järnvägsarb.	Borgå	Stf 469
462. Suuronen, Herman	1878+	fi	arbetare	Hindhår	Lf 939
463. Syrjä, Kustaa Juhonp.	1887+	fi	slaktare	Prästgårdsb.	Lf 2107
464. Syrjänen, Karl Viktor		1883++		fi	drängKialaLf 1399
465. Söderholm, Edvin Lennart	1891+	sv	arbetare	Hindhår	Lf 950
466. Söderström, Karl Emil Edvin	1900++	sv	arbetare	Tolkis	Lf 3178
467. Söderström, Karl Gunnar	1883++	sv	arbetare	Tolkis	Lf 3178
468. Tamm inen, Wiktor Erland	1882++	fi	arbetare	Hindhår	Lf 931
469. Tammisto, Johan Emil		1892++		fi	murareBorgåStf
				156	
470. Tanner, Karl Emil	1874+	fi	arbetare	Borgå	Stf 793
471. Tapper, Aleksander Ferdinand	1896+++	sv	arbetare	Hammars	Lf 691
472. Tikkala, Herman H.	1884+	fi	målare	Borgå	Stf 831
473. Tjäder, Toivo Richard		1898++		fi	statardrängHindhår
					Lf 922
474. Toivonen, Emil	1892++	fi	arbetare	Tolkis	Lf 3192
475. Toivonen, Johan Viktor	1896+	fi	skräddare	Kerko	Lf 1296
476. Toivonen, Otto	1855+	fi	arbetare	Tolkis	Lf 3189
477. Tukiainen, Joel Walter Ossian	1895++	fi	arbetare	Borgå ångsåg	Lf 288
478. Tuominen, Edvin Arvid	1895+	fi	arbetare	Bergstad	Lf 141
479. Tuominen, Einar Johannes	1887++	fi	handelsman	Borgå	Stf 1289
480. Tuominen, Johan Vihtor	1875+	fi	arbetare	Karsby	Lf 1212
481. Tuominen, Karl Henrik Waldemar	1900++++	fi	arbetare	Prästgårdsb.	Lf 2168
482. Tuominen, Oskar Aleksander	1895+				
483. Tuominen Walter Brynolf	1898+++	sv	arbetare	Prästgårdsb.	Lf 2168
484. Tuominen, Väinö Johannes	1894++		arbetare	Bengtsby	Lf 57
485. Törnqvist, Karl Magnus V.	1895++	sv	hemmansägarson	Eknäs	Lf 528
486. Törnroos, Johannes	1893+	fi	arbetare	Molnby	Lf 1861
487. Ukkola-Asplund, Impi Emilia	1897+	fi	typografhustru	Borgå	Stf 774
488. Under, August Vilhelm	1891+	sv	arbetare	Borgå	Stf 1435
489. Under, Klas Ferdinand	1881+	sv	statardräng	Eknäs	Lf524
490. Uotila, Naimi Maria	1899+	fi	arbetardotter	Gammelbacka	Lf 694
491. Uskela, Kaarlo	1878++	sv	tidningsred.	Borgå	Stf 1282

492. Wahlroos, Alfred Rafael	1896++	sv	arbetare	Svartså	Stf 2931
493. Wahlroos, Johan Fredrik V.	1897+		arbetare	Jackarby	Lf 1135
494. Valjakka, Jalmar Juhana	1882+	fi	stadträng	Kiala	Lf 1422
495. Wallenius, Wilhard	1877+	fi	smed	Borgå	Stf 1271
496. Waselius, Johan Gustaf	1893++	sv	smed	Brattnäs	Lf 366
497. Watanen, Emil Evald	+		arbetare	Borgå	Stf 670
498. Weckström, Aksel Mauritz	1896++	sv	arbetare	Kullo	Lf 1603
499. Weckström, Anders Erland	1877+		arbetare	Borgå	Stf 530
500. Weckström, Sven Wentzel Rafael	1901+	sv	arbetare	Borgå	Stf 913
501. Wesa, Anselm Alexander	1881+	fi	snickare	Borgå	Stf 1171
502. Westerberg, Johan Konstantin	1887+	sv	arbetare		Lf 198
503. Vihersaari, Rikhard	1886++	fi	kopparslagare	Hindhår	Lf 932
504. Viinikainen, Wille Juhonp.	1885+	fi	arbetare	Borgå	Stf 144
505. Viitanen, Lauri Aleksander	1895+		bleckslagare	Bjurböle	Lf 217
506. Vikman, Gunnar Johannes	1897+	sv	stadträng	Gamm elgård	Lf 723
507. Wikström, Oskar Rafael	1898+	sv	backstugus. son	Bergstad	Lf 203
508. Vilén, Josua Albinus	1880++		gårdfarihandl.	Borgå	Stf 1225
509. Vilenius, Einar Runar		1894+ fi		målarlärning	BorgåStf
			1170		
510. Vilkmán, Bruno Wilhelm	1899+	fi	arbetare	Borgå ångsåg	Lf 291
511. Vilkmán, Johan Oskar		1897+ fi		målare	BorgåStf 1222
512. Vilkmán, Olof Lennart Waldemar		1897++		fi	arbetareKråköLf
				1542	
513. Vilkmán, Sven Emil	1902+	sv	arbetare	Bergstad	Lf 122
514. Villig, Albert Frithiof		1900+ fi		smedlärning	BorgåStf 808
515. Virtanen, Arvo Alvari		1901+ fi		arbetare	TeisalaLf 3110
516. Wirtanen, Johan Magnus	1864+	fi	arbetare	Borgå	Stf 734
517. Virtanen, Johan Fabianinp.	1862+	fi	arbetare	Borgå	Stf 581
518. Virtanen, Karl Johan	1886++	sv	arbetare	Kalax	Lf 1181
519. Virtanen, Viljo	1901+	fi	diversearbetare	Kerko	Lf 1319
520. Wuokko, Karl Henrik		1889++		fi	levyseppaBorgåStf
				827	
521. Vuorio, Väinö Anselm	1895+	fi	typograf	Borgå	Stf 835
522. Vuorisalo, Karl Oskar		1879+			BorgåStf 1535
523. Zvick, Gunnar Waldemar	1899+	fi	sotaron	Borgå	Stf 1327
524. Zvick, Karl Viktor	1865+	fi	kirvesmies	Hindhår	Lf 965
525. Åberg, Otto Alarik	1902+	sv	arbetare	Tjusterby	Lf 3447
526. Åhl, Johan Fredrik	1871+	sv	arbetare	Mickelsböle	Lf 1808
527. Åkerberg, Axel Emil	1895++	sv	arbetare	Åminnesby	Lf 3499
528. Åkerberg, Karl Runar		1898+ sv		arbetare	HindhårLf 927
529. Åkerlund, Sigurd Leonard	1899++	sv	arbetare	Kråkö	Lf 1535
530. Åkerman, Edvard Leonard	1900++	sv	arbetare	Svartså	Lf 2894
531. Åkerman, Hugo Valfrid	1898+	sv	körkarl	Svartså	Lf 2894
532. Åkerman, Ivar Waldemar	1901+	sv	arbetare	Svartså	Lf 2946
533. Åkerman, Viktor Hjalmar	1895+	sv	arbetare	Svartså	Lf 2894
534. Åkerman, Viktor Verner	1891+	sv	sågarbetare	Svartså	Lf 2946
535. Ärlig, Lars Gustaf	1898+	sv	arbetare	Hindhår	Lf 953
536. Öberg, August William Antinp.	1886+	fi	dräng	Sannäs	Lf 2458

Bilaga 4.

Vita som dog under frihetskriget (dödsorsaken enligt församlingens dödsängd):

1. Medicinestuderande Holger Gulin, f. 1.9 1897 död 30.1 1918, mördad
2. Skoleleven Erkki Häyrynen, f. 15.2 1902 död 7.2 1918, stupad
3. Gårdsägarsonen Henrik Knuuttila, f. 13.3 1884 död 9.2 1918, mördad
4. Gårdsägarsonen Emil Knuuttila, f. 20.4 1889, död 9.2 1918, mördad
5. Häradsckifvaren Konstantin Moberg, f. 5.11 1869, död 10.2 1918, skjuten
6. Handelsbiträdet Bertil Edvard Juslin, f. 24.12 1892, död 11.2 1918, stupad i Pellinge.
7. Postelijonen Karl Artur Busk, f. 24.1 1870 död 11.2 1918 stupad i Pellinge
8. Filaren Einar Johannes Nyholm, f. 22.9 1895, död 9.2 1918, mördad
9. Arbetaren Harald William Nyholm, f. 1.12 1899, död 9.2 1918, mördad
10. Maskinisten Siward Wilhelm Grönholm, f. 30.12 1895, död 12.2 1918, stupad
11. Gårdsägarsonen Gösta Gunnar Grönqvist, f. 17.3 1895 död 5.2 1918, mördad.
12. Bokbindaren Arvid Alexander Karlsson, f. 6.4 1896, död 9.2 1918, mördad
13. Rörmästaren Karl Oskar Karlsson, född 29.8 1878, död 23.2 1918, mördad
14. Studeranden Harry Waldemar Asplund, f. 29.8 1894, död 27.1 1918, mördad
15. Arbetaren Karl Herman Andersson, f. 12.6 1880, död i februari 1918, mördad
16. Kontoristen Hugo Mikael Gröndahl, f. 1.10 1885, död 8.3 1918, mördad
17. Handelsbiträdet Gustaf Vilhelm Lindgrén, f. 18.8 1882, död 8.3 1918, mördad
18. Bokbindaren Fredrik Reinhold Berglöf, f. 2.8 1900, död 7.3 1918, skjuten
19. Handlesskoleleven Johan Gabriel Sjöblom, f. 27.4 1898, död 19.3 1918, stupad
20. Studeranden Felix Vilhelm Forsman, f. 22.5 1891, död 12.4 1918, stupad i Helsingfors
21. Snickaren Anders Richard Nieminen, f. 8.12 1874, död 9.2 1918, mördad
22. Sägägarsonen Kuno Harald Cederberg, Illby, f. 8.8 1896, död 30.1 1918, stupade i Kervo
23. Statardrängen Artur Wilhelm Holmström, Ebbo, f. 7.7. 1899, död 9.2 1918, skjuten
24. Sägförvaltaren Johan Toivo Koivusalo, Hattula såg, f. 5.7.1882, död 11.2 1918. skjuten
25. Inspektorn Gustaf Wilhelm Gustafsson, Pirlax, f. 28.1 1882, död 12.2 1918, skjuten
26. Bondesonen Arne Allan Lindblad, Ebbo, f. 8.11 1898, död 10.2 1918, skjuten
27. Smeden Karl Axel Berglund, Karsby, f. 2.4 1891, död 8.2 1918, skjuten
28. Kaarlo Nikolai Lehtonen, Karsby, f. 13.9 1896, död 15.2 1918, skjuten
29. Toivo Johannes Huovila, Karsby, f. 25.8 1899, död 10.2 1918, skjuten
30. Wainö Ivar Virtanen, Karsby, f. 10.11 1899, död 10.2 1918, skjuten
31. Henrik Richard Leino, Karsby, f. 10.6 1898, död 10.2 1918, skjuten
32. Inhyssingen Johan Emil Kajander, Jackarby, f. 28.6 1887, död 20.2 1918, mördad
33. Skepparen Oskar Teodor Falck, Renom, f. 11.1 1884, död 21.2 1918, mördad
34. Arbetsförmannen Karl Hjalmar Blomster, Tolkis, f. 15.4 1893, död 9.2 1918, mördad
35. Verkmästaren Karl Hugo Cederberg, Illby, f. 3.12 1885, död 21.2 1918, mördad
36. Drängen Einar Väinö Waldemar Blomgren, Kurböle, f. 9.1 1895, död 11.2 1918, mördad
37. Bondesonen Emil Arvid Sundman, Renom, f. 24.12 1896, död 10.2 1918, mördad av de röda i Sjundeå
38. Sjömannen Wiktor Edvard Weckman, Orrby, f. 2.7 1881, död 10.2 1918, mördad
39. Godsägaren Lars Gustaf Bertil Björkenheim, Gammelbacka f. 25.7 1978, död 24.2 1918 mördad
40. Bondesonen Alvar Willehard Henriksson, Siggböle, f. 23.2 1896. död 25.4 1918, stupad
41. Bondesonen Karl Hj. Stefanson, Kurböle, f. 8.12 1896, död 11.2 1918, mördad
42. Bondesonen Frans Lennart Forsman, Illby, f. 12.6 1895, död 15.2 1918, mördad
43. Förvaltaren Addo Artur Wolfgang Addeus, Weckjärvi, f. 8.11 1871, död 25.4 1918, mördad

Bilaga 5.

Döda röda under och strax efter frihetskriget 1.3-4.6. 1918 (dödsorsak enligt församlingens dödslängd)

1. Rödgardisten, tapetseraren Johan Edvard Lindgren, f. 23.11 1895, stupade 1.3 1918 som röd i Heinola.
2. Arbetaren Johan Albert Wahrman f. 23.6 1863. från Simsalö dog 3.3 1918. enligt kyrkboken "skjuten som de rödas spion av de hvita".
3. Arbetaren Gustaf Gregorius Hacksell f. 10.3 1893 från Tolkis dog 24.3 1918. "röd, stupade".
4. Löse rödgardisten Oskar Alexander Back f. 9. 3 1888 från Wirvik dog den 13.3 1918. "röd stupade".
5. Gunnar Mikael Rif, "rödgardist" f. 30.6. 1897 från Hammars stupade den 7.4 1918.
6. Rödgardisten Nikolai Juhola f. 10.5 1889 från Stensböle dog den 7.4 1918, "skjöts ned, röd".
7. Arbetaren Axel Harald Kullberg, rödgardist, f. 30.3 1898, "stupade i de rödas led" 16 april 1918.
8. Willehard Lindert från Kerkko f. 27.9 1868 dog den 26 april, "arkebuserades".
9. Rödgardisten Jeremias Berlin, född 6.12 1861 "arkebuserades" den 26 april 1918.
10. Karl Axel Fagerstolt från Pirlax f. 10.1 1882 "arkebuserades" den 26 april 1918.
11. Rödgardisten, statardrängen Anders Alfred Grönmoos från Pirlax, f. 14.9 1885 arkebuserades den 26 april 1918.
12. Rödgardisten Jarl Walfrid Karlsson från Hindhår, f. 29.1 1899 "stupade i de rödas led" den 4 eller 5, april 1918.
13. Rödgardisten Nestor Mikael Wainio från Bergstad f. 1.8 1887 stupade den 9 april 1819.
14. Arbetarsonen rödgardisten Johan Johan Sirén från Hammars f. 7.12 1899 stupade i Kavantsaari den 8 april 1819.
15. Rödgardisten Robert Witalis Svärd f. 8.1 1880 från Jackarby "stupade i de rödas led" 11 april 1918.
16. Rödgardisten Henrik Rafael Karlsson från Storgård i Kräkö f. 13.4 1900 "dog af sår" den 27 april 1918.
17. Rödgardisten arbetaren Karl Ehrenfrid Kraufvelin f. 1.3 1886 från Prästgårdsbacken afrättad den 16 maj 1918.
18. Rödgardisten Wainö Henrik Siwén f. 9.4 1895 från Hindhår afrättad den 16 maj 1918.
19. Ivar Ferdinand Lindholm, rödgardist, arbetare från Kreppelby, f. 17.2 1891 afrättad den 16 april 1918.
20. Henrik Hjalmar Håkälä från Karsby, Hannula, röd, f. 9.1 1885, afrättad 16 april 1918.
21. Skomakaren Viktori Tnhovuori f. 27.9 1900 afrättades den 21 maj 1918.
22. Arbetaren Karl Viktor Backlund, arbetare från Saxby f. 20.4 1891, skjuten 25 maj 1918.
23. Toivo Sverus Lindén, rödg. fr. Boe gård, f. 21.1 1877, "skjuten på rymmarfärd" den 12 maj 1918.
24. Dagmar Irene Hjort, f. 27.11 1902 avfrättad i Lahtis den 7 maj 1918.
25. Kaarlo Frans Teodor Waahto rödlänsman från Tolkis, f. 29.4 1888, afrättad den 4 juni 1918.
26. Frans hemming Munittula, röd från Prästgårdsbacken, f. 8.5 1886, afrättad den 4 juni 1918.
27. Rödgardisten Olli Ovaskainen f. 4.6 1877 arkebuserades den 4 juni 1918.
28. Rödgardisten Edvard Uno Jussila f. 16.11 1898 afrättades den 4 juni 1918.

Bilaga 6.

Döda i fånglägren till den 31.12.1918 enligt församlingens ”dödslängd”.
Namnen på de döda kommer i den ordning de avled. Förkortningar: H = Helsingfors, L = Lahtis, L: r = Lappenranta, R = Riihimäki/Hausjärvi, E = Ekenäs, W = Vilmanstrand, V = Viborg.

Namn (landsförsamlingen)	hemort	född	död	kyrk.sid.
1. Lindholm, Gustaf Bernhard	Prästg.b.	19.4.1898	7.6.1918	T Lf.2291
2. Nyholm, Gunnar Reinhold		3.8.1894	10.6.1918	W Lf.1651
3. Hjort, Karl August	Gammelb.	30.7.1874	19.6.1918	R Lf.633
4. Snellman, Johan Viktor	Teissala	7.12.1870	23.6.1918	L:r Lf.3121
5. Karttunen, Juho Juhonpoika	Jackarby	18.6.1886	27.6.1918	W Lf.1076
6. Hintikainen, Arnold August	Hammars	14.9.1898	27.6.1918	L:r Lf.657
7. Hjelm, Karl Hjalmar	Prästg.b.	8.9.1878	30.6.1918	H Lf.2105
8. Jääskeläinen, Aron Juho	Gammelb.	7.4.1873	juni 1918	R Lf.661
9. Virtanen, Leander Johansson	Kerko	10.2.1859	1.7.1918	E Lf.1349
10. Penttinen, Henrik William	Kerko	25.1.1889	2.7.1918	L:r Lf.1381
11. Nyman, Johan	Hammars	29.12.1885	3.7.1918	E Lf.678
12. Larick, Albert	Hammars	25.12.1871	4.7.1918	Lf.667
13. Johansson, Hugo Valdemar	Gammelb.	22.3.1897	4.7.1918	L Lf.591
14. Johansson, Johan Teodor	Tolkis	27.9.1859	5.7.1918	W Lf.3193
15. Ljungberg, Johan Severin	Boe	20.10.1878	5.7.1918	R Lf.262
16. Eriksson, Frans Arvid	Teissla	18.4.1886	7.7.1918	L Lf.3120
17. Wahlroos, Johan Albert	Brattnäs	28.11.1899	7.7.1918	E Lf.368
18. Nygren, Anders Gustav	Haiko	11.2.1887	8.7.1918	R Lf.800
19. Roslander, Johan Alfred	Kerko	27.8.1872	9.7.1918	E Lf.1327
20. Ärlig, Alfred Alexander	Kullo	31.9.1885	9.7.1918	W Lf.1608
21. Ollonqvist, Axel Julius	Boe	14.5.1877	11.7.1918	L Lf.262
22. Järvinen, Johan Volmar	Sannäs	21.6.1897	12.7.1918	H Lf.244
23. Lindqvist, Lauri Armas	Karsby	28.3.1902	13.7.1918	R Lf.1245
24. Karlsson, Karl Albert	Molnby	14.12.1893	14.7.1918	R Lf.1852
25. Salminen, Henrik Ilmari	Jackarby	20.3.1899	14.7.1918	R Lf.1075
26. Nyström, Gustaf Alarik A.	Eknäs	14.4.1901	15.7.1918	R Lf.520
27. Karlsson, Erik Mikael	Hammars	29.9.1898	16.7.1918	R Lf.664
28. Helin, Oskar Verner	Karleby	29.3.1891	19.7.1918	E Lf.2910
29. Sivén, Otto Artur	Kiala	19.5.1886	19.7.1918	R Lf.1424
30. Pettersson, Magnus Wilhelm	Gammelb.	64.1876	19.7.1918	R Lf.682
31. Eriksson, Johan William	Haraldsnäs	23.3.1893	20.7.1918	E Lf.898
32. Raiden, Frans Oskar	Hammars	20.3.1898	22.7.1918	H Lf.638
33. Blå, Kaarle Hjalmar	Saxby	25.10.1895	24.7.1918	E Lf.2510
34. Nylund, Axel Julius	Gammelb.	30.3.1886	24.7.1918	E Lf.597
35. Krouvi, Johan Emil	Hammars		25.3.1839	26.7.1918E

Lf.648

36.	Leino, Anders Herman	Boe	24.4.1890	27.7.1918	H	Lf.251
37.	Nyholm, Johan Teodor	Sannäs	10.11.1886	27.7.1918	H	Lf.2449
38.	Forman, Väinö Konstantin	Bergstad	16.6.1899	29.7.1918	E	Lf.173
39.	Westerdal, Frans Emil	Gammelb.	21.1.1897	30.7.1918	E	Lf.592
40.	Eriksson, Hjalmar Nikolai	Ylike	9.6.1897	31.7.1918	E	Lf.3427
41.	Oksa, Artur Mattias	Kerko	13.2.1895	31.7.1918	R	Lf.1375
42.	Eklund, Birger Engelbert	Bengtsby	3.12.1897	3.8.1918	E	Lf.63
43.	Dahlgren, Johan Herman	Tolkis	3.7.1882	4.8.1918		Lf.3177
44.	Lindqvist, Evert Richard	Gammelb.	13.8.1890	4.8.1918	L	Lf.598
45.	Lauri, Wilhelm Emil	Molnby	15.8.1889	5.8.1918		Lf.1861
46.	Friman, Juho Edvard	Bergstad	23.5.1897	5.8.1918	E	Lf.173
47.	Salovaara, Arvo Mikael	Kerko	30.9.1896	7.8.1918	R	Lf.1310
48.	Andersson, Jarl Waldemar		10.11.1892	11.8.1918		Lf.1400
49.	Nurmisto, Juho E		24.6.1859	11.8.1918	E	Lf.3228
50.	Davidsson, Gustaf Adolf	Tolkis	6.1.1883	11.8.1918		Lf.3209
51.	Nylander, Herman Evert	Klemetsby	14.3.1887	12.8.1918	E	Lf.405
52.	Mårtensson, Johan Viktor	Hindhår	19.3.1880	12.8.1918	E	Lf.936
53.	Lindqvist, Albert William	Svartså	20.9.1899	13.8.1918	E	Lf.2930
54.	Ekman, Severin	Svartså	22.10.1885	15.8.1918	E	Lf.2901
55.	Under, Klas Ferdinand	Eknäs	7.7.1881	16.8.1918	R	Lf.524
56.	Lindfors, Emil Elias	Sondby	2.4.1900	18.8.1918	E	Lf.2760
57.	Ärlig, Karl Robert	Kullo	17.8.1865	19.8.1918	W	Lf.1608
58.	Weckman, Edvin Voldemar	Bergstad	10.5.1900	22.8.1918	R	Lf.86
59.	Stenström, Karl August	Borgå ångs.	6.9.1884	22.8.1918	E	Lf.315
60.	Syrjänen, Uno Reinhold	Kiala	4.12.1898	23.8.1918	H	Lf.1399
61.	Pihlajaniemi, Juho	Kerko	28.11.1873	24.8.1918	L	Lf.1345
62.	Korttinen, Hjalmar Sakari	Hammars	18.5.1883	26.8.1918	H	Lf.663
63.	Juslin, Karl Einar	Bergstad	3.10.1897	27.8.1918	E	Lf.102
64.	Lauri, Juho Hjalmar	Molnby	30.5.1896	28.8.1918	E	Lf.1861
65.	Johansson, Otto Alexander W.	Gammelg.	3.2.1902	28.8.1918	R	Lf.725
66.	Lindfors, Nestor Johannes	Tolkis	29.11.1897	1.9.1918	E	Lf.3190
67.	Nieminen, Lauri Emil	Karsby	10.10.1892	1.9.1918	E	Lf.1205
68.	Hamström, Viktor Verner	Gammelb.	3.5.1893	3.9.1918	H	Lf.617
69.	Kääriäinen, Kalle T.	Boe?	13.7.1883	5.9.1918	L	Lf.260
70.	Silander, Wilhelm	Siggböle	15.9.1859	10.9.1918	E	Lf.2599
71.	Nordman, Karl Johan Viktor	Tolkis	6.9.1883	11.9.1918	W	Lf.3175
72.	Lindfors, Viktor Leonard	Svartså	23.7.1892	14.9.1918	H	Lf.2872
73.	Hämäläinen, Toivo	Gammelb.	20.4.1896	17.9.1918	E	Lf.589
74.	Åkerman, Viktor Werner	Svartså	1.11.1891	18.9.1918	H.	Lf.2946
75.	Nyström, Frans Viktor	Vålox	3.4.1880	18.9.1918	H	Lf.3385
76.	Andersson, Hugo Wilhelm	Svartså	25.2.1880	19.9.1918	H	Lf.2932
77.	Lindfors, Hugo Alexander	Gammelb.	30.3.1897	21.9.1918	E	Lf.607
78.	Karlsson, Karl Mauritz	Fagerstad	21.1.1892	24.9.1918	H	Lf.572
79.	Oinonen, Gustav Adolf	Hammars	6.11.1894	27.9.1918	R	Lf.597
80.	Lönnrot, Johan Henrik	Hammars	10.6.1882	27.9.1918	H	Lf.671
81.	Lönnqvist, August Ferdinand	Sondby	20.9.1893	4.10.1918	H	Lf.2740

82.	Kauppila, Anders Waldemar		15.3.1899	9.10.1918		Lf.3484
83.	Tuomijoki, Juho	Tolkis	2.4.1878	18.10.1918	L	Lf.3208
84.	Andersson, Gustav Werner	Svartbäck	12.4.1896	18.10.1918	H	Lf.2852
85.	Salmi, Sullo Severin	Borgå ångs.	26.1.1898	31.10.1918	V	Lf.984
86.	Lindholm, Karl Hjalmar	Svartså	6.3.1883	31.10.1918	V	Lf.2934
87.	Hintikainen, Karl Emil	Hammars	13.8.1901	4.11.1918	R	Lf.657
88.	Westerberg, Johan Konstantin	Bergstad	13.9.1887	2.12.1918	H	Lf.198

Namn (stadsförsamlingen)	född	död	kyrk.sid.
--------------------------	------	-----	-----------

1.	Wuorinen, Walter Mikael		23.12.1899	19.6.1918	V	Stf.1247
2.	Niemelä, Wäinö Viljam		13.4.1896	27.6.1918	V	Stf.1537
3.	Lindroos, Karl William		7.10.1878	16.7.1918	R	Stf.1159
4.	Bergqvist, Edvard		9.6.1897	18.7.1918	R	Stf.1274
5.	Halme, Aati		29.6.1883	19.7.1918	E	Stf.1191
6.	Nystedt, Gustav Yrjö		18.10.1897	24.7.1918	E	Stf.1219
7.	Nyman, Väinö Johannes		11.7.1900	30.7.1918	E	
8.	Laaksonen, Abraham		19.9.1880	3.8.1918	R	Stf.811
9.	Ristivirta, Erik Werner		13.6.1890	5.8.1918	R	Stf.1259
10.	Karlsson, Karl Emil		27.10.1875	14.8.1918	R	Stf.1141
11.	Ahokas, August		4.2.1881	15.8.1918	R	Stf.749
12.	Wesslin, Viktori		30.12.1891	19.8.1918	H	Stf.787
13.	Helenius, Johannes Henriksson		19.7.1888	20.8.1918	H	Stf.566
14.	Korttinen, Frans William		25.4.1897	30.8.1918	E	Stf.772
15.	Virtanen Magnus Willehard		18.12.1838	2.9.1918	E	Stf.734

Totalt 103 namn. Av de som dog i fånglägren finns 11 antecknade också i Röda boken.

20. Förkortningar och namnindex

BGB	Borgå Gymnasiebibliotek
BKSA	Borgå kyrkliga samfällighets arkiv
BSFA	Borgå svenska Friförsamlings arkiv
diss.	dissertation
fil. dr	filosofie doktor
fil. mag.	filosofie magister
FKHS	Finska kyrkohistoriska samfundet
FSA	Finlands sjömanskyrkas arkiv
förf.	författare
K.F.U.K.	Kristliga Föreningen för Unga Kvinnor
K.F.U.M.	Kristliga Föreningen för Unga Män
KM	kyrkomöte
PKY	Porvoon Kirjatyöntekijäin Yhdistys
Pm	prästmöte
prot.	protokoll
RA	Finlands riksarkiv
RDA	Riksdagens arkiv
teol. dr	teologie doktor
teol. kand.	teologie kandidat
teol. mag.	teologie magister
SKHS	Suomen Kirkkohistoriallinen Seura
SLEFA	Svenska Lutherska Evangeliföreningens i Finland arkiv
ÅKA	Kyrkohistoriska arkivet vid Åbo Akademi

Namnindex på de personer som förekommer i texten och noterna.

A.

Aarre-Davidson, Aksel, N., 133, 138
Allardt, Anders, 22, 129, 133, 136, 228
Alopaeus, Carl Henrik, 101, 112
Andersson, Börje, 155
Aro, K.K., 63
Aunesluoma, Juhana, 20
Aweyden von, 32

B.

Backman, Ingrid, A., 107
Backman, Janne, 136
Bergen von, Carl, 61, 71
Bergroth, Elis, 105
Berndtson, Hans, 243
Björkenheim, Lars G.B., 138
Björklund, Arwid, 112
Björne, Lars 16
Boije, Constantin, 107, 108, 109, 111, 230
Boije, Elin, 111
Boije, Helmi, 109
Bonnier, Albert, 193
Bonsdorff von, Naemi, 103
Bonsdorff von, Sofi, 156
Bonsdorff von, Max, 65, 78, 188
Bonsdorff, Karl Rikard, 145
Booth, William, 109
Borg, Gustaf Emil, 72
Boström, H.J., 151
Breitholtz, Ragnar, 208
Bro, 17, 193
Brusin, Arvo, 40, 130, 136
Busk, Karl Artur, 134, 136

C.

Cajander, Elli, 202
Candolin, Einar, 63
Castrén, Zachris, 63
Cederberg, A. R., 14

D.

Darwin, Charles, 60

E.

Ekblom, Mårten, 128, 136

Ekestam, Olga, 77, 78

Eklöf, August, 50

Eklöf, Hjalmar 231

Ekman (Tunkelo), Emil, 63

Ekstrand, Sixten, 144

Elfvig, Björn, 209

Enberg, 41

Engels, Friedrich, 61

Engström, 41

Eriksson, Gustav, 110

F.

Feuerbach, Ludwig, 61

Finne, Gunnar, 196

Forsberg, Jakob, 107, 108, 229

Forsberg, Saga Cecilia, 229

Forsblom, Lennart, 177

Forsblom, Linnea, 177

Forselles af, Louise, 107

Forsius, Alva, 109, 110

Forsius, Vema, 110

Freudenthal, Fritiof, 199

Furuhjelm, Annie, 190

G.

Glad, Sigrid, 109

Granberg, Maria L., 107

Granfelt, A.F., 71

Groth, Joakim, 17

Grundström, Louise, 111

Gröndahl, Olga, 85

Grönholm, Siward Wilhelm, 136

Gulin, Elis, 65

Gummerus, Herman, 32

Gummerus, Jaakko, 31, 32, 62, 63, 143, 146

Gyllenberg Gideon, 85

Gyllenberg, Hulda, 85

Gylling, Edvard, 37

H.

Haartman von, Hedvig, 107, 109

Haavio-Mannila, Elina, 16

Halminen, Hjalmar, 114

Hannula, Edvard, 24, 58, 65, 69, 78, 80, 81, 82, 97, 99, 131, 150, 154, 155, 196, 198, 245

Hannula, Rut, 154

Hartman, Tosten, 56

Hassel, Johan, 74, 229

Hassinen, Leino, 217

Hedberg, August Reinhold, 36

Hegel, Friedrich, 61

Heiman, Lauri, 107, 108

Hellsten Arne, 136

Helsingius, Torsten, 135, 136

Hemmer, Jarl, 17, 193

Henriksson, Valter, 136

Henriksson, Karl H., 52

Hentilä, Seppo, 15, 20

Hermanson Robert, 192

Hertzen von, Emil, 69, 103

Hjelt, Arthur, 63

Hjort, Dagmar Irene, 140

Hjort, Karl August, 140

Hoffman, 132

Hohenthal, Otto M., 150

Holmqvist, Frans V., 97

Hornborg Eirik, 190

Hurtig, 193

Häikiö, Martti, 20

Häiväoja, Heikki, 16

Hämäläinen, Pekka, 19, 176

Höglund, Frans, 230

I.

Ignatius, Hannes, 19, 220
Ingersoll, Robert, 69
Ingman, Lauri, 63
Isaksson, 41

J.

Jernstedt, Joel, 53, 224, 225
Johansson, August W., 52
Johansson, Elsa, 241
Johansson, Gustaf, 65, 191
Johansson, Hugo V., 52
Jokinen, William, 208
Jungar, Sune, 16
Junkkila, Unto, 132
Junnila, Jalmari A., 52
Juslin, Bertil Edvard, 134, 136
Jussila, Osmo, 15, 20, 199
Jussila, Uno, 139
Juva, Mikko, 60, 71, 156

K.

Kaila, Erkki, 63
Kalpa, Kaarlo Julius, 147, 151
Kant, Immanuel, 61
Karlsson, Karl A., 52
Kekkonen, Jukka, 16
Kena, Kirsti, 21, 61, 62, 145, 147, 176, 188, 194
Kerenskij, Aleksandr, 34
Kesämaa, N., 130
Kjälldström, Elli, 85
Kjälldström, Lars Oskar, 85, 197
Kjälldström, Martin, 197
Klemets, Bengt, 21
Kohtanen, 114
Kordelin, A., 125
Kortekangas, Paavo, 57, 59, 94, 109
Korttinen, Emil, 52
Koskimies, J.R., 65
Koskenniemi, Lauri, 74
Krogell, E., 136, 137

Krook, Tor, 144
Kuusinen, Otto Ville, 37, 119, 226
Kuusisto, A. W., 63
Kuusjärvi, Vilho, 141
Lagerborg, Rolf, 61
Lampi, Oskar S., 52
Lampinen, Emil, 50
Lampinen, Oskar, 130
Lappalainen, Jussi T., 132
Larkio, Mauri, 22
Larson, Fritz, 112, 113
Larsson Edvin, A., 52
Larsson, Ludwig, 112, 209
Laukkanen, Sixtus, 52
Laulajainen, Pertti, 226
Lehtinen, Bernhard, 53, 225
Lehtonen, Aleksi, 64
Lehtonen, Karl Wiktor, 75
Leivo (f.d. Lindroos), Erik Johan, 132
Lenin, Vladimir, 34
Levänen, Juhana Oskar, 147
Liljeqvist, Oscar, 84, 85, 92, 93, 104, 196
Lind, Oskar W., 52
Lindelöf, Johan, 69, 109
Lindert, Hulda Vilhelmina, 153
Lindert, Willehard, 153
Lindfors, Michael, 41, 199
Lindgren, Johan, 243
Lindh, Anders Theodor, 70, 71
Lindh, Daniel, 70
Lindhagen, Carl, 138
Lindholm, Anders, 136
Lindholm, C., 151
Lindholm, Oscar, 136
Lindholm, Kalle-Gusta, 131
Lindström, Heimer, 66
Lindström, Ines, 215, 216
Linna, Väinö, 14, 218
Louhivuori, Verner, 63, 64
Lundberg, Carl, 58

Lähteenmäki, Maria, 16
Lönnberg, Ernst Johan, 102
Lönnroth, Johan, 222

M.

Manner, Kullervo, 37, 53, 119, 227
Mannerheim, Gustaf, 38, 119, 120, 127
Manninen, Adolf, 147
Manninen, Ohto, 16, 20
Marin, Wilho R., 52
Marx, Karl, 61
Meinander, Henrik, 20
Molin, 105
Munittula, Frans, 86, 199
Murtorinne, Eino, 144, 147, 235
Mustakallio, Jooseppi, 78
Mäkinen, J.V., 132
Mörtengren, Fredrik, 150

N.

Neovius, Adolf A., 101
Neovius, Matilda G., 101
Neovius, Wilhelm G., 101
Nevakivi, Jukka, 15, 20
Nikolaj II, 33
Nordman, Elin, 131
Nordman, Johan W., 52
Nordman, Petrus, 73
Nummelin, Torsten, 128, 130, 136
Nyberg, Berndt, 102

O.

Oittinen, R.H., 14, 165, 167, 183, 184, 217
Orre, 41
Ovaskainen, Olli, 139

P.

Paasivirta, Juhani, 19,121
Paavolainen, Jaakko, 15, 16, 19, 23, 121, 122, 123, 130, 138, 147, 152, 165, 166,
167, 171, 181, 183
Packalén, Karl J., 52
Pajula, Johan Samuel, 147
Palm Fredrik F., 76
Palm, Emmy, 76, 112, 228
Panelius, Armas, 156
Panelius, Emil, 83, 84, 97, 98, 156, 158, 160, 161, 196, 198, 199, 205, 241
Panelius, Sigurd, 156
Paunu Uno, 63
Paunu, Eira, 217
Paunu, Hjalmar, 217
Pekkala, Sulo, 130
Peltonen, A.F., 63
Peltonen, Ulla Maija, 16
Petrelius, Väinö, 129, 130, 131, 137, 179
Pihlaja, Anders G., 52
Piironen, Arvid, 136
Pohjola, Lauri, 63
Päiviö, Otto Verner, 147

R.

Rasila, Viljo, 122, 123
Rask, Gustaf W., 74
Rauhämäki, Einar, 145
Rauhämäki, Evert A., 52
Raunio, Johan E., 52
Renholm, Berndt Emil, 134
Renvall Viola, 125
Renvall, Uno Mikael, 147
Rislakki, Jukka, 20
Roikonen, J.A., 133
Roos, Johannes, 74
Roos, S.W., 155
Rosenqvist V.T., 63
Rosenqvist, Arne, 145
Rosenqvist, G.G., 14, 59, 143, 189, 190, 191
Rosenqvist, G.O., 28, 65, 143, 144, 146, 188, 236
Rousi, Arne, 137

Ruuth, Martti, 63
Råbergh, Herman., 62, 87, 103, 191, 236

S.

Salin, Eetu, 37
Salminen, Johannes, 193
Salminen, Kustaa, 130, 131, 133
Salomies, Ilmari, 64
Salpakari, Lauri, 218
Saramo, Jussi, 16
Schauman, Ludvig, 107
Schauman, August Mikael, 88
Schildt, Runar, 17
Schiödde, Fanny, 105
Schybergson, R.A., 136, 137
Seger-Arianne, Olga, 53
Segerstråle, Knut Albert, 63, 70, 93, 103, 112
Segerstråle, Lennart, 229, 230
Selén, Göran, 22, 216
Seyn, Frans, 33
Silfverhjelm, Gustav, 128, 129, 130, 136, 150
Sillman, E., 137
Simolin, M., 105
Sirenus, Sigfrid, 63
Sirola, Yrjö, 37, 119
Sjöblom, Edit, 132, 215
Sjöblom, Johanna, 215
Sjöstedt, Ludvig, 63
Skarp, Maria, 109
Snellman (Virkkunen) Paavo, 63
Soikkanen, Hannu, 20
Sokkeli, Kaarle, 19, 220
Sormunen, Eino, 65
Sovijärvi, Erkki, 144
Stalin, Josef, 37, 226
Standertskiöld, Aina, 160
Stenbäck, Gunnar, 128, 136, 179
Stjernberg, Einar Albin, 135
Stjernberg, Gustav S., 78
Strähle, Erik Johan, 215

Sundblom, Julius, 190
Svinhufvud, Per, 35, 38
Söderholm, Aili Elisabet, 72
Söderlund, Axel, 102
Söyrinki, Sulo Iivari, 147

T.

Tainio, Taavi, 37, 226
Tanner, Väinö, 198, 225
Tapiola, Arvi, 130
Tarkkanen, Martti, 78
Taube, Gustav Adolf, 147
Thermaenius, Edvard, 19
Thesleff, Wilhelm, 155
Tojkander, Carl F., 50
Tokoi, Oskar, 33, 43, 119
Tuomijoki, Juho, T., 52
Tuori, Juho Heikki, 147, 152

U.

Uskala, Kaarlo, 181

V och W.

Waahto, Kaarlo, 52, 53, 54, 140, 181
Wahlroos, Johan A., 52
Wahlsten, Otto, 50
Wallén, Karl, 92, 93, 196
Valpas, Edvard, 37
Waltari, Toivo, 83, 105
Varelius, G., 102
Waselius, Johan G., 52
Watson, John, B., 61
Weckström, Frans, 136
Weckström, Otto, 58, 136, 138, 155, 214, 215
Veikkola, Juhani, 21
Welho, Johan Oskar, 41
Wellroos, Alfred Rikhard, 145
Wenho, Aukusti, 52, 53, 224, 225
Wennerström, Ludvig Alexander, 75
Vento, K., 190

Veriö, Toivo, 136
Wesley, August, 220
Westerlund, Johannes, 75
Westerlund, Lars, 16
Westermarck, Edvard, 61
Westin, Gunnar, 108
Wihersaari, Rikhard, 52
Wiik, Karl,H., 14, 225
Vikström, John, 190
Vilavaara, Auni-Marja, 16
Virkkunen, Paavo, 42,43
Wirén, Johannes, 75, 158
Virrankoski, Pentti, 20
Virtanen, Iisakki, 147, 152
Vuorela, Vilho, 86, 93, 97, 99

Y.

Ylikangas, Heikki., 15, 20, 153

Å.

Åberg, Karl, 75

Ö.

Öhrnberg, Sigurd, 86, 97, 158, 159, 160, 196, 198, 199

Österbladh, Kaarlo, 63

Lars Schmidt (f.1941), domprost, teol.lic. flyttade 1971 till Borgå och blev församlingspräst. Hans stora intresse för Borgåbygden fick honom inte bara att bli kvar i församlingen utan gjorde också att han år 1990 skrev en licentiatavhandling om fromhetslivet i Borgåbygden 1881-1923. Han har nu fortsatt sin forskning om bygden och skrivit en avhandling om inbördeskriget. Som kyrkohistoriker har han försökt ta reda på hur inbördeskriget påverkade församlingen. Med hjälp av bl.a. gamla protokoll, tidningsartiklar och intervjuer berättar han i boken hur församlingens präster och de röda i bygden reagerade under tiden kring 1918.

Åbo Akademis förlag
ISBN 951-765-206-2

9 789517 652063